

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TROELS-LUND
PEDER OXEN

DET SCHUBOTHESKE FORLAG

1 OPLAG: 1500 EKSP.

2 — 1000 —

3 — 1000 —

**ORNAMENTIKKEN VED HANS TEGNER
PORTRÆTTET EFTER ET MALERI PAA
FREDERIKSBORG**

TROELS-LUND
PEDER OXE

ET HISTORISK BILLED

TREDIE OPLAG

KØBENHAVN
DET SCHUBOTHEske FORLAG
J. L. LYBECKER OG E. A. HIRSCHSPRUNG

1907

H. H. THIELES BOGTRYKKERI. KØBENHAVN

INDHOLD

	Side
I. SLÆGT OG FORUDSÆTNINGER	1
1. Torben Oxen. S. 1. — 2. Christian II maa forlade Danmark. S. 10. — 3. Mogens og Henrik Gjøe. S. 13. — 4. Henrik Gjøe forsvarer Køben- havn. S. 19. — 5. Henrik Gjøe overgiver København. S. 22. — 6. Henrik Gjøes Død. S. 28. — 7. Mogens Gjøe. S. 30.	
II. PEDER OXES UNGDOM OG FØRSTE STATSTJENESTE . .	37
1. Peder Oxes Ungdom og første Retstrætte med Mogens Gjøe. S. 37. — 2. Peder Oxes anden Retstrætte med Mogens Gjøe. S. 42. — 3. Peder Oxen bliver Rigsraad. S. 45. — 4. Peder Oxes Karakter. — Gisselfeld. S. 49. — 5. Peder Oxen og Herluf Trolle. S. 55. — 6. Peder Oxes Fald. S. 62. — 7. Peder Oxen flygter fra Danmark. S. 70.	
III. PEDER OXEN I LANDFLYGTIGHED	78
1. Peder Oxes Gods inddrages. S. 78. — 2. Forholdene i Lothringen. S. 83. — 3. Peder Oxen i Lothringen. — Frygten for ham i Danmark. S. 88. — 4. Peder Oxes og Frederik II's private Krig. — Frederik II frier til Renata af Lothringen. S. 95. — 5. Peder Oxes Planer og Hjemve. S. 102. — 6. Frederik II's Karakter og Udvikling. S. 107. — 7. Krigen med Sverig begynder. S. 114. — 8. Danmark 1564. S. 119. — 9. Danmark 1565. — Øresundet spærres. — Herluf Trolle dør. S. 124. — 10. Krigen til Lands 1565. S. 129. — 11. Frederik II's Stilling som Konge truet. — Slaget ved Svarteraa. S. 132. — 12. Øresund spærres paany 1566. — Lejdebrev for Peder Oxen. S. 137. — 13. Forsoning mellem Frederik II og Peder Oxen. S. 140. — 14. Virkninger af Øresundets Spærring. — Storm ved Gulland, Flaadens Undergang. S. 144. — 15. Peder Oxen afvikler sine Forhold i Lothringen. S. 155.	

IV. PEDER OXES HJEMKOMST OG OPHØJELSE. 160

1. Peder Oxes Magt. — Nederlænderne beroliges. S. 160. — 2. Peder Oxes Grundsætninger for Statsstyre. S. 165. — 3. Peder Oxes paa-lægger ›Lasttolden‹. S. 169. — 4. Claes Horn dør. — Peder Oxes Rigs-hofmester 1567. S. 176. — 5. Peder Oxes og Daniel Ranzau. S. 179. — 6. Peder Oxes Giftermaal. S. 186. — 7. Daniel Ranzau's Tog til Øster-gøtland. S. 190. — 8. Peder Oxes og Hertugen af Alba. S. 196. — 9. Erik XIV afsættes. — Fredsforhandlingen i Roskilde. S. 200. — 10. Frederik II's Besøg hos sin Moder. — Krigen fortsættes. S. 206. — 11. Daniel Ranzau falder. S. 211. — 12. Frederik II vil opgive at være Konge. S. 213. — 13. Kongen bevæges til at blive. S. 219. — 14. Freden i Stettin 1570. S. 223. — 15. Peder Oxes fornyer ›Lasttolden‹. S. 227. — 16. Danmark-Norges Herredømme paa Havet. S. 232. — 17. Planer om Frederik II's Giftermaal. S. 237. — 18. Frederik II frier til sin Kusine, Sophia af Meklenborg. S. 241. — 19. Anna Hardenberg. — Frederik II's Bryllup. S. 245. — 20. Peder Oxes og Renæssancen i Norden. S. 253. — 21. Peder Oxes og Niels Hemmingsen. S. 257. — 22. Peder Oxes og Anders Sørensen Vedel og Tyge Brahe. S. 264. — 23. Peder Oxes Lykke. — Birgitte Gjoe. — Peder Oxes Død. S. 269. — 24. Mette Rosenkrans og Kongen efter Peder Oxes Død. S. 277. — 25. Peder Oxes Betydning som Statsmand. S. 284.

SKØNT Peder Oxé er Danmarks-Norges betydeligste Statsmand, har han lige indtil vore Dage indtaget en utydelig Plads i nordisk Historie. Grundene er let forklarlige. Selv gjorde han i levende Live, hvad han formaaede, for paa mange Punkter at udviske Sporene af sin Færd. Denne egnede sig lange Tider efter heller ikke til fuldt at fremdrages. Og endnu volder det sammensatte, baade i hans Færd og hans Person, de største Vanskeligheder for den, der vil søge at forstaa dem. Ikke desto mindre har ganske naturligt hans store Skikkelse, ikke mindst ved dens Gaadefuldhed, bestandigt haft noget tiltrækkende ved sig.

De to vigtigste Fremstillinger i det 18. Aarhundrede af Peder Oxes Historie er skrevne af *Hans Gram* (i Fortalen til Christian III's Historie), og af Sognepræst til Lidemark, *Andreas Nicolai Ryge*, der 1765 med kongelig Understøttelse udgav »Peder Oxes Liv og Levnets Beskrivelse«, hvis væsentligste Indhold er den ypperlige Samling Dokumenter, hvormed Gehejme-arkivar *Jacob Langebek* havde forsynet Forfatteren. Begge Skrifter afgiver, hvor fortjenstlige de end maa siges at være, et tydeligt Bevis for, at Peder Oxes Historie ikke fuldt og sandt kunde fremstilles under Enevælden. Ganske naturligt var begge Forfatterne bl. a. ivrige for at tilsløre og bortforklare Peder Oxes Optræden mod sin Konge.

Da efter 1849 den frie Forfatning aabnede Mund for fordomsfri Tale og Adgang til Kilderne til vor Historie, varede det endnu en Stund, førend dette blev Tilfældet ogsaa med Hensyn til Peder Oxes Historie. Han havde været nær knyttet til Øresundstolden. Men endnu bestod jo denne gamle Statsindtægt, og det vilde have været urigtigt at give alle og enhver Lejlighed til Granskning af dens Forhistorie og herved aabne Vej for fremmed og uvillig Kritik af endnu bestaaende Afgifter. Først da Øresundstolden 1857 var afløst og

dens Arkiv afgivet, kunde der være Tale om et fuldt og frit Studium af Peder Oxes Betydning i Danmark-Norges Historie.

Men Emnet var saa stort og Arbejdet saa mangeartet. Ganske naturligt delte da den Skare af Historikere, som de nye Forhold havde kaldt frem, Arbejdet imellem sig. Etatsraad *O. F. C. Rasmussen*, Godsforvalter ved Gisselfeld Kloster, udgav (Nestved 1868) under Titlen: »Optegnelser om Gisselfeld«, en Oversigt over Peder Oxes Virksomhed som Godsbesidder. Professor i Kristiania *L. Daae* skrev i 1872 (i Norsk historisk Tidsskrift II) under Titlen: »Om Frederik II's paatænkte lothringiske Giftermaal«, den første paalidelige Fremstilling af Peder Oxes Færd i Lothringen. Samme Aar offentliggjorde senere Registratør i Rigsarkivet *Frederik Krarup*: »Oplysninger om Kong Frederik II's Ægteskabsforhandlinger« (Hist. Tidsskr. IV. 2), og 1873 den senere Rigsarkivar *C. F. Bricka*: »Kong Frederik II's Ungdomskærlighed«. I Aaret 1876 udgav derpaa Kontorchef *Johan Grundtvig*: »Frederik II's Statshusholdning«, og jeg: »Historiske Skitser«, hvori »Peder Oxes Tilbagekomst«.

Siden har Rektor *A. Heise* 1885 (i Hist. Tidsskr. V. 5) under Titlen: »Svognene Peder Bilde, Sten Rosensparre og Peder Oxen samt deres Hustruer«, givet omfattende personalhistoriske Oplysninger. Museumsdirektør, *Dr. V. Møllerup*, har i »Danmarks Riges Historie« III fremstillet bl. a. Danmarks Udenrigspolitik under Peder Oxen. Endelig har Sognepræst, *Dr. H. F. Rørdam*, i »Historiske Kildeskrifter«, Provinsarkivar *Gustav Ludvig Wad* i »Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe«, Rigsarkivet ved sin Udgave af »Kancelliets Brevbøger«, stillet rigt Materiale til Granskernes Raadighed.

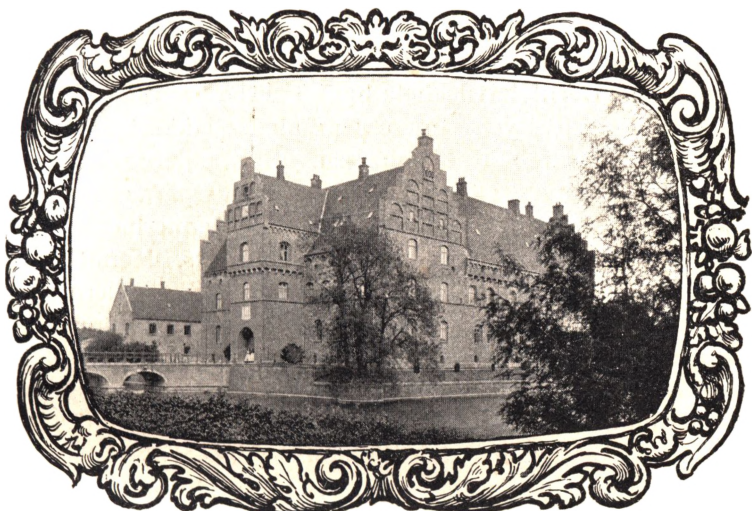
Fra de forskellige Sider og ad de mest forskellige Veje er der saaledes i de sidst forløbne 40 Aar banet Adgang for en Forstaaelse af Peder Oxes Person og Værk.

Under disse Omstændigheder var det med en egen Følelse, at jeg for nogen Tid tilbage, da »Historiske Skitser« skulde optrykkes, blev stillet overfor Spørgsmaalet om paany at udgive mit i 1876 meddelte Bidrag til den fælles Undersøgelse: »Peder Oxes Tilbagekomst«. At udgive denne Fremstilling paany forekom mig, som om jeg under en større Fællessamtale, hvor Forstaaelsen af det behandlede Emne stadig var skredet fremad, vilde, naar Turen paany kom til mig, indskrænke mig til blot Ord til andet at gentage, hvad jeg tidligere havde sagt.

Jeg har derfor forsøgt at føre Samtalen et Skridt videre. Det, hvorpaa et Slægtled af nordiske Historikere nu har arbejdet, har jo været fra alle Sider at punktere Yderlinierne i Peder Oxes Træk som historisk Personlighed, samle og tilberede Farverne, der hører til hans Billed. Jeg har da paa de foregaaende Blade søgt at drage disse Linier og anvende disse Farver, med andre Ord, søgt at tegne og male det hele Billed af Peder Oxe. Ikke slavisk naturligvis, men med fri Haand, med det Selvsyn, som en saadan Fremstilling nødvendigst maa kræve. Paa mangt et Punkt, hvor jeg har sammenstillet og sammenlignet, har jeg valgt min egen Forstaaelse. Men dette trænger ikke til at fremhæves. Det langt overvejende Hovedindhold er jo det fælles. Derfor har jeg heller ikke besværet Fremstillingen med Fyld af Henvisninger. Jeg har som Regel kun ment at burde angive, hvor jeg har benyttet utrykte Kilder. Hver kyndig Læser véd, hos hvilken Forfatter de nærmere Literatur-Henvisninger er at finde.

Oktober 1906.

Tr.-L.

Gisselsfeldt set fra sydvest.

I. SLÆGT OG FORUDSÆTNINGER

1.

DET var en uhyggelig Dag i København den 29. November 1517. En Herredag var sammenkaldt til Møde i Byen kort forinden, saa det vrimlede i Gaarde og Gader af Rigsraader, baade verdslige og gejstlige, samt almindelige Adelsmænd. Fra alle Landets Egne var de mødt til Hest og med Svende, ledsagede vel som sædvanligt, trods den mørke Aarstid, enten af Hustruer og Døtre eller af Klerke og Skrivere. Som naturligt ved sli­g Lejlighed dannede Slottet og hvad dér foregik Midtpunktet for Samtaler og Interesser.

Denne Gang dog anderledes end ellers. Da Slotsporten den 29. November aabnedes og Befalingsmanden paa Slottet, Lensmanden over Københavns Len, Torben Oxe, traadte ud, var det bunden, omringet af Vagt og for at føres til Retter-

stedet. Alle kendte ham. Faa følte vel udelt Medlidenhed med ham. Dertil havde hele hans Færd været for voldsom og hensynsløs. Byens Borgere mindedes sikkert mangt et utaaleligt Overgreb af Slotsherren. Rigsraaderne og hans Standsfæller havde i frisk Erindring hans Opførsel for seks Aar siden, da han overfaldt Axel Thott. Denne havde solgt sin Andel i Næsbyholm til Otto Rosenkrants. Men Torben Oxen ønskede sig den. Han fangede da uden videre Axel Thott paa hans Gaard i Halland, slæbte ham bunden til København og tvang ham her ved Trusler og Fængsel til at udstede et falsk Skødebrev af tidligere Dato til sig paa Næsbyholm. Kun kort Tid nød han dog Glæde heraf. Det var en af de første Rettertingsdomme under Christian II, hvorved dette Skøde til hans daværende Hofsinde Torben Oxen blev dømt dødt og magtesløst. Skønt herved stillet i det uheldigste Lys som Voldsmand og Falskner blev Torben Oxen dog ikke klog af Skade. Kort efter var han igen i en lignende uhæderlig Lovtrætte, denne Gang med den mægtige Henrik Krummedige om Gaarden Mogenstrup i Skaane. Atter Tale om Brevforfalskning og Overfald, saa at en af Modparten maatte forstærke Besætningen af Krigsfolk paa sin Gaard for at sikre sit Liv. Torben Oxen var snart lige-saa berygtet for ustyrlig Hensynsløshed som hans Halvbroder Oluf Oxen. Denne var i Kong Hans's Tid bleven dømt for at have skudt efter en Dommer, medens han sad i Retten, og derpaa med Vold have drevet ham fra Tinge. Der hørte hele Christian II's lunefulde, uberegnelige Karakter til for kort efter at forfremme en Hofsinde som Torben Oxen med slige Slægtsmærker og egne Bedrifter til Lensmand og Slotsherre paa et af Landets vigtigste Slotte. — Maaske var det netop denne Kongegunst, som havde vakt mest Uvilje og Forbitrelse hos Torben Oxes Standsfæller.

Nu var Kongegunsten forbi og den almindelige Stemning ved at slaa om. I Norden kan selv Skadefryd blive god-

lidende, naar den er fuldt sikker paa sit Bytte. Desuden, hvad nu skete her, kunde let blive et Fortilfælde med vidtrækkende Følger. Det var Torben Oxes egne Standsfæller, hvem Sagen gjaldt, naar Spørgsmaalet blev, om Kongen havde Ret til saadan uden videre at lade en Adelsmand henrette.

Thi hvad var Torben Oxes Brøde? Hvorfor førtes han nu som en Misdæder mellem Vagten ud over Højbro? Hvorfor maatte han dør knæle og bede Gud om Forbarmelse, medens Munkene nede fra Graabrødrekloster kom ham i Møde med Sakramentet? »Almægtige Gud! forbarm Dig over mig og min gode Broder Knud Pedersen!« Havde han Ret? Skulde maaske Knud Pedersen Gyldenstjernes Hoved ogsaa falde? De havde delt Fængsel sammen og i Kaadhed kastet Tærninger om, hvem der først skulde strække Hals, og Tærningerne havde svaret: Torben. Se, nu stødte Vagten til ham, at han skulde rejse sig og komme videre fort. Hvilken Trængsel nede paa Amagertorv ud for Sigbrits grundmurede Hjørnegaard. Dyveke var der ikke mere. Hun var dragen forud. Havde Torben Oxe virkelig myrdet hende? Ingen vidste sikker Besked. Hvad var da hans Brøde? Hvad var alt det, her foregik?

Eftertiden ved ikke stort mere end, hvad Mængden undrende saa til paa, og hvad der som Rygter mumlende hviskedes mellem hans Fæller. Hvad der kunde ansees for det sikre var, at lige siden Christian II's Giftermaal med Prinsesse Elisabeth havde Kongens fortsatte Frilleforhold til Dyveke vakt den største Uvilje hos den unge Dronnings mægtige Slægtninge. For et godt Aarstid siden var der til Danmark kommet Sendebud fra ikke mindre end tre Kanter — fra Kejseren, fra Prins Karl af Spanien samt fra Kurfyrst Frederik i Sachsen — med Opfordringer i meget bestemt Form til Christian II om at skille sig ved Dyveke. I det skriftlige Paalæg for Sendebudene fra Bryssel, ved vi

nu, at der endog stod, at de skulde sige til Kongen: »Hvis hun ikke rejser, da skal man, koste hvad det koste vil, spille hende et grovt Puds (lui fera une grosse finesse) og ikke raste, førend hun er forsvunden.«

Christian II's Svar havde ikke været efter Ønske. Afvisende, ikke engang skriftligt, men blot mundtligt. Indholdet behøvede man heller ikke at kende Skrift for at kunne tyde, baade i Udlandet og i Danmark. De nederlandske Sendebud fik nemlig hjem med i Retur Dronningens sidste tre nederlandske Hofdamer. Deres Virksomhed som Meddelere om, hvad der foregik ved det danske Hof, fik herved en brat Ende. Dronningens Hofmesterinde blev kort efter afsat og landsforvist. Og til Sigbrit og Dyveke, som siden Kongens Giftermaal havde boet lidt mere tilbagetrukket paa Hvidøre Slot, købte han nu af Rigens Marsk og rigeste Mand Mogens Gjøe — den samme, som ved Brylluppet i Bryssel paa Kongens Vegne var bleven viet til Dronningen — hans smukke Gaard paa Amagertorv i København. Sigbrit og Dyveke fik altsaa fra nu af Bolig tæt ved Slottet, et Udtryk for begges Uundværlighed. Men herved strammedes Knuden. Der spilledes fra nu af højt Spil med baade Kejserhof og Danmarks tilsidesatte Rigsraad om Datter og om Moder. Torben Oxe blev dragen med ind i Spillet, hans Skæbne knyttet til Dyvekes.

Det er uklart, hvad Rolle han egentlig har spillet. Maaske har han været Medvider og Deltager i en fra Nederlandene udgaaet Plan om at skaffe Kongens Frille af Vejen, spille hende det lovede »grove Puds«. Maaske er han bleven indtagen af hendes Skønhed og har tænkt sig at ægte hende. Maaske var det blot i et Anfald af sædvanlig Hensynsløshed, at han engang paa Slottet i Kongens eget Værelse forgreb sig mod hende og kastede hende om paa Sengen. At dette sidste er sket, har Torben Oxe selv tilstaaet, og det udgør omtrent det eneste sikre, vi vide. Men selv dette lidet

er i sig uklart. Efter Datids Omgangsforhold kunde det ligesaa vel betegne en højst fornærmelig Adfærd som en blot fortrolig Tilnærmelse, der ifølge Skik og Brug, i det mindste nogle Aartier senere, endog var tilladt enhver Herre overfor den Dame, han dansede med. At lægge sig sammen ovenpaa Seng svarede ved Aarhundredets Midte til nutildags blot at sætte sig sammen i Sofa.

Dyveke fortav overfor Kongen, hvad der var sket. Men Slotsskriveren Hans Faaborg, der hadede Torben Oxen, meldte det hemmeligt til Christian II. Hvorledes Hans Faaborg er kommen til Kundskab derom, vides ikke. Det skete faar meget forskellig Belysning, alt eftersom Torben Oxen til sin Underordnede mulig har pralet deraf, eller denne maaske selv har været tilstede i Kongens Kammer, da det foregik. Da Christian II æskede Forklaring af Dyveke, svarede hun med at erklære Hans Faaborg for en Løgner og Bagvadsker. Sigbrit har vel stemt i med. Kongen, der alt var ked af Hans Faaborgs stadige Angiverier og Krav paa tilsvarende Belønninger, tabte da Troen paa ham. Istedetfor efter Løfte at forlene ham med et Kannikedømme i Roskilde, sendte han ham tilbage til Torben Oxen med hemmelig Befaling til denne om at undersøge hans Slotsregnskaber. De bar sikre Spor af Underslæb. Han dømtes da til Galgen og blev hængt i København i November 1516, Aaret før Torben Oxen. Blandt de faa, der græd over hans hastige Død, var Dyveke, der med Taarer udbrød: »I dette Menneskes Død har jeg stor Skyld. Den barmhjertige Gud forlade mig min Synd!«

Hun blev selv den næste. Ved Midsommer 1517 døde hun pludselig, formentlig af Gift, der var drysset paa nogle tidligt modne Kirsebær, som hun nød. Rygtet udpegede Torben Oxen som Gerningsmanden, der havde sendt hende dem. Som Medskyldig nævnedes hans Fætter Knud Pedersen Gyldenstjerne, der havde været tilstede, da hun nød dem.

-Kongen var overbevist om Torben Oxes Brøde. Forbitrelse over den nye Udaad vakte Mindet om den tidligere Beskyldning mod Torben Oxen. Harmen og Skinsyge raabte om Hævn. Men som sædvanligt vidste Christian II at forstille sig og skjule sine Følelser.

Forholdet mellem Konge og Lensmand var just i den Tid tilsyneladende særligt godt. Nogle Dage forinden Dyvekes Død havde Torben Oxen faaet kongelig Tilladelse til at indløse Lindholm Slot i Skaane, som en anden havde i Pant, og selv beholde det uindløseligt i tolv Aar. Da Dyveke var jordfæstet i Helsingør i de hvidklædte Karmeliteres Kloster, syntes Kongen ogsaa at have glemt sine fordums Følelser for hende. Han lod holde Fester paa Københavns Slot. Og ved en af dem kaldte han, som halvt tilfældigt, Slotsherren hen til sig og spurgte ham i let, fortrolig Tone: »Sig os nu sanden, Torben! Er det saa, som Din Skriver, der blev hængt, fortalte os, at Du skal have haft med Dyveke at gøre. Vi vilde gerne vide det for visse Aarsagers Skyld.« Forgæves forsøgte de nærmest staaende, der havde hørt Kongens Ord, ved Vink og Miner at vare Torben Oxen og mane ham til Forsigtighed. Han svarede leende, at han aldrig var kommen hende for nær. Men da Kongen blev ved med spøgende at fritte, endte han med at sige, at det iøvrigt ikke havde skortet ham paa Vilje. Han havde baade anholdt om og eftertragtet hendes Gunst, men aldrig opnaaet den.

Ved disse Ord skiftede Christian II Udseende og blev ganske tavs. Forklaringen var givet paa det skæbnesvangre Optrin i Kongens Kammer. Her forelaa nu paalidelig Tilstaaelse af Forbryderen selv. Det havde ikke været et Udtryk for blot lidt fri Omgangstone, det var et Forsøg paa Voldtægt. Ikke uden Grund sagde en af Tilhørerne bag efter til Torben Oxen: »Du maatte give meget til, at Du ikke havde svaret, som Du gjorde. Det var Fanden selv, der indgav Dig de Ord.«

Til Overflod kom der just i samme Dage skriftlig Klage over ny Voldsomhed, udøvet af Torben Oxen mod en Bonde. Bægeret var nu flydt over Randen. Torben Oxen fængsledes. Det var Mogens Gjøe, der som Rigmarsk maatte udføre dette, bringe Torben og hans Fætter Knud Pedersen Gyldenstjerne fra Slotsherrens Kammer over i det ulige mindre hyggelige Fængselsrum i Slotstaarnet. Der sad de saa med Tærninger til Tidsfordriv.

Kongen anklagede Torben Oxen for Rigsraadet, der var en Adelsmands rette Værneting i alle Sager, som angik Liv og Ære, eller hvori Kongen var Klager. Saa vidt man kan skimte, har Anklagen oprindelig været bestemt til at skulle være en dobbelt. Mod begge de fængslede for Giftmord, og mod Torben Oxen tillige for Besmittelse af den kongelige Seng. Anklagen for Giftmord synes ikke at have kunnet tilstrækkeligt begrundes. Det var maaske derfor, at Kongen helt opgav at føre Sag om Knud Gyldenstjernes Delagtighed heri. Han lod sig nøje med efter at have holdt ham længe fængslet at tage en stærk Forpligtelse af ham, at han aldrig mere vilde komme Kongen for Øje. Det havde været vel for Christian II, om denne Forpligtelse kunde være bleven holdt. Usynlige Tærninger spillede imidlertid modsat Udfald. Det var Christian II, der langt senere selv kom Knud Gyldenstjerne for Øje, da den fordums Konge Aar 1532 kom sejlene fra Norge ned til Københavns Red. Det blev da Knud Gyldenstjerne, der fik det Hverv at bringe ham til Fængslet i Sønderborg. Her rev han den gyldne Vlieses Ordenskæde af hans Bryst og skal efter Sigende tillige haanende have trukket ham i Skægget. Det blev endelig Knud Gyldenstjerne, der som Befalingsmand paa Kalundborg Slot lige til sin Død 1552 havde Tilsyn her med Christian II som Fange.

Heller ikke overfor Torben Oxen synes Anklagen for Giftmord at have kunnet afgørende begrundes. Tilbage stod da

kun Anklagen for Forsøg paa Voldtægt, der ifølge Gaardsrettens strenge Bestemmelser straffedes med Død. Rigsraadet frifandt imidlertid Torben Oxen. Saa vidt man kan forstaa, henvistes i Dommen til, dels at Dyveke ikke var Kongens Hustru men kun hans Frille, dels at her ikke forelaa nogen Voldtægt eller Voldtægtsforsøg men kun blotte Tanker, der ikke ifølge Loven kunde straffes.

Mod Sædvane var Kongen ikke i Stand til at beherske sin Forbitrelse, da Dommen forkyndtes. I heftige Ord bebrejdede han Rigsraaderne, at de altid lod sig lede af Hensyn, der var Sagerne selv uvedkommende, og derved skadede Riget. »Havde jeg,« sluttede han, »haft saa mange Frænder og Venner i Raadet som Torben, da havde jeg vel fanget en anden Dom. Men om saa Torben Oxen har en Hals saa tyk som en Tyr, skal han dog miste den.«

Derpaa foretog han det usædvanlige Skridt at lade den af Rigsraadet frifundne indstævne for en ny Ret. Han lod nedsætte en Gaardsret af tolv Bønder fra nærmeste Landsbyer. Men ihvorvel Retten blev sat efter alle Regler: indenfor fire Tingstokke og paa Slotspladsen udenfor Borgporten, saa gemte den dog i sig en afgørende Ulovlighed. Thi de, der nu skulde dømme Slotsherren skyldig eller uskyldig, var ikke, som Gaardsrettens egne Bestemmelser bød, hans Standsfæller, altsaa Hofsinder eller lignende, men blot Bønder fra Omegnen.

Bønderne erklærede Torben Oxen for skyldig, idet de anvendte den kendte Retsformel: »Ikke vi, men hans egne Gerninger dømmer ham.«

Hermed var Kongens Ønske opfyldt og Torben Oxen fældet. Forgæves satte Slægt og Venner alt i Bevægelse for at udvirke Benaadning. De fik Rigsraadet til istedet for at nedlægge Indsigelse mod det skete at gaa i Forbøn for den dømte. En Mængde andre ansete Adelsmænd, der var komne til Herredagen, gik ligeledes i Forbøn. Det samme

gjorde den pavelige Legat, Arcimbold, som just befandt sig i København. Ja, Dronning Elisabeth og alle hendes Fruer og Jomfruer gjorde Knæfald for Kongen for at udvirke Naade. Alt forgæves. Christian II var urokkelig. End ikke en kort Frist, hvorom Johan Oxe bad for sin Broder, for at han før sin Død kunde gøre Rede for nogle Familie-regnskaber, blev ham forundt.

Derfor maatte Slotsherren under Mængdens nyhedsgridske Undren og Standsfællers ulmende Forbitrelse hin November Dag vandre videre ned ad de tætfyldte Gader, til han naaede det sædvanlige Rettersted mellem Rosengaarden og Sankt Gertruds Kapel. En Herold udraabte her hans Brøde og Dom. Men kækt og stolt bar Torben Oxe sit Hoved, indtil Bøddelens Sværd afhuggede det. Hans Lig gjorde Vejen tilbage og jordedes paa Helliggejstes Kirkegaard, skraas for Sigbrits Vinduer.

Virkningen af Torben Oxes Dom og Død viste sig snart. Først paa Overfladen, hos den letvakte Hob. Var Torben Oxe skyldig, maatte sikkert hans sidste Offer være uskyldigt. Og ganske rigtigt. Vagten paa Slotsmuren saa om Natten Lys skinne over Hans Faaborgs Hoved oppe i Galgen. Det gentog sig Nat efter Nat. Mængden saa heri et Jertegn. Og da Kongen selv en Nat havde overbevist sig herom, beføl han, at Skriverens Lig skulde nedtages af Galgen og kristeligen begravet. Saaledes skete Retfærdigheden Fyldest. Mængden i København fik et nyt Bevis for, hvilken Konge Landet besad i den folkekære Christian II, som de med Stolthed havde regnet for deres fra han var Dreng. Ingen Kryben for Adel og Gejstlighed, nej, lige Skel for alle, Store som Smaa.

Men hos Stormænd og Konge spirede af Torben Oxes Død dybere Følger. En Brand var tændt, Lovløshedens blodige Sværd var draget. Daaden og dens Følger voksede, det var som om Torben Oxes ustyrlige Voldsomhed besjælede

begge Parter efter hans Død. For Stormændenes Vedkommende førte det tilsidst til aabent Oprør og Frafald fra Landets lovlige Herre og Konge. For Christian II's Vedkommende bredte den røde Prik sig for Øjet, indtil den endte som Blodpølen i Stockholm.

2.

Landet var i Vaade. Medens Sverrig under Gustav Vasa løsrev sig fra Christian II's Herredømme, begyndte Lybæk Krig mod Danmark. Hammershus blev indtaget, Helsingør ødelagt, København truet. Jydske Rigsraader tilbød Kongens Farbroder, Hertug Frederik af Gottorp (den senere Frederik I) Tronen, og han hyldedes i Viborg. Hans Søn, den senere Christian III, gik over til Fyn, Gustav Vasa faldt ind i Skaane og Blekingen, og Angreb rettedes mod Norge.

Fordreven til Sjælland syslede Christian II med Tanken om at drage søværts til Nederlandene for hos sin Svoger Kejseren at ruste en Hær, sydfra tilbagevinde Danmark og faa Hævn over sin troløse Farbroder. Da han havde hørt de sidste trøstesløse Efterretninger fra Fyn — Rygtet gik her alt, at Frederik I vilde lade ham selv halshugge og give hans Dronning Elisabeth Hertug Christian til Ægte — gik han tavs hen til Vinduet. Blikket søgte Fløjen paa Slotstaarnet, hvori Torben i sin Tid havde siddet fængslet. »Naar Vinden føjer sig, rejser jeg.«

Den 13. April 1523 var en af de betydningsfuldeste Dage i Københavns og Danmarks Historie. Alle var paa Benene, hver Plet var fyldt paa Stadsmuren, i Kirketaarne og høje Bygninger, helt ud paa Affaldsbunkerne i det side Jordsmon udenfor Østerport, hvor over hundrede Aar efter Kongens Nytorv blev anlagt, ja langt nordefter op til Landingsbroen ved Sankt Annæ stod der Hoved ved Hoved for at se, hvad der foregik.

Hele Flaaden laa sejlklar inde i Havnen mellem Slottet og Vingaarden. Over tyve Skibe, sagdes der. Fra Land og fra Slotsø bragtes der uafbrudt Sager ombord. Ud fra Sigbrits Gaard oppe paa Amagertorv blandt andet en stor Pakkiste, hvori hun selv af Frygt for Overlast var gemt. Klokkeren to gik Kongen, ledsaget af Dronningen og Børnene, ombord i et af de største Skibe »Løven«. Hun havde ikke ladet sig tilbageholde af Frederik I's Brev med fagre Ord om at blive i Riget og faa god Behandling. Efter hvad Rygtet vidste at fortælle, havde hun svaret ham: »Hvor min Konge er, er mit Rige.« Børnene var for smaa til at forstå, hvad der foregik. Hertug Hans, den ældste, kun fem Aar. Han havde været betroet Sigbrit til Opdragelse, og engang i hendes Gaard nær bragt hele København i Fordærv. Mod hendes Forbud var han en Dag listet ind i hendes Sengekammer, kravlet op mellem alle de underlige Flasker og Glas, som hun brugte til sine kemiske Studier, og havde her faaet fat i en snurrig tyk en med lang Hals og en lille levende sort Tingest inden i. I sin Befippelse havde han tabt Flasken og herved befriet den bundne Djævel. Med et Brag, der rystede hele det faste Stenhus og Byen tillige, fo'r under Torden og Lyn paa Stormvinger den onde Aand afsted. Aldrig havde man oplevet Mage til Uvejri i København. Men hertil indskrænkede sig ogsaa den lille Hertug Hans's historiske Betydning. Han opnaaede vel siden at blive hyldet som Arving til Norge, 1531, men døde Aaret efter i Regensburg, kun 14 Aar gammel. Han blev aldrig Kong Hans II. De to Døtre, Dorothea og Christine, var begge spæde. De skulde senere komme til at gribe ind i Danmarks Forhold.

I Land stod den gæve Henrik Gjøre, en yngre Broder til Mogens Gjøre. Tiderne skilte. Mogens Gjøre var for faa Dage siden af Frederik I bleven udnævnt til Rigshofmester som Løn for, at han havde hyldet den nye Konge. Henrik

Gjøe, Christian II's trofaste Mand, der mod Tidens Skik hverken forstod sig paa Gods eller paa Penge, havde tappert kæmpet for hans Sag i Sverig og nys, da Kongen betroede ham Befalingen i København og Danmark, indtil han selv vendte tilbage med Hjælp, lovet at holde ud en tre—fire Maaneder. Borgerne stemmede sikkert i med, da han til Afsked gentog sit Løfte om tappert Forsvar.

Saa haledes Landgangen ind. Fortøjningstovene kastedes los. Og langsomt gled den store Flaade for sagte Bør ud af Havnen. Ingen Jubel og Støjen. Kun dæmpet Hvisken og Vinken med Haand eller Hue, mens mangan Taare stille listed sig ned over Skæg eller Glatkind. Man fulgte Sejlerne med Øjet, indtil de skjultes af Skovshovedpynten. Men ombord, og vel ikke mindst fra »Løven«, fulgte Blikket fremdeles Kystens Linier. Derinde bag det lille Næs med den skovklædte Hulvej laa »Hvidøre«. Paa Marken dør havde Christian II og Elisabeth første Gang mødtes under Paukeslag og Festlarm, medens Sigbrit og Dyveke skjult saa til fra Hvidøres Ruder. Meget var sket siden da. Længer mod Nord gled Skibene nær forbi Krogen og Helsingør. Med Deltagelse hilste alle her, hvem Lybækernes sidste Overfald havde sparet, den forbidragende Konge og Flaade. »Gud signe!« og »velkommen igen!« slugtes af Afstanden. Men lønligt søgte vel et Blik eller to ind til Karmeliterklostrets Mure. Bag dem sov Dyveke den lange Søvn.

Kursen sattes nordvest for at klare Kullen. Som et uhyre Firben af Fjæld krøb den op af Vandet. Saaledes som den nu lidt efter lidt atter tabte sig i Mørket, havde Kongen og Sigbrit engang seet Afstand og Aften lukke sig om Bergen. Først Tyskebryggen, Vaagen, Fløjfjældet ude af Syne. Saa tilsidst af alle Lyderhorn's den kække Gavlspid's. Timevis havde den fulgt dem, før den maatte vige. Mellem

Bergen og Sundet laa deres Dagsgerning. Skulde de gense den? skulde de vende tilbage?

Ud gled Skibene mere og mere i rum Sø. De duvede i Bølgerne, dukkede med de høje Forstavne og de knækmastede Bugspryd. Alt efter Alder og Erindringsvægt lulledes de bortdragende vel enten i sødelig Søvn eller plagedes af tungere Syn paa Fortid og Fremtid. Genkomst? Mørke forude. Men mens Søerne snøftende slog mod Skibssiden og Plankerne sitrende sukked, kunde det lyde for de tre som dansk Farvands Farvel, som Svar paa Spørgsmaal om Genkomst: aldrig mere, aldrig mere, bedre ikke.

3.

Da Christian II og Flaaden var bortsejlet, kom der nyt Liv i Bestræbelserne for at samle Danmark under Oprørernes Konge, Frederik I. Med hvilken af de to Parter Slægten Oxe holdt, kunde der ikke være Tvivl om. Torben Oxes Broder Johan, der forgæves havde bedt Christian II om blot en kort Udsættelse af Broderens Halshugning, nærede det bitreste Had mod den gamle Konge og var lutter Fyr og Flamme for den nye. Allerede førend Flaaden var afsejlet, havde han sat sig i Forbindelse med Frederik I og Hertug Christian. Han begav sig personlig til Fyen for mundtligt at give dem alle ønskelige Oplysninger om Stemningen paa Sjælland og Laaland, om Christian II's Stridsmagt dør, og hvilke Forsvarsanstalter man havde truffet. Han tilbød, at han, naar han atter var vendt tilbage, vilde sende Baad i Søen den Dag, Frederik I's Hær skulde lande, og give den alle de sidste betydningsfulde Meddelelser, for at Landgangen kunde lykkes.

Johan Oxes Iver var Tak værd. Den fik ogsaa senere, da Frederik I havde vundet hele Landet, sin fortjente Løn. Johan Oxe blev baade Medlem af Rigsraadet, fik Ridder-

slaget og derhos Ravensborg Len paa Laaland, der laa saa bekvemt nær ved hans egen Gaard Nielstrup sammesteds. Men han var dog en af de mindre betydelige Mænd. Hans Værd og Anseelse beroede maaske mest paa, at han var gift med Rigshofmester Mogens Gjões Datter, Mette. Deres lille Søn, Peder Oxe, der engang skulde blive Slægtens berømteste Mand, var paa denne Tid endnu kun en treaars Dreng. Ogsaa han delte forøvrigt Dom med Datiden, naar han siden i sin Opvækst halvt ubevidst tog Arv, Belæring og Eksempel især fra sin Moders Slægt. Oxernes hensynsløse Kraft var god som Naturstamme. Men den fik kun ret Betydning ved at indpodes med Gjøjernes Egenskaber. Aldrig havde disse ytret sig saa stærkt og klart som just paa denne Tid. Derom maatte alle være enige, at det var Slægten Gjões to betydeligste Mænd, Rigshofmesteren Mogens og hans Broder Henrik Gjõe, der gav Aaret 1523 i Danmark sit Præg, klarest udtrykte, hvad der rørte sig i Folket.

Rigshofmesteren Mogens var først og fremmest en rig Mand. Som ung Hofsinde havde han ægtet den Tids rigeste Parti, og siden gennem Mødrenearv, Fædrearv, kloge Køb, store Forleneringer mangefold forøget sin Formue. Med Beundring udtalte senere hans Standsfælle, Historikeren Arild Hvitfeld: »Hans Lige paa Jordegods har ikke været her eller i Tyskland i nogle hundrede Aar.«

Men Mogens Gjõe var mere end dette. Han var derhos i Besiddelse af alle de dygtige og hæderlige Egenskaber, der lod sig forene med og godt kunde trives paa den faste Grund: det erhvervede Jordegods' Urokkelighed. Han var saaledes ikke blot en Mand af klar Forstand og udmærket Forretningsdygtighed, men besindig, trofast og tilpas ridderlig. Intet Under, at han nød stor Anseelse baade nedefter og opefter, og fra ung kom til virksomt at deltage i alle Kongehusets og Rigets vigtigste Begivenheder. Smukt og ulasteligt udtrykte han det Blivendes, Solides og Vel-

tjentes Kongetroskab, den Klippegrund, der uden at røkkes af Begivenhedernes Vande over den netop giver disse Dybde og Farve.

Men just derfor havde de sidste Aars Begivenheder været ham vanskelige. Saadan en Havgasse som Sigbrit var ikke let at behandle. Hun savnede Dannelse og den rette Maalestok for Mogens Gjões Betydning. At han efter Kongens Ønsker og som man tør tro med Fordel havde solgt Kongen sin Gaard paa Amagertorv til Bolig for hende og Dyveke, var ikke mere, end hvad han skyldte sin Herre. Men hun var højst ubehagelig at skulle forhandle med. Vovede hun ikke endog at overfuse Kongen selv, ja paa sin plumpe Vis at kalde Hans Naade for en «Mallert» (et Fæ) eller andet, saa at han tilsidst veg for hendes hvasse Tunge. Overfor Mogens Gjõe og andre Landets fornemste Mænd havde hun saa lidt Respekt og Forstaaelse, at hun i sin Uvidenhed om, hvad der hørte sammen, talte i samme Aandedræt om Jordegods og Len og om Tyve, Forrædere, Hjul og Stejle. Det var klart at hun for Kongens og Landets Skyld burde fjærnes.

Det Forsøg herpaa, som man havde gjort under Paa-skud af Bekymring over Kongens forargelige Samliv med en Frille, havde kun ført til den lidet betydende Dyvekes Død. Sigbrit var blot bagefter vokset fastere i Indflydelse og Magt. Saa havde Mogens Gjõe hemmeligt henvendt sig til Paven for ved hans Mellemkomst at faa hende fordreven. Men Sigbrit var fortræffeligt underrettet og havde faaet Lejlighed til at se Mogens Gjõe i Kortene. Fra nu af hadede hun ham af et godt Hjerte og søgte at ægge Kongen imod ham. Hun kaldte ham i Christian II's Paa-hør med det træffende, men derfor mest ophidsende Øgenavn: »Kongen i Nørrejylland«. Hun søgte at berede ham en Torben Oxes Skæbne. Flere Gange »løj hun mig Halsen fra«.

Mogens Gjões Stilling var da undergravet, da den nørre-

jyske Adel i Januar 1523 paa et Møde i Viborg opsagde Christian II Huldskab og Troskab og sendte Mogens Munk afsted til Gottorp for at tilbyde Hertug Frederik Tronen. Øverst blandt de Mænd, der tilbød Hertugen Danmarks Krone, stod i de Breve, som Overbringeren medbragte, Mogens Gjoes Navn, — men hans Segl under Brevene manglede. En ikke blot forsigtig, men sømmelig og værdig Mellemsvej for en Mand, der som stor Lensbesidder og tilmed Rigets Marsk dog virkelig havde visse Hensyn at tage. Mogens Gjøe søgte da ogsaa fremdeles at mægle mellem Kongen og Oprørerne. Først da Christian II havde forladt Nørrejylland og Hertug Frederik med en Hær var rykket ind og truede Mogens Gjøe paa Liv og Gods, kunde denne som Rigets Marsk passende give efter. Han afsendte den 19. Marts et Opsigelsesbrev til Christian II, hvori han bevidnede sin Sorg over at maatte gøre dette Skridt og tilføjede, at han af Frygt for Sigbrit ikke kunde komme over til Kongen paa Sjælland. En uomtvistelig Sandhed. Torben Oxes Skæbne vilde have været ham vis, dersom han ovenpaa dette havde vovet sig for Kongens Øjne. Derpaa hyldede han Frederik I og medunderskrev i Marts den nye Konges Haandfæstning. I klar Forstaaelse af en saadan Mands Værd udnævnte den nye Konge straks den fordums Rigmarsk til Rigets Hofmester.

I værdig og tilpas dæmpet Form havde Mogens Gjoes Færd udtrykt, hvad der var foregaaet i Danmark. Ved sin ubesindige Optræden og Lytten til Sigbriets Raad havde Christian II tilsidst tabt Fodfæstet i Landet og Jordsmonnet var gledet fra ham. Mogens Gjøe var selv Jordsmonnet.

Anderledes hans yngre Broder Henrik Gjøe. Han hørte til disse letbevægelige Naturer, hvis Midtpunkt ikke solidt laa i dem selv men stadigt i noget udenfor dem, som de følte Trang til at føje sig efter og ranke sig op om. Jordegods og Penge forstod han sig ikke synderligt paa. I saa

Henseende slægtede han kun daarligt efter sin Fader Eskild Gjõe, der alle sine Dage havde været en drabelig Gods-samler. Han var død 1506 paa sin Gaard Tordsø ovre i Skaane, som han havde nappedes om med en ligesaa forslagen Godssamler, gamle Hr. Johan Oxe, hvis Særfelt havde været at købe Jordegods af Enker. Til Held for Eskild Gjõe blev Johan Oxes Hustru selv Enke under Striden, saa at hun i Retstrætterne blev nemmere at faa Bugt med for Eskild Gjõe. At det herved maaske ikke var gaaet saa ganske lovligt til, kunde muligt sluttes af, at længe efter fandt Sønnen Mogens Gjõe det formaalstjenligt at afspise Enkens Søn, Johan Oxe, med en af sine Døtre, Mette, til Ægte samt hermed følgende ubestemt Udsigt til mulig Arv. Grundlaget for Gjøjernes og Oxernes Familieskab, og dermed for den lille Peder Oxes Herkomst, var saaledes Godsbedrag.

Eskild Gjõe døde 1506 og efterlod hvert af sine tre Børn en anseelig Hovedgaard. Sønnen Mogens, den senere Rigshofmester, havde alt i Faderens Live gjort ham inderlig Glæde ved at gifte sig langt flere Hovedgaarde til, end hele Familien nogensinde havde ejet. Ham kunde man stole paa. Mindre paalidelig var den yngre Søn, Henrik. Slægtede han muligt Moderen paa, der havde forladt Mand og Børn for at give sig i Kloster? Ved Skiftedelingen efter Faderen tilfaldt der ham ved Lodkastning Gisselfeld med betydeligt Jordegods. Men han synes ikke at have gjort synderligt derved, i hvert Fald ikke for at forøge det med mere.

Derimod var han en trofast Kongetjener, lige brugbar i blot fredelig Sendefærd og som Kriger baade til Lands og til Søs. Han var en af de fire Mænd, der hjemførte Christian II's Brud Elisabeth fra Nederlandene. Siden deltog han med Hæder i Kampene i Sverige, udmærkede sig baade i Slaget ved Bränkyrka og udenfor Upsala. Ved begge Lej-

ligheder havde han til Vaabensvend den ligestemte, djærve Peder Skram. Ved Kroningen i Stockholm 1520 høstede han Sejrens Løn i Form af at bære Rigsæblet for Kongen og blive slagen til Ridder. Fede Forleninger derimod synes han at have glemt at bede om. Da efter det stockholmske Blodbad Sverig gik tabt for Christian II, indsatte denne som sidste Middel Henrik Gjõe til Statholder i Sverig. Og virkelig bragte han gentagne Gange med Flaade Besætningen i Stockholm fornøden Hjælp. Men Faren nærmede sig Kongen selv. Henrik Gjõe maatte tilbagekaldes til Sjælland, hvor han under Krigen med Lybækkerne var Befalingsmand for Rytteriet, og da Christian II rejste bort, fik han af ham endnu engang betroet en lige saa højt klingende som farlig Post, denne Gang som Statholder i Danmark. Det lød, som vi har set, af langt mere end det var. Danmark var Sjælland. Og Opgaven indskrænkede sig til om muligt at forsvare København i tre-fire Maaneder, indtil Kongen kunde bringe Hjælp.

Ved et underligt Skæbnens Spil var saaledes de to Brødre blevne stillede overfor hinanden, hver især som Formand for et af de to Hovedpartier, der delte Landet. Fædrelandets Skæbne laa i deres Haand. Begge følte de sig sikkert besjælede af varm Vilje til at fremme Landets Vel. Men Forskel i Forudsætninger drev dem i modsat Retning. Og som for at have dem til bedste, havde de ydre Forhold tvunget dem hver især over i den Stilling, hvor de tilsyneladende mindst hørte hjemme. Den forsigtige, konservative Mogens stod i Spidsen for Oprørerne og det Nye. Den let bevægelige Henrik, altid Fyr og Flamme, kæmpede for det Bestaaende, det lovlige Gamle.

Et lille, skarpt Strejfflys gled i det afgørende Øjeblik hen over begges Person og blottede en Forskel i Livssyn og Karakter. Mogens reddede alt sit Jordegods og blev Rigshofmester tillige ved paa rette Tidspunkt at hylde

Frederik I. Henrik solgte, endnu før Christian II var afsejlet, Størsteparten af sit for at skaffe Penge til kraftigst muligt Forsvar.

4.

Selvfølgelig maatte der mægles. Og ingen var her nærmere til roligt og forstandigt at paavirke den ubesindige Henrik Gjøe end hans overlegne Broder Rigshofmesteren. Han var allerede i Embeds Medfør kaldet hertil. Men fuldt saa meget af rent personlige Grunde. Thi Broderens Optræden kastede en Skygge over hans egen. Denne Troskab mod den fordrevne Konge indeholdt en fornærmelig Indsigelse mod hans egen Hæderlighed, et skarpt Angreb mod hans Ulastelighed og Evne til i rette Øjeblik at vælge det ene Rette.

Men naturligvis maatte der indrømmes Henrik Gjøe Tid til at foretage sømmeligt Omslag. Der kunde ikke indvendes noget mod, at han søgte at samle sine Ryttere og Landsknægte for at hindre Frederik I's Stridsmagt i at komme i Land ved Korsør — det Len, som han engang havde haft, men naturligvis ikke vidst ligeoverfor Kongen og Sigbrit at bevare. Dette Forsøg af Henrik Gjøe paa Modstand var saa meget mere tilladeligt, som hans Landsknægte, da det kom til Stykket, nægtede at kæmpe i aaben Mark, saa han maatte gaa tilbage igen til København. Sligt var kun et godt Bevis paa Henriks gode Vilje. Og saa Mogens havde jo i Nørrejylland holdt ud og gjort passende Modstand til det sidste. Alt tager sin Tid. Der kunde endnu ikke hebrejdes Henrik Gjøe noget, fordi han var bagefter. Vestenvind stryger over Jylland, førend den naar til Sjælland.

Men da saa Vestenstormen var der, da Frederik I's Hærmagt var i Land, og Lensmændene paa alle Sjællands faste Slotte overgav sig, faldt fra som moden ormstukken Frugt i Abildgaard, ja raslede af som Hasselnødder en Stormnat,

saa var Øjeblikket kommet for Henrik til med Ære at gaa over til Frederik I. Men han var halsstarrig. Ligesaa kortsynet og ilter i København, som da han ved Korsør vilde give Tegn til sine Ryttere til at hugge ind paa de trodsige, langt talrigere Landskægte. Eller var han maa-ske blot beregnende og ønskede tilstrækkeligt Vederlag? Vel, der tilbødes ham den anseelige Sum af 100,000 Kroner for at overgive København. Men han svarede Nej. Da vrededes Hans Naade og fangede Sagen an paa en anden Bov. Ifølge kongelig Befaling blev alt Henrik Gjões Eje paa Sjælland, baade Gisselfeld, Bøndergods og Løsøre erklæret for »frit Bytte« og af Kongen overdraget til andre. Ja selv hans Fæstemø fik Tilhold om at hæve sin Trolovelse med ham. De venlige Forhandlingers Tid var omme. Mogens Gjõe havde ikke kunnet udrette noget med sin Broder. Sagen var, at Henrik Gjõe led af en Grundmangel, som Datiden havde svært ved at forstaa endsige tilgive. Han agtede ikke Gods og Penge som de burde, men satte i sin Enfold snart et, snart et andet over det. Han var med andre Ord: dum. Som hint djævelske Kvindfolk havde vovet at kalde endogsaa hans Herre: »en Mallert«.

Saa fik da Kartoverne at tale, Lod og Krudt afgøre Sagen. Onsdag den 10. Juni 1523 begyndte Københavns Belejring. Frederik I ankom før Solopgang med sin Hær og slog Lejr med Hovedstyrken paa Landsbyen Serritslevs Marker, omtrent paa det nuværende Østerbro. Tillige anlagdes en Skanse paa Valby Bakke, saa at man havde Forbindelse til Søsiden baade med Sundet og med Kalveboderne. Samtidigt indesluttedes Staden til Søs af 23 Krigsskibe, de fleste fra Lybæk.

Men Henrik Gjõe og Borgerne i København var ved godt Mod. De fyrede muntert løs med Skytset fra Murene, hvor efter Datids Skik hver Kanon var dækket med et Plankeskjold, der kunde sænkes ned, naar den skulde af-

fyres, de saakaldte »Katte«. Man gjorde dristigt Udfald. Mangen Smaatræfning stod mellem Muren og Peblingsøen, hvor Jordsmonnet var fladt og blødt. Fra begge Sider førtes Forstærkninger til, og der udviklede sig stundom en større men dog ikke afgørende Kamp, mens det knirkede og dundrede fra »Kattene«, og Angriberne gav Svar med Lejrens Kartover. I en af disse Træfninger blev Henrik Gjões tidligere Vaabensvend Peder Skram haardt saaret; nu kæmpede han paa fjendtlig Side mod sin fordums Herre. Da Angriberne tydeligt nok ikke turde vove en Hovedstorm, steg Modet svært hos de belejrede. Det gav sig Luft ikke blot i Tilraab af Haansord fra Murene, men paa Trods drev man stundom Byens Kvæg ud paa Græs foran Portene.

Til Søs gik det endnu heldigere for de indesluttede. Skønt Byen bevogtedes af 23 fjendtlige Krigsskibe, og Fjenden haabede ved Afspærring af Tilførsel at kunne tvinge København ved Hungersnød til Overgivelse, saa antog Forholdene snart modsat Præg. I København byggede man sig lette Jagter og Robaade, hvormed man, vel mest om Natten, listede sig igennem den fjendtlige Skibrække. Ude i Sundet tog man saa som Fribyttere, hvad der faldt for, ikke blot Førselsskibe til Lybækkerne men mangt et vel fyldt og velbevæbnet Fartøj, som danske Adelsmænd i dyre Domme havde udrustet til Kongen. Med Vennerneovre i Malmø vedligeholdte man en livlig Forbindelse. Til Slut regnede man at have alene paa denne Fart omtrent otte Jagter i daglig Gang. Med Beboerne paa Sjællands Kyst lige fra Helsingør til Køge Bugt kunde man med Lethed ved Hjælp af Baade slaa en Handel af om Levnedsmidler. De undte alle Byen det vel. Indbyggerne i København led da ingen Nød. Forgæves befalede Frederik I at hindre alt dette ved at forsænke nogle større Skibe i Indløbet til Stadens Havn. Lybækkerne, der gerne voldte København hvert muligt Afbræk i Skibsfart og Han-

del saa vel i Krig som i Fred, har sikkert gjort deres bedste for at efterkomme denne Befaling. Men mangelfuldt Kendskab hos de udførende eller Strømmens Magt kom Byen til Hjælp. Forsænkningerne gjorde ikke nogen nævneværdig Skade.

5.

Trods al Henrik Gjøs og Borgernes Mod og Virkelyst beroede dog Belejringens Udfald ikke paa dem, men paa hvorledes det gik Christian II. Han havde været hos sine Slægtninge i Nederlandene og anmodet om Hjælp, og ligesaa i England hos Kong Henrik VIII. Men omsonst. Det gik ham ikke bedre hos Fyrster i Tyskland. Endelig lykkedes det ham dog at hverve en Hær, der skulde føres mod Holsten. Forfærdet ilede Frederik I did og slog med alle de Tropper, han kunde samle, Lejr paa Grande Hede i Stormarn for at afværge Angrebet. Han befalede, at Belejringen af København skulde hæves, og det mest mulige Mandskab herfra føres over til hans Hjælp. Thi i Passet ved Grande, Hovedvejen op til Holsten, vilde det nu blive afgjort, om Frederik I eller Christian II skulde være Herre i Danmark. Mogens Gjøs og de danske Rigsraader var imidlertid yderst sendrægtige og uvillige til at lystre. Ikke fordi de vel nok indsaa, at Frederik I havde Ret. Men en endnu nærmere Fare truede dem, hvis Henrik Gjøs fik frit Spilleruin og i Spidsen for sin Hær og Sjællands samlede Almue mejede dem og deres svækkede Skarer ned — østfra tilbageerobrede Landet for Christian II.

Øjeblikket var skæbnsvangert. Men den mægtigste Magt, Penge, afgjorde Sagen. Christian II's hvervede Hær nægtede at rykke frem, førend den fik sit Sold udbetalt. Udsigt til Efterbetaling i Form af Plyndring i Lybæk og Holsten kunde ikke afgøre Sagen. Hæren skiltes ad, og tvungen til haarde Forskrivninger for Fyrsternes virkelige

eller paastaaede Udlæg maatte Christian II gældbunden og fortvivlet trække sig tilbage. Frederik I aandede lettere. Faren drev atter nordpaa.

Ogsaa i Lejren udenfor København raabtes der paa Geld! Geld! »Rytterne«, skrev Johan Ranzau, »ride op og ned i Lejren og jage mig fra en Lejrhytte til en anden.« Sluttelig tog de paa et samlet Møde den Beslutning at ride bort til Roskilde. Landsknægtene truede med at gøre Oprør og slutte sig til Henrik Gjøe og hans Knægte inde i den belejrede By. Tilsidst indsaa de dog som fornuftige Folk, at, naar det ikke forlangtes af dem, at de skulde lade Livet, inden de havde faaet Sold, var det uklogt at indlade sig paa nye, usikre Eventyr. Bedre at give lidt Hensstand og holde sig til dem, der dog havde Landets Sul inde. Hertil kom, at der tilstodes dem enkelte Extra-Fornøjelser. En Fænnike (Afdeling paa 150—200 Mand) Landsknægte, der med særlig Voldsomhed havde truet Johan Ranzau paa Livet, hvis der ikke snart udbetaltes Sold, fik saaledes et Ferieophold i Næstved, hvor der endnu var noget at plyndre, medens alt var afbrændt udenfor København. Og Rytterne fik et muntert fjorten Dages Ridt Sjælland rundt, for »at straffe tilbørligen med Sværdet« eller med Bøder alle de Bønder, der holdt med Christian II. Da disse var talrige, men spredte og vaabenløse, var dette da en Lejlighed, hvor en ærlig Svend vel kunde hjerpe sig lidt paa egen Regning.

Bedst saa det paa en Maade ud inde i København. Her havde Christian II efterladt Penge til at lønne Krigsfolket med i fire Maaneder. Men da denne Tid var forløben, maatte Henrik Gjøe laane sig frem hos Borgerne, og da denne Kilde tilsidst var udtømt, søgte at stille de tyske Ryttere og Knægte tilfreds ved egen Borgen og løse Løfter om Penge, der vistnok snart vilde komme. Alt stod og faldt jo med Christian II's forventede Sejr i Holsten.

Endnu en sidste glad Dag oplevede man i København. Den 10. November saas nordefter en lille Flaade af fremmede Skibe. De styrede løs paa de fjendtlige ude i Sundet. Og se, Lybækkerne flygtede, skønt de var langt talrigere. For alle Sejl løb de væk og blev borte med det samme, Sundet var frit. Der kunde ikke være Tvivl om, hvem de fremmede var. Man kunde skelne »Løven« iblandt dem. Var Kongen selv med? Nu dundrede Skudene ind imod Lejren ved Serritslev. »Løven« viste Tænder. Og snart hev de under uhyre Jubel Trosserne ud og laa fortøjede i det gamle Leje ved Bremerholm. Alt Skytset Murene og Voldene rundt løsnedes til Velkomsthilsen. Vel var Kong Christian ikke selv med, det var blot et Budskab fra ham. Magert om man saa vil, kun »Løven«, »Snogen«, en Hamburger Bark og en Jagt, fyldte med Levnetsmidler og Krudt, men ingen Penge eller Landsknægte, kun dobbelt Besætning af Baadsfolk. Men hvo tænkte for Glæde nøjere over sligt? De fire synede af otte. Thi de havde ligget paa Lur oppe under Norge for at kapre Lybækkere fra Bergen. Og de havde fanget fire, tre lybske og et hamborgsk Skib, alle ladede med Bergfisk. Et femte havde de maattet opbrænde, da det var for stort til at bemande og slæbe med. Og Aftenen gik med at fortælle og høre om alle deres Bedrifter, mens der tændtes Glædesblus i Gaderne, og brændende Begkranse lyste fra Vor Frue Kirke-taarn, med dets fire smaa Hjørnetaarne foroven og det vældige Spir. Det kunde tydeligt sees ude i Serritslev, Solbjerg og paa Valby Skanse.

Kun én delte næppe trods alt sit sorgløse Mod Mængdens overstadige Glæde. Det var Henrik Gjøe. Netop Dagen forud havde han faaet sikker Efterretning om, hvorledes det var gaaet med Christian II og hans forventede Erobring af Landet sydfra. Ikke Spor af Haab eller Ud-sigt mere. Henrik Gjøe havde fortiet denne Efterretning

for Borgerne. Men Broderen Mogens Gjõe, der fra nu af indledte hemmelige Forhandlinger med ham, skulde vel vide simpelt og klart at gøre ham begribeligt, hvor fortvivlet Stillingen var og hvor meningsløst at fortsætte Kampen. Den tilførte Hjælp havde selvfølgelig i sin Ubetydelighed intet at sige. Lybækkernes Flugt lige saa lidt. Mogens Gjõe kunde her vistnok ved aabent at fortælle, hvad der var sket, befæste sin yngre Broders vante Tillid til ham. Han havde selv været ombord hos dem, da de fire Skibe kom, havde tiggert dem om at blive og kæmpe, tilbudt dem at bemandede lybske Skibe med sine egne Folk og lovet at betale al den Skade, Flaaden maatte lide. Omsonst. »Slemmeligen og skammeligen« var de fejge Kræmmere flygtet hjem. Men hvad betød det i Virkeligheden? Intet. Med Sund og Kalvebodstrand tillagte af Is var København langt mere afspærreret og udsat for Storm, end naar Lybækkerne laa der. Og det afgørende: Fortsat Kamp til ingen Verdens Nytte. Christian II kom dog ikke. Derimod kunde Henrik Gjõe ved nu at stille sine Betingelser sikre ikke blot de flinke Borgere og sine tapre Folk, men Byen, hele Landet, ja sin fraværende Herre tillige gode Vilkaar.

Henrik Gjõe var en tapper, højsindet, uegennyttig Mand, villig til at opofre sig og sit for hvad, han fandt det værd. Men han var mere raadsnar i Kamp end i Ordveksel. Og Broderen Mogens overgik ham langt i Verdenskløgt, Beregning og Behandlingsevne. Intet Under, at Johan Ranzau paa eget Ansvar holdt Rigshofmesteren tilbage fra Herredagen, der just afholdtes i Odense, fordi hans Nærværelse som Forhandler i Sjælland var aldeles uundværlig. Og intet Under, at Frederik I paa Forhaand billigede enhver Overenskomst, som han maatte kunne bevæge Henrik Gjõe til.

I hened et Par Maaneder varede disse Forhandlinger, hvori Henrik Gjõe krympede sig under Stillingens Haab-

løshed og Forsøgene paa — vejledt af Broderen — at ordne alt paa det bedste. Han stillede de mest vidtgaaende Krav, som Ære og Hensyn til andres Vel syntes at paalægge ham, og han fik dem alle opfyldt. Han fik først og fremmest Lov til at sende Bud til Christian II i Tyskland og meddele ham, at han kunde holde København et Par Maaneder endnu, hvis Kongen mente til den Tid at kunne bringe ham Hjælp. Hvis Christian II ikke var i Stand hertil, skulde Henrik Gjøe gaa ind paa at overgive Byen til Frederik I. Men alle Byens Friheder og Rettigheder skulde tilsikres den og ligeledes fuldstændig Straffrihed for enhver, baade Borgerne i Byen og alle dem fra Landet, der havde ydet den nogensomhelst Form for Bistand. Frederik I's Krigsfolk maatte efter Overgivelsen kun drage igennem København, ind ad den ene Port og ud ad den anden, og maatte ikke engang blive Natten over i Byen. Selv skulde Henrik Gjøe og hans Undergivne have Lov til i de første to Aar at drage ud af Riget og tjene, hvor de lystede. Vilde han i den Tid paaføre Riget nogen Fejde, skulde han dog først paa Riddervis gøre »ærlig Forvaring« derom. Men alt deres fratagne Jordegods og rørlige Ejendom skulde nu straks gives dem tilbage. For Henrik Gjøes Vedkommende stilledes der ham derhos af den omsorgsfulde Broder Vordingborg Len i Udsigt. Og da den Mulighed jo laa nær, at Christian II ikke kunde betale al Rytternes og Knægtenes tilgodehavende Sold, og man derfor vilde holde sig til Henrik Gjøe som den, der var gaaet i Borgen derfor, skulde han ogsaa i saa Henseende hjælpes til at klare sine Forpligtelser. De fire Krigsskibe, der var sendte ham til Undsætning, skulde betragtes som hans personlige Eje. Han maatte gøre med dem, hvad han lystede, overlade dem til Christian II, om han vilde. Men hvis denne ikke indløste dem, lovede i hvert Fald Frederik I at ville yde ham omtrent 25,000 Kroner i Betaling for dem inden en

bestemt Frist, for at han dermed kunde dække sin for Christian II paatagne Gæld.

Det var da vistnok med Følelsen af at have gjort sin Pligt til det yderste, at Henrik Gjøe den 6. Januar 1524 i Spidsen for sine Folk drog ud af København under Vaaben med Trommer og Piber og med oprejste Faner og modtoges udenfor med alle krigerske Æresbevisninger. Rygtet om hans tapre Forsvar var faret vide om. Han havde kun lovet at holde Byen i fire Maaneder og havde holdt den i den dobbelte Tid. Han drog afsted som den samme trofaste Tjener, han altid havde været. Over Køge forbi sin Gaard Gisselfeld, videre sydpaa over Præstø og til Vordingborg. Ikke for at blive dør som Lensmand, men videre over Falster og Laaland til Udlandet for paany at tilbyde Christian II sin Tjeneste.

Vinterkulde sinkede Rytternes og Knægtenes Overfart med Færger til Heiligenhafen i Holsten. Meddelelser fra Lybæk skræmmede Frederik I op med Rygtet om, at Christian II forklædt var landet eller vilde lande i Laaland og ved Henrik Gjøes Hjælp var i Færd med, støttet af hans Folk og Bønderne, at tilbageerobre Landet. Det tilraadtes derfor at bortføre alle Færger og Skuder fra Laaland, afskære al Tilførsel af Levnedsmidler, saa at Henrik Gjøe og hans Hær maatte splittes ad eller vansmægte. Rygtet talte usandt, men vidnede om, hvor opskræmte Sindene endnu var. Den 24. Februar landede Henrik Gjøe og hans forfrosne Skarer i Holsten.

Man aandede lettere i Danmark. Spillet mellem de to Brødre Mogens og Henrik Gjøe om Landets og eget Ve og Vel var nu til Ende. Fremtiden skulde vise, hvem af dem der havde spillet finest.

6.

Henrik Gjøre drog ned til Wittenberg for at aflægge fuld Beretning for Christian II, som opholdt sig dør. Men mistænksom til det yderste opdagede Kongen snart det svage Punkt i Overenskomsten om Københavns Overgivelse. Hvad var det, at de fire Krigsskibe, som Christian II havde sendt til Københavns Hjælp, nu tilhørte Henrik Gjøre og af Kongen kunde indløses hos denne? Hvo havde Ret til at overdrage Henrik Gjøre Kong Christians Eje? Hvor havde Henrik Gjøre turdet understaa sig at gaa ind paa sligt! Og hvis Kongen virkelig gik i Fælden og indløste de fire Skibe hos Henrik Gjøre, hvorledes vilde denne saa skaffe ham dem! De laa fortøjede ved Bremerholm og vilde forblive i Frederik I's Magt om saa Christian II betalte nok saa meget for dem i Wittenberg. Henrik Gjøre var trods sin paastaaede Troskab ligesaa upaalidelig som alle de andre. Ikke en Hvid skulde han have for dette Fastelavnsspil.

Dybt nedslagen og krænket over Kongens Mistillid drog Henrik Gjøre til Bremen. Men hans gamle Troskabsfølelse var ikke dermed udbrændt. Han vilde aftvætte denne Skamplet; ved et nyt Tog mod Frederik I vise Christian II, at han var ham tro som altid. Hvo kunde vide, maaske tilbagevinde Danmark for ham, eller dog blot hjemføre de fordømte fire Skibe, som han nu snart ikke vidste hverken ud eller ind om, hvem de tilhørte med Rette.

Slig Beslutning var dog lettere at fatte end at udføre, Alle, hvem han henvendte sig til om Skibe eller Mandskab, spurgte først om Penge. Og Ulykken var, at selv var han omsværmet af Kreditorer som af Fluier paa en Sommerdag. Næppe opdagede de, at der var noget i Gære, førend de mente ved at klemme ham at faa muligt Christian II til at betale for ham. En Tidlang holdt de ham endog fast som gældbunden Fange, der ikke maatte forlade Bremen.

Forgæves henvendte han sig til Christian II om Hjælp til Toget. Ubønhørlig og mistroisk som forhen.

Da Mogens Gjõe og de andre i Danmark kunde tænke sig, at han nu vel endelig maatte være tilstrækkelig mør, ankom der en skønne Dag Udsendinge til ham fra Danmark. De overbragte ham fra Frederik I de gamle fristende Tilbud. Gisselfeld og alt Jordegods og Løsøre tilbage, de 25,000 Kroner udbetalt for Skibene og derhos Vordingborg i Forlening. Hans ventende Fæstemø i Danmark føjede vel sine Opfordringer til. Hvad skulde han gøre? De to Aar, hvori han havde frit Lejde til at tjene Christian II mod Danmark, var snart ved at udløbe. Ikke Gran af Udsigt til at kunne udrette noget for sin gamle Herre, der kun mødte ham med krænkende Mistillid. I Bremen blot Skam og Usseldom. Hjemme Fred og Anseelse. Henrik Gjõe skrev under og vendte i August 1525 tilbage til Danmark.

Men skønt Frederik I med sædvanlig Menneskekundskab mødte ham med Tillid og efterhaanden hædrede ham paa forskellig Vis — han optog ham saaledes f. Eks. i Rigsraadet og indsatte ham tilsidst endog sammen med Anders Bille til Høvedsmænd paa Sjælland — saa var og blev Henrik Gjõe fra den Stund en slagen Mand. At hans tidligere Herre havde fattet Mistro til ham synes at have tilføjet ham et Knæk. Dernæst fulgte Kreditorerne efter ham fra Bremen til Sjælland, og med sin gamle ærlige Ubehjælpssomhed mente han at burde give Hvermand sit. Han maatte efterhaanden for at betale sin Skyld afhænde sit og senere sin Hustrus Jordegods. Først Aar 1527 kunde han ægte hende. Men samme Aar havde han maattet sælge Gisselfeld og alt sit Fædrenegods til sin Broder Mogens Gjøes Svigersøn, Johan Oxe.

Og, o Spot og Spe, ikke engang med dette Offer var hans Krænkelser omme. Panthaverne, blandt hvilke hans egen Broder Mogens var den mægtigste, nedlagde Indsigelse

imod Salget og erhvervede i April 1532 en Rigsraadsdom for, at han ikke havde haft Ret til Salget, der erklæredes for ugyldigt. Med sidste Kraft søgte han at værne sin Ære ved at trodse Dommen og udstede et nyt Salgsbrev til Johan Oxe i Juli 1532. Et halvt Aarstid efter døde han. Hans Enke og Børn gik fra Arv og Gæld.

Hans Eftermæle blev, at hvad godt i det mindre der iøvrigt lod sig sige om ham, saa formaaede dette ikke at dække over den værste Mangel af alle: han var en daarlig Forretningsmand.

7.

Nej, saa var Broderen, Mogens Gjõe, Rigshofmesteren, en ganske anderledes Mand for Slægt at tage Nemme og Arv efter. Ingen utidig Vedhængen ved nogetsomhelst fik ham tilbunds. Han flød stadig ovenpaa, bestandig den samme kloge og ulastelige Forkæmper for det, der havde virkeligt Værd.

Og det var sandelig ikke lette Tider at bjerge Overbevisning, Liv og Formue i. Næppe var man vel sikret mod Christian II og havde faaet dæmpet Uroen blandt de jydsk Bønder i Anledning af de endnu haardere Skatter, som Kongeskiftet havde medført, førend et nyt Spørgsmaal trængte sig frem, det kirkelige. Ved et lykkeligt Træf skiftede Mogens Gjõe her Opfattelse ganske samtidigt med Kongen og spiste til ikke ringe Forargelse for alle Katoliker i Juni 1526 Kød paa en Fastedag, ja nød Nadveren paa luthersk Vis. Som Rigshofmester lovede han dog i December 1526 sammen med hele Rigsraadet at ville yde Kirken Hjælp »besynderlig mod Luthers ukristelige Lærdom«.

Sligt havde mindre at sige. Der maatte kunne findes en Løsning, hvor man uden at opgive det væsentlige, Kirkens velerhvervede Gods, læmpede paa Yderkanterne, hvad

Læren angik. Mogens Gjõe syntes at have sat Valget af Joakim Rønno v igennem til Sjællands Bisp (1529) mod at denne forpligtede sig til ikke at lægge Ordets frie Forkyndelse Hindringer i Vejen. Rigshofmesteren gik selv i Borgen for, at Joakim Rønno v vilde holde disse Forpligtelser. Der ymtedes endog om, at den unge Bisp agtede at gifte sig. Ja, Rygtet vidste at udpege, hvem hans Udkaarne var, Rigshofmesterens Datter, Birgitte Gjõe, der nys efter sin strenge Stifmoders Død (1528) havde vovet at erklære til Jesper Daa, med hvem hun var bleven trolovet som Barn, at hun ikke kunde lide ham og aldrig vilde ægte ham. Men Folk siger saa meget.

Forresten, hvo kunde fornuftigvis indvende noget imod, at man i en Tid, hvor Nyt skød frem, saa at selv en gift katolsk Bisp snart ikke vilde blive anset for noget løjerligt, i Tide tog sine Forholdsregler og tænkte paa sine Børn. Oprigtigt talt, en saadan driftig Svigersøn med hele Sjællands Bispegods i livsvarigt Styre, var langt at foretrække for en Svigersøn som f. Eks. den kantede Klodrian, Mettes Mand, Johan Oxe. Havde han ikke krydset sin Svigerfars klare Interesser ved at afkøbe Henrik Gjõe Gisselfeld, saa at man var nødt til offentlig Familietvist med Rettergang og andre Kedsommeligheder. Og gik han ikke nu hen og blev i urette Øjeblik ivrig Katolik, skønt enhver kunde se, hvad der havde Fremtiden for sig.

Hvad man end mente om Kirkegods og Lære, Hvermand maatte erkende, at de dovne Tiggermunke var en Skamplet, en Kræftskade paa et Samfund. Bedst om deres Klostre snarest tømtes, saa at de som herreløst Gods af Kongen kunde skænkes Købstæderne til Hospitaler eller Raadhuse. Mogens Gjõe pustede her livligt til, saa at Klostrene paa Grund af Borgernes fjendtlige Stemning mangt et Sted hurtigt maatte rømmes. Det behagede Hans Naade at skænke Rigshofmesteren selv Klostreet i Flensborg og det

i Randers. Det var kun til at smile ad, at Munkene i den Anledning kaldte ham »Djævelens Tjener og Drabant«.

Christian II's Forsøg paa fra Norge at tilbageerobre Danmark kronedes ikke med Held. Med sikkert Lejde sejlede den tidligere Konge ned til København for at forhandle. Han befandt sig snart i samme Stilling som de fire Skibe, hvis Skæbne han i sin Tid havde bebrejdet Henrik Gjøe. Det gik ham som dem. Engang i Fjendens Væрге løsgaves de ikke. Man vedtog at bryde det ham givne Lejde. Mogens Gjøe synes dog ved denne Lejlighed ikke at have været den ledende. En naturlig Takt har vistnok holdt ham tilbage. Derimod blev han en af de otte Rigsraader, der fik Tilsyn med Fængslet paa Sønderborg, da Christian II som Fange var ført did.

Alle disse Vanskeligheder var dog for intet at regne mod det Uvejr, der blæste op, da Frederik I var død i April 1533 og nyt Kongevalg skulde finde Sted. En Storm brød løs, hvor alle de store Spørgsmaal, Tiden rummede, rejste sig og jog frem med rasende Kraft fra forskellig Kant, piskende Borgerkrig og alskens Ulykker med sig. At Mogens Gjøe her klarede sig, skønt han tog virksom Del i det hele og langtfra altid var blandt de sejrende, afgiver maaske det ypperste Bevis for hans Dygtighed. Og netop under disse Forhold voksede han i Værd, hans Sag blev uvilkaarligt ét med Landets Velfærd. At han slap nogenlunde uskadt igennem blev et Udtryk for, at der var reddet, hvad reddes kunde.

Aldrig har heller hans sunde Sans og Overblik, hans Sejghed og Evne til baade at fare med Lempe og dog gribe det rette Øjeblik givet sig klarere Udtryk end her. Hans Plan var, at man skulde stille sig venskabeligt til Gustav Vasa i Sverig og det frie Lybæk, Danmarks to lutherske Nabostater og tidligere Vaabenfæller. I Overensstemmelse hermed skulde man vælge Frederik I's ældste Søn, den

luthersk sindede Hertug Christian (senere Christian III) til Konge i Danmark-Norge. Saa fik man i Fællig at væрге sig imod den katolske Kejser Carl V's og Nederlændernes Uvilje.

Men paa Herredagen, der holdtes i København ved Skt. Hansdagstid 1533, sejrede det katolske Parti. Under Paa-skud af Hensyn til Norge udsatte man Kongevalget til Skt. Hansdag næste Aar, for i Mellemtiden at virke for Valg af den yngre Kongesøn, Hertug Hans, der ventelig kunde vindes for Kirkens Sag. Danmark blev saaledes i et yderst farligt Øjeblik henvist til i et Aar at være kongeløs. Mogens Gjøe, som klart var sig det skæbnesvangre ved denne Beslutning bevidst, kæmpede forgæves imod. Tilsidst nedlagde han en Indsigelse mod Rigsraadets hele Færd og flygtede derpaa hemmeligt om Natten fra København.

Endnu var der en Mulighed for en hurtig Løsning om end ad ikke lovmæssig Vej. Rigshofmesteren og Borge-mestrene baade i København, Malmø og Lybæk mødtes i Ønsket om, at Hertug Christian uden videre skulde overtage Regeringen i Danmark og saaledes ved rask Handling spænde Spaltningen sammen. Men forgæves søgte de at bevæge ham dertil. Han krævede først at vælges af Rigs-raadet. Og da derhos hans egne Raader tvang et Brud med Lybæk og et Forbund med Nederlandene igennem, stod en fredelig Ordning ikke til at redde.

Thi Stemningen i Danmark slog nu en ny og langt dybere Revne. Paa Herredagen havde man kun delt sig i Katoliker og Lutheraner. Men da Hertug Christian ikke vilde stille sig i Spidsen for Lutheranerne, delte disse sig atter efter Samfundslag. Den luthersk sindede Del af Adelen holdt fremdeles paa Hertug Christian til Konge. Men Børgere og Bønder, der længtes efter Frigørelse for Adels og Gejstligheds Tryk, udraabte den fangne Christian II til Konge. En fortvivlet Borgerkrig med Mord og Plyndring og Opløsning af alle hævdvundne Samfundsforhold maatte blive Følgen.

Og for at gøre Bægeret fuldt, landede Lybækkerne paa Sjælland og førte Kampen, for den fangne Kong Christian. Det ulykkelige Danmark var prisgivet til den fuldstændigste Forvirring og Opløsning. For at hævde den gamle Religion nægtede man Landet en Konge. For at værne Frihed og fangen Konges Ret brændte og plyndrede man Herregaarde og Slotte. Ved at undertvinge Landet, halshugge dets Bønder og Borgere, belejre dets Hovedstad, fik en holstensk Fyrste Skin af at befri Danmark for Lybækkerne. Kun ét stod sikkert: overalt flammede Lidenskaberne med uklar men forbitret Styrke, flakkende som det Brandskær, der laa over Landet.

Under alt dette handlede Mogens Gjøe med Klogskab, Fasthed og Maadehold. Til det sidste søgte han fra Nørrejylland at paavirke København og Malmø for sin Plan om Hertug Christians Valg. Forholdet mellem dem var saa venkabeligt, at København endnu i Juni 1534 indbød ham til at komme did for at stille sig i Spidsen for Bevægelsen, og Lybækkernes Fører bad ham, som uskyldig i Lejdebruddet mod Christian II, at gøre dennes Sag til sin. Men da Fjendtlighederne først var begyndte paa Sjælland, handlede Mogens Gjøe hurtigt. Med Udsigt til at miste alt, hvad han ejede paa Øerne, samlede han de jyske Rigsraader og en Del af den menige Adel til et Møde i Ry den 4. Juli 1534. Med haandfaste Grunde tvang man her Bisperne til at gaa ind paa Hertug Christians Valg, og som Befuldmægtiget for Rigsraadet red Rigshofmesteren straks til Holsten og fik Sagen ordnet. Fulgt af Mogens Gjøe hyldedes den nye Konge næste Maaned i Horsens.

Men Fod for Fod maatte Landet vindes i Kamp. Mogens Gjøe sparede sig ikke. Det skyldtes ham i Spidsen for en samlet Skare ved Gudena, at den østlige Del af Nørrejylland blev forskaanet for Angreb. Og da Christian III havde sejret, og der blev gaaet frem med skaanselsløs Strengthed

mod de overvundne ved Aalborg og i Vendsyssel, var det ham, der søgte at mildne og mægle. Hermed vedblev han, efterhaanden som Kampen trak østerpaa, og han lidt efter lidt fik alt sit Gods og alle sine Forleninger tilbage, medens Kampens Udfald sporedes i hans voksende Hverv, først Statholder i Nørrejylland, saa ogsaa i Sjælland.

Sit Hovedslag vandt han dog, da endelig — efter to blodige Aar og senest Københavns fortvivlede Kamp til det yderste — Landet tilsidst var helt erobret. Hvorledes skulde der nu handles med disse overvundne? Skulde man behandle dem alle som retsløse Oprørere? I det hemmelige Møde, som Kongen holdt om Aftenen den 11. August 1536 med sine holstenske Raader og Landsknægtøverster, hvor man besluttede næste Dag at fængsle Bisperne og fratage dem Kirkegodset, synes der at have været Stemning for at skære alle danske Rigsraader over én Kam. I et Brev til en tysk Fyrste fortalte senere Christian III, at det egentlig havde været hans Hensigt at fængsle hele det danske Rigsraad. Men enkelte, hos hvem han altid havde fundet Troskab, havde ved deres Forestillinger faaet denne hans Beslutning afvendt. Der kan ikke være nogen Tvivl om, at herved sigtes først og fremmest til Mogens Gjøe. I et afgørende Øjeblik hindrede han saaledes netop ved sin Person og den Vægt af Anseelse og Rigdom, som han udtrykte, at Danmark blev prisgivet som værgeløst Bytte til Sejrherreerne. Valget stod mellem Kongens tysk-holstenske Omgivelser, brøsig, uforstaaende og overmodige efter Sejren, eller Mogens Gjøe med hans solide, jævne, hævdvundne Urokkelighed. Mogens Gjøes Indflydelse sejrede. Og herved blev han sit Fædrelands Velgører og Befrier.

En Mængde af hans Standsfæller og Slægtninge var bleven forarmede eller dræbte under Grevens Fejde. Johan Oxe f. Eks., der som ivrig Katolik havde modsat sig Kongevalget, mistede senere Livet, da Borgere og Bønder belejrede hans

Gaard Nielstrup paa Lolland. Vel havde Ufredens Aar tæret paa Mogens Gjões Rigdomme, men Tiden læger hurtigt, især naar den bringer med sig baade tidligere Forleninger, Renter, Landgilde og nye gode Pantebreve. Om end den aldrende Rigshofmesters Magt under den nye Konge begrænsedes af dennes tyske Raadgivere, saa hvilede der dog fra nu af og lige til hans Død en egen Hæderens Glans over ham. Han var Enhedsmærke for alle danske. Den, der ved sin Persons og først og fremmest ved sin Rigdoms Soliditet havde bevaret Danmark i Farens Stund og fremdeles holdt det oppe. Ikke fire dygtige Mænd med tilsammen det samme Jordegods vilde have betydet det samme som netop dette, at det her var samlet paa én Haand.

Sligt skulde synes at maatte give Fred og en lykkelig Alderdom. Men hvor er Fred og fuldkommen Lykke! Ufreden, Skyerne paa denne klare Aftenhimmel kom fra en Kant, hvor man mindst skulde vente det, fra Rigshofmesterens egen Slægt, en Dattersøn med altfor raskt et Nemme.

II. PEDER OXES UNGDOM OG FØRSTE STATSTJENESTE.

1.

BEGIVENHEDER og Forhold som alle de hidtil omtalte maatte gøre et stærkt Indtryk paa en ung i Opvækst og med et modtageligt Sind. Følte saa tilmed den unge sig i Slægt med Hovedmændene, mærkede Oxernes og Gjøernes Blod brænde i sig, saa maatte der formes Indtryk af Betydning for hele Livet, ikke mindst naar medfødte Anlæg og Drifter usynligt skød paa. Her hjalp det slet ikke, om den unge var et rent Barn endnu af Aar eller med Magt i lange Tider blev fjærnet, omplantet paa udenlandsk Grund. Minder, slægtfostret Attraa, stærke Indtryk fandt Vej mellem Danmark og Udland, vokste lønligt til knyttet Vilje, selv om Sindet tilsyneladende kun agtede paa fremmede Gloser og Forhold.

Det maa lades Johan Oxe og hans Hustru, Mette Gjøe, at de i deres Velmagt sørgede efter Evne for deres ældste Barns, den lille Peders Opdragelse. Han var født den 7. Januar 1520, og skønt der efter Tidens Skik kom mange Søskende efter, tolv ialt, saa sendte de ham, just som Dusinet var fuldt, alligevel afsted paa en mangeaarig, kostbar Udenlandsrejse. Aar 1532 forlod han tolv Aar gammel Danmark for at studere i Frankrig, Tyskland, Holland, Italien og Sveitz. Med Valget af Ledsager havde de været meget heldige. Der var uden Tvivl altid rigeligt Tilbud af

studerede, fattige, unge Mænd, der kunde have Lyst til i nogle Aar gratis som Hofmester for en adelig Dreng at opholde sig i Udlandet. Men en dertil saa vel skikket, dygtig og paalidelig Person som Magister Christian Morsing skulde man vanskeligt finde. Ham skyldes det for en ikke ringe Del, at Udbyttet af Rejsen blev saa rigt for hans unge Led-sager, som Udfaldet siden viste.

Ikke mindre end fem Aar (1532—37 varede Rejsen. Rige paa ny erhvervede Kundskaber for den lille Peder Oxe, der uformærkt modnedes til Yngling. Endnu rigere paa Begivenheder hjemme. Underligt maa det have været for de rejsende at modtage brudstykkeagtige Efterretninger hjemmefra gennem sjældne og tungtaffattede Breve eller af tilfældigt trufne Landsmænd. Den spændende Strid om Gisselfeld mellem Peder Oxes Fader og Morfader var alt i fuld Gang, da de drog hjemmefra. Saa fulgte Aaret efter Morfaders Broder, Henrik Gjøes Død i Armod. Saa kom Ufredens og Grevefejdens uhyggelige Tider. Morfader maatte skønt Rigshofmester flygte hemmeligt om Natten fra Herredagen i København, fordi han holdt paa Hertug Christian til Konge. Fader holdt med de andre. — Lybækkerne er landede paa Sjælland. Nu maa Fader nødtvungen lyde dem og gamle Kong Christian, ham der havde ladet Farbroder Torben hals-hugge. — Far er død. Det var Juleaften, ligesom det nye Aar skulde begynde. Men de havde nok andet at tænke paa hjemme paa Nielstrup. Far stod og rettede selv Falkonetten (lille Kanon) mod Borgerne og Bønderne, der kom for at angribe os. Men idet den luntedes af, sprang den og slog ham selv sønder, saa han blev død. Stakkels Mor og de andre. Det maa have været en sørgelig Jul. — Morfader, han hytter sig nok. Nu er han bleven Statholder i hele Nørrejylland. De slaaes endnu paa Fyn. — Mor er død. — Nu træffer jeg ingen uden mine Søskende, naar jeg kommer hjem.

Disse og lignende Tanker maa til Tider have fyldt Peder

Oxe, medens han opholdt sig i det Fjærne. Hvorfor vendte han ikke tilbage straks efter Faderens eller dog idetmindste efter Moderens Død? Der var saa vist nok for ham at tage vare hjemme. Som ældste Broder var han jo nærmest kaldet til at værne baade om Søkende og om Arv. Hvorfor tøvede han da fremdeles? Indtraf der maaske uventede Hindringer, som stansede ham? Eller var han ikke selv Herre over sin Rejseplan, men maatte lystre en anden? Eller laa Grunden muligt netop hos ham selv, idet han ikke vilde vende tilbage, førend han som myndig helt kunde overtage Styret? Vi véd intet herom. Kun det knappe: Aar 1537 vendte han tilbage. Den 7. Januar 1538 fyldte han atten Aar.

En ung Mand i Forhold til de store Opgaver, der ventede paa ham. Han skulde ikke blot lede sine Søkendes Opdragelse, men drive Fædrenegaarden Nielstrup, bestyre de uskiftede Pengemidler og det spredte Strøgods og — som om alt dette ikke var nok — desuden være Lensmand over Ravensborg Len paa Lolland (Nørre- og Sønderherred), som hans Fader havde haft i Pant og som fremdeles henstod uindløst. Tilsyneladende mødte han ganske uforberedt hertil. Thi hvad skulde et femaarigt Ophold i Udlandet have lært en tolvaars Dreng om Drift og Styre af dansk Jordegods, om erfaren og myndig Optræden i mangfoldige, rent praktiske Spørgsmaal og om Snildhed i Retsvist? Men ikke for intet flød Oxernes og Gjøernes Blod i hans Aarer. Som født paa Hesteryg og opvant dør, greb han Tøjlerne og styrede alt som gammel, øvet Rytter.

Og mere end dette. Med Kraft gik han paa. I Løbet af en halv Snes Aar erhvervede han sig flere og flere Smaalen paa Lolland, tilsidst det store Len Halsted Kloster. Foruden disse fik han under sig Forsvar af samtlige Præster, Degne, Kirker og deres Fæstere paa Lolland og Falster, Oppebørsel af Kronens Part af Tienden og Regnskab over alle Kronens Indtægter paa begge Øer. Paa eventyrlig Maade

voksede hans Pengemidler. Han, der blot var værd en Tolvtedel af Johan Oxes og Mette Gjões efterladte jævne Velstand, var ikke alene Mand for at udlaane ret betydelige Pengesummer baade til Kongen og andre, men formaaede at rejse til eget Brug overordentlig store Midler til nye Foretagender og Indløsning af gammel Gæld.

Gammel Gæld. Der var et Regnskab, som kunde trænge til at tages op paany, skønt det skulde synes afsluttet. Den gamle Strid om Gisselfeld, som Hr. Mogens Gjõe til Spot og Spe for sin Broder Henrik og til Tab og Skam for Peder Oxes Fader havde ved Rigsraadsdom faaet afgjort derhen, at Salget erklæredes for ugyldigt. Gaarden var saaledes forbleven i et uklart Afhængigheds Forhold til Righofmesteren, der havde Forkøbsret. Siden da var begge de to tabende gaaet i Graven og Rigshofmesteren vokset stærkt i Anseelse.

Men netop derfor var han værd at binde an med. Hvilken Opgave at gaa løs paa ham, besejre Tidens mægtigste Mand og snildeste Rethaver, hævne gammel Uret, generhverve Gisselfeld! Oxernes ubændige Voldsomhed kogte over hos Slægtens yngste Mand, denne Gang dog mærkelig blandet med Gjøernes rolige Beregning og Retskløgt. Knap en Snes Aar gammel indlod Peder Oxe sig i Proces med sin berømte Morfader om Gisselfeld.

Peder Oxe førte sin Sag saa vel, at han sejrede. Efter en vidtløftig Række Processer, først mod Henrik Gjões Enke, fik han endelig fastslaaet, at hvad hans Fader i sin Tid havde laant Henrik Gjõe skulde tilbagebetales ved Udlæg i Gisselfeld Gaard og Gods. Sluttelig opnaaede han 1540 en kongelig Rettertingsdom for, at da Salget af Gisselfeld til Johan Oxe var blevet dømt at være ugyldigt, da Henrik Gjõe altsaa maatte ansees for at have været Ejer af Gaarden til sin Død, da dennes Enke og Børn derefter var gaaede fra Arv og Gæld, og da Peder Oxe nu havde faaet Indførsel

i Henrik Gjões Gods — saa bør Peder Oxe have Ejendom i Gisselfeld Gaard og Gods og betale Hr. Mogens Gjõe efter Pantebrevs Lydelse.

Ad en Bagdør var saaledes Peder Oxe trængt ind og havde faaet sat sin Bedstefader udenfor. Men skønt Sagen hermed skulde synes afgjort, var dette dog langt fra Tilfældet. Forgæves mødte Peder Oxe paa Sjællandsfars Landting for at faa Overdragelsens Enkeltheder ordnede. Mogens Gjões Befuldmægtigede gjorde Vanskeligheder, og det endte med, at Peder Oxe maatte drage bort med uforrettet Sag efter at have nedlagt de tilbudne Penge i Landkisten. Sagen blev da paany bragt for Kongen og Rigsraaderne, denne Gang dog ikke som Retssag — der var jo fældet Dom — men Konge og Rigsraader maatte optræde som Mæglere.

Saa vidt man kan skønne, har Rigshofmesteren her udfoldet al sin Indflydelse for at tilvriste sig en Sejrr. Det Forlig, som Kongen og Rigsraadet endelig fjerde Søndag efter Paaske 1541 bragte i Stand, synes nemlig ufordelagtigt for Peder Oxe. Skønt han ved Kongens Retterting havde faaet tildømt Ejendom i Gisselfeld Gaard og Gods, maatte han dog gaa ind paa straks at rømme Gaarden og Godset til Mogens Gjõe og den anden Panthaver. Gisselfeld skulde først overlades til ham Mortensdag 1541, saafremt han inden denne Dag havde udbetalt Modparten Pantebrevens Paalydende, derhos en meget stor Erstatningssum for, hvad Johan Oxe i fire Aar havde oppebaaret af Gaarden, og endelig »1000 Mark danske og 500 Mark lybsk for Kost, Tæring og Skadegæld«.

Dette maatte synes haarde Vilkaar for Peder Oxe, der jo ifølge Dommen skulde antages straks at være bleven Ejer og kun at skulle betale Pantebrevens Paalydende. Man fristes til at formode, at Mogens Gjõe og dennes Parti har ment i disse meget store Pengekrav at have rejst en uoverstigelig Hindring for, at Peder Oxe skulde kunne vinde

Gisselfeld. Hvis dette muligt har været deres Plan, blev de dog skuffede. Inden Mortensdag 1541 havde Peder Oxé udbetalt alle Pengene. Gisselfeld var tilbagevundet. Hvor kær Sejren var ham, kan ses af, at han nogle Aar efter, da Brødrene var voksne, tilbyttede sig Gisselfeld af dem mod at afstaa dem sin Part i Nielstrup og andre Gaarde. Vistnok fra 1545 skrev han sig: Peder Oxé til Gisselfeld.

Men jo større Sejren og Glæden derover var hos Peder Oxé, des mere maatte Nederlaget ærgre Bedstefaderen. Kun de færreste tænkte nærmere over, hvor dyre Krigsomkostningerne var blevne for den sejrende. Det, der huskedes, var, at Peder Oxé virkelig havde nødt Hr. Mogens til at afstaa ham Gisselfeld. For første Gang i umindelige Tider var Rigshofmesteren bleven overvunden i Strid om Jordegods, og det af en Grønsolling. Tilmed hans egen Dattersøn. Paa sine bare Knæ burde Pederlille takket Gud for at have en saadan Morfader. Og saa havde han tværtimod understaaet sig at anlægge Sag imod ham og — at vinde den. Det var mer end harmeligt. Men det blev ikke derved.

2.

Næppe havde Peder Oxé overvundet Mogens Gjõe i det første Slag, førend han straks tilbød ham det næste. Gisselfeld var tilbagevundet, som Rigshofmesteren i Peder Oxes Tid havde fralistet hans Fader, Johan Oxé. Nu skulde Striden rejses om en ny Gaard, den, for hvis Skyld Mogens Gjõe i sin Tid havde fundet det klogt at binde Mund paa Johan Oxé ved at give ham sin Datter Mette til Ægte. Det var Oxernes gamle Gaard Tordsø i Skaane.

Peder Oxes Stilling var her den modsatte af, hvad den havde været ved Gisselfeld. I Striden om denne Gaard havde han faaet de egentlige Arvinger skudt til Side ved at henvise til, at de var gaaede fra Arv og Gæld. Uheldigvis

var just det samme Tilfældet med Arvingerne efter den Farbroder, Oluf Oxe, gennem hvem han nu vilde hidlede sin og sine Søkendes Adkomst til Tordsø. Han anvendte da det Fif først at faa Kronen til at afstaa til ham og Søkende den Ret, som den maatte have til Tordsø, efterdi Arvingerne var gaaet fra Arv og Gæld. Som saadan nyoppudset Arving gjorde han derpaa Fordring paa Ret til at indløse sin Morfader, Mogens Gjøes Pantebreve i Gaarden.

Denne Gang var dog Righshofmesteren fast bestemt paa ikke at vige. Han mødte vel lige saa lidt nu personlig som i Sagen om Gisselfeld. Men Mogens Gyldenstjerne førte Sagen paa hans Vegne og var saa heldig paa Skaane Landsting at faa tildømt Mogens Gjøs Indførsel i Tordsø. Kampen var hed. Hensynsløst udslyngedes Beskyldninger for Voldsomheder og Rævestreger, der mindede om Oxernes gyldne Tid. Salig Torben og Johan Oxe beskyldtes saaledes for at have sat Broderen Oluf Oxes Datter i Kloster i Roskilde og bagefter ladet hende i et falsk dateret Brev give dem Skøde paa hendes Arveret til Tordsø, da klostergiven Kvinde ikke kunde gøre sligt. Det forbedrede ikke Sagen, at det var Torbens og Johan Oxes egen Søster Birgitte, der havde sladret dette af Skole til Mogens Gjøs Skriver. Ikke heller svækker det Troværdigheden af Birgitte Oxes Udsagn, at Peder Oxe senere lovede samme »kære Faster« et aarligt Underhold, saafremt hun vilde forblive i Ro i Maribo Kloster og ikke komme i Taleporten til Samtale med andre end hendes nære Slægt og Venner.

Righshofmesteren synes kampivrig og opmuntret af Udfaldet. Han lod straks Mogens Gyldenstjerne ifølge den opnaaede Landstingsdom gøre Indførsel i Tordsø. Peder Oxe besvarede imidlertid dette ved at beskyldte Mogens Gyldenstjerne og hans Ledsagere for at øve Vold. Righshofmesteren gav da sin Søn og Svigersøn Befaling til at gaa frem paa samme Vis og indstævne Peder Oxe paa Sjællands Landsting for

ved Indførselen i Gisselfeld ogsaa at have gjort sig skyldig i Vold. Hele den nys afgjorte Sag truede altsaa med at blusse op paany.

Men denne Gang synes Peder Oxé at have haft flest formaaende Venner. Med stor Bitterhed udtalte Mogens Gjõe sig i hvert Fald om Rigskansleren, Antonius Bryske, med hvem han selv just samtidig laa i Proces om Kjeldkjær Gods ved Vejle, og hvem han beskyldte for i den Anledning at være ham ildesindet. Om Sagen med Peder Oxé skrev han mistrøstig: Kongen vil ikke kunne udstede Breve, der er i Strid mod Loven, med mindre de forhverves ved nogen vrang Undervisning. »Men hvad den Kansler kan gøre derudi, det han veed kan være mig imod, tvivler jeg ikke paa, at han jo gør«.

Hvad der nu end kan have været Grunden: Peder Oxé erhvervede en kongelig Rettertingsdom for, at Mogens Gyldestjernes Indførsel paa Mogens Gjøes Vegne i Tordsø Gaard skulde anses for ulovlig og magtesløs. Da Rigshofmesteren saaledes saa sig Vaabnene slaaet af Haanden, var der ikke andet for end at skjule Nederlaget ved at indgaa Forlig. Det blev sluttet i Helliggæsthus i København i November 1542, men det var ikke nær saa gunstigt for Mogens Gjõe som det, der Aaret forud var blevet indgaaet oppe paa Slottet angaaende Gisselfeld. Der bestemtes nemlig, at Peder Oxé »nu straks maa til sig annamme Tordsø Gaard og Gods«. Mogens Gjõe skulde erstatte, hvad der muligvis var bortsolgt. Inden førstkommende Paaske skulde Peder Oxé udbetale Mogens Gjõe, hvad Pantebreve denne havde i Tordsø.

Det allerværste ved Forliget var imidlertid Maaden, hvorpaa det blev efterkommet. Peder Oxé overtog vel straks paa egne og Søskenes Vegne Gaard og Gods, men — undlod at udbetale Pengene, hvad enten han nu ikke har kunnet eller ikke fundet det nødvendigt. Hvis han paa sine bare

Knæ maatte have takket Gud for slig en Morfader, har det da maaske nærmest været, fordi den skyldige Sum kunde betegnes som Forskud paa Arv.

Men slig en Haan, at narres baade for Gaard og for Penge, blev den gamle Mogens Gjõe for meget. Endnu i Foraaret 1544 havde han intet faaet og skrev derfor til sin Befuldmægtigede, Mogens Gyldenstjerne: »De« (Peder Oxe og Søskende) »have baade Godset og Pengene, og kan jeg troe, de ere vel tilfredse, hvor længe de sidde saa hen dermed. Thi begærer jeg gjerne dit gode Raad herudi, kære Hr. Mogens! hvorledes jeg skal forholde mig hermed. De handle nu med mig paa min Alderdom, som de ville. Men jeg forhaabes dog, det vil anderledes komme sig«.

Hans Haab gik ikke i Opfyldelse. Allerede Palmesøndag døde han. Pantet i Tordsø, der havde voldet saa mangen bitter Kiv, sank atter, som en Bølge der lægger sig, stille hen i Boets samlede Masse.

3.

En Optræden som Peder Oxes vækker Opsigt og virker Anseelse. En usædvanlig dygtig ung Mand, nu desuden en af Arvingerne efter den hovedrige Mogens Gjõe. Peder Oxe forstod at indkassere alle Fordelene.

Kongen, der fra først af vel kun havde antaget ham som Hofsinde paa hans gode Navn og glatte Ansigt, synes lidt efter lidt, vejledt af Peder Oxe selv, at have opdaget ham. Han besad ogsaa en sjælden Evne til at vinde, hvem han vilde. Der var noget eget Tiltalende ved denne kundskabsrige, belevne unge Mand, der, tilsyneladende blot lutter Form, indsluttede en saadan Sum af Kraft og Snille. At have besejret gamle Hr. Mogens endog gentagne Gange i Lovens Brætspil gjaldt med Rette ved Hove som aflagt ypperste Prøve paa enestaaende Dygtighed. Kongen saa med Føje

i ham en ganske usædvanligt brugbar og lovende ung Mand.

Herved forandredes Peder Oxes Stilling. Den havde allerede fra første Færd været dobbeltsidig og uklar. Som pur ung Hofsinde var hans Betydning kun ringe, nærmest kun en pænere Drabant, der i kort Fløjels Kappe kunde tage sig ud til Hest og anvendes ved Opvartning. Men allerede fra første Færd havde han som Arving af Pantet i Ravensborg Len været Lensmand tillige, altsaa Indehaver af noget, som Hofsinde ellers først efter lang og god Tjeneste kunde gøre sig Haab om at naa frem til. At han fik Lov til at beholde Lenet skyldtes vistnok oprindelig nærmest Kongens Pengesforlegenhed, der ikke tillod at indløse Pantet. Men herved besad Peder Oxe en Springstav, der, snildt anvendt, vel skulde bringe ham fremad. Med stor Behændighed synes han at have faaet sin Stilling svunget om, saa at Lensmanden blev Hovedsagen, den blotte Hofsinde gik i Glemme. Dette Forhold fik øget Fart, da han efter Bedstefaderens Død kom til endnu flere Penge. Han kunde nu laane Kongen endnu større Summer, og det faldt naturligt, at han fik Smaalen i Pant og Vederlag. Aar 1549 opnaaede han endog det store Len Halsted Kloster.

Dette var uden Tvivl en Slags Løn for, hvad han Aaret forud havde udført. Kongen, der selv satte megen Pris paa ham, betroede ham nemlig det ikke lette Hverv som Marskal at lede det store og pragtfulde Brudetog til Sachsen. Dronning Dorothea vilde selv ledsage sin Datter Prinsesse Anna ned til Torgau, hvor Brylluppet skulde staa med Hertug August. Det var allerede en vanskelig Sag at være den sikre Dronning tilpas, dobbelt vanskelig, naar ogsaa hendes Broder samt Kongens Broder og Søster fulgte med. Og ned efter i hele det lange Tog af forgyldte Vogne, hængende Karme, Fruervogne, »Kudskvogne«, Rustvogne og Ryttere, omtrent 900 Heste ialt, var der en Sum af stridige

Viljer, lige fra Dronning Dorotheas Hofmester, Peder Oxes gamle Modstander Hr. Mogens Gyldenstjerne, de mange Lensmænd og Hofsinder, som Peder Oxen havde sprunget forbi, og ned til den ringeste Kok, Sølvpop eller Dørsvend. Alle misfornøjede enten med Bispisning, Natteleje, Følge eller Føre, alle rede til Klager og Opsætsighed. Der skulde derhos skiftevis spares og flottes, gaaes høfligt til Side, prales og vigtes, alt efter Lejlighed og rette Skøn. Peder Oxen viste sig Opgaven voksen. Han var myndig, smidig, snarraadig. Han var fra den Stund lige vel anskreven baade hos Kong Christian og Dorothea i Danmark og hos Hertug August og Anna i Sachsen.

Sit sidste store Bevis paa hurtig Fremgang i Kongegenst fik han endelig, da han kun 32 Aar gammel 1552 blev Rigsraad.

Det var dog ikke blot opefter, at Peder Oxen forstod at gøre sig gældende. Sejren over Mogens Gjøe og den voksende Guldglans om hans Navn skabte Respekt ogsaa blandt hans Standsfæller. Var man i Begyndelsen mest rede til at overse den dunhagede Hofsinde og Pantelensmand, saa tiltvang han sig uvilkaarligt Agtelse, da han kunde skrive sig ikke blot som hele Brødræflokken med Faderens gamle »til Nielstrup«, men med det nye, selvstændige: »Peder Oxen til Gisselfeld«. I dette »til Gisselfeld« laa der saa grumme meget, som løftede. Først, hvad hver i Samtiden straks fornam: erobret fra Hr. Mogens. Dernæst, en Hofsinde »til Gisselfeld« var mer end en almindelig Hofsinde. Man kunde lige saa godt straks indrømme, at han egentlig var Lensmand. Det var da kun ganske rimeligt, at Benævnelsen »Hofsinde« kort efter helt faldt bort, og han fik Sølvsporer og blev Væbner. Men endelig dette »til Gisselfeld« taalte at ses efter i Sømmene. Havde ikke denne unge Fyr styret sin og sine Brødræ Sager saa vel, at de nu, da de var blevne myndige, kunde møde

hver med sin Herregaard? Det skulde ingen let have gjort ham efter, at begynde 1538 med Nielstrup alene og paa Skiftet 1545 — ganske vist efter Morfaderens Død — at kunne udstyre fire Brødre med hver sin Gaard: Peder til Gisselfeld, Albert til Nielstrup, Eskild til Løgismose og Johan til Tordsø.

At Peder Oxe hjemme paa Lolland baade paa Fædrengaarden og i det store Len, Ravensborg, som han havde arvet Styret over, hurtigt blev lystret, er lettere forstaaeligt. Han havde jo Magten. Og mangan en skulede vel endnu lidt frygtsomt hver Søndag i Vaabensted Kirke til Stenen over gamle Hr. Johan under Kirkegulvet og videre over til Oxernes Stol. At gamle Hr. Johan var død paa Nielstrup den Torsdag før Jul i Herrens Aar 1534, stod at læse paa Stenen for enhver, der forstod Skrift. Hvordan salig Herren var død, var jo Gud og Hvermand bekendt. At Falkonetten just skulde springe og sla hans Laar sønder, saa han blev død. Men vidste mon han, Peder derovre, ogsaa hvem der havde været med i Flokken mod Gaarden? Hvem det var, der havde dræbt Føreren, just som Hr. Johan havde skænket dem de skønne Sølvbægere for at gaa væk? Hvem det var, der havde ført Flokken videre for at gøre det af med Gaarden, den gamle og alle Ungerne? — Peder var jo langt borte dengang og kom først hjem tre Aar efter. Bedst dog at dukke sig nu og tage sig i vare.

Sin største Sejr vandt Peder Oxes stigende Anseelse og Evne til at tækkes og bedaare enhver, da han ved Skiftet efter Morfaderen ikke blot forligtes med, men blev Tillidsmand for samtlige Arvinger. Han, der som ingen anden havde forringet Boet ved sine Angreb paa Morfaderen, han, der havde bortført baade Gisselfeld og Tordsø, valgtes nu, skønt kun en ung Søstersøn, af samtlige Onkler og Tanter til at varetage disses fælles Tarv. Og de valgte

ikke den urette. Med vante Kraft gik han paa. Først i Proces mod Rigskansler Antonius Bryske om Kjeldkjær Gods ved Vejle, det Gods, som Peder Oxe formentlig skyldte sin Sejr over Hr. Mogens i Striden om Tordsø, idet Rigskansleren antoges at se ondt til denne for Tvisten om Kjeldkjær. Men nu var det andre Tider. Tordsø var reddet. Saa galdt det om at bjerge ogsaa Redningsbøjen Kjeldkjær. Efter flere Domme fik Peder Oxe ved Forlig erhvervet Kjeldkjær for Mogens Gjøes Arvinger. Ligesaa heldig var han i en anden betydelig Retssag om det saakaldte »store Pant i Skaane«.

Hvis Tarv havde Peder Oxe særlig varetaget — samtlige Arvingers eller sit eget? Ved et underligt Træf fik han udlagt som sin Lod baade Kjeldkjær Gods og en Sjettedel af det »store Pant i Skaane«.

4.

Hvem var egentlig den Peder Oxe, der ved Nytaarstid 1552 fik som Fødselsdagsgave at blive optagen i det danske Rigsraad kun 32 Aar gammel? Hvad boede der i ham? Han vidste det næppe selv. Andre endnu mindre.

Thi Naturen havde ødslet paa ham med Anlæg og Evner, men tillige blandet i ham de stærkeste Modsætninger, der kun løst sammenholdtes ved et Dække af Belevenhed og Sans for Harmoni.

Paa sin Udenlandsrejse havde han med lyst, modtageligt Sind og under sin fortræffelige Lærers, Magister Mornings, Vejledning opsuget Indtryk, Kundskaber og Interesser, der aldrig siden tabtes, men lod ham et helt Liv igennem, hvor han saa færdedes i Danmark eller Udlandet, lyse med egen Glans som en gennemdannet, fint sleben Aand. Paa Videnskabs, paa Kunsts, paa fælles Menneske-

ligts Omraade syntes han at eje Betingelser for at kunne blive en Mand af Betydning.

Men under denne Sum af Anlæg og Interesser, der alle pegede mod et Liv i Fred og Harmoni eller dog et Liv med disse som Ledestjerne og Maal, laa der en Naturbund af stærke Drifter, Arv efter baade Oxer og Gjøer. En ustyrlig Voldsomhed og Trang til stangende at gaa paa, parret med en Sans for Penge og Penges Værd, der aldrig undte Ro, saalænge der endnu var noget at indvinde. Det hjalp kun lidt, at denne Ubændighed og Gridskhed atter ifølge mange Slægtleds Vane var parret med eller ikklædt Lyst til at stige opad til Ærens og Magtens Tinde.

Allerede denne Undergrund maatte være en højst farlig Vulkanbund for hans lyse, livsvenlige Dannelse. Men hertil kom endnu en Form for Begavelse, som Naturen i sin Ødselhed havde udrustet ham med og derved fra Vuggen mærket ham til Fører. Det var en Slags Glimtevne, en Evne til jo højere Vanskelighederne taarnede sig, des mere at blive fuldt sig selv og lyse af Forstaaelse og Raad for Udveje. Til daglig ytrede denne kostelige Gave sig nærmest kun som Frodighed i Ideer og Interesser. Men hos en ung Mand og indpodet paa Oxernes Ustyrlighed kunde den let antage Form af en Trang til at slaa hele Spillet overende for nyfigen og kampklar at se, hvad der saa kom.

Ved Siden af dette Myldresind og Stormsnille laa der saa endelig, halvt skjult og ubevidst, men i lønlig Forbindelse med hans milde Dannelse, en egen dyb Trofasthed og Hjemmehang. Saa besynderligt det lød: han vilde kunne ikke blot slaa alt i Stykker, naar man handlede ham imod — glemme Hensyn til Konge, Fædreland og eget Velfærd — men han vilde tillige, som hans Morfaders Broder Henrik Gjøe, kunne hengive sig og alt sit til Forsvar for Land og Konge, kunne sygne hen af Hjemve, naar han udelukkedes derfra.

Over alle disse rige Muligheder og stærke Modsætninger dækkede, som sagt, kun en tynd Skal af belevent Væsen og Trang til Harmoni, der endda, flygtigt set, kunde forveksles med blot Lyst til at indsmigre sig.

Intet Under, at saa modsat Indhold i saa let en Indpakning hverken lod sig fuldt tyde eller holde sammen. De Standsfæller, der mente at forstaa ham gennem hans Stamtræ, stillede vel Horoskopet saalunde: en Statsmand som salig Hr. Mogens Gjøe, solid og snild — hvis han da ikke skulde falde paa Oxe-Dumheder. Selv forstod han næppe sit sammensatte Væsen, anede ikke, at den Fremgang, der hidtil havde fulgt ham, med Nødvendighed maatte føre til hans Fald. Muligt kunde stram, idelig, men jævnt afpasset Modstand have langsomt hærdet og udviklet det bedste og ejendommeligste i hans Natur. Som det nu gik, maatte det ende med Fordærv, Oxerne og Gjøerne i ham maatte for slupne Tøjler løbe løbsk med Resten. Men han anede det næppe selv.

Hvem var ogsaa han selv? Var han overhovedet endnu bleven sig selv, eller var han fremdeles kun en uudviklet, uafgæret Del deraf?

Man tør sikkert sige, at han næppe, hvormeget han end kendte sig selv, fuldt kunde klare, hvilke hans Bevæggrunde havde været, f. Eks. til Kampen mod Morfaderen. Var det blot Trods og Hævnlyst? Var det Oxen, der stangede Gjøen? Var det Retfærdighedstrang eller dog indslaaede Barndomsindtryk, fra den Tid en lille Haand knyttede sig ved Synet af Faderens og Moderens Bekymring over det Skete? Eller var det den simpleste Pengebegærlighed?

Sit reneste Udtryk fik hans sammensatte Natur i hans Behandling af Gisselfeld, da han først var kommen i fuld Besiddelse deraf. Det var en hel anden Peder Oxe, der færdedes her og syslede med at skabe et Størværk. Ikke

at han glemte sin gamle Sans for Penge og Jordegods. Indtil det sidste vedblev han ved Køb og Magelæg af Bøndergaarde at afrunde Besiddelsen, et Mosaikarbejde, der i al sin Mængde af Midler og Hensyn viser den mest levende Forretningssans. Men over denne gamle Naturbund kom der noget Nyt tilsyne, hvor Penge blev blot Middel til at fremme noget andet og højere. I Strid med Slægtens Overleveringer, der i Gaard og Gods kun saa fordelagtigt Eje, brød han ud og stræbte efter af denne Form at skabe et Udtryk for det Skønneste, han vidste. Han viste sig greben af Renæssancens Aand derude fra og blev en af dens første og ypperste Talsmænd her hjemme.

De fleste ældre Herregaardsbygninger var tunge, skumle og ubekvemme, lignede i bedste Fald et udplantet Landsby-Kirketaarn, med et Rum i hvert af dets to, tre Stokværk. Ejerne gjorde det mindst mulige for deres Vedligeholdelse. Tag over Hovedet, tykmuret Værn var alt, hvad denne plumpe, haardtvanne Tjener havde at yde. Maalet var naaet, naar Bygningen afgav sikkert Rum for Værdisager og Skyldbreve, samt til Tider for paalydende Ejer.

Den første, der i Danmark brød med denne gamle Synsmaade, var Kongens Kansler Johan Friis, der 1538 til almindelig Forbavselse for Standsfæller ofrede overordentlige Summer paa Opførelsen af Hesselager paa Fyn. Hvor stærkt et Indtryk dette stolte Bygningsforetagende gjorde baade paa ham selv og hans Samtid, kan ses af, at Kongen og Rigsraadet ti Aar efter gav ham Ret til, hvad forud i Danmark var ukendt, deraf at oprette et Stamhus.

Synet af Hesselagergaard maa have slaaet nêd i Peder Oxe og begejstret ham ved sin Skønhed. Minder fra Udlandet har muligt virket med. Gisselfeld skulde blive noget lignende. Næppe var han da kommet i fuld Besiddelse af Gaard og Gods, næppe følte han, at han nogen-

lunde magtede Ejendommen, førend han besluttede sig til det yderst vovelige og for Samtiden saa besynderlige: at sænke Stigbordet, aabne Slusen og lade mange, mange Aars Renter og Indtægter løbe ud i Form af Opførelse af en prægtig Hovedbygning. Kun 27 Aar gammel iværksatte han sin dristige Plan.

Gisselfelds gamle Hovedbygning laa ham ikke anseeligt og synligt nok. Han besluttede sig til at bygge den nye ude i nogle Moser mod Syd, hvor der ved Udgravninger og Opdæmninger lod sig danne en fortrinlig Beliggenhed, omgærdet af Sø. Underligt nok er man ikke længer i Stand til med Sikkerhed at paavise, hvor det gamle Gisselfeld laa. Svaret vakler mellem to Steder, en Plads ved Møllebækken fra Søtorup Sø, hvor der findes svage Spor af en Bygning omgiven af Grave, og en anden større Bygningsrest i den nordre Del af Haven ved det nuværende Gisselfeld, ud i Søen. Paa dette sidste Sted voksede indtil for faa Aar siden et prægtigt Asketræ, der skjulte de fleste Murlevninger med sine Rødder. Da Asketræet for nyligt faldt, viste dets Aarringe en 300aarig Ælde. Og under det blottedes Rester af en Bygning i Taarnform, som Datidens gamle Herregaards Hovedbygninger. De røde Sten heri svare til det nuværende Gisselfelds, hvortil jo ogsaa Peder Oxe skal have brugt Stenene fra det gamle. Men udover denne almindelige Oplysning giver de blottede Rester intet Svar. De fortie fremdeles, hvad her har staaet, hvem her har boet. Kun lunefuldt bevare de de sikre tydelige Spor af den Hund, der engang forfulgte en Kat henover disse Sten, da de, maaske for dobbelt saa lang Tid tilbage, var nystroegne.

Men hvor end det gamle Gisselfeld laa, Peder Oxe lod det nedrive og de værdifulde, svære Mursten slæbe ud til den nye Borgplads i Mosen. Af disse og langt flere nybrændte til Hjælp lod han saa her opføre en storartet Bygning 53 Alen lang, 22 Alen bred, med dybe, hvælvede Kæl-

dere, tre Stokværk høj, med fremspringende Porttaarn og stejle, takkede Gavle. Det var den vestre Længe eller Portfløjen, som den nu kaldes. Prægtig og storladen tog den sig ud, tydeligt nok, hvad Stilen angaar, i Slægt med Hesselager. Og vel var den skikket til begge sine Formaal, baade at afgive en hidtil ukendt stor og rummelig Bolig og til at værne sin Besidder. Efter Datids Maalestok vrimlede den af skønne, lyse Rum, mangelboliget som et Himmerig. Og kom Bonde- eller Borgerflok paany, som sidst i Grevens Fejde, skulde de faa en varm Modtagelse. Langs øverste Stokværk løb Vægtergang med Skydeskaar vekselvis til Kartover og til Hagebøsser. Ovenover Portens andet Stokværk hang de skønneste Murbaand ligesom med Kvaster, hver enkelt til Dækning for nedadgaaende Skydeskaar til Værn om Taarnets Fod. Borgen laa omgivet af Grave, ja i Sø. Kun en Vindebro førte did. Selve Porten kunde lukkes indefra med en forsvarlig Bom. Vovede nogen under disse Omstændigheder et Angreb, var der største Sandsynlighed for, at de aldrig vilde naa ind. Fra alle tre Stokværk kunde de mejes ned med Kugler, før de fik taget den ophejste Vindebro. Ikke et Sted langs Husets Fod var der Læ for Skud eller kogende Vand fra oven. For Kældervinduerne spærrede Jærngitre. Den Mand var ej født, der ved egen Kraft kunde sprænge Portbommen.

Over Porten lod Peder Oxe indmure en Sten med sit fædrene og mødrene Vaaben samt følgende Indskrift:

1540 paa det syvende Aar
 Lod Peder Oxe denne Gaard flytte
 Og bygge af Ny, som han her staar,
 Sig og sine Arvinger til Nytte.
 Gud unde dennem at bygge og bo
 Og saa i Verden at være,
 At det bliver dennem til Fred og Ro
 Over alting til Guds Ære.

Hvorfor satte Peder Oxen Port paa Huset? Paa Enkelthus behøvedes jo ingen Port. Var det mon virkelig fra første Færd hans Mening, at dette Hus blot skulde udgøre en Fløj blandt flere? Hesselager var kun Enkelthus og Borreby, som Johan Friis, muligt ægget af Peder Oxen med hans Gisselfeld, opførte 1556, var ligeledes kun Enkelthus. Har da muligt Peder Oxen straks sat sig det Maal at overgaa alt ved at bygge ikke alene et Hus men en flerlænget Bygning? Vi vide det ikke. Gisselfeld som den staar trelænget, hver Længe med frie Gavle, viser, at det er bleven til Hus for Hus. Dette stemmer ogsaa baade med Peder Oxens praktiske Forstand, ikke at paatage sig mer end han hver Gang kunde magte, og er i Overensstemmelse med det lidet, vi iøvrigt vide om Opførelsen. Men hvorfor satte han da Port paa det første Hus?

Gisselfeld blev det stensatte Udtryk for hans Lykkes Drøm. Han begyndte stort og han blev ved. Hvormeget han end senere byggede, baade det prægtige Tølløse, hvor han efterlignede Tanken i Egeskov at lægge to Huse sammen med Langsiden, og Løgismose og Holmegaard — Gisselfeld var og blev hans kæreste Værk, som han fortsatte lige til sin Død. Ikke blot byggede han her efterhaanden tre Fløje, men han anlagde en befæstet Forgaard foran Vindebroen, med vidtstrakte Mure og Porttaarne, og omsluttende hele Ladegaarden. Saa vidtstrakt en befæstet Plads fandtes ikke i Enkeltmands Eje i hele Norden. Døden synes at have afbrudt ham i at anlægge en lignende Forborg mod Øst, udfor den manglende Fløj i Gisselfeld.

5.

Paa Gisselfeld udfoldede Peder Oxen en ny Side af sin Natur. Men overdaadigt udrustet som han var, aabenbarede han samtidigt i Kongens og Landets Tjeneste en hel

anden Form for Dygtighed. Der betroedes ham Aar 1553 et diplomatisk Hverv af ikke ringe Betydning. Kongens Svigersøn, Hertug August af Sachsen, var samme Aar kommen i en meget vanskelig Stilling. Hans ældre Broder, Kurfyrst Moritz af Sachsen, var død i Juli Maaned kun 32 Aar gammel, dødeligt saaret i et sejrrikt Slag, som han havde leveret Markgrev Albrecht Alcibiades af Brandenburg. Hertug August ønskede Kurfyrsteværdigheden efter sin Broder, men mødte Modstand baade hos Albrecht Alcibiades og hos den sidst afsatte Kurfyrstes Søn, Johan Friedrich (»der mittlere«), som selv ønskede den. Det truede med Krig, og Hertug August ønskede Mægling. Til Mægler valgtes den 33aarige Peder Oxe.

Peder Oxe udførte dette Hverv med glimrende Dygtighed. Der blev sluttet Fred, og Hertug August blev Kurfyrste. Med Rette høstede Mægleren den nye Kurfyrstes varmeste Tak. Der var just født en Søn hos Kurfyrsteparret. Og ganske naturligt blev det da ved Daaben i Dresden Peder Oxe, der paa Morfaderens Kong Christians Vegne stod Fadder til den lille. Under disse Forhandlinger og Fester saa Peder Oxe sig iøvrigt vel om baade paa Personer og Forhold. Her lærte han ikke blot Kurfyrst Augusts Modkandidat, Johan Friedrich »der mittlere«, at kende, men ogsaa et af Tidens mest urolige Hoveder Wilhelm v. Grumbach, der siden i mange Aar skulde sætte Tyskland i Skræk. Ingen kunde vide, hvad sligt Kendskab mulig engang kunde bruges til.

Peder Oxes heldige Udførelse af Mæglerhvervet forøgede kun den Tillid, han forud nød hos Kongen. Allerede kort før Afrejsen havde denne betroet ham i Forening med Børge Trolle at inddrive Landeskatten over hele Riget. De to beholdt de store Summer »til tro Haand« som det hed, indtil 1557, da de endelig aflagde Regnskab og indbetalte Pengene i Rentekamret. Men lige efter Hjemkomsten fra

Sachsen fik Peder Oxe desuden et nyt og højst hædrende Tillidshverv. Man frygtede i Aaret 1554 for en mulig Krig med Sverrig. Kongen befalede da Peder Oxe at begive sig til Københavns Slot og have Opsyn med Alt i hans Fraværelse. Ad samme Port som for 37 Aar siden Farbroder Torben som Misdæder havde maattet vandre ud af Slottet til Retterstedet, drog da nu Peder Oxe ind, om ikke af Navn saa dog af Gavn som Statholder paa Københavns Slot. Det var en Slags Rigshofmesterstilling, saalænge dette Embede, saaledes som da, stod ubesat.

Under al denne voksende Tillid og hurtige Fremgang fulgte det næsten af sig selv, at Peder Oxes Indtægter og Løn steg. Han fik nye Smaalen og tilstodes større Indtægter af de gamle. Hans Len strakte sig nu over til Falster tillige. Intet Under, at han som Lensmand paa Gedsør blev en Slags Fyrstevært for Falster, ikke mindst, da hans Velyndere, Kurfyrst August og Kurfyrstinde Anna, 1557 kom til Danmark og skulde paa Gennemrejsen underholdes med Hjortejagt og Svanejagt. Ogsaa til Falsters Genbo Meklenborg strakte hans Virksomhed sig. Hos Hertug Ulrik, der var gift med Christian III's Søster Elisabeth, mødte han i Oktober 1557 som Fadder paa Kongens Vegne. Den lille Pige, der døbttes og fik Navnet Sophia, skulde han senere, efter mange Omskiftelser, være med at modtage som Danmarks Dronning.

Men under alle disse mangeartede Former for Virksomhed rørte sig og trivedes dog uforandret den gamle Peder Oxe, Oxernes og Gjøernes Arvtager, den ustandselige, ustyrlige Godssamler. Som om han ikke havde andet for, tumlede Peder Oxe i disse Aaringer med Gaardkøb, Magelæg og Processer i bestandig vildere Fart. Med et af Lykken nærret Mod indlod han sig — ikke mindst overfor sine Medarvinger, de gamle Fjender Gjøerne, der havde været godtroende nok til at kaare ham til Tillidsmand — i mere

og mere vovede Foretagender, der tilsidst maatte bringe ham Fordærv.

Det var vistnok allerede en Handel af blandet Art, men valgt med Peder Oxes Blik for, hvor der lod sig fiske i rørt Vande, da han Aar 1553 købte Gods paa Bornholm. Øen var siden 1536 pantsat til Lybækkerne paa 50 Aar, og disses Fogeder behandlede Befolkningen hensynsløst. Som indflydelsesrig Rigsraad havde Peder Oxen imidlertid Magtmidler til at vende Uret, og det betroedes ham ganske rigtigt ogsaa to Aar efter Købet at drage sammen med to andre Rigsraader over til Øen for at faa nogle af de mange Stridspunkter mellem Folket og de fremmede Fogeder ordnede. Det tør anses for sandsynligt, at Ordningen ikke skete ham selv til nogen Skade.

En større og vidtløftigere Handel indlod han sig i, da han 1554 købte Favrholt ved Hillerød. Han købte den af Kongens Yndling, den tyskfødte, tyske Kansler Andreas v. Barby, der for en seks Aarstid siden havde faaet Gaard og Gods overladt af Kongen. Hvor stor Gaven var, kan bedst ses af, at Peder Oxen betalte 17,000 Joachimsdalere, altsaa omtrent 68,000 Kroner derfor. Ulempen ved dette Køb var imidlertid, at Peder Oxen herved blev Nabo til Ejeren af Nabogaarden, Herluf Trolle paa Hillerødsholt, og arvede en gammel Tvist om Markeskel med ham.

Striden mellem de to tidligere Ejere havde været haard. De kunde ikke enes om, hvorvidt Stueholmene, Illesø og Tranemosen hørte til Favrholt eller til Hillerødsholt, og tilsidst var der blevet udmeldt Landets fire fornemste Mænd: Kongens Kansler Johan Friis, Hr. Mogens Gyldenstjerne, Børge Trolle og Peder Oxen, mindre kunde ikke gøre det, til at sætte ret Markeskel. De fire Herrer havde travet afsted i Mosegrund og Pløse, de havde tildømt Favrholt alle Stueholmene og draget Skel i Illemøsen. Grænsen havde de betegnet ved ude i Mosen at grave Huller

paa ti Tørvs Størrelse, og, hvor der voksede Træer, ved at hugge Mærker i disse. Herluf Trolle havde været utilfreds med deres Afgørelse og straks sagt, at dette var ikke Skel, men Uskel, og at han vilde klage. Ikke desto mindre var det dog endt med, at han, da Andreas v. Barby havde rakt ham Haanden som Udtryk for, at de nu var forligte, havde rakt ham sin igen, hvorpaa de alle seks var fulgte ad hjem til Andreas Barby paa Favrholt til en velfortjent og bedre Middag og Aften.

Forliget havde dog ikke været solidere, end at Kongen senere ikke langt fra Hillerød, i Ebelholt Kloster, paa ny havde maattet tale dem til Rette og se at faa dem til at forliges. Og endelig — efter Salget — havde der fundet en meget varm Samtale Sted mellem Parterne, idet Herluf Trolle havde spottet Andreas v. Barby, fordi han solgte en Kongegave, og denne havde svaret, at det var Herluf Trolle, der ved sin Ufredsommelighed tvang ham dertil.

Hermed var første Optrin omme. Den tyske Kansler havde under et passende Paaskud faaet sin kongelige Herres Naadesbevisning omsat i klingende Mønt. Dermed trak han sig ud af Spillet. Den, der fortsatte, var Peder Oxen, der alt som Markeskjeldmand havde skridtet Spørgsmaalet af og mente at kende baade Mark og Mand.

Thi ogsaa over den stridbare Nabo, Herluf Trolle, havde han sit Skøn. De var nogenlunde jævnaldrende og havde en Tid tjent sammen som Hofsinder. Peder Oxen var dog, skønt den yngre, hurtigt sprunget ham forbi. Han oversaa ham uden Tvivl og med en vis Ret, fordi Herluf Trolle savnede netop de Evner, der udgjorde hans Styrke. Herluf Trolle gjorde Indtryk af at være tung, langsom og omstændelig. Det var ret betegnende, at han endnu 19 Aar gammel fremdeles gik i Vor Frue Skole i København. I samme Alder var Peder Oxen allerede Hofsinde, Herremand, Lensmand og i sejrrig Proces med Landets første Jurist.

Herluf Trolle syntes af Naturen anlagt til at blive en brav Slider. Som Erstatning for Gods og Evner havde Naturen skænket ham et anseeligt Ydre samt Tilfredshed med sig og sit. I Bunden brav, men naar denne Tilfredshed blev altfor selvsikker og selvretfærdig eller ytrede sig som Trættekærhed, ærlig talt: mellem Kammerater kedelig.

Saaledes omtrent var vistnok det Indtryk, Peder Oxe havde modtaget af Herluf Trolle, indtil deres Veje skiltes, da Herluf Trolle som veltjent Hofsinde endelig fik et Ben og 1543 kom til Skaane som Lensmand i Gladsaxe. Saa skete der imidlertid ikke længe efter med Et noget mærkeligt. Var Herluf Trolle virkelig snu? Det skulde man ikke se paa ham. Nej, andre maatte have lavet det for ham. Men vist var det, lige paa engang sprang Laaget op, Trolden ud af Æsken, greb Guldjomfruen og var fra samme Øjeblik en stor og mægtig Mand.

Det gik for sig paa den Maade, at Peder Oxes Moster, Birgitte Gjõe, der hverken havde faaet sin Barndomsfæstemand Jesper Daa eller senere Biskop Joachim Rønnow, tilsidst var havnet i Dronning Dorotheas Jomfrukammer. Her baldyredes og stiftedes Partier. Var det maaske Dronningen, der havde været luthersk Udkigskvinde? Eller havde Moster Birgitte selv brugt sine Øjne og ikke tabt ham af Sigte helt over til Gladsaxe? Eller skulde virkelig Herluf have faaet Øjnene op om ikke før, saa da Guldunken laa helt rede? Svaret var forsaavidt ligegyldigt. Det visse var, at næppe havde gamle Hr. Mogens Gjõe i April 1544 lukket sine Øjne, og Jomfru Birgitte derved opnaaet at blive et glimrende Parti med Pengene paa Bordet, førend ogsaa Bejleren var der. Og han pyntedes til Bryllup paa smukkeste Vis. Den 26. September blev Brudgommen udnævnt til Lensmand paa Krogen ved Helsingør. Den 16. November ægtede Herluf Trolle Jomfru Birgitte Gjõe.

Dette Giftermaal berørte Peder Oxes Forhold til hans

Medarvinger, krydsede muligt hans Planer. Istedetfor en vistnok medgørlig lille Moster, der var tilfreds med et Skriftsted og et kærligt Spørgsmaal til hendes Befindende, fik han nu denne fordums Fælle at gøre med, der hurtigt begyndte at føle sig. Hans pedantiske Omstændelighed, hans selvglade Retsind og Trættekærhed, som Peder Oxen mente saa tydeligt at se, blev næppe ringere ved at blive forgyldte. De skulde i hvert Fald ikke forøge hans nye Slægtnings Kærlighed til ham og Gjøerne. Men mærkeligt nok, paa Penge-sager forstod han sig. Det var ikke ilde allerede et Par Maaneder før Brylluppet at lade det Pantebrev paa Ring Kloster, som Birgitte skulde arve, overføre paa sig, naturligvis paa hendes Vegne. Græsegaard og alt det øvrige Gods i Nordsjælland vidste han at styre. Og det maatte man lade ham, den nye Hovedbygning paa Hillerødsholm, som han opførte paa en Ø inde i Skovsøen, var smukt anlagt.

I første Træfning sejrede Peder Oxen. Moster Birgitte og hendes Mand blev som alle de øvrige Onkler og Tanter betagne af hans Forretningsdygtighed og betroede ham at varetage deres fælles Tarv.

Nu traf de hinanden paa ny, som Naboer paa Favrholt og Hillerødsholm med den gamle Markeskels Trætte imellem sig. Begge Parter var lige stridbare. Peder Oxen, for hvem den tidligere Afgørelse var fordelagtig, holdt naturligvis paa denne. Derhos tirrede han muligvis sin Modstander ved at betegne Favrholt som sit Hovedsæde og omdøbe det til »Oxholm«. Herluf Trolle benægtede med dristig Sikkerhed, at der havde fundet Markeskels Afgørelse Sted, idet han henviste til, at der jo slet ikke var blevet anbragt Skelstene, men kun hugget nogle Mærker i Træer og vendt nogle Tørv. Tilsidst blev Sagen indanket for Kongen og Rigsraadet. I Nyborg December 1554 dømte de til Gunst for Peder Oxen.

Men Herluf Trolle var lige stiv og halsstarrig. I det

følgende Aar hører man gentagne Gange om, at Rigets bekendte Mænd fremdeles maatte møde for at afgøre Skel mellem »Oxholm« og Hillerødsholm. Men der var tydeligt nok noget mere i Vejen. Peder Oxen havde sejret. Men havde han tillige maaske benyttet sin Magt og Indflydelse til at ramme sin Modstander langt føleligere? Var der overhovedet nogen Forbindelse mellem denne Strid og den Kendsgerning, at Herluf Trolle i Aaret 1554 berøvedes Krogens Len, som han havde haft i ti Aar, og ikke fik noget andet Len i Erstatning? Vi ere ikke i Stand til at afgøre det.

Uden at vi kunne paavise hvorfor eller hvorledes, var der i hvert Fald under anden Træfning mellem de to Mænd blevet vakt et dybt, gensidigt Nag. Det gamle Had mellem Oxer og Gjøer syntes blusset op paany og samlet i disse to Mænd som Brændpunkter. Skønt besejret og berøvet sit Len var Herluf Trolle fremdeles en baade indflydelsesrig og farlig Modstander. Kom det til en tredje Træfning imellem dem, vilde Peder Oxen handle klogt ved først og fremmest forsigtigt at dække sig selv og derhos ikke overse sin Modstander. Men ingen af Delene laa i Øjeblikket for ham, beruset som han var af Medgang.

6

Med næsten utrolig Hensynsløshed fo'r Peder Oxen videre ad den indslagne Vej. Der var endnu en Gjøe at narre og plyndre. Morbroder Eskild Gjøe var barnløs, men havde paa Skiftet efter sin Fader, gamle Hr. Mogens, faaet udlagt Gunderslevholm paa Sjælland. Der var noget for Peder Oxen.

Allerede Aar 1554, samme Aar som han ved Købet af Favrholm trængte sig ind paa Herluf Trolle og Moster Birgitte, havde han Morbroder Eskild under Behandling. Det skete saa grundigt, at han fik Eskild Gjøe til at ud-

stede et Skødebrev for, at han havde solgt Peder Oxes Gunderslevholm Gaard og Gods »mod god Betaling«. Derhos udstedtes et Brev ligeledes af Eskild Gjøre, hvori denne erklærede, at han paa Livstid havde Gunderslevholm Gaard og Gods kvit og frit uden nogensomhelst Afgift i Len og Leje af sin kære Søstersøn Peder Oxen. Først efter Eskild Gjøres Død, men da ogsaa straks og uhindret, skulde Peder Oxen eller dennes Arvinger maatte overtage Gaarden og Godset.

Eskild Gjøre synes at have tænkt videre over denne Forskrivning, indtil det gik op for ham, at det hele jo vilde være rent galt, hvis han og Sidsel fik Livs-Arvinger, eller — om hun døde barnløs — hvis han og maaske en anden Sidsel fik Børn. Man maatte være betænkt paa alle Tilfælde. Den elskværdige Søstersøn vidste straks Raad. Peder Oxen udstedte et Genbrev til Eskild Gjøre, hvori det erklæredes, at hvis denne efterlod sig ægte Livs-arvinger, skulde det før udstedte Skødebrev være dødt og magtesløst, og disse ægte Livsarvinger uhindret arve Gunderslevholm Gaard og Gods. Men var det mon et Udtryk blot for den Skynding, hvori han maatte efterkomme disse Betæneligheder, eller var det et Udslag af Peder Oxes kærlige Sind baade mod Morbroder Eskild og mod dennes ufødte Børn: han undlod helt i dette Dokument at kræve Vederlag for »den gode Betaling«, som han ifølge Skødebrevet havde givet Eskild for Gunderslevholm og som de smaa Gavstrikker altsaa ved deres Komme til Verden vilde berøve ham tilligemed det, som han havde kjøbt derfor. I Skyndingen maa vel Hjertet være løbet af med ham.

Men Munden løb af med hans Morbroder. Da han og hans Søskende samme Aar (1554) samledes til et nyt Skiftemøde, synes han under Tavsheds Løfte at have betroet sig til enkelte af disse om sit mærkelige Salg af Gunderslevholm. De lader til ikke at være blevne opbyg-

gede derved. Af to Onder dog bedst at faa Del i Byttet. Albret Gjõe og Elline Gjøes Søn, Oluf Mouritsøn Krog-nos, synes at have været de mest paagaende. Peder Oxе maatte i hvert Fald under sit Ophold paa Klavsholm overlade dem en betydelig Broderpart ved at udstede en Erklæring om, at ogsaa de havde Del i det hemmelighedsfulde Køb af Gunderslevholm, hver med en Trediedel, ja Albret Gjõe skulde endog have Ret til efter Eskilds Død forlods at udtage Hovedgaarden.

De begyndte at blive noget nærgaaende, de Gjører. Men da ved Udgangen af 1554 deres Hovedmand Herluf Trolle var stækket, først ved Tabet af sin Forlening Krogen, dernæst ved Tabet af Sagen mod Peder Oxе om Favrhølm's Tilliggende ved Kongens og Raadets Dom i Nyborg i December, saa kunde man aande lidt friere og tænke paa, hvad der videre var at gøre med Hensyn til Gunderslevholm. At ingen Gjõe burde have den, var en Selvfølge.

Et godt Aarstid efter var disse Overvejelser modnede og allerede omsatte i virkningsfuld Handling. Peder Oxе maa paa forskellig Vis have vidst at opmuntre Eskild Gjõe til at foretage et Skridt, der kunde stille Forholdet med Gunderslevholm i fuldt og klart Lys. Den 25. Februar 1556 mødte da Eskild Gjõe paa Københavns Slot for Kongens Retterting, hvor følgende Optrin fandt Sted. Nærværende var Kongens Kansler Johan Friis og Kongens Sekretær Korfits Ulfeld. Frem traadte Eskild Gjõe og erklærede, at han solgte, skødte og afhændede sin Hovedgaard Gunderslevholm tilligemed alt, hvad Arvegods han ejede paa Sjælland, til sin Søstersøn, Peder Oxе, og dennes ægte Livsarvinger, dog med det Vilkaar, at Eskild selv i sin Livstid maatte nyde det alt frit og kvit. Men naar Gud det saa forset har, at Eskild dør, saa skal Peder Oxе eller hans ægte Livsarvinger straks maatte annamme, nyde og beholde det altsammen for evig Ejendom uden nogensomhelst

Hindring fra Eskilds øvrige Arvingers Side. Til Forklaring tilkendegav Eskild Gjõe, at han havde faaet Fyldest og fuldt Værd efter eget Nøje. Og skulde det Solgte og Afstaaede siden findes at være bedre og mere værd, end hvad Peder Oxen har givet ham derfor, saa undte og gav han gjerne sin Søstersøn Peder Oxen dette, men frakendte sine øvrige Arvinger hver Ret til fornævnte Gaard og Gods. Han forpligtede dem tværtimod til at hjemle Peder Oxen samme Gaard og Gods frit for Hvermands Tiltale. Og skete det saa, at Hovedgaarden Gunderslevholm eller noget af det omtalte Gods i Sjælland blev »Per« Oxen ved nogen Rettergang frakendt og berøvet, saa forpligtede han sig og sine Arvinger til at vederlægge samme Peder Oxen eller Livsarvinger en lige saa god Hovedgaard og tilsvarende Gods. — Om hele denne Eskild Gjøes Erklæring udstedtes derpaa Brev med Rigskansleren Antonius Bryskes vedhængte Segl.

Det var en Overdragelse, saa tydelig og klar, som nogen kunde ønske sig. Nu kunde Peder Oxen blæse Eskild Gjøes ufødte Livsarvinger et Stykke og le ad baade Albret Gjõe og Oluf Mouritsøn Krognos med samt deres afnødte, kunstlede Adkomstbrev fra Skiftemødet paa Klavsholm. Alt hidtil skrevet i denne Sag var omstødt ved denne uforbeholdne, klare og fuldt ud lovformelige Erklæring.

Dette indsaa vistnok ogsaa samtlige Gjører. At Herluf Trolle senere, da Eskild Gjõe var død og Peder Oxen var i Landflygtighed, fik i Juli 1560 i Odense kongelig Rettertingsdom, med Kongens egen Underskrift, for at »Peder Oxes Skødebrev ikke var saa lovlige og nøjagtige, som de burde være«, viser kun, hvor stærkt Stemningen mod Peder Oxen da var slaaet om. I sin Velmagt vilde denne været Mand for ved Hjælp af Eskild Gjøes sidste Brev at have faaet alle tidligere Breve og al Modstand besejret.

Men just fordi Gunderslevholm 1556 maatte synes tabt

for Gjærne, kunde dette ikke andet end vække deres største Harme. Og med vort Kendskab til, hvordan Sagen var bleven dreven af Peder Oxe, kan man ikke andet end give dem Ret. Hans Hensynsløshed og Gridskhed havde her givet sig et af sine voldsomste Udtryk, dobbelt usømmeligt hos en af Landets højeste Embedsmænd. Han lignede paa dette Punkt af sit Liv en uvan Tyr, der struttende af Ungdomskraft og Velvære, ustyrligt fo'r om og angreb, hvor han lystede. Ævret var opgivet. Paa Fællede, Bygvang og Rugvang — overalt var han, stampende Jorden op med sine Fødder, rede til at stange. For det samlede Vels Skyld maatte der Folk ud efter ham, maatte han gøres uskadelig.

Desværre savner vi Kendskab til, hvad der i denne Anledning er foregaaet enten paa Bystævne eller ved Aftaler fra Hus til Hus. At der maa være sket noget vigtigt, er klart. Men vi kan kun tydeligt se det næste Optrin, da hans bitre Uven, Herluf Trolle, højtideligt udstyret som Hyrde, i Spidsen for alle retsindige og skadelidte, iler ud for at fange ham. Bagved dølger sig efter al Sandsynlighed en paa en eller anden Maade vedtagen Beslutning: Per skal omringes — Per skal ringes — Per skal slagtes og flaas.

I Mangel af sikker Meddelelse om det skjulte, der er foregaaet, maa vi nøjes med spredte, fremadskridende Kendetegn.

Aar 1557 blev et Oprejsningens Aar for Herluf Trolle. Han blev optagen i Rigsraadet og fik atter en stor Forlening, Roskildgaard. Herved kom han i nærmere personligt Forhold til Kongen, ligesom hans Hustru vistnok fik øget Lejlighed til at forny sit gamle, nære Forhold til Dronningen. Hvad begge kunde meddele Kongeparret om Peder Oxe, var næppe til Gunst for denne. Kongen benyttede ganske naturligt nu af og til Herluf Trolle, der jo

boede nærmest, til Opsyn med Pengeforhold, istedetfor Peder Oxe. Saaledes var det Herluf Trolle, der i Juni Maaned fik Befaling til sammen med sin Broder Børge at være tilstede og paase Overleveringen af en større Sum fra Rentemester Eskild Oxe, Peders Broder, til den anden Rentemester.

Tilsyneladende befandt Peder Oxe sig vel som forhen. Han ordnede Modtagelsen i August Maaned af Kurfyrst August og Kurfyrstinde Anna af Sachsen, hans gamle Velyndere, med Svanejagt ved Gjedsør og Hjortejagt op efter mod Nykjøbing. Han deltog i Festlighederne paa Nykjøbing Slot, hvor Kongeparret var tilstede for at modtage deres Børn. Maaske en lidt vel ubelejlig Nærhed ved Peder Oxes Forleninger, hvis nogen herfra skulde ville klage over hans Styre, eller en eller anden Snuser blandt Kongens Omgivelser vilde selv spørge ud hos hans undergivne. Peder Oxe fulgte derpaa med Gæsterne til København, hvor Festerne fortsattes en Maaned igennem, saalænge de Fremmedes Ophold varede.

Ved slige Fester falder saa mangt et Ord, baade mellem Hoved- og Bipersoner. Mon nogen skulde have dryppet Mistro i Kongens Sind til Peder Oxe og hans Pengesager? Vi ved det ikke. Men det synes et løjerligt valgt Øjeblik netop under disse Fester paa engang at kræve Regnskab for den store Landskat fra Danmark og Norge, som Peder Oxe sammen med Herluf Trolles Broder Børge siden 1553 havde opsamlet og styret. Hvis nogen har ment her at kunne fange Peder Oxe, saa mislykkedes dette imidlertid. Med Fradrag af alt, hvad der tidligere var gaaet i Mønten eller indbetalt til Rentemester, skyldtes der endnu den store Sum af op imod 400,000 Kroner. Men Peder Oxe mødte med dem alle sammen i Kongens Kammer paa Københavns Slot den 24. Septbr. Kongen var selv tilstede. Peder Oxes gamle Modstandere Mogens Gyldenstjerne, An-

tonius Bryske og Holger Rosenkrands, gift med en Datter af Elline Gjøe, passede paa med Falkeøjne, efterhaanden som Fjerdingerne og de Lærredsposer tømtes. Men alt viste sig i Orden. Kongen underskrev egenhændig Modtagelsesbeviset.

Gæsterne drog bort og tog begge deres to unge Svogre, Prinserne Frederik og Magnus med sig. De drog ikke den korteste Vej, som de var komne, over Gedsør, men landværts over Bælterne gennem Sønderjylland. Dette behøvede ikke at være for at undgaa Peder Oxe og hans Gedsør, men var rimeligvis af Hensyn til Familien i Meklenborg, hvor Christian III's Søster den 4. Septbr. var nedkommen med en Datter og næppe ønskede Fester førend til Daaben. Til denne befaledes det Peder Oxe at møde ved Midten af Oktober som Fadder paa Kongens Vegne. Han udførte sit Hverv. Han vendte hjem over Warnemünde. Men just som Skibet naaede Gedsør, drev Stormen det atter tilbage til Meklenborgs Kyst, hvor han maatte blive flere Dage for Uvejr. Endelig slap han over og skrev fra Gedsørgaard den 27. Oktober sin Indberetning til Kongen. I dette Brev, der er et af de faa Lejlighedsbreve, som haves fra Peder Oxes Haand, gav han efter Befaling en nærmere Beskrivelse af Festlighederne — i al sin Ubetydelighed et ved sin klare, anskuelige Form talende Vidnesbyrd om Peder Oxes Begavelse. Til Slut bad han undskyldte, at han ikke bragte mundtlig Besked. »Nu er jeg ikke saa tilpas, at jeg tør vel give mig i Luggen [i Spænde] videre, førend det vil blive noget bedre med mig.« »Og vil hermed have Eders kongelige Majestæt til et langsomt, sundt Regimente den Almægtigste Gud befalet«.

Om der skjuler sig noget bag dette, at Peder Oxe undslog sig for personligt at møde hos Kongen, er umuligt at afgøre. Ønsket om et »langsomt og sundt Regimente« er vistnok Udtryk, der for Datidens Øren har lydt anderledes

end nu til Dags. Vist er det, at Ønsket, fra Peder Oxes Synspunkt seet, ikke opfyldtes. Snart efter blev Kongens Regimente overfor ham baade hastigt og usundt.

Næste Gang, han vides at have forhandlet med Kongen, var da han i Januar 1558 mageskiftede til denne sin nydøbte Ejendom Oxholm (Favrholm) og fik i Bytte af Kongen Tølløse Gaard og Gods. At dette Bytte skulde have været efter Peder Oxes Ønske er der intet, der taler for. Det ligger tværtimod nær at antage det for en Sejr for Herluf Trolle, som herved slap for sin Fjende til Nabo. Og denne Opfattelse bekræftes yderligere ved nogle højst mærkelige Oplysninger om Maaden, hvorpaa Forhandlingerne om Mageskiftet fandt Sted. De findes meddelte i et Brudstykke af et Brev fra en Ubekendt til Mogens Gyldenstjerne og synes naturligt kun at kunne tydes, som om Kongen i Vrede og med Herluf Trolle og en anden som Mellemmand har tvunget Peder Oxen til et ufordelagtigt Mageskifte. Ordene lyde saaledes: »Peder Oxen drog herfra i Dag og havde det staaet i en haard Handel mellem Kongl. Maj. og Peder Oxen nu i tre Dage om Favrholm. Og Herluf Trolle og jeg, vi have gaaet dennem imellem. Og stod det paa haarde Veje. Dog kom det igaar opad Middag til nogen lydelig [o: lidelig] Handel, saa at Peder Oxen Og intet af fornævnte Gods er noget besynderligt. Dog troer jeg ikke andet, end Peder Oxen beholder det og Mageskiftet gaar for sig. Og vilde Kongl. Maj. ikke stede Peder Oxen selv til Ords i denne Handel«. (Hist. Tidssk. V 6, 861).

I Februar 1558 brød endelig det længe samlede Uvejr løs. Lynet slog ned og oplyste i et Nu hele det mørke Landskab. Den 19. Februar maatte Peder Oxen i København underskrive en Erklæring om, at Kongen »efter min egen mangfoldige Begæring og Fordring naadeligen har forløvet mig af hans Naades Raad og daglige Tjeneste og

at jeg maa drage hjem og bjerge og nære mig som en anden Hs. Majestæts Undersaat af Adelen her i Riget.« I samme Brev maatte han sværge fremdeles at være Kong Christian III og dennes Søn, den udvalgte Konge, Hertug Frederik, tro og lydig, samt ubrødelig at ville holde Loven i alle dens Ord osv. Nogle Dage efter, den 23. Februar, overdroges alle hans Forleninger til en anden.

I Løbet af nogle faa Dage var saaledes den før saa mægtige Mand styrtet. Peder Oxe var »efter egen Begæring og i Naade« afskediget som Rigsraad og derhos berøvet alle sine Len.

Som en ensom Mand drog han til Gisselfeld.

Per var nu omringet. Per var nu ringet.

7.

Var Forfølgelsen hermed forbi, eller skulde den drives videre? Dette var sikkert den Tanke, hvormed Peder Oxe syslede under sit ufrivillige Ophold paa Gisselfeld. At Herluf Trolle og alle Gjærne ønskede ham styrtet og knust, nærede han vel næppe nogen Tvivl om. Men Kongen! Hos ham havde han jo dog tidligere staaet i særlig Gunst, som vel ikke helt kunde være bortvejret. Og maatte det ikke siges at være en tilstrækkelig haard Straf for en Lensmand at maatte udtræde af Rigsraadet og samtidigt berøves alle sine Forleninger? Hvis det var hans Lenslestyrelse, Kongen særligt var misfornøjet med, kunde hertil i det højeste føjes en mulig Bøde som Erstatning for paastaet ulovlig Indtægt af Lenet. Men hermed syntes ogsaa Grænsen for hans Straf at maatte være naaet.

Hvis Peder Oxe har haabet som saa, blev han skuffet. Hans Fjender arbejdede rastløst paa hans videre Fald og anvendte alle Slags Midler. Fredag efter Pinse 1558 han-

kede en Stævningsmand paa Gisselfeld Port. Peder Oxé var ikke hjemme eller nægtede at være det, og Stævningen blev da læst højt og forsynet med Paaskrift om at være forkyndt i Vidners Overværelse. Den lød paa, at Peder Oxé skulde møde for Herredagen den 11. Juni 1558 i Nyborg og stande Kongen til Rette i tvende Sager dels for Mangler, der findes i hans Regnskab, dels for, at han i Bestyrelsen af sine Len ikke har rettet sig efter Lensbrevs og Pantebrevs Lydelse.

Peder Oxé valgte ikke at møde. Han vidste uden Tvivl, at der kunde være meget at udsætte paa hans Lensstyrelse og kendte — ogsaa af egen Erfaring — hvor lidet der hørte til for at faa et Lovsted drejet. Med Rette frygtede han for personligt at give sig sine Fjender i Vold. »Indførsel«, »Laasebrev«, »Stok og Jern«, »Kongens Naade og Unaade«, blev altsammen noget andet, naar man heftede selv, og som Fange gav Skind til. Han valgte istedetfor at skrive et Brev til Kongen.

Om det just var klogt at vente med at skrive dette Brev til Dagen, efter at han skulde være mødt i Rette, faar staa hen. Vi kende ikke hans Bevæggrunde. Maaske frygtede Peder Oxé for, hvis Brevet kom for betids, at faa en ny Stævning til samme Herredag. I Brevet, der er dateret Gisselfeld den 12. Juni 1558, skrev han, at de Regnskaber, hvori der skulde findes Mangler, kun kunde være Regnskaberne for Sørup og Gedsør, som Peder Oxé efter Kongens egen Befaling havde styret ved Fogeder, der skulde raade baade for Gaard og Bønder. I Anledning af Kongens Stævning havde Peder Oxé derfor straks befalet disse Fogeder at møde i Nyborg og gøre Rede for deres aflagte Regnskaber.

Hvad Tiltalen angik for at have brugt Lenene videre end Lensbrevs og Pantebrevs tillod, saa bad Peder Oxé Kongen om Naade. For hvad Brøst der i saa Henseende

maatte findes, var han villig til at gøre alt, hvad Kongen maatte befale. Men det var hans ydmyge Bøn, at Kongen ikke vilde begære af ham, at han skulde gaa i Rettergang med Hans Majestæt, som var hans Øvrighed. Peder Oxen vilde uden al Dom svare Kongen selv til al sin Brøst og Skyld, saaledes som Kongen selv i sin Naade maatte bestemme den, upaavirket af hans Misundere. Sluttelig bad han Kongen ikke tage det til Unaade, at han ikke selv mødte efter Stævningen. »Gud og Eders Majestæt skal vide, at jeg gjerne havde gjort det. Nu begiver ikke min Lejlighed sig, at jeg kan gøre det. Beder Kongelig Majestæt derfor ydmygeligen og gjerne, at Kgl. Maj. vil naadeligen have mig undskyldt.« Alt, hvad Kongen vilde have af Peder Oxen, om det maatte findes, at han havde brugt Lenene videre end han burde, skulde hans Broder, Rentemester Eskild Oxen, paa hans Vegne efterkomme efter Hans Majestæts egen Sigelse.

Da dette Brev naaede Kongen og Rigsraadet i Nyborg, var Luften uvejrstung. Man havde ordnet det saa, at der den Dag, Peder Oxen skulde være mødt, straks kom en Sag for, ham vedrørende. En Adelsmand, Jørgen Due, var for nogle Aar siden bleven beskyldt for at have skudt en Hjort paa Kongens Vildtbane paa Lolland. Fire Mand var med 200 Daler gaaede i Borgen for, at han skulde blive tilstede. Da Nævningerne havde svoret ham skyldig, havde de fire Mænd afleveret ham til Peder Oxen paa Halsted Kloster og paastod senere, at de med det samme havde opsagt deres Borgen. Dette havde imidlertid Peder Oxen benægtet. Og da de ikke kunde bevise det, havde Landsdommeren paa Lolland dømt dem og Jørgen Due, — som imidlertid var kommen til Fyn i Tjeneste hos Johan Friis — til at betale Peder Oxen de 200 Daler, eller hvad de kunde tinge med ham om. Ifølge denne Landsdomsdom havde saa de fire Forlovsmand maattet love at

betale Peder Oxen 80 Joachimsdalere, hvoraf de dog endnu kun havde betalt de 40.

Nu havde Jørgen Due indstævnet Landsdommeren og krævede, at denne eller Peder Oxen skulde tilbagebetale de 40 Joachimsdaler, da de fire Mænds Borgen for ham maatte anses for at være ophørt fra den Stund, de selv havde afleveret ham til Peder Oxen paa Halsted.

Sagen angik jo nærmest Landsdommerens Kendelse, men rakte videre mod Peder Oxen. Stemningen mod denne var ikke gunstig. Han dømtes til at tilbagebetale de oppebaarne 40 Daler.

Nogle faa Dage efter kom Brevet fra Peder Oxen til Kongen. Istedetfor at lade sig bevæge af Peder Oxes Bøn om Naade og Løftet om ved sin Broder Eskild at ville fyldestgøre, hvad der kunde være af Mangler ved hans Lensstyrelse, overgav Kongen Brevet til Rigsraadets Afgørelse. Rentemester Eskild Oxen synes forgæves at have henvendt sig til Kongen og bedt om blot at faa at vide, hvori hans Broders Forseelse og Manglerne ved hans Lensstyrelse bestod. Sagen blev taget haardt og rent formelt. Den 15. Juni 1558, altsaa straks efter Brevets Komme, faldt Rigsraadets Dom. Den lød paa, at da Peder Oxen selv ved sin Skrivelse erkendte at være stævnet, men hverken selv var mødt eller havde sendt nogen med Fuldmagt paa sine Vegne, burde Peder Oxen som den, der sidder Kongens Stævning overhørig, have sin Sag tabt, indtil han vil møde i Rette.

Hvad der gjorde Peder Oxes Stilling dobbelt mislig og uden Tvivl var en af Grundene til Kongens Ubønhørlighed, var et vistnok netop i disse Dage rettet nyt Angreb imod ham. Hans Fjender synes at have handlet med stor Snildhed og Omsigt. Faren for, at Kongen kunde falde paa at vise ham Mildhed, lod sig sikrest afværge ved at ophidse ogsaa Dronningen imod ham og paastaa, at han havde

forsøgt at bagtale hende for Kongen. I de Dage udkom da et meget bittert Nidskrift af en unavngiven mod Peder Oxé. Det haves ikke mere. Man ved ikke, om det har været trykt og landgængs eller blot i Afskrifter har listet sig om. Men det kom til rette Vedkommende og indeholdt foruden andre ærerørige Beskyldninger mod Peder Oxé tillige den giftigste af alle, at han »paa det højeste skulde have beløjet min naadigste Frue (Dronningen) for Eders kongelige Majestæt«.

Hermed synes Peder Oxés dybeste Fald at være afgjort. Hans Fjender havde fuldstændigt sejret. Den 21. Juni 1558 udstedte Kongen i Nyborg Fuldmagt for den bitreste af dem alle, Herluf Trolle, til paa Kongens Vegne videre at forfølge den Sag mod Peder Oxé, som denne havde tabt ved ikke at give Møde.

Maalet syntes naaet: Per skulde nu slagtes, Per skulde flaa.

Siden Afsendelsen af sit Brev af 12. Juni havde Peder Oxé vistnok vaklet mellem Frygt og Haab. Hvor mørkt end alt saa ud, var endnu ikke hvert Haab bristet, om at det kunde ende fredeligt. Hans Tanker var sikkert ofte de samme, som skrevet stod over Porten:

Gud unde hannem at bygge og bo
Og saa i Verden at være,
At det bliver hannem til Fred og Ro,
Frem for alting til Guds Ære.

Men saa med Et brød det for Alvor løs. Fra alle Sider kom Vejret. Tordenskrald, saa Huset rysted. Glimt af Lyn, saa Haabet brast. Dømt ved Kongens Retterting til at have sin Sag fortabt. Blodigt anklaget for Majestætsfornærmelse. Herluf Trolle sat af Kongen i Spidsen for alle Forfølgerne!

Her var intet blivende Sted mere for ham. Hver Dag kunde han vente Folk for at fængsle ham. Og saa, hvad

saa? Vejen førte maaske videre, som for Farbroder Torben, til Fængselstaarnet i København og atter ud af Slotsporten forbi Stenhuset paa Amagertorv, hvor Herluf Trolle og Moster Birgitte fra deres Vindu nød Synet af den bundne Misdæder, videre ad de snævre Gader til Skt. Gertruds Kapel, hvor den sidste Forgyldning skulde gaa af ham for Bødlens Sværd.

Nej, han maatte bort. Han fik samlet sine vigtigste Papirer og maaske truffet kort Aftale med sine Brødre. Saa gik det hemmeligt afsted fra Gisselfeld. Saa vidt det lader, red han bort ledsaget af fire Karle og en Dreng, saa mange fulgte ham i hvert Fald kort efter i Tyskland.

Et sørgeligt Ridt. Ikke ganske ufortjent. Men de lyse Nætters Tid var endnu ikke omme. Dagning var maaske nær. Saaledes var ogsaa Morfader Mogens, som han saa troligt havde forfulgt, flygtet engang — det var nu just 25 Aar siden — en Nat paa samme Aarstid fra Herredagen i København. Han kom dog igen og vandt Ære og Værdighed. Og hans Broder, Henrik Gjøe, der var redet som fordreven Mand ad de samme Veje, han var ogsaa vendt tilbage. — Naa, hvordan det end gik, Farbroder Torbens Skæbne havde han dog lykkelig undgaaet.

Hermed begyndte et nyt Afsnit i Peder Oxes Liv, hans Landflygtighed.

Som alt tidligere bemærket er vort Kendskab til de Omstændigheder og Grunde, der førte til Peder Oxes Fald desværre kun mangelfuldt. Men hvor meget uforklaret og utydeligt der end er ved den hele Begivenhed, synes dog visse Hovedpunkter at tegne sig som sikre. Det maa ansees for uomtvisteligt, at hans Fald for en stor Del skyldes hans egen Brøde, hans ustyrlige Hensynsløshed i Pengesager, baade ligeoverfor Standsfæller, særligt hans mødrene Slægt, og overfor hans Undergivne som Lensmand. Det lange Synderegister, som Herluf Trolle siden fremlagde som An-

klage imod hans Lensstyrelse, gør paa mangt et Punkt et sandsynligt Indtryk. Men alt dette er dog næppe tilstrækkelig Forklaring paa den stærke Stemning imod ham, hans Fjenders saa afgørende Sejr. Christian III skrev ogsaa i Novbr. 1558, da han skulde forklare Kurfyrst August i Sachsen Grundene til Peder Oxes Fald: »Han har udsuget Bønderne i de ham betroede Len, forhugget Skovene og *desuden vist anden strafbar Opførsel*«.

Det er denne sidste Del af Anklagen imod ham, hvorover Sløret fremdeles hviler. Man har her gættet paa mangt og meget lige fra landsforræderiske Forbindelser med Udlandet til, at han blot skal have rystet paa Hovedet ad Dronning Dorotheas falske Sang. Det er alt kun den løseste Gisning eller frit Paafund. Det hele, man med nogenlunde Rimelighed synes at kunne slutte, er, at denne anden Del af hans Brøde har været mærket af det rent personlige, og derfor vistnok vejet tungest. Man synes at kunne skimte, at det er denne Beskyldning mod Peder Oxe, der uventet har sat skarp Od paa Gjørnes gamle, stumpe Familiefjendskab, hvæstet Lensanklagerne, gydt Gift i Kongeparrets Tiltro, og rejst en altid rede, politisk Partibølge, maaske især bestaaende af Kongens tyske Omgivelser. Baaren af denne Bølge glider saa Herluf Trolle frem, bitter Modstander som forhen, selv sikker paa at være den ledende, i Virkeligheden kun et snildt valgt Enhedsmærke, men løftet af skjulte Omstændigheder, Peder Oxes Overmand.

Hvorledes det end hermed monne forholde sig, den Peder Oxe, der blev styrtet, indeholdt flere Fremtidsmuligheder end den ene, der for en Del voldte hans Fald. Havde han blot været en almindelig Pengespekulant og sveden Lovtrækker, vilde hans Saga hermed rimeligvis været omme, med mindre han i Udlandet var naaet at komme i nyt og afgørende Sammenstød med Lovene. Han indeholdt imidlertid mere end den blot hensynsløse Pengepuger. Denne

Del af hans Person trængte just til den forsvarlige Dukkert, som han her fik. Ved denne Behandlingsmaade sydede og skummede nyt og gammelt hos ham frem i stærke Maader. Hans Landflygtighed blev en Gæringstid, hvoraf den bedste Del af hans blandede Væsen endelig fremgik i afklaret, forædlet Form.

Spør af den vordende Peder Oxe komme alt til Syne i hans Fald. Der er noget eget tiltalende ved at se de simple, klare Linier i hans Optræden. Han klynker ikke, vrøvler ikke, bliver først og fremmest ikke højtidelig eller forskrækket uklar over, hvad han har gjort eller ikke. Kort og sikkert tager han sine Forholdsregler. Han træder ud af Rigsraadet; afstaaer alle sine Len og bliver Privatmand, da det er nødvendigt. Værdigt og roligt beder han derpaa Kongen om Naade. Og da dette ikke fører til det ønskede Udfald, gaar han i rette Øjeblik raskt og beslutsom i Landflygtighed. Der er noget ejendommeligt ved disse sikre Bevægelser. Som en Gjedde har han tidligere huseret blandt undergivne Skaller og Gjøernes Karudser. Da Efterstræbelserne vendes mod ham selv, unddrager han sig sine Forfølgere ved faa, enkle, lynsnare Slag, mellem hvilke han hver Gang ligger rolig.

Det er samme Fremgangsmaade, der senere blev saa betegnende for hans Virksomhed som Statsmand. Anvendt i Landets Tjeneste blev den et af de virksomste Midler til Danmark-Norges Overlegenhed under hans Styre.

III. PEDER OXE I LANDFLYGTIGHED.

1.

OMKRING den 1. Juli 1558 forlod Peder Oxe Danmark. Den 5. Juli var han i Behold ved Hoffet i Lyneborg. Herfra skrev han samme Dag et Brev til Christian III. Han fremstillede heri først Sagens hele Gang, hvorledes han, stævnet til Herredagen i Nyborg i Anledning af Mangler ved Regnskaber og Lensstyrelse, havde sendt vedkommende Fogeder for at gøre Rede og sin Broder med Fuldmagt til at erstatte, hvad der maatte findes af Brøst. Naar han selv ikke var mødt, var Grunden ikke Ulydighed heller ikke selve Sagerne, men Hensyn til egen »høj Nødtørft«. Han var ikke kommen, dels fordi han vidste, at han vilde »give Aarsag til større Ulyst« dels af Helbredshensyn. Han bad derfor fremdeles, at Kongen vilde blot lade ham vide Manglerne ved Regnskab og Lensstyrelse, saa skulde han saa forholde sig, at Hs. Maj. skulde blive tilfreds dermed uden al videre Forfølgning og Rettergang.

Naar han nu var dragen af Landet, maatte han atter bede Kongen om ikke at tage ham dette til Unaade. Gud var hans Vidne, at hans »høje Nødtørft« havde krævet ogsaa dette. Han havde haabet, at, da han var kommen fra Hove, maatte dermed alt være stilt, og han selv faaet Lov til at være hjemme og nære sig som andre Kongens Undersaatter. »Men nu er et Skrift udgaaet i mit Navn, som Eders kongl. Maj. vel selv har seet, mig til Haan og Spot«. Deri ankla-

gedes han af en unavngiven Æreskænder, der ikke turde være sit Navn bekendt, for Ting han aldrig havde tænkt, endsige gjort. Blandt andet beskyldtes han for at have beløjet sin naadigste Frue for Kongen. Han haabede, at Hs. Maj. vilde for Guds og Retfærdigheds Skyld berigtige dette overfor Dronningen.

Sluttelig bad han Kongen om i Naade at opfatte denne hans aabne Forklaring om, hvad Nød han var stedt i, og ikke lade sig bevæge til Unaade af hans Fjender, som gjorde al deres Flid hertil.

Dette Brev blev overrakt Kongen i Kolding, af Peder Oxes Broder Eskild samt hans Svogre Jørgen Brahe, Frants Banner og Otto Rud. Samtidigt bad de Kongen om at maatte faa at vide, hvad Tiltale han havde til Peder Oxe, saa vilde de paa dennes Vegne stille Hs. Maj. tilfreds paa hver den Maade, Kongen maatte ønske det. Christian III afviste dem imidlertid med, at den Sag havde han overgivet Herluf Trolle til at forfølge for Retten, og dør maatte de henvende sig for at faa at vide, hvad Tiltalen drejede sig om.

Saa drog de afsted til Herluf Trolle paa Roskildgaard og naaede hertil, inden de seks Ugers Frist var udløben, efter at Herredagsdommen i Nyborg var faldet. De bad ham om en Udskrift af Anklagepunkterne mod Peder Oxe. Men Herluf Trolle nægtede dem at maatte faa nogensomhelst Meddelelse om, hvad Anklagen gik ud paa.

De seks Uger forløb da, og Herluf Trolle mødte paa Sjællands Landsting for at begynde den retslige Forfølgelse mod Peder Oxe. Men ogsaa her mødte Eskild Oxe og den ene af Svogrene, Jørgen Brahe, og fremlagde en Fuldmagt fra Peder Oxe for dem til paa hans Vegne at gaa i Rette og lide og undgælde, hvad Lov og Ret er. Der synes at være opstaaet en livlig Ordveksel, som dog gengives højst forskelligt af Parterne. Ifølge Eskild Oxes og Svogrens Fremstilling erklærede Herluf Trolle, at han ikke vidste, om

Kongen vilde tage deres Fuldmagt for god, og nægtede derfor selv at anse dem for Peder Oxes Befuldmægtigede. De forlangte saa, at Landsdommeren skulde udtale sig om, hvorvidt deres Fuldmagt ikke var i Orden. Landsdommeren afslog dette under Paaskud af, at Sagen havde været for højere Dommere, end han var, og henviste dem til at faa en Kendelse af Rigets Kansler. Da de forlangte at faa dette skriftligt, afslog han ogsaa dette. De blev saaledes hverken anerkendte som Befuldmægtigede eller fik noget at vide om, hvad Anklagen imod Peder Oxe gik ud paa.

Imod denne Fremstilling staar Herluf Trolles Indberetning til Kongen. Han siger heri, at han angaaende deres Fuldmagt havde spurgt dem, om de ifølge den ansaa sig forpligtede til ogsaa at lide hvad mulig Dom, der vilde blive fældet over Peder Oxe. Hertil havde de svaret Nej og sagt, at de kun vilde føre hans Sag. Da de derpaa havde anmodet om at blive bekendt med Anklagen mod Peder Oxe, havde Herluf Trolle læst Anklagepunkterne op for dem. At dette sidste er sandt, bekræftes af en andetsteds bevaret Tilskrift ved samme Anklagepunkter, hvor det hedder: »vi maatte ikke faa dem beskrevne af Herluf Trolle, der oplæste dem udi en Il«.

Medens Herluf Trolle søgte gode Raad hos Mogens Gyldestjerne, henvendte Peder Oxes Broder og Svogre sig paa ny til Kongen og bad ham om blot ved en Rigsraad eller Rentemester at give dem tilkende, hvad Anklagen mod Peder Oxe gik ud paa, saa skulde de paa dennes Vegne i et og alt tilfredsstillende Kongens Krav paa ham. Ogsaa denne fornyede Henvendelse til Kongen personlig afvistes. Saa nedlagde de Indsigelse mod Herluf Trolles videre Forfølgning af Sagen. Men Herluf Trolle indstævnedes denne Indsigelse for Rigskanslerens Dom. I December Maaned 1558 dømte Antonius Bryske, at da Herredagsdommen lød paa, at Peder Oxe skulde have tabt de Sager, hvorfor han var indstævnet,

indtil han mødte for Rette, og da han nu ikke personlig var mødt for Rette, men tværtimod rømt fra Riget, saa skulde den Fuldmagt, han havde givet sin Broder og sine Svogre til paa hans Vegne at stande til Rette, ikke kunne hindre Herluf Trolle i at fortsætte sin paa Kongens Vegne paabegyndte, retslige Forfølgning imod Peder Oxen.

Hermed var Sagens Skæbne afgjort. Det var ikke lykkes Peder Oxen og hans Slægtninge at standse den. Og nye Forhold i Danmark gjorde snart hans Udsigter endnu ugunstigere. Christian III var bleven syg paa Koldinghus, og Nytaarsdag 1559 døde han her. Han havde dog i det mindste en Tid lang været Peder Oxen gunstig stemt. Men nu efterfulgtes han af Frederik II, en ung Mand, om hvem ingen ret vidste, hvad han førte i sit Skjold. Han syntes vel noget egenraadig, men først og fremmest letsindig og ubetydelig, og vilde vel derfor komme i sin myndige Moders, Enkedronning Dorotheas, Ledebaand. Hun var ubetinget Peder Oxen fjendtlig sindet. Det var jo netop om hende, Kredsen af hans Uvenner havde sluttet sig lige fra Herluf Trolle og hans Hustru, der var fra hendes Jomfrukammer, til alle de tyske Herrer, som nu antoges at ville faa endnu mere at sige under den nye Konge. Da Sørgeaaret var omme, fortaltes hun at være villig til som ivrig Lutheraner at indlade sig i nyt Ægteskab med sin Svoger Hertug Hans. At Kansler Johan Friis bekæmpede dette Giftermaal og fik det hindret, skulde næppe stille ham i gunstigt Lys hos hende og kastede vel sin Slagskygge med over Peder Oxen. Tidligere antoges Peder Oxen netop i Kansleren at have haft en velvillig og formaaende Støtte.

Et andet Dødsfald af tilsyneladende langt mindre Betydning indtraf et Par Uger efter Christian III's. I Midten af Januar 1559 døde Christian II paa Kalundborg Slot. I over 25 Aar havde den gamle Fange været en halvglemst Størrelse, hvormed Mængden i Danmark politisk ikke regnede.

Et Fortidsminde, der nød Naadsens Brød, en Byrde for en Lensmand, men ligesaa lidt i Stand til for Alvor at møde i Marken som de gamle Brevskaber, der gemtes i Slotstaarnet »Folen«. Forsaavidt var hans Død kun en sidste Uejlighed, hvad den lidt vanskelige Ordning af Æresbevisningerne ved hans Begravelse angik. Og dog havde dette Dødsfald Betydning ikke blot ved det ubekvemme Øjeblik, hvori det indtraf, men ved de formentlige Arveadkomster, som det i Udlandet bragte paa Tale og overgav i unge Hænder. Peder Oxe var hurtigt klar over denne Forskydning og dens mulige Følger.

Hans Stilling blev mere og mere haabløs. I Lyneborg følte han sig ikke længer sikker. Man turde dør ikke give ham fuldt Lejde, »kun for Vold, men ikke for Ret«. Med andre Ord, Hertugen vilde af Hensyn til sit nære Forhold til Danmark kun sikre ham mod ligefremt Overfald, men ikke lade være med at udlevere ham, hvis man fra dansk Side maatte kræve dette af retslige Grunde. Og Efterretningerne fra Danmark blev fortvivlede. Man gik her frem mod ham med den største Voldsomhed. Den nye Konge havde ladet Kronens Tab ved Peder Oxes mangelfulde Regnskaber og Lensbestyrelse anslaa til den uhyre Sum af 240,000 Kroner. Og for denne Sum havde saa Kongen i Januar 1559 ladet gøre Indførsel i Gisselfeld og alt Peder Oxes øvrige Eje. Forgæves havde hans Brødre og Svogre søgt at hindre det. Nu ejede Peder Oxe ikke mere end det, han selv havde med sig. Han forlod da Lyneborg og drog til Nederlandene. Fra Byen Deventer bredte, uvist paa hvilken Foranledning, det Rygte sig til Danmark, at han skulde være bleven syg og afgaaet ved Døden i denne By.

Selv drog han videre ned til Basel, og herfra skrev han til Frederik II et Brev, hvori han beklagede sig over den haarde Fremgangsmaade, der var bleven anvendt mod ham. Frederik II lod sine tyske Raader svare ham i et Brev,

dateret Albertsdorff den 27. Maj 1559, altsaa fra Ditmarsken, hvis Erobring Kongen just var begyndt paa. Svaret var meget skarpt og afvisende.

Alt var nu forsøgt, alle fredelige Midler udtømte. Peder Oxes Sag gled ubønhørligt og uafvendeligt sin sikre Vej ned efter. At søge Tilflugt hos hans tidligere Velyndere, Kurfyrst August og Kurfyrstinde Anna i Sachsen, og bede dem at gaa i Forbøn, var haabløst. Taknemmelighed fordamper hurtigt. Desuden havde de faaet alting fremstillet fra Familien i Danmark og saa det med dennes Øje. De var ganske sikkert ikke villige til at lægge sig det mindste ud med den nye Konge eller blot saa meget som trække en Forbøns-Veksel til Gunst for Peder Oxe. Han fik skøtte sig selv.

Men Peder Oxe kendte jo ogsaa andre i Sachsen end Kurfyrsteparret. Han havde i sin Tid stiftet Bekendtskab baade med deres uheldige Medbejler, Hertug Johan Frederik, og med det ustyrlige Brushoved, Wilhelm von Grumbach. Slige Folk er tidt ligesaa værdifulde for En, der skal ind, som en aaben Bagdør. Næppe var Peder Oxe klar over alt dette, førend han med sædvanlig Sikkerhed og Snarraadighed tog sin Beslutning. Han drog til — Lothringen.

2.

Lothringen havde dengang en ganske egen Klang i danske Øren. Det betød Hjemstedet for meget af Datidens politiske Rænkespil. Og dette havde den særlige Interesse: for en Del at være af dansk Støbning.

De to småå Døtre, der 1523 bragtes ombord paa Flaaden i København, med hvilken Christian II og hans Dronning sejlede bort, var blevne opdragne af deres Moster Maria, der var Statholderinde i Nederlandene. De mistede tidligt deres Moder. Deres eneste Broder Hans døde, da han var

14 Aar gammel. Og snart sad deres Fader levende begravet som Fange i Danmark. Selv gjorde de gode Partier, der naturligvis var anviste af, hvad der i Øjeblikket i politisk Henseende tjente deres Morbroder, Kejser Carl V, bedst.

Den ældste af dem, Dorothea, blev gift med Pfalzgreve Frederik, og med hende mentes de Fordringer paa Nordens tredobbelte Krone at gaa i Arv, som blev ledige ved, at deres eneste Broder Hans døde 1532. Da Dorothea imidlertid forblev barnløs, gled i Danmark Frygten for hende mere og mere over paa den yngre Søster. Hvor stor Frygten for dem begge var hos Christian III, kan ses af, at han tilbød hver af dem 400,000 Kroner i Udstyrskat som danske Prinsesser, hvis de herfor vilde give Afkald paa alle Rettigheder til Tronen, et Tilbud, som de dog ikke vilde tage imod.

Farligst var som sagt den yngste Datter, Christine, opkaldt efter Faderen, Christian II. Hun var smuk og begavet og havde arvet sin Faders Lyst til højt politisk Spil. Kun tretten Aar gammel blev hun gift med Hertugen af Milano, og fjorten Aar gammel blev hun Enke. Som saadan var hun fremdeles en Giftermaals-Trumf paa Morbroderens, Kejser Carls Haand. Nær var hun bleven en af den engelske Konge Henrik VIII's mange Dronninger. Men istedetfor anvendtes hun til at tage et mindre Stik hjem til Kejseren, idet han lod hende ægte Hertugen af Lothringens ældste Søn Franz. Denne blev ganske rigtig snart Hertug, men regerede kun kort; saa døde han, og Christine blev, 24 Aar gammel, anden og sidste Gang Enke. I sit Ægteskab havde hun tre Børn, en Søn Carl, der jo efter Familiens Paastand — og Grandonkel Kejser Carl maatte ved Lejlighed ved Vaabenmagt kunne føre Bevis herfor — havde Arvekrav paa de nordiske Riger, samt de to Døtre, Renata og Dorothea.

Som Enke delte Christian II's Datter sin Tid mellem at styre Lothringen for sin mindreaarige Søn og at spinde politiske Traade, der strakte sig fra Spanien til Nordkap. Nær havde

hun ægtet sin Fætter, den senere Philip II af Spanien. Men denne, der syntes om hende, fik af Faderen, Kejser Carl, Ordre til at ægte en anden Slægtning, der medbragte England, Dronning Maria. Hermed syntes hendes Giftermaals-Muligheder omme, og ganske naturligt antog de nu Form af Planer for hendes voksne Datter Renata.

Var det ikke et Parti for den unge, vordende Frederik II af Danmark? De passede i Alder. Philip II sendte som Indledning en Gesandt til Danmark, og Hertuginde Christine følte en pludselig Trang til at skrive et Brev til sin kære Fader, den gamle Fange paa Kalundborg Slot, en Opmærksomhed der var ham uvant. I hin skæbnesvangre August Maaned 1557, da Peder Oxe under stigende Kulde fra sit Kongepars Side sørgede for Kurfyrst Augusts og Annas Underholdning paa Falster og siden fulgte med til Festerne i København, kom der et vigtigt Brev fra Statholderen i Holsten, Henrik Ranzau, om de forsamlede Fyrsters Familieanliggender. Man var i Lothringen og ved Kejserhoffet villig til Forbindelsen Frederik og Renata. Hendes Broder, Hertug Carl af Lothringen, skulde i saa Fald frasige sig hver Fordring paa Nordens Kroner, ja endog overdrage sin nye Svoger, Frederik til Danmark-Norge, mulig Arveret til Lothringen for det Tilfælde, at han selv døde uden Søn. Renata skulde arve baade sin barnløse Tante Dorothea af Pfalz og sin Moder, idet man jo kunde sende hendes yngre Søster i Kloster. Det var Udsigter, der vel var værd at tage under Overvejelse. Og ikke mindste Spor af Tale om Christian II's Frigivelse. Intet Under, at Henrik Ranzau raadede i al Ærbødighed paa det varmeste til at gaae ind paa Tilbudet.

Christian III syntes villig. Men Kurfyrst August havde allerede tidligere foreslaet et andet Parti med en Datter af Carl V's Broder Ferdinand, der nu var bleven Kejser. Kurfyrst August var fremdeles for denne Plan, der ikke havde tabt i Mellemtiden. En Kejserdatter lød jo altid

finere. Prins Frederik selv var ikke opsat paa udenlandsk Giftermaal. Da saa han og hans yngre Broder Magnus fulgte hjem med Søsteren og Svogeren til et Besøg i Sachsen, tabte sig hos hele Rejseselskabet Lysten til fortsat Forhandling om det lothringske Giftermaal. Der blev intet af det foreslaaede Besøg af Prins Frederik hos Dorothea af Pfalz, hvor Hertuginde Christine samtidigt, ganske tilfældigt, skulde komme, saa at Frederik kunde faa sin Renata at se.

Ved Hjemkomsten til Danmark i Foraaret 1558 synes Prins Frederik at være sluppen nogenlunde nemt fra Meddelelsen til sin Fader om, at han overhovedet slet intet havde foretaget sig i den Sag. Christian III skrev i hvert Fald i meget maadeholdne Udtryk til Kurfyrst August, at han, hvis Gud saa havde villet, ikke ugerne havde set, at der ved dette Middel var skaffet bestandig Fred istedetfor den evige Uro, som hans Riger og Lande i saa lang Tid havde været udsat for fra den Kant. Men da Vi spore, at det omtalte Giftermaal ikke er Guds Vilje, og at vor kære Søn ikke har Tilbøjelighed dertil, har Vi faderligt overladt ham selv at gøre og lade i den Sag, som han vil. Lidt skarper i Tonen var straks det Brev, der omtrent samtidigt sendtes til Henrik Ranzau. Til Tak for al sin Ulejlighed fik han, der jo var ganske uskyldig i Udfaldet, at høre: Naar man ikke vilde blive bedre ved, end hidtil sket er, havde Vi heller set, at Vi var blevne forskaanede for den hele Sag.

Denne Opræden fra dansk Side voldte naturligvis Forbitrelse hos den forsmaaede Part. Men det gjaldt om at gaa varsomt til Værks, holde en Udvej aaben for Genoptagelse af Planen, alt imens man fastslog dens Værdi ved samtidigt at vise, hvad Fjendskab kunde føre til.

Med pinlig Opmærksomhed lagde man da ved det danske Hof Mærke til, at et Gesandtskab fra England-Spanien, der i April 1558 kom til København, ikke med et Ord be-

rørte denne Sag, der dog vidstes at ligge Philip II og Maria paa Hjerte. En saadan Tavshed var uhyggelig.

Men værre blev det, da man over Sachsen fik Meddelelse om, hvad der foregik i Lothringen. Dèr tænkte man ikke paa andet end Hævn over Danmark. Et stort Forbund var i Gære mod Christian III. Vel var Kongen af Frankrig for Tiden i Krig med Spanien, men han havde dog allerede nu tænkt »at skænke Christian III en Banket«, og var kun bleven hindret deri af Slaget ved Gravelingen. Ved samme Lejlighed skulde Kurfyrst August ogsaa faa Nyt at tænke paa. Hans Modstander, Johan Frederik, og Wilhelm Grumbach skulde give ham nok at tage Vare.

Alle disse Rygter steg op fra Lothringen, bredtes vel med Flid mod Øst til Poststationen i Sachsen og førtes herfra atter videre med skræmt Tilsætning til Danmark. At Kurfyrsten tog Anledning heraf til at anbefale sin Giftermaalsplan for Prins Frederik med en Datter af Kejser Ferdinand, skulde ikke gøre hans Breve til fornøjeligere Læsning i Danmark. Et af Christian III's sidste Svar til ham fra Koldinghus, i Oktober 1558, viser, hvormeget Udsigten til et saadant Parti for Sønnen har pint ham. En Prinsesse fra Lothringen, en Datterdatter af Christian II, kunde man dog tænke paa at faa til Lutheran. Men for sin Datter vil Kejseren naturligvis kræve »afguderisk, papistisk Messe og Prædiken imod Guds Ord og Vor Samvittighed. Det vil blive Os højst besværligt, selv om saadan Vederstyggelighed foregaaer i Lønkammer og ikke aabenbart«.

Saa døde Christian III paa Koldinghus den 1. Januar 1559. Og den, der bar Hovedskylden for den lothringiske Uvilje, den genstridige Ægteskabskandidat Frederik II besteg Danmark-Norges Trone. For Lothringens Vedkommende medførte dette Tronskifte, at Kedlen dernede begyndte at snurre med fordoblet Kraft. Ingen, end ikke Hertuginde Christine selv, vidste med Sikkerhed, hvad det var, der

bryggedes. Alt efter Omstændighederne kunde det blive til Død og Fordærv for Danmark og Sachsen eller til Luten-drank og Hypokras ved Frederiks og Renatas Jaord.

Rundt om i Europa søgte man af Dampen at gætte sig til, hvad nu skulde gaa for sig.

Lothringen var et Sted for Peder Oxe, som Skaffer.

3.

En ganske usædvanlig tiltalende Mand, denne Peder Oxe. Beleven, kyndig i alt og uden Tvivl af stor Indfly-delse oppe i Danmark. At han foreløbig var i Unaade dér, havde lidet at sige eller gjorde ham kun desmere brugbar. Han var nær beslægtet med alle Landets fornemste Familier. Kom han ikke, selv her i sin Udlændighed, ledsaget af bekendte danske Navne, baade en Sparre og en Urne, der straks havde søgt til ham! Og han var dertil udmærket inde i Forholdene i Sachsen, kendte dem baade paa Retten og Vrangen. En saadan Mand var ubetalelig for Hertuginde Christine. Hun, eller af Navn hendes Søn, tog ham snart i sin Tjeneste, gjorde ham til sin Raad og gav ham derhos Amtet Schaumberg ved Vogeserbjergenes Fod i Forlening.

At Peder Oxe maatte føle sig vel tilpas i disse nye Forhold, var ligesaa klart. Med Et bragt i Virksomhed og i Skud som Rigsraad og Lensmand, dertil med rige Penge-midler at styre, ganske som hjemme. Men ikke nok her-med, det pegede videre. Indviet i et stort politisk Spil, der angik hans egne, dyreste Interesser. Og hvor heldigt, hans og Hertugindens Interesser faldt sammen. Det var unød-vendigt at sondre for stærkt mellem at bruge og at bruges. Begges Instrumenter var mangestrengede, men stemte sam-men. Diskant betød: Renata faar Frederik, Peder Oxe faar Gisselfeld. Bas betød: Ve over de troløse Frederik og Au-gust! Og alle Mellemtonerne passede ligesaa, lige fra uden-

landsk Anbefaling for Peder Oxe til Trusel om at faa Renata gift med Kongen af Sverige.

Peder Oxe benyttede straks Mellemtonerne. Han fik først Kongen af Frankrig Frans II til at tale hans Sag for Frederik II. Frans II var ikke blot Konge i Frankrig, men tillige gift med Maria Stuart, Dronningen i Skotland, og en Arvtager efter den, der skulde have lovet at ville »skænke Christian III en Banket«. Det var derfor et Skridt af Betydning, da han skrev et egenhændigt Brev til Frederik II om Fornylse af Venskab og paalagde sin Udsending ved det danske Hof, Charles Dançay, ved Overrækkelsen mundtligt at tale Peder Oxes Sag. Men Frederik II var, hvad denne sidste Sag angik, skarpt afvisende som tilforn. Han sendte endog Brev til Frans II om, at Peder Oxe var »højligens beskyldt«. Derfor bad han Kongen om, for vigtige Sagers Skyld, at ville lade Peder Oxe anholde, hvis han fandtes i hans Lande, og lade ham komme til Forhør og Dom.

Frans II var ikke til Sinds at føje Frederik II heri. Men Svaret viste noksom, at Peder Oxes Forsøg paa ad denne Vej at naa frem var ganske mislykkedes. Peder Oxe henvendte sig da et nyt Sted. Det lykkedes ham virkelig, uvist ad hvilke Veje, at faa ogsaa den lothringske Modpart og Medbejler i Giftermaalsspørgsmaalet, Kejser Ferdinand, overtalt til at gaa i Forbøn for ham i Danmark. Maaske var det netop dette Parti, som Kurfyrst August jo holdt paa, der havde Udsigt til Sejr. En Forbøn herfra vilde maaske just være afgørende. Kejser Ferdinand lod sig bevæge og afsendte fra Wien den 30 November 1559 en Skrivelse til Frederik II. Han gav heri en Fræmstilling af den Uret, der formentlig var sket Peder Oxe, og bad Kongen om at vise ham Naade og lade ham atter komme til sin Ret.

Frederik II lod sig imidlertid heller ikke denne Gang bevæge. Fra Nyborg 7. Marts 1560 affærdigedes tværtimod et Svar, der havde baade Næb og Klør. Næst efter en

lang Paavisning af, at der kun var sket Peder Oxe, hvad lovligt og Ret var, endte Brevet med: Det er Os fast besværligt, at vor elskede salig Hr. Faders gode Navn og højlovlige Ihukommelse skal saaledes utilbørligt berøres og angribes af denne Flygtning. Eders Kejserslige Majestæt ville derfor, hvad den søgte Genindsættelse angaar, have Os undskyldt. Ifølge vor Tiltro betvivle Vi ikke, men bede dog venligst om, at der ikke mere maa blive vist bemeldte Flygtnings Angivelser og Ansøgninger nogensomhelst Hensyn, men at han maa blive henvist til Os, hvor han kan vente sin billige Ret.

Næppe mærkede Kejsers Ferdinand, at han var kommen til at røre ved et ømt Punkt, førend han skyndsomst trak sig tilbage igen. I en Skrivelse fra Wien den 4. April 1560 meddelte han, at man fra dansk Side aldeles ikke behøvede at gøre Undskyldninger for, at man ikke kunde opfylde hans Ønsker. Naar han var gaaet i Forbøn for Peder Oxe, var det alene, fordi han var bleven anmodet derom, men mindst af alt for at volde Kongen Besvær. Skulde Kejseren fremdeles blive ansøgt om noget i den Sag, vilde han nu vide at give tilbørligt Svar.

Spørgsmaalet om det danske Giftermaal for Kejsers Datter var tydeligt nok endnu ikke endelig afgjort.

Derimod syntes dette at være Tilfældet for Peder Oxe og hans Gisselfeld. Nu var de sidste fredelige Midler forsøgte. Hverken en mægtig Konges eller en Kejsers Forbøn havde frugtet. Med Aaret 1560 syntes hvert Haab for ham om at faa det brændende Spørgsmaal fredeligt bilagt at maatte være omme. Efterretningerne hjemmefra kunde kun bekræfte dette. Hans Ejendomme spredtes paa andre Hænder. Hans Avindsmand, Herluf Trolle, var i November 1559 bleven udnævnt til Admiral og havde et Par Dage forinden faaet Peder Oxes Gaard og Gods, Tølløse, uden al Afgift frit i Forlening. Den 9. Juli 1560 faldt kongelig

Rettertingsdom i Sagen om Gunderslevholm og alt Eskild Gjões øvrige Gods paa Sjælland, som denne havde tilskødet Peder Oxé. Ved Dommen tilkendtes det Eskild Gjões Arvinger. Og den 22. Juli samme Aar (L. Laursen: Kancelliets Brevbøger 1561—65, S. 57 Anm.) gav Kongen sin tyske Yndling, Hofmarskal, Borggreve Friedrich von Dohna, Skøde paa Gisselfeld Gaard og Gods — hvilket sidste udgjorde 154 Bøndergaarde — mod at han skulde love at blive her i Landet. Peder Oxé beholdt ganske vist Indløsningsret til »i egen Person at give Friedrich von Dohna og hans Livsarvinger de 240,000 Kroner, for hvilken Sum Kongen er indført i Godset med Rigens Ret«, men denne Rettighed var næppe noget værd. Nu var Sporene af, at Peder Oxé havde ejet Jordegods i Danmark, snart helt udslittede.

Som det var gaaet Peder Oxé, var det ogsaa gaaet Hertuginde Christine. Alle Udsigter til, at hendes Datter Renata skulde blive Dronning i Danmark—Norge syntes paa denne Tid slukte.

Under disse Omstændigheder var der fra begge de lothringske Parters Synspunkt set kun ét at gøre, at gaa over til Anvendelsen af skarpere Former for Trusler. De Magtmidler, hvorover Lothringen selv havde at raade, var kun ringe. Men ikke desto mindre var man i Stand til herfra at ramme overmaade føleligt baade Frederik II i Danmark og Kurfyrst August i Sachsen. Maalet blev dog foreløbigt kun at anvende slige Trusler i saa afskrækkende en Form, at Modparten maaske endnu i sidste Øjeblik vilde lade sig bevæge til at give efter.

Denne Gang var det Danmark, som synes at have haft det bedste Spejdvæsen og mest Lydhørhed overfor alle Rygter. Allerede nogle faa Maaneder efter Frederik II's Tronbestigelse havde man fra dansk Side haft Spejdere inde i Sverige, og de havde meldt, at Gustav Vasa skulde i Vadstena have erklæret, at han nu agtede at tilbageerobre

Gulland fra Danmark. Da dette ikke vandt Tilslutning hos hans Raader, skulde han i Vrede have holdt sig inde i tre Dage.

Rygterne tog til og vandt stigende Tiltro i Danmark. »Gud forbyde, at den Tidende skulde være vis, at Kongen af Sverig skulde sig foretage noget mod disse Lande,« skrev Kansler Johan Friis 8. April 1559 til Kongen. Men snart efter blandede sig hermed Frygten for, hvad der skulde ske syd fra. »Her er Tidninger, at Hertuginde's Anhang af Lothringen skulde have seks tusinde Heste og dertil Fodfolk i Bestilling at drage ind i Danmark med. Gud bevare os!« skrev samme Johan Friis et Par Uger efter til Statholderen i København, Mogens Gyldenstjerne. I Oktober 1559 kunde Frederik II melde sin Svoger, at Danmark nu skulde angribes nordfra af Gustav Vasa og sydfra af Grev Christoffer af Oldenburg. Samtidigt skulde Hertug Johan Frederik angribe Kurfyrst August, og Wilhelm von Grumbach havde alt gjort Udvej til at skaffe 4000 Hestfolk og 40 Fenniker Knægte til denne Krig mod Kurfyrsten.

Bagved alle disse Rygter stod Peder Oxes taagede, men skrækindjagende Skikkelse. Det var ham, der skulde have ægget Hertuginde og Grumbach og bragt Forbund i Stand med Gustav Vasa i Sverige. Med Flid holdt han Forbindelsen med Grumbach vedlige og antog til sin Undergivne Bispen af Würzburgs Morder, den berygtede Kretzer, der under hans hyppige Fraværelser paa lange Rejser skulde styre hans Len i Lothringen.

I Foraaret 1560 var Skrækken i Danmark for Peder Oxen paa det højeste. Man frygtede for Alvor for, at han i Ledtog med Philip II skulde ville angribe Norge eller Danmark. Den 9. April befalede Frederik II alle Lensmænd, lige fra Bergenhus til Malmøhus og København, at passe godt paa deres Slotte, da der var »Praktikker« for

om at sende fjendtlige Krigsfolk, skjulte i Købmandsskibe, og kaste dem hemmeligt i Land. Særligt til Statholder Mogens Gyldenstjerne skrev Kongen, at han var bleven advaret om, at Peder Oxe vilde overrumple Krogen og Helsingør med skjulte Krigsfolk om Bord paa den store Flaade af spanske Saltskibe, der hvert Aar gik gennem Sundet. Det befaledes derfor at have Skytset paa Krogen klart til Kamp. Mogens Gyldenstjerne svarede Kongen (17. April 1560) paa en Maade, der viser, hvormeget Peder Oxes Navn spøjte i alle Hjerner: »Vil jeg saa bestille med Krogen, saa det med Guds Hjælp ingen Nød skal have for det, jeg bestille kan. Og har jeg haft dør en Tanke paa, siden Peder Oxe drog af Landet, og derfor lagt to Roder Landsknægte derind til det Folk, som var der tilforn.«

Men det var naturligvis ikke nok at sikre Slottene. Flaaden maatte ud for at modtage Fjenden paa Søen. Den nye Admiral, Herluf Trolle, havde alvorligt travlt i denne Anledning. Skulde det virkelig falde i hans Lod efter at have kæmpet saa mangen en Kamp med Peder for Retten, og efter at have haft Held med at forfølge ham paa Kongens Vegne tillands, saa at han havde maattet rømme Riget, nu ogsaa at møde og slaa ham til Søs! I Marts Maaned var fire Orlogsskibe klare til at løbe op under Norge. Resten af Flaaden blev rustet i April, og Skib for Skib, efterhaanden som de var forsynede med »Skyts, Lod og Krudt«, Fetalje for tre Maaneder, Mandskab og derhos Knægte, lagt ud paa Strømmen for straks at være rede. Da alle var klare og Saltskibene i Vente, sejlede den danske Flaade »dem under Øjne ned mod Helsingør«. Her blev den liggende til langt ind i September. Men der kom ingen Peder Oxe, og den svenske Admiral, Jakob Bagge, sejlede ganske fredeligt igennem Sundet med kun to Skibe.

Ikke desto mindre fik Herluf Trolle Befaling til, da Flaaden endelig aftakledes, at give saa mange af de bedste Baadsmænd, som han syntes, Vintersold og lade dem møde straks igen næste Foraar.

Det begyndte at blive en kostbar Fornøjelse, dyre Renter, der gik af Gisselfeld.

I et Brev, som Herluf Trolle skrev om Bord paa Fortuna til Kongen den 24. August 1560 lagde han en løs Seddel, hvorpaa der stod: »Siden dette Brev var skrevet, kom en engelsk Styrmand og hans Skipper og sagde, at de havde hjemme i London og kom derfra nu en tre Uger siden. De sagde, at dør hørte de aldeles ikke Tale om det svenske Giftermaal. Men Skipperen sagde sig at have været i Lødøse [Handelsstad ved Gøtaelv] i den næst for-gangne Uge. Da hørte han, at de sagde dør, at Konning Erik [den Fjortende af Sverig] skulde have Dronningen af England, og at der laa ti Orlogsskibe for Lødøse og biede efter Konning Erik. Dog sagde samme Skipper, at han ikke kunde tro [det] om Dronningen, eftersom at der var intet talt derom i England.«

Vi ved ikke, hvormeget Herluf Trolle kendte til denne Sags Forhistorie. Han rørte ved noget, der var hans Konge kun altfor bekendt. Frederik II havde nemlig selv været blandt Frierne til Dronning Elisabeth af England, men faaet et høfligt Afslag. Kongen vidste ogsaa andetsteds fra, at nu var Sverige paa Spil ogsaa dør. En Forbindelse mellem England og Sverige vilde være højst uheldig for Danmark-Norge. En ny mulig Fjende foruden de mange andre, man alt havde tilforn. Det var dog vistnok bedst i Tide at skaffe sig af med nogle af de overflødige. Allerede kort før Frederik II fik denne løse Seddel fra Herluf Trolle, havde han taget sin Beslutning.

Hertuginde Christine og Peder Oxe havde sejret. Frederik II henvendte sig som Frier — i Lothringen.

4.

I Juli 1560 havde Frederik II Besøg af en Rejsebekendt fra sit Ophold i Tyskland 1558. Det var Grev Günther af Schwarzburg. En Kæmpeskikkelse, Kriger ud til Fingerspidserne. Hans Ydre svarede godt til hans Virksomhed. Han var nemlig en Slags Grosserer i alt til Krig henhørende, leverede efter Bestilling Vaaben, Soldater og Slag. Han ansaas for at være en dygtig Hærleder, var ubetydelig som Diplomat, men stor som Skryder. Han havde ganske bedaaret Frederik II, da denne som Prins under sit Ophold hos Svogeren, Kurfyrst August, overværede Kejser Ferdinands Kroning 1558 i Augsburg. Han havde bedaaret andre foruden den unge Prins. Baade Kejser Carl V og dennes Broder Ferdinand havde vist ham Ære for hans Tjeneste hos dem i Krige mod Frankrig. Han havde ægtet Vilhelm af Oraniens Søster og var en god Ven af Greverne Egmont og Horn.

I Sommeren 1560 kom dette Vidunder til Danmark. Han kendte jo alt, baade Kejser, Frankrig, Nederlandene og Lothringen, og efter nogen Raadslagning betroede Frederik II ham det Hverv at bryde Brodden af, hvad der truede Kongen sydfra, ved at fri for ham hos Hertuginde af Lothringen til Prinsesse Renata. Kort efter rejste Enkedronning Dorothea ned til Datteren i Sachsen, hvor vel de nye Udsigter yderligere skulde drøftes. Emnet maatte behandles varsomt, thi en Forsoning mellem Danmark og Lothringen vilde jo let stille Kursachsen ene i Kampen.

Det var Henrik Ranzau, der tidligere havde indledet den lothringiske Ægteskabsplan. Det smagte derfor ikke ham, at det nu skulde blive Grev Günther, der fik Æren af at bringe Ægteskabet i Stand. Saa meget mindre, som han selv i Mellemtiden havde, trods alle Vanskeligheder, søgt at holde Forhandlingerne nogenlunde gaaende.

Grev Günther synes at være gaaet paa med Kraft. Han og hans Felttøjmaster gjorde flere Rejser til Lothringen for at bringe Sagen til Afslutning. Men der var stadigt en skjult Hindring, der medførte, at det trak i Langdrag. Man tager næppe Fejl i at søge denne Hindring for en meget væsentlig Del i Peder Oxen. Han var nemlig ikke medoptagen i Forliget. Kongen vilde uden Tvivl ikke gaa ind paa nogen Forsoning, og Grev Günther var meget for overlegen og selvindtagen til at indse Nødvendigheden heraf. Men uden samtidig Tilgivelse for Peder Oxen vilde Frederik II's Giftermaal med Prinsesse Renata blive et Nederlag for Peder Oxen, det maatte undergrave ogsaa hans Stilling i Lothringen. Selv om Hertuginde muligvis var villig til at ofre ham, var han selv ikke villig til at ofres. Og af de to var han den fineste Spiller.

Fra Frederik II's Side valgte man, muligt vildledt af Grev Günthers selvglade Beretninger, netop nu at foretage et Sprængningsforsøg for at skille Hertuginde fra Peder Oxen. Man gik med Et med den største Voldsomhed angrebsvis frem mod den lothringske Lensmand. Aarene 1560—62 betegner en Slags privat Krig mellem Frederik II og Peder Oxen, hvor begge Parter, efter paa en Maade at have undsagt hinanden, mente sig efter Datidens Begreber berettigede til at stræbe hinanden efter Livet.

Det første blodige Sammenstød forefaldt 1560, da det lykkedes danske Udsendinge at dræbe Peder Oxes Tillidsmand, Liffænderen Conrad Uexkull. Allerede 27. Oktbr. 1559 var det blevet paalagt en dansk Tjener, Herbart v. Langen, at søge at fange ham og bringe ham til Segeberg. Den 12. Maj 1560 blev det befalet en tysk Mand i dansk Sold, Andreas v. d. Weuhlen, at faa fat i Conrad Uexkull, »Danmarks afsagte Fjende«. »Han skulde ikke sky nogen Bekostning, men nedlægge Conrad Uxel død eller levende«. I Sommeren 1560 lykkedes endelig Ansla-

get. Et Sted i Nederlandene traf den danske Udsending, Andreas Mullerus, paa Conrad Uexkull. »Enspænderen« (Stafetten) Schilchen blev med tretten andre Enspændere sendt efter ham, huggede ham ned og tog hans Papirer fra ham. Andreas Mullerus blev i den Anledning fængslet og dømt fra Livet, men da Frederik II gik i Forbøn for ham hos Regentinden i Nederlandene, blev han løsladt.

Peder Oxe red da nu kun med talrigt og bevæbnet Følge. Med Flid gjorde han vistnok sit til, at disse hans Svende skulde anses for uovervindelige. Rygtet vidste ogsaa at fortælle, at de var usaarlige og kunde gøre sig usynlige, naturligvis ved Djævelens Hjælp. En af de mest omtalte blandt dem var »Sorte Hans«, der, dengang da Peder Oxes »Statholder« Kretzer i sin Tid myrdede Bispem af Würzburg, havde gjort det af med to af dennes Hoffolk. Ganske usynlige var de dog ikke. Ifølge Brev af 9. August 1562 fra en af de danske Agenter til Frederik II var det nu lykkedes at fange tre af Peder Oxes Svende. Blandt disse var Sorte-Hans, som derpaa dræbte sig selv i Fængslet.

Sit voldsomste Udtryk fik Kampen i Aaret 1562. Peder Oxe kaldte en Jørgen v. Strasburg til sig for at tage ham i sin Tjeneste. Til denne Jørgen skal han have sagt, at han nu vilde anvende alt, hvad han ejede, paa Kamp mod den, der holdt ham fordreven fra Danmark. Han var villig til at give ti tusind Kroner til den, der vilde dræbe Frederik II og dem, som havde faaet hans Godser (Herluf Trolle og Friedrich v. Dohna). Jørgen havde imidlertid følt Rædsel for at indlade sig med Peder Oxe og hans djævelske Skarer. Siden havde han henvendt sig til en Johan Mangelmann, der stod i dansk Sold, og hvem han engang havde tjent. Til denne havde han røbet Peder Oxes Tilbud. Mangelmann skrev straks til Frederik II, berettede det meddelte og tilbød Kongen at besørge Peder Oxe

fangen eller dræbt. Naar man passede en god Lejlighed, maatte det kunne lade sig gøre blot ved Hjælp af tolv Ryttere. Frederik II ønskede med Grund ikke at give noget skriftligt fra sig i denne Sag og bød Mangelmann og Jørgen at komme personlig til ham for at faa nærmere Besked. I et nyt Brev af 9. August 1562 meddelte derpaa Mangelmann Frederik II, med usminket Angivelse af, i hvilket Selskab man nu befandt sig, at Peder Oxe antoges at bære 100,000 Gylden paa sig, saa at den hele Forretning vel maatte kunne lønne sig.

Sagens videre Forløb kendes ikke. Men kort efter faldt nogle af Grundene bort til at blande sig i de lothringske Anliggender, og Frederik II fik nærmere Fjender at bekæmpe.

Grev Günthers Giftermaalsforhandlinger havde imidlertid staaet paa. Deres Gang lader sig kort udtrykke ved, hvad man i Udlandet mente at vide om Peder Oxes Forhold dertil. Da Forhandlingerne begyndte 1560, frygtede Kurfyrst Augusts Modkandidat, Hertug Johan Friederich af Sachsen, med en vis Grund, at Peder Oxe vistnok maatte staa bagved og saaledes vilde svigte sine Venner, Oprørs-partiet mod Kurfyrsten. I Slutningen af 1561 sendte Peder Oxe en venlig Hilsen til Wilhelm v. Grumbach med Underretning om, at nu ventedes Frederik II's Sendebud til Nancy for at se paa Prinsesse Renata, men de skulde blive holdte op med Snak, indtil det kunde bryde løs i Tyskland. I Begyndelsen af 1562 endelig fattede Grumbach atter Mistillid til Peder Oxe, »der altfor godt havde lagt sig efter vælsk Maade at være paa.«

Sagen var, at Grev Günthers Gaaen paa blev ganske lammet ved Hertuginde Christines vigende Optræden. Just som alt var i sin bedste Gænge, blev hun opmærksom paa, og heri næppe modsagt af Peder Oxe, at den nye unge Konge i Frankrig Carl IX, der ved sin Broder Frans II's

Død 1560 havde bestegit Tronen, egentlig var et langt bedre Parti for Renata end Frederik II. Ganske vist var Carl IX endnu kun et Barn, men hun var ogsaa ung, Frankrig laa langt nærmere og var større end Danmark, og som Dronning i Frankrig kunde Renata baade vedblive at være Katolik og nyde Støtte af sin Moder. Giftermaalsplaner med Carl IX lod sig jo let indlede, efter at Renatas Broder, Hertug Carl af Lothringen, var bleven gift (1559) med Kongens Søster.

Da alt tilsyneladende var i Orden, kom derfor med Et nye Vanskeligheder. Man var bleven enig, og Frederik II skrev i Juli 1562 et Brev til Hertuginde Christine og hendes Søn, den unge Hertug af Lothringen, og udbad sig et Møde inden Mortensdag med hende og hendes Børn f. Eks. i Byen Oldenburg. Overbringeren medbragte en Hvervskrivelse, hvorefter det Nærmere kunde erfares. Da dette saaledes egentlig kun var en Slags underordnet Budfærd, kunde den overlades til Grev Günthers Felttøjmester, medens Grev Günther selv paatog sig at bringe den glade Nyhed til Kurfyrst August og Anna, der var de første, hvem Kongen vilde betro sin Lykke.

Men en uheldig Stjerne syntes at lyse over begges Rejser. Grev Günther var meget ilde lidt af Kurfyrst August. I sædvanlig Selvtillid har han vel set bort fra dette, da han paatog sig Sendelsen, og han meldte sig frejdigt ved det sachsiske Hof som Overbringer af en Hemmelighed fra Kongen af Danmark. Men Kurfyrsten nægtede at tage imod ham. Samtidigt skrev han til Frederik II, at han skulde høre med Velvilje paa et hvilket som helst Bud, Kongen sendte ham, om det saa kun var hans Stald-dreng, alene med Grev Günther vilde han ikke have noget at skaffe. Kunde denne ikke meddele sit Ærinde skriftligt, maatte Kongen sende en anden.

Næsten ligesaa ilde gik det Felttøjmesteren i Nancy.

Hertuginde Christine fandt de foreslaaede danske Ægte-skabsvilkaar lovligt knappe. Og hvad Mødested angik, laa Oldenburg meget for langt borte. Naar hun havde ud-tænkt et passende Sted, skulde hun meddele Kongen det. — Den unge Hertug var end ikke at bevæge til at svare paa Frederik II's Brev.

Stærkt opirret vendte Felttøjmasteren tilbage. Paa Hjem-vejen meddelte han i Fortrolighed Udfaldet til Henrik Ranzau. Denne gottede sig over, at Grev Günthers Frieri saaledes var ved at vælte. Og skadefro puffede han til den hældende Vogn ved i et Brev til Frederik II (af 21. August 1562) at hviske nogle gode Raad. De var fint indsvøbt. »Kongen vilde med den Skarpsindighed, der udmærkede ham fremfor andre Fyrster, sikkert selv vide at finde de bedste Raad; men Henrik Ranzau kunde dog ikke holde sin Smule Enfoldighed tilbage.« Hvad her var sket, var blot Lumskeri fra lothringisk Side, for at trække Tiden ud og hindre Kongen i at ægte Maria Stuart, der jo var Enke siden Franz II's Død, og med Skotland var et langt bedre Parti for Frederik II end den lille lothringiske Prinsesse. Bag efter vilde de dernede, naar det passede dem, maaske udsprede, at Kongen havde faaet en Kurv, skønt det jo var dem, der havde begyndt Frierieset. Alt dette vilde af-værges, hvis Kongen sendte en Gesandt til Lothringen og lod ham i offentligt Foretræde meddele, at Kongen ikke kunde gaa ind paa Hertugindens Forslag om Mødested og derfor hermed afbrød Forhandlingerne. Saaledes vilde det blive Hvermand bekendt, at det var Kongen, der svarede Nej, og Uviljen i Lothringen vilde rettes mod Hertuginde, der skaffede Landet nye Fjender.

Frederik II besluttede sig til at følge Henrik Ranzaus »enfoldige Raad«. Grev Günther fik det Hverv at udføre Henrettelsen. Han drog afsted og havde det Held at kunne optræde paa den mest storartede Skueplads: ved Kroningen

i Frankfurt i December 1562, hvor Kejseren og en Mængde tyske Fyrster var tilstede. Vel fik han ikke straks Foretræde, men paa det dertil berammede Møde udtalte Grev Günther lydeligt paa Kongens Vegne, at denne nu ansaa hver Forhandling om Ægteskab for hermed afbrudt («aufgesagt, ja gar abgeschlagen»). Derimod erklærede Kongen sig villig til iøvrigt at forhandle om Fred og Forlig, hvis antagelige Forslag fremsattes. Grev Günthers Udtalelser er sikkert bleven udslynget med tilbørlig Kraft og gjorde, efter hans eget Sigende (i Brev til Fr. II af 31. Decbr. 1562), en overordentlig Virkning. Hertuginde forstummede, blev heftig forskrækket og tog sig det meget nær. Først omsider erklærede hun, at det ikke var hende muligt at give Svar her; hun maatte betænke sig og raadføre sig med Slægt og Venner. Kejser Ferdinand og dennes Søn, den romerske Konge Maximilian, kom selv til Grev Günther og bad ham genoptage Ægteskabsforhandlingerne. Den unge Hertug af Lothringen kom til ham og beklagede sig over Moderen, der vilde raade for alt. »Men Kong Frederiks Anseelse er stegen i høj Grad. Rygtet veed at melde, at han vil leje de fra Frankrig hjemvendende Krigsfolk for dermed at angribe Lothringen. I dette Land raader derfor Skræk og Forbitrelse mod Hertuginde, som man truer med at bortjage.«

Saa vidt Grev Günthers Veltalenhed. Men henne i Salen stod en Skikkelse, sluttet, rolig og paa Vagt. Det var Peder Oxe. Usynligt lyste det om ham: intet udrettes i denne Sag uden ved mig. Grev Günther søgte i sit Brev til Frederik II at tale affejende og haanligt om ham, men selve hans Overlegenhed aander skjult Respekt: »Peder Oxe er endnu som tilforn i Yndest og er bleven Hertugens Raad og Skatmester. Jeg kan ikke noksom undre mig over, at han har det Mod saa offentligt at turde lade sig se her i Frankfurt og ikke kan holde sin unyttige Mund.«

5.

Frederik II og Peder Oxe var i Anvendelsen af Kampmidler under deres private Krig gaaet meget vidt, videre, end det efter Nutids Begreber anses for tilladeligt. Alle-rede heri ligger der en Opfordring for den, der vil bedømme dem, til at søge at se Sagen med deres egne Øjne, ikke med en anden Tids. Det fører ikke til fuld Forstaaelse eller retfærdig Dom blot at affærdige Forholdet med Betegnelser som: Snigmorder eller Landsforræder og lignende. Bagved begges voldsomme Færd laa der en Synsmaade, ud fra hvilken de handlede, en ganske vist personlig begrænset, men ogsaa af personlig Overbevisning baaren Opfattelse af, hvad de burde gøre. Paa Grund af den frem-skudte Stilling, de begge indtog, blev disse forskellige Synsmaader et Udtryk for, hvad der fyldte manges Sind, et Udtryk for nogle af Tidens bærende Tanker.

Peder Oxe ansaa sig for i høj Grad forurettet af Kongen. Vi kende ikke nok Grundene til hans Fald til at kunne bedømme, med hvilken Føje han mente dette. Kun saa meget tør vi sige, at de Grunde vi kende, Manglerne ved hans Lensbestyrelse, under sædvanlige Forhold næppe vilde have paadraget ham videre end den haarde Straf, der alt var overgaaet ham, Fortabelse af alle Forleninger og Udtrædelse af Rigsraadet.

Altsaa: Peder Oxe ansaa sig for højlig forurettet af Kongen. Og ifølge hans egen Natur, hans Slægtsforudsætninger og de Begivenheder, han og hele Samtiden havde i frisk Minde, maatte denne Følelse af at være forurettet nødvendigvis forme sig hos ham som Vilje til at fortrænge den, der havde fortrængt ham. Hvem var disse gottorpske Hertuger, Frederik I og Christian III, der to Gange havde gjort sig til Herrer i Danmark? Peder Oxe og hans Slægt havde ærligt sluttet sig til dem. Hans Fader, Johan Oxe,

var falden i Kampen for at forsvare Christian III. Selv havde Peder Oxe i tyve Aar tjent ham baade hjemme og ude. Og til Løn havde saa Christian III og hans sachsen-lauenborgske Dronning Dorothea fortrængt ham af Rigsraadet, berøvet ham hans Len, hans Gaard, hans Gods, alt hans Eje og fordrevet ham fra Danmark, ene og alene paa falsk Angivende. Og nu Sønnen, Frederik II. Istedetfor at gøre det skete godt igen, havde han med lejede Snigmordere jaget og efterstræbt ham i Udlandet. De var Tyranner og Voldsmænd, ikke et Haar bedre end den, de havde afløst, Christian II. Han havde mod al Lov og Ret ladet Farbroder Torben halshugge. Men Oxerne var ikke bange af sig. Nu var det deres Tur. Nu gjaldt det muligt en Gottorperhals. I hvert Fald skulde Peder Oxe gøre sit til at fortrænge Frederik II, skaffe ham lige saa sikkert et Gem, som det Sønderborg og Kalundborg, der i et kvart Aarhundrede havde forvaret Christian II.

Hvor rødsprængt og mærket af personlig Forbitrelse end dette Peder Oxes Syn paa den nye Kongeslægt var, saa var han dog ikke helt ene derom. Det deltes ikke blot af løse Størrelser som de landflygtige, danske Adelsmænd Jep Sparre og Christoffer Urne, der søgte til ham i Udlændigheden. Men det fik Næring ved Udtalelser hjemmefra af besindige og kongetro Mænd, der med Bekymring var Vidne til den nye farlige Kurs. Gottorperne var fremmede, der endnu i det tredje Slægtled ikke følte sig ret som danske. For dem var Danmark-Norge lille, Holsten større, Tyskland størst. Frederik I og Christian III havde dog begge følt Erobringens Besvær, lært at tage Hensyn til Landets Modstandsevne. For Frederik II derimod, der var kommen let til det hele, var end ikke denne Belæring tilstede. Tankeløst slægtede han sine Forgængere paa i Mangler og Fejlsyn.

Han havde arvet Gottorpernes Familiekærhed, der ansaa

det for en Selvfølge, at Landets Interesser burde opofres for Familiehensyn. Hans Fader havde til ubodelig Skade 1544 delt Slesvig og Holsten imellem sig og sine Brødre. Selv den gamle, trofaste Tjener, Johan Ranzau, var dette Stykke faldet for stærkt, saa at han havde nægtet at aflægge Ed og var falden i Unaade. Nu skulde Danmarks Interesser og Kræfter ofres for at skaffe Frederik II's ynkelige Broder Magnus Herredømme over Øsel. Saa stod vel den lille Hans for Tur.

Det kunde dog forklares, at Frederik I og Christian III havde støttet sig til og belønnet de Holstenere, der havde hjulpet dem med Danmarks Erobring. Men nu kastede Frederik II store Bidder i Grams til indvandrede Lykke-riddere, der ikke havde anden Adkomst, end at de var Tyskere. Det var en Haan mod danske Mænd, naar Frederik II skænkede Borggrev Friedrich von Dohna Gisselfeld og 154 af Peder Oxes fordums Bøndergaarde til Tak, fordi han vilde vise Danmark den Ære at bosætte sig i Landet. Intet borgede for, at den unge Frederik II besad Fortrin, der kunde opveje disse Mangler. Han var barnagtig, heftig og hengiven til Drik. Ved Søsteren Dorotheas Bryllup 1561 gav han Hertugen af Meklenborg et Ørefigen, saa at Raaderne maatte skille de stridende ad. Sligt var ikke kongelig Adfærd.

Opfattelser af denne Art hjemme øgedes i Styrke og i Bitterhed, naar de gennem Meddelelser omplantedes i Peder Oxes Sind. Hævnlyst gav dem Undervarme og modnede den Tanke hos ham at befri Danmark ved at skaffe det en anden Konge. Det var næppe uden Samraad med Peder Oxe, og i hvert Fald vistnok et Udtryk for Planer, der næredes ogsaa af ham, naar Hertuginde af Lothringen i den Tid antog Titlen: af Guds Naade Danmarks, Sveriges, Norges, de Venders og Goters fødte Dronning, Hertuginde til Slesvig og Holsten o. s. v. Paa samme

Tid afspiste hun Frederik II med Titlen: »Hertug til Slesvig osv., født af den kongelige Stamme til Danmark«. Det var vel tilsyneladende blot latterlige, afmægtige Udtryk, som Frederik II kunde tage sig let. Men efterat hendes Søn, den unge Hertug Carl af Lothringen, var bleven gift med en Søster til Kongen af Frankrig og herved Svoger til Philip II, der ægtede en anden Søster, saa betød han mere end tidligere. Peder Oxe var hans højt anskrevne Tjener. Meget taler for, at Peder Oxe i denne Tid har tænkt sig, at Hertug Carl burde fortrænge Frederik II og befri Danmark.

Sagen var nemlig den, at der under hans Landflygtighed var foregaaet en Sondring i hans Sind mellem to, der tidligere havde hørt sammen og uden Forklaring udgjort Et: Konge og Fædreland. Som hans Uvilje mod Frederik II var vokset, var samtidigt, just gennem Savnet, hans Kærlighed til Fædrelandet taget til og bleven ham klar. Landflygtigheden lærte ham Hjemve.

Og ganske naturligt. Nøden havde lært ham, hvad det betød at have Slægt og Venner, man kunde stole paa. Saa bittert Fjendskabet havde været mellem Oxer og Gjøer, lige saa trofast havde Sammenholdet mellem Oxerne indbyrdes vist sig, da det kneb. Hans nærmeste Slægt havde intet Øjeblik svigtet ham, men staaet ham bi til det yderste, baade hans Søskende og Svogrene Jørgen Brahe, Frants Banner og Otto Rud. Særligt hans Broder Rente-mesteren, Eskild Oxe, havde hjulpet ham rigeligt med Penge til Rejsen. Det vovelige heri fremgaar af det Regnskab, som Peder Oxe den 3. Januar 1560 sendte ham fra Mecheln. Med Galgenhumor indleder Peder Oxe det med, at det skrives »paa det at, om mit Hoved eller dit afgang, vi ikke skulle komme i nogen Uvilje med vore Medarvinger.« Som det kunde ventes, er Pengene forvaltet vel. Af den Sum, 41,000 Kroner, hvormed Broderen havde forstrakt

ham, har han paa et Aar skaffet i Renter over 5000 Kroner. Men Usikkerheden ved at betro den berygtede Flygtning dem, fremgaar af den Forsigtighed, Peder Oxen mener det nødvendigt at anvende. »Jeg vil lade gøre et synderligt Brev paa dine Penge, som skal lyde paa Eske Johansen til Løgismose, thi dette Oxens Navn er nu altfor vel bekendt.«

Over alle dem, der havde vist sig saaledes imod ham, kunde han umuligt ønske at bringe noget ondt i Form af Krig eller andet. Heller ikke over de øvrige Venner derhjemme, som paa forskellig Maade viste ham Deltagelse. Men hans Kærlighed til Danmark antog tydeligere Former end blot Godhed for Slægt og Venner. Med utrolig Dygtighed havde han jo nu vundet fast Fod i Lothringen, skabt sig Formue, vundet betroet og indbringende Stilling. Den politiske Virksomhed, som han her var kommen ind i, i nært Forhold til Philip II, Kejseren, Kongen af Frankrig, spændte over større Omraader og rigere Muligheder, end der i bedste Fald hjemme kunde bydes ham. Det maatte da indeholde den største Fristelse for en Mand med Peder Oxens Form for Begavelse at vokse fast i det Udland, hvor Rigdom, Ære og Opgaver vinkede ham. Og dog, han længtes hjem, til Gisselfeld, til Danmark.

Naturligvis var denne Hjemve sammensat af forskellige Bestanddele. Han ønskede Oprejsning. Og den skulde ydes ham i den klareste Form: Tilbagegivelse af Gods, Formue, Embedsstilling, samt Beskæmmelse af hans Modstandere. Derfor maatte han tilbage til Danmark.

Men under denne Hævnlust eller dog Trang til Oprejsning laa der andre, mere uselviske Følelser. Med hans skarpe Iagttagelsessans maatte Minderne være klare. Og de trængte sig sikkert ofte paa. Baade fra Barndommen som Dreng paa Nielstrup og fra Ungdommen, fra Gisselfeld, Vidnet til hans Lykke og til hans Fald. Det var næppe blot som Stemning de meldte sig. Husker du

Riddet den Sommerkvæld fra Vesteregede, hvor de nye Bøndergaarde var købt? Jens Ømand stod i Halvdøren og Rasmus Drukken ved Brøndvippen med deres »Guds Fred, Peder«! Videre gik det op langs Hesede Skovbryn over den nye Bulbro ved Hovmosen. Vesperklokken lød fra Braaby Kirke. Aftensolen farvede Gisselfeld dobbelt rød og kigged ind ad Vægtergangens Skydehuller, medens Allikerne fløj skrigende i Flok om den nordre Gavfløj. — Alt sligt kunde vel med Magt holdes nede, hver Gang det paatrængte sig. Men vanskeligere blev det, naar Minderne kom forklædte som Planer. Naar et Lysskær paa en Fisk, der slog med sin Finne i Vandet ved Schaumburg, blev til Karper i Søen ved Gisselfeld; naar Krebs ved et Maaltid straks kaldte paa Springdammen og Susaa; naar kvækkende Frøer en Vaardag vilde til Søtorup Sø eller Ulse, og selv en Brakmark ikke lod Ro, førend den fik fat i en Fælle derhjemme.

Og aller dybest under Lyst til Oprejsning og under Minder og Planer om Vilkaar hjemme, laa der en svulmende Trang, som lønligt omsluttet det hele. Slægtninge, Venner, Tølløse, Gisselfeld, alt blev til Et, stort, varmt, rigt. Peder Oxen blev ligesom selv det hele, han fik i Haabet Lov at styre Danmark. Snild og raadsnar stod han til Rors, i sin fulde Kraft, mens Skuden for Medbør sprang gennem Bølgerne. Det var Liv, det var Lyst, intet hverken Styret i Lothringen eller i Frankrig eller i Riget, hvor Solen aldrig gik ned, kunde lignedes med dette.

6.

Medens Peder Oxen saaledes gennemgik en Udvikling, hvor hans fordums Kongetroskab traadte i Skygge og helt forsvandt for Følelsen for det tabte Fædreland, gik det hans Modpart Frederik II paa noget forskellig Vis.

Frederik II var en ung Mand, da han besteg Tronen, kun 24 Aar gammel. Indtil sit fyldte 18. Aar var han bleven opdragen paa Koldinghus under Moderens, Dronning Dorotheas, »Haand og Tugt«. Ganske vist havde han haft den kongelige Historiograf, Hans Svanning, til »Tugtemester«, men med dennes Undervisning synes det at være gaaet smaat. Frederik II klagede siden oftere over, at han ikke som ung havde lært noget. Lyst eller Anlæg drev næppe heller Værket. Han synes kun med Iver at have øvet legemlige Idrætter. Skønt naturligvis undervist ogsaa i Dansk, blev Tysk dog hans egentlige Maal, Moderens, Faderens, Omgivelsernes, ja selv de tilforordnede Kammeraters Æggrigheds Maal.

Da han var 20 Aar gammel, fulgte han (1554) med sin Hofmester, Ejler Hardenberg, til dennes Len Malmø, for at øve sig i Statsstyrelse. De fire Aar inden hans Tronbestigelse blev grundlæggende for hans Liv. De tilbragtes først paa Malmøhus, hvor han førte et meget muntert Hof i skarp Modsætning til den strengt alvorlige Tone, der laa trykkende over Forældrenes Hof. Paa Malmøhus lærte han sin Hofmester, Ejler Hardenbergs, Broderdatter Anna at kende og forelskede sig i hende, en Følelse, som han trofast bevarede. Da hans Søster og Svoger, Kurfyrsten af Sachsen 1557, kom til Danmark, fulgte han tilbage til Tyskland med dem for at lære udenlandske Forhold at kende. Her aabnedes en ny Verden for ham og hermed opdagede han en ny Side af sig selv. Han stiftede Bekendtskab med en Mængde, baade Fyrster og Adelsmænd, der bedaarede ham med deres Sving og Schneidighed. De forstod alle, hvor ophøjet en Fyrste er, og hvorledes han bør betjenes. En saadan Fyrste ønskede han selv engang at blive og have saa flotte, flinke Folk i sin Tjeneste. Det sidste opnaaede han. Hans mest bedaarende Bekendte fra Tyskland, Brødrene Friedrich og Christopher

von Dohna, Grev Günther af Schwartzburg, Jørgen von Holle og mange flere traadte, da han blev Konge, i hans Tjeneste.

De to Sider i Frederik II's Natur, som i disse Aaringer havde ytret sig, udgjorde i Virkeligheden Hovedbestanddelene af hans Væsen. Han var en Blanding af sin Fader og Moder, bestod af to modsatte Naturer, svagt forbundne med et Mellemlid, der et Liv igennem maatte fugtes med Vin for ikke at briste. Han havde arvet Faderens, Christian III's, Jævnhed og Beskedenhed, der stadigt trængte til Ly under en tysk Teologs Vinger. Kun denne sidste Form for Ly havde Frederik II som ung saa ofte hørt spotte, at han undgik den og foretrak andre. Men ved Siden heraf var han Moderens, Dronning Dorotheas, udtrykte Billede. Han lignede hende allerede i Ansigtstræk og hele Bygning, men endnu mere i Sind. Det var hendes overstrømmende Handlingstrang og Selvtillid, hendes Trø paa Fyrstemagts guddommelige Ophøjethed og sine egne usvigelige Evner til at lede alt, der gik igen i ham. Som hos hende saa hos ham var Selvtillidens Sprængsats imidlertid for stærk. Den eksploderede, før Maalet var naaet. I et svagt Legeme vilde sligt kunne have endt i Storhedsvanvid. I sunde, kraftige Legemer som deres ebbede Overskuddet ud i en Strøm af stærke Ord eller søgte Afløb i voldsomme, legemlige Anstrengelser.

Frederik II's Natur var, om end vidt forskellig fra Peder Oxes, dog ligesom hans sammensat af stærke Mod-sætninger og kunde som hans kun blive til Enhed ved en Gæring. Denne Gæring foregik omtrent samtidigt for begge, endte for begge med, at de tilsidst mødtes som tilsyneladende Venner og i Enighed løste en fælles Opgave. Den Frederik II, som da udgik af Gæringen, var maaske den, der var undergaaet den største Forandring.

Han blev nemlig til Slut i visse Maader et Mønster paa

en Konge. Han gik da ikke længer, som han engang havde haabet, egenmægtigt i Spidsen, men fulgte bagefter sin Flok af dygtige Mænd, som en Hyrde. Han havde lært den kongelige Kunst at kunne opdage, døje i sin Nærhed og bruge udmærkede Mænd. Men han selv havde lidt et Knæk. Den ene Halvdel af ham havde ikke staaet sin Prøve og den anden Halvdel, Beskedenheden, forstod ikke at skatte sig selv. Knækket i ham var ligesom blevet til hans Væsen. Han dulgte det under en spøgefuld, tilsyneladende blot aaben og fri Omgangsform. Men inderst inde nagede det ham som Mistillid til sig selv og til andre. Han gik bag efter sig selv, bag efter de andre. »Bagefter« blev Udtrykket for hans bitre Livserfaring. Men udad til blev hans Regering de ypperste Mænds Virke sammenholdt af ham med en mærkelig Blanding af Fasthed og godmodig Føjelighed samt — ved Drikkelag hver Aften. I klar Forstaaelse af sig selv valgte han nemlig Drik som sin Kongepligt. Ved Hjælp af den og af daglige voldsomme Legemsøvelser dulmede han, saa længe Kræfterne slog til, den indre Smerte, han ikke vilde vedgaa. Kun i ét Forhold synes han at have været fuldt sig selv og lykkelig: som Ægtemand.

Men saaledes saa ikke den Frederik II ud, der som ung Konge laa i Strid med Peder Oxe. Da var ikke endnu den ene Halvdel i ham, Moderens Natur, bleven avet, bekæmpet og stækket. I ungdommeligt Overmod og Selvtillid stormede han tværtimod fremad, vis paa ved egne Evner at skulle naa til Sejr. At Peder Oxe, der vovede at sætte sig op mod hans Kongemagt, burde knuses, ligegyldig hvorledes, var klart. Hans Brøde: dansk Opsætsighed, var jo aabenbar. Men Frederik II's Planer og Forhaabninger gik langt videre.

Som Kongen af Guds Naade vilde han ved den ham forlenede Kraft løse alle de Spørgsmaal, der siden Kong Hans's og Christian II's Fejlgreb havde plaget Norden.

Ved Hjælp af sine prøvede Folk, Tyskerne, som han forstod at vælge og befale, skulde han samle hele Norden igen. Thi han forstod sig paa at regere. Kunsten var som at køre et Firspand. Holsten og Danmark var Stanghestene, Norge og Sverig Forløberne. Et Ryk i Tøjlerne, saa alle fire stejlede, et Knald med Pисken som Smeld af Pistolskud og frem skulde det gaa i susende Fart.

Sverig skulde erobres. Nu var hans Fætter Erik XIV bleven Konge deroppe og vovede at bejle til Dronning Elisabeth i England, hvor Frederik II havde faaet Afslag. Men han skulde vise den opblæste Bondedreng, at der hørte mere til at være Konge end at være Frugt af et Misgifte, som da Dronning Dorotheas Søster nedlod sig til at ægte en Opkomling som Gustav Vasa. Frederik II var af gammelt, ægte Konge- og Fyrsteblood baade paa fædrene og paa mødrene Side. Sverig tilkom ham. Med Vaaben skulde det vindes. I Kamp, hvor Frederik II selv var Fører. Fremmest var han i Slaget. Jorden rystede under Hingstehovene, da Rendefanen og de tyske Ryttere fo'r frem. Det raslede med Lod og Pile paa Hjelme og Kyrasser. Lanser splintredes. Men bestandigt var Kongen forrest. Et Par Hestelængder foran baade Christopher og Friedrich von Dohna, der troligt fulgte med. Og Sejren blev hans.

Men naar saa Sejren var vunden, og det firtavlede Rige ham underlagt, saa vilde han styre det med Kraft og Visdom. Ingen Indblanding af hans Moder eller Rigsraadet; mindst af alt: hans Moder i Rigsraadet, som hun havde forlangt. Og saa vilde han heller ikke oftere følge hendes Raad om Frieri her og Frieri hist. Han var ingen Dreng længer. Han vilde selv vælge, ægte den han elskede, Jomfru Anna Hardenberg. En Konge af Guds Naade og af rent kongeligt Blood som han havde vel Magt at vælge til Hustru den, han ønskede. Ved hendes Side vilde han til Tider

glemme Kronens Byrder, nyde den Fred og Lykke, som Gud i sin Miskundhed har forjættet Ægteskabet.

Til en Begyndelse syntes det, at Frederik II's Planer og Forhaabninger skulde gaa i Opfyldelse. Efter Tilskyndelse af Johan og Henrik Ranzau, Fader og Søn, men mod sin danske Kansler, Johan Friis's Advarsel, deltog han i Angrebet paa Ditmarsken og vendte som Sejrherr hjem til sin Kroning i August 1559. Fra nu af begyndte alt at gaae med større Fart og Dristighed end under den forsigtige Christian III. Hensynsløst blandede Frederik II sig i Liflands Anliggender, og lod sin Broder Magnus faa Øsel. Herved stak han ikke blot sin Haand i Hvepsereden Rusland-Polen, men vakte den største Frygt og Forbitrelse i Sverige for, hvad Planer man vel nærede i Danmark.

Lykken fulgte fremdeles Frederik II. Faren, der begyndte at trække op fra Lothringen, blev heldigt afværget. Franz II's Død i Frankrig, den unge Carl IX's Tronbestigelse, hans ene Søsters Giftermaal med Hertug Carl af Lothringen, den andens med Philip II af Spanien, intet kom Danmark til Skade. Frederik II sendte 1561 sin betroede Mand, Rigsraad Jørgen Lykke, der i flere Maader var et Sidestykke og en Medbejler til Peder Oxe, afsted til det franske Hof. Jørgen Lykke havde tjent her i henved en halv Snes Aar og var vel kendt med Personer og Forhold. Hans Sendelse lykkedes. Han vendte hjem med godt Budskab om, at Frankrig ønskede at bevare Forbund med Danmark. Da dette forrige Gang var blevet udtalt af den nys afdøde Konge af Frankrig, ledsagedes det af en Forbøn for Peder Oxe. Denne Gang var der ikke længer Tale om sligt. En fransk Gesandt overbragte Frederik II St. Michaelsordenen, og den franske, i Danmark bosiddende Udsending, Charles Dançay forsikrede overbevisende om Frankrigs gode Hensigter. Venskabet med Frankrig var sikret.

Frederik II turde da tillade sig den Fornøjelse, der lige

meget faldt i hans og hans Befuldmægtigede, Grev Günther af Schwarzburgs, Smag at beskæmme Lothringen ved højlydt 1562 i Frankfurt at svare Nej til et Giftermaal med Prinsesse Renata. Da Kongen i Oktober samme Aar mødtes i Nordtyskland med sin Svoger, Kurfyrst August af Sachsen, havde de dog mere at tale om end dette. Frederik II kunde muligt blive valgt til Kejsers Efterfølger i Tyskland. Kurfyrsten ønskede naturligvis dette. Mange andre vilde vistnok være villige til at give ham deres Stemme. En Antydning af et Frieri til den nuværende Kejser, Ferdinands, Datter vilde under disse Forhold vistnok ogsaa være formaalstjenlig. Kun Et bad Kurfyrsten indstændigt sin Svoger om: Freden med Sverig maatte bevares.

Konge i Danmark og Norge. Ditmarsken erobret. Foden indenfor i Lifland. Ven af Frankrig. Lothringen ydmyget. Snart maaske Kejser i Tyskland og gift med Maria Stuart af Skotland. Kun Et manglede: Besiddelsen af Sverig. Vel raadede baade hans Moder Enkedronning Dorothea og hans Svoger Kurfyrsten ivrigt fra. Det samme gjorde det træge, danske Rigsraad. Men de forstod endnu ikke fuldt at værdsætte Frederik II's Evner, Magtmidler og Lykke. Han havde selv det ufejlbarlige Middel til rede. Siden Ditmarskertoget var alle de tapre Mænd, der skulde udføre Toget til Sverig, vundne af ham, enten ligefrem bosiddende i Danmark eller dog staaende i hans Tjeneste for Aarsløn. Ved mindste Vink vilde de alle møde: Grev Günther af Schwarzburg, Borggreverne Friedrich og Christoffer von Dohna, Jørgen von Holle, Josva von Qualen, Hilmer von Münchhausen og flere til. I en Haandevending skulde det hele være afgjort.

I Foraaret 1563 begyndte den nordiske Syvaarskrig mellem Frederik II og hans Fætter Erik XIV. At Fredsbruddet skete imod det danske Rigsraads Vilje, erkendte Kongen senere tydeligt nok ved følgende Udtalelse: »Vi maa vel

bekende, at da samme Krig begyndtes, raadede Vi ikke med mange af eder; dog var det eder alle ikke uvitterligt«.

Med Syvaarskrigens Udbrud 1563 gled Striden mellem Frederik II og Peder Oxe ind i et nyt Stade. Tidligere havde den i Aarene 1560—62 været ført som en privat Krig mellem de to Personer, der hver især havde tilladt sig Anvendelsen af de mest yderligt gaaende Midler. Nu traadte Personerne mere i Skygge for Rigernes Kamp. Men bagved Rigernes Kamp stod fremdeles Personernes. Det, der afgjordes i den store blodige Leg, var, hvem af de to, der var bedst i Stand til at styre Danmark-Norge, Frederik II eller Peder Oxe.

7.

Frederik II mente at have alt vel i Orden til sit store Foretagende. I April 1563 begav han sig til Holsten og traf her i Segeberg sammen med sine paalidelige, tyske Feltøverster. Grev Günther af Schwarzburg paatog sig at hverve 5000 Ryttere og 60 Faner Fodfolk. En Fane svarede omtrent til 3—400 Mand. Kongens Farbroder, Hertug Adolph, lovede Hjælp, og Hertugdømmerne bevilgede en Krigsskat. Et Forbund sluttedes med Lybæk, der lovede at stille en Flaade til Raadighed under den danske Overadmirals Anførsel.

Den danske Flaade talte 27 Skibe. Med Lybækkernes 7 udgjorde den ialt 34. Paa Kongens udtrykkelige Forlangende overtog den gamle Peder Skram Kommandoen. Han havde jo i sin Tid indlagt sig Berømmelse ved sine Kampe til Søs baade under Frederik I og Christian III, medens Herluf Trolle hidtil ikke havde deltaget i nogen Søkamp. Herluf Trolle fulgte da med Kongen og Hæren, medens Peder Skram den 5. August ombord paa »Fortuna« i Spidsen for den samlede Flaade lettede fra København.

Hvad Pengemidler til det store Foretagende angik, mente Frederik II at være tilstrækkeligt forberedt. Vel var Dan-

marks aarlige Indtægter dengang smaa, ialt kun 3—400,000 Kroner, der indkom saaledes: Lensafgifter omtrent 250,000 Kr., Told (heri ikke Øresundstold) omtrent 70,000 Kroner, og Byskatter omtrent 10,000 Kr. (Rentemester-Regnskaberne, R. A.). Hertil kom naturligvis en Mængde Naturalydelse, der ikke omsattes i Penge, men medgik i samme Form. Men foruden disse sædvanlige Indtægter var der i Frederik II's første Regeringstid aarligt blevet paalagt en ekstraordinær, almindelig Landeskat, der havde indbragt ligesaa meget som alle de øvrige Indtægter tilsammen, altsaa andre 3—400,000 Kroner. Landet var saaledes stærkt bebyrdet, men Statskassen var ret vel forsynet. Ditmarskertoget havde kostet omtrent 500,000 Kroner. (Joachim Becks Regnskab Januar-Septbr. 1559). Der fandtes ved Krigens Begyndelse 1563 en Kassebeholdning paa 600,000 Kr.

Men Krig var en overordentlig kostbar Sag. Hæren bestod af fremmede Lejetropper, der forlangte deres høje Sold punktligt udbetalt i klingende Mønt. Og Kunsten for en Stat at skaffe Penge var endnu i sin Barndom. Man kendte ikke til Seddelpenge, ikke til Statspapirer. Pengene maatte være tilstede i Form af Mønt. Og skulde de laanes, saa var Rentefoden grumme høj, og Laan kunde som Regel kun stiftes af en Regering paa den fordærvelige Vis at pantsætte Len.

Med alt dette for Øje maa det indrømmes, at de Forholdsregler, som Frederik II straks greb til for at skaffe de fornødne Penge til Krigen, var baade formaalstjenlige og kraftige. Der paalagdes alle Bønderne — baade de frie og Kronens og Adelsens — en ny almindelig Landeskat, som skulde inddrives til Mikkelsdag 1563. Herved mente man at ville kunne faa, og fik ogsaa, omtrent 400,000 Kroner. Kongen stiftede selv Laan ved Pantsættelse af Kronens Len for 420,000 Kroner. Danske Adelsmænd og Borgere laante til Kongen uden Pant blot mod Skyldbrev omtrent 330,000

Kroner. Alle Landets Kirker og Gejstlige maatte forstrække Kongen med over 200,000 Kroner. Fra Hertugdømmerne laantes omkring 300,000 Kroner. Fra Norge indkom ialt omtrent 400,000 Kroner. Endelig laante Kurfyrst August sin Svoger straks ligeledes 400,000 Kroner.

Samler vi alle disse Summer til ét Beløb, vil det ses, at Frederik II raadede over en Sum af omtrent 3 Millioner Kroner til at føre Krigen med. Hertil kom endnu hvad Kongen rent personligt ydede dels af Øresundstolden, der regnedes for hans egen Indtægt, dels af Sølvgenstande, Bægre, Kander, Skeer o. s. v., som han gav til Smeltning. Ad disse og andre Veje lykkedes det ham at forøge det indsamlede til en Sum af ialt henimod 4 Millioner. I Forhold til Pengenes Købeevne maatte dette vel svare til omkring 20 Millioner i vore Dage. Men det vil tillige fremgaa af det Meddelte, at til Tilvejebringelsen af denne uhyre Sum var saa vel Kongens som Folkets Ydeevne bleven anspændt til det Yderste. Krigen maatte afgøres hurtigt, ellers vilde den blive en Fordærv for Landet.

Hær var i Orden, Flaade var i Orden, Penge til Stede og Øjeblikket gunstigt. Erik XIV laa i Strid med sin Broder Johan og havde maattet sende 10,000 Mand imod ham til Finland. Alt syntes da at varsle et snarligt og heldigt Udfald.

Men som saa ofte ilede Haab og Ønsker forud for Virkeligheden. Det tog lang Tid, kostbar Tid, førend alle fremmede Ryttere og Landsknægte endelig var bragt over til Skaane. Først den 4. August red Frederik II ud af Helsingborg. Den 5. August lettede Peder Skram med Flaaden fra København. Begge maatte rappe sig, hvis Sverig skulde være erobret før Vinterens Komme.

At løse denne Opgave vilde maaske have været muligt, hvis en overlegen Dygtighed havde været i Stand til at gøre et samtidigt og kraftigt Fremstød med baade Hær og

Flaade mod Stockholm. Ved saaledes pludseligt at blive ramt i Hjertet kunde Sverig maaske, i det mindste for en Tid, være bleven overvældet og lammet. Men hverken den overlegne Dygtighed eller de samvirkende og tilstrækkelige Midler fandtes i Danmark. Frederik II besad kun det opblussende Ønske, ikke det erfarne Syn og den sejge Myn-dighed, der krævedes for at tvinge sin Vilje igennem. Hans Tillidsmand, Grev Günther af Schwarzburg, og alle de øvrige tyske Førere vilde ikke sætte alt paa saa usikkert et Kort som at forsøge gennem vidtstrakt og uvejsomt, fjendtligt Land uden Tilførsel at drage mod Stockholm. De foretrak at drage langs Kyst gennem dansk Land op til Elfsborg ved Gøtaelv, det eneste Stykke Sverig, der skilte Danmark fra Norge. Flaaden endelig var ene ikke i Stand til at udrette noget. Den svenske Flaade var under Gustav Vasa bragt i ypperlig Stand. Selv i Forening med Lybækkerne var Peder Skram knap den svenske Admiral Jacob Bagge en jævnbyrdig Modstander. Begge Parter synes i Sommeren og Elfteraaret 1563 at have gjort deres Pligt, idet de, saalænge Østersøen var aaben, holdt hinanden Stangen. Det var derfor med Urette, at de to Admiraler ved deres Hjemkomst blev af hver sin Konge modtagne med Bebrejdelser.

Frederik II's hurtige Erobring af Sverig var da lige fra første Færd et dødfødt Tankefoster.

Besyderligt tog det ufejlbarlige Middel, den kostbare gyldne Nøgle til Stockholm, sig ud, som den langsomt førtes frem med Bram den forkerte Vej op imod Elfsborg. Medens Flaadens Besætning bestod væsentlig af indfødte, Danske og Nordmænd, var saa godt som hele denne Hær tysk. Kun Hoffanen og Artilleriet, der førtes af Peder Bille, var danske. Det vrimlede blandt alle de lejede, tyske Krigsfolk af drabelige Udseender og Dragter: Vilde, krigerske Storskæg blandt Rytterne, Landsknægte i Pludderhoser. Og i Kon-

gens Stab var der Topmaal af fremmed Dygtighed: fire Grever af Schwarzburg, tre Grever af Dohna, 2 Grever af Barby, en Greve af Oldenburg, af Nassau og af Hoya. Herluf Trolle var snart den eneste Danske. Selv ved Hof-fanen, hvor den danske Adel tjente, og hvor blandt andre Peder Oxes to Svogre, Jørgen Brahe og Otto Rud, var med, lød nu tyske Kommandoord. Kongen havde betroet Kommandoen til Friedrich von Dohna. Kun Skade at alt gik langsomt. Det kneb at komme frem ad de opkørte Veje, ikke mindst med Kanonerne, der stundom var forspændt med Stude. Og Tiden var Penge, hvert Minut mange Gyl-den værd med slig en Hær.

Elfsborg blev endelig naaet. Efter fire Dages Beskydning med Belejringsskyts, bragt i Land fra Skibene, overgav Fæstningen sig. Det var nu Kongens Plan straks at drage mod Stockholm. »Om fem eller seks Dage ville Vi drage videre«, skrev han den 5. September ned til Rigsraadet. Men det regnede uafsladeligt, Vejene var opblødte, det var umuligt at forsyne saa stor en Hær med Proviant ind gennem et fjendtligt Land. Der herskede allerede nu Hungersnød og Sygdom i Hæren. Under disse Omstændigheder forlangte Krigsoversterne, at Hæren skulde føres tilbage og gaa i Vinterkvarter i Skaane. Frederik II maatte, hvor nødtigt han end vilde, give efter. Da de var naaet ned til Skaane, aftakkede han Halvdelen af Rytteri og Landsknægte, for at undgaa de altfor uhyre Udgifter til at lønne en Vinterhær, som intet foretog. Men hermed var Aarets Felttog omme. 1565 var forløbet, uden at der var opnaaet noget nævneværdigt med Hensyn til Sverigs Erobring.

Dette var fortvivlende Udsigter. Danmark-Norge var bleven trukket ind i en Krig, der, naar den ikke straks førte til Maalet, maatte blive en sand Fordærv for begge Lande. Den tyske Lejehær fortærede til ingen Nytte begge Landes Marv. Sverig, der saa ofte tidligere havde været

afskaaren fra under Krig at kunne hverve fremmede Tropper, var fra gammel Tid øvet i at ruste Landets egne Børn.

En saadan hjemlig Hær var langt billigere og paalideligere end en fremmed. Erik XVI's Felttog i 1563 gik nærmest ud paa ved Plyndring, Mord og Brand at skabe et Læbælte mellem sig og Danmark-Norge. Det kunde under disse Forhold maaske ende med, at Frederik II hverken kunde føre Krig eller faa Fred paa hæderlige Betingelser.

Misfornøjelsen steg hos Konge og Folk.

8.

Krigens næste Aar 1564 blev en Gentaagelse af det foregaaende blot i endnu farligere Former. Pengenøden steg. Vel hjalp Kurfyrst August paa ny sin Svoger med et Laan paa 200,000 Kroner. Men det var kun en Draabe i Havet. De uhyre Udgifter til den tyske Lejehærs Underhold oversteg Danmarks Kræfter. Man var ikke i Stand til at udbetale Ryttere og Landsknægte deres Sold, og ganske naturligt nægtede disse da at vove deres Liv. Med Rette forlangte de Pengene først og ansaa det for Bedrageri af Regeringen at ville betale efter Kamp, hvori maaske mange var faldne.

Og Ulemperne slog ind. Allerede i det foregaaende Aar havde man indladt sig paa det mislige Forsøg at præge daarlig Mønt til at lønne de fremmede Krigsfolk med. Af 1,166,941 Markstykker havde man møntet lidt over 3 Millioner nye Markstykker, der altsaa var tre Gange saa slette som de gamle. (Joachim Becks Regnskab 1563—64.) Man havde paanødt de tyske Tropper disse Mønter. Men de fremmede beholdt dem naturligvis ikke, de skilte sig snarest af med dem i Form af Betaling til Landets egne Børn. Nu nægtede den danske Befolkning at modtage de daarlige Penge. Her var ikke andet for end at paabyde Modtagelsen.

Aar 1564 maatte Regeringen gentagne Gange true med Galgen enhver, der nægtede at modtage disse Penge for fuldt Paa-lydende. Det hjalp naturligvis for saa vidt. Men Tilliden til Regeringen nedbrødes ganske ved dette Middel. Ingen turde længer laane den Penge, ingen yde den Varer. Og da slige Mønter blev i Landet, indtraf det Øjeblik snart, da Bølgeslaget vendte tilbage, og Regeringen nødtes til selv at modtage de slette Penge for fuld Betaling ved Skatter og Afgifter.

Som sædvanligt var det Flaaden med dens Besætning af indfødte Danske og Nordmænd, der var villigst til at gaa i Kamp, naar Kongen bød. Frederik II havde nu afskediget den gamle Peder Skram, med hvis Kommando forrige Aar han var misfornøjet, og istedetfor indsat Herluf Trolle som Admiral. Denne ombyttede altsaa i Aar Hest med Skib. Og det samme gjorde blandt andre Peder Oxes to djærve Svogre, Jørgen Brahe og Otto Rud. Alle var de besjælede af fyrigt Mod. Der var blevet sat fuld Kraft paa for at bringe Flaaden op til det mest mulige. Men den havde mange Opgaver. Tre Skibe maatte til Island. Seks mindre Skibe til Kattegat for at hindre Indførsel til Sverige ad Gøtaelv. Tre store Skibe til Norges Vestkyst for at hjælpe den tapre Erik Rosenkrands i Bergen med at tilbageerobre Trondhjem, som Svenskerne havde besat.

Følgen blev, at det varede noget, førend Hovedflaaden blev færdig. Kongen maatte da skride til den mislige Forholdsregel at befale Tolderen i Helsingør (26. April 1564) at standse alle fremmede nordfra kommende Skibe og ikke lade dem sejle gennem Sundet, førend Herluf Trolle var løben ud med Flaaden. Ellers vilde de ufejlbarligt være blevet tagne af Svenskerne og have bragt en kærkommen Forsyning af alle Slags Varer til Stockholm.

Endelig i Maj Maaned løb Herluf Trolle ud med en Flaade, der i Forening med den lybske udgjorde 35 Skibe.

Kort efter løb ogsaa Jacob Bagge ud fra Skærene ved Stockholm med en Flaade paa 38 Skibe. De mødtes midtvejs, under Øland. Efter en Dags livlig Kamp lykkedes det følgende Dagen Herluf Trolle, Jørgen Brahe, Otto Rud og den lybske Admiral med deres Skibe at afskære det svenske Admiralskib »Mars« eller »Makalös«. Den mest hidsige Kamp begyndte nu. »Makalös« tilredte det danske Admiralskib Fortuna saa ilde, at det maatte trække sig ud af Striden. Men Otto Rud, om Bord paa sin »Byens Løve«, løb paa Siden af Makalös, fik dets Ror skudt sønder, kastede sine Dræg om Bord paa Kæmpen og begyndte at entre. Paa samme Tid havde imidlertid Lybækkerne beskydt Makalös med gloende Kugler. Der gik Ild i det, Jacob Bagge toges til Fange. Kort efter naaede Ilden Krudtkamret, og det stolte Skib sprang i Luften med Venner og Fjender. Begge Flaader søgte derpaa Læ under hjemlig Kyst for at udbedres. Da de atter havde fundet hinanden, leverede de paa ny to heftige Kampe ved Øland. Endelig maatte hver især vende hjem ved Vinterens Komme. Tapre Folk — men intet afgørende opnaaet.

Tillands gik det langt værre. Grev Günther laa endnu i Maj Maaned rolig i Vinterkvarter i Skaane med sine opsætsige Folk, der ikke vilde foretage sig noget, førend de fik Penge. Frederik II var fast bestemt paa, at nu skulde hans Plan udføres. I Spidsen for de tyske Lejetropper i Skaane og for en dansk Hær, som var bleven udskreven og indøvet, vilde han i Juni eller Juli Maaned drage til Stockholm. Men der kom meget i Vejen. Først og fremmest satte baade Rigsraadet og Grev Günther sig lige ivrigt imod, at han selv deltog i Toget. Det faldt ham sikkert meget svært at give Afkald herpaa, men han nødtes hertil. Kort efter, i Juni Maaned, døde en af Deltagerne i Toget, som han maaske satte højest, Friedrich von Dohna. Han var taget over til Frederik II paa Københavns Slot og

havde bevæget denne til at lade ham drage i Spidsen ind i Sverige. Hans Ryttere laa i Lund og var ligesaa uvillige som de andre til at udrette noget, førend de fik Penge. Men Friedrich von Dohna havde faaet Kongen til at udstede en Befaling (11. Juni) til Lunds Borgere om straks at betale Rytterne, saa skulde Kongen bagefter godtgøre dem det udlagte. Glad var han derpaa gaaet i Baad for at naa over igen. Men udfør Malmø kuldsejlede Fartøjet og Friedrich von Dohna druknede. Et daarligt Varsel. Niels Kaas maatte et Par Dage efter til Gisselfeld og forsegle det herreløse Gods.

To Rigsraader sendtes paa Kongens Vegne til Skaane for at foreholde Grev Günther det upassende i hans Adfærd. Det lykkedes endelig mod Forskud og gode Løfter at faa ham og hans Folk til at røre sig. Noget synes det ogsaa at have virket, at Daniel Ranzau i Halland var villig til at drage alene, hvis Grev Günther ikke vilde. Endelig i Juli Maaned kom Toget da i Stand. Paa Kongens Vegne mødte fire Rigsraader som Krigskommissærer. De skulde i Kongens Sted følge Grev Günther, raade ham, paase, at der holdtes godt Regimente blandt Krigsfolket, udrettedes noget mod Fjenden og ikke blev Mangel paa Proviant. Alle skulde være dem lydige, som om det var Kongen selv, der var til Stede. Ved denne ejendommelige Ordning var Kongen paa en Maade sat fra sin Bestilling som øverste Leder, medens Grev Günther samtidigt var anbragt i Gangkurv.

Det var et besværligt og langsomt Maskineri og ude af Stand til at fremtrylle hurtig Fremrykning eller Forsyning i et svagt befolket Land. Forbindelseslinjerne med Hjemmet blev afskaarne og den eftersendte Proviant opsnapet. I August Maaned var Grev Günther efter sit korte Besøg i Smaaland atter tilbage i Skaane. Den 16.—17. August kom han tillige med flere af sine

Øverster til Kongen i Frederiksborg og begærede sin Afsked. Et Forlig blev dog mæglet, og han vendte tilbage igen. Svenskerne faldt imidlertid ind i Blekingen og ødelagde det ulykkelige Land. Langsomt lod Grev Günther sig af Krigskommissærerne tvinge op imod Kalmar. Men da kraftig Modstand her kunde ventes, besluttede Hærfører og Lejehær, at nu fik det være nok. I November vendte de tilbage til Skaane og drog videre over til Sjælland. Paa Frederiksborg blev Grev Günther og Jørgen von Holle af-takkede af Kongen og rigt udstyrede med Gaver. Derpaa drog de tilbage til Tyskland.

Ved Udgangen af Krigens andet Aar var altsaa alt det bristet, hvorpaa Frederik II havde bygget sit Haab om Sveriges Erobring. Han var selv udelukket fra at føre Hæren, og de tyske Hjælpere, paa hvem han saa sikkert havde stølet, havde vist sig umulige. Han havde styrtet sig og Landet i en bundløs Gæld. Men hvad der maaske var det mest fortvivlede ved hans Stilling: han kunde ikke faa Vognen op og vende om. Den sank bestandigt dybere i det bundløse Pløre. Sverig vilde ikke slutte Fred.

Der var gjort gentagne Forsøg paa at mægle, baade fra Kurfyrst Augusts og Enkedronning Dorotheas, ja fra Kejserens Side. Fredsmøder var blevne afholdte; men lige lidt havde det hjulpet. Erik XIV stillede sig afvisende. Og denne Stædighed var ikke et tilfældigt Lune. Han havde Ret i sin Synsmaade. Frederik II begyndte virkelig at sidde løst i Sadlen som Konge i Danmark-Norge. Thi den Fjende, han havde imod Syd, var under disse Omstændigheder ikke at foragte. Hvis Enkehertuginde af Lothringen fik Lov at raade, vilde Kurfyrst August af Sachsen blive fordreven af Johan Frederik og Grumbach, Frederik II i Danmark-Norge fordreven enten af hendes Søn, den unge Hertug af Lothringen, eller af den, der ægtede hendes Datter Renata. Det var alt et blot Pengespørgs-

maal. Med de fornødne Pengemidler var Lejetropperne straks til rede. De Herrer Grev Günther af Schwarzburg eller andre af de Øverster, der nu kendte Danmark, var jo ledige og tilfals. Det hele afgang af, om den lothringske Hertug kunde faa sin Svoger Philip II af Spanien til at sætte Penge i Foretagendet. Og dette beroede atter for en Del paa, om dennes politiske Børsmand, hans Minister i Nederlandene, Kardinal Granvella, vilde erklære det for rentabelt.

Med rigtig Forstaaelse af disse Forhold bød Erik XIV sin Kansler Niels Gyllenstierna at indlede Forbindelse med Lothringen.

Frederik II havde herimod kun det svage Modmiddel at fri til Kejser Ferdinands Datter Anna.

9.

Hvad det kom an paa for Frederik II nu, da der ikke længer var Tale om at kunne erobre Sverige, var blot at tvinge det til at slutte Fred.

Et Middel hertil havde han formentlig, men det var yderst farligt. Gammel Erfaring viste, at Sverige ikke i Længden kunde udholde at være afskaaren fra Tilførsel af Salt og Humle. Selvfølgelig havde man fra dansk Side straks ved Krigens Udbrud forbudt al Handel paa Sverige. Men da Danmark ikke var Eneherre i Østersøen, havde dette Forbud ikke haft stort at sige. Over Danzig og de østlige Søstæder kunde der føres en livlig Handel med Stockholm. Og selv den fremmede Skipper, der ved Helsingør havde svoret ikke at løbe til Sverig, kunde, naar han havde passeret Dragør, let skifte Sind ved Haab om uhørte Priser eller Synet af svenske Krigsskibe. Alt dette vidste man selvfølgelig godt i Danmark. Men man besad et virkeligt ufejlbarligt Middel til at hindre det hele —

hvis man bare turde anvende det —: at spærre Øresund for al Sejlads.

At dette vilde være et virksomt Middel, er let forstaaeligt. Men det var kun altfor virksomt. Thi ved saaledes at forbyde ethvert Skib at passere Øresund og altsaa erklære Østersøen for en dansk Indsø, vilde man udhungre ikke blot sin Fjende Sverige, men tillige Rusland, Polen, Preussen, Pommern, Meklenborg, Hansestæderne. Og med disses Forbitrelse vilde blande sig Vestmagternes Harmes. Sundets Spærring vilde afskære Markedet for Nederlandenes Salt og Sild og Englændernes Klæde og derhos bringe Kornpriserne i Amsterdam til at stige overordentligt. En saadan Forholdsregel vilde med andre Ord rejse en Storm mod Danmark, der turde blive farligere end selve det, man vilde raade Bod paa.

Frederik II indsaa dette. Men hans Tanker kredsede om dette Middel som et sidste Redningsanker. Allerede i November 1564, da Grev Günther og hans Hær blev aftakket, havde Kongen skriftligt talt med sin Svoger Kurfyrst August derom. Men denne havde bestemt fraraadet det som noget, der vilde ophidse alle søfarende Nationer mod Danmark. Men under Rigsraadets Møder i December foreslog Lybækkerne den samme Forholdsregel. De kunde sagtens gøre det. Thi naar det gik det dem ilde som Danmarks Forbundsfæller, var det dem dog altid en Trøst at vide, at det gik alle deres Medbejlere til Søs ligesaa. Johan Friis og Rigsraadet lod sig bevæge. Der udgik da Meddelelser til Udlandet, særligt Nederlandene og England om, at Kongen i Foraaret 1565 vilde spærre al Sejlads gennem Sundet.

Under saa truende Udsigter begyndte det nye Aar, Krigens tredie, 1565. At der til Lands skulde kunne udrettes noget af Betydning, ventede ingen. Blot Fjenden kunde holdes nogenlunde borte. Det afgørende vilde foregaa til Søs.

Her afgang alt af: vilde Spærringen kunne holdes? Vilde, med andre Ord, den dansk-norske Flaade kunne magte den dobbelte Opgave, dels at drive den fremmede Skibsflok tilbage, der samledes Nord for Helsingør for at bryde igennem, dels at besejre den svenske Flaade, saa at denne ikke brød ind i Sundet sydfra?

Spændingen var stor hos alle, der oversaa, hvad der stod paa Spil. Og ind stormede der i Foraarets Løb en Række af Behrejdelse, Klager, Bønner fra udenlandske Magter, der tilsammen var vanskelige at staa for. Værst af alle var Skrivelsen af 21. Februar 1565 fra Statholderinden i Nederlandene (»Danske Samlinger«, Øresunds Told Nr. 821. R. A.). Dens Trusler var kun altfor utvetydige. Hertil kom, at Mangelen paa Indtægt af Øresundstolden blev følelig. Endelig kneb det endnu mere i Aar med at faa en Flaade rettidigt rustet, der kunde være den stærkt forøgede svenske jævnbyrdig.

Hvor haardt det end faldt, maatte man da bestemme sig til det ydmygende Skridt at — tilbagekalde Øresundsspærringen. Den 5. Maj aabnedes Sundet paany. Alle Skibe fik Lov at passere mod at afgive skriftligt Løfte om ikke at ville løbe til Sverig. Et tomt Løfte, der intet betød. Ikke en Smule mere end Kongens Erklæring om, at han var bleven bevæget ved de mange venlige Anmodninger fra Nabomagterne, i hvert enkelt Brev særlig den Magt, hvortil det var stilet. Det eneste Lyspunkt var den paany rindende Indtægtskilde. Og denne satte man efter Evne Fart paa ved at lade Tolderen ikke blot afkræve sædvanlig Afgift, men tillige bede Skipperne om Laan til Kongen. Den 18. Maj 1565 udstedte Frederik II et Bevis, vel til Ophængning i Tolderens Stue, hvori meddeltes, at Kongen vilde tilbagebetale alt, hvad Tolderen saaledes laante. Hvor meget det kneb, og hvor smaa Beløb man derfor tog til Takke med, kan ses af Summer som disse: to Portugaløser og

tre Dobbeltdukater, »laante af fremmede Købmænd og Skippere.«

Man var foreløbig sluppen med Ydmygelsen. Sagens videre Gang afgang imidlertid af Flaaderne. Begge Modstandere havde sat alle Kræfter ind paa at bringe dem til Vejrs. Men medens Danmark maatte splitte sin til Varetagelse af forskellige Øjemed, kunde Sverige holde sin Flaade samlet. I Marts maatte saaledes 14 Skibe sendes fra København til Kattegat for at vedligeholde Forbindelsen med Norge. Senere sendtes 10 Skibe afsted for om muligt at hindre svenske Skibe i at løbe ud fra Stralsund. Følgen var, at da den svenske Flaade 40 Skibe stærk den 27. Maj ankom til Dragør, var Herluf Trolle endnu ikke færdig med sin. Stor blev Bestyrtelsen i København. De lybske Skibe, der alt var ankomne, haledes ind bag Rævshalen. Stormklokkerne lød. Frederik II, som just fejrede en Hofsindes Bryllup, stillede sig i Spidsen for Borgerne for at afslaa en Landgang paa Amager. Det blev dog ikke til Kamp. Efter i tre Dage at have krævet Øresunds-Told ved Dragør, gjorde den svenske Flaade en glimrende Fangst. Ikke mindre end 250 hollandske Skibe ladede med Salt, Vin og alt, hvad Hjertet kunde begære, kom nordfra ned i Armene paa de svenske. Tilfreds med sit Bytte stod Admiral Claes Horn atter bort med hele sin Flaade.

To Dage efter blev Herluf Trolle endelig færdig, den 1. Juni. Hans Sind havde de foregaaende Dage været dobbelt optaget, dels af Flaadens, dels af egne Forhold. For ingen Tid at spille havde han og hans Hustru, der var barnløse, nu udført deres Plan: at oprette af deres Ejendom Herlufsholm en Skole og et Hjem for Børn. Den 23. Maj udstedte de Gavebrevet. Da han løb ud med Flaaden, var han ikke længer Herluf Trolle til Herlufsholm, men »Forstander for Adelens frie Skole, Herlufsholm«.

Herluf Trolle havde hejst sin Stander paa »Jægerme-

steren«. Den samlede dansk-lybske Flaade var 27 Skibe. Den 4. Juni fandt han Claes Horn og hans Flaade ved Rødesand mellem Femern og Wismar. Efterat en kort Bøn var holdt, begyndte Herluf Trolle Angrebet, troligt støttet af Otto Rud paa »Krabat« og nogle faa andre. For-gæves søgte de danske at entre det svenske Admiralskib »St. Erik«. Man holdt dem fra Livet ved udstukne Stænger og omhængte Rundholter. Kampen førtes paa Afstand med Kanoner. Kun med et enkelt svensk Skib »Troilus« kom det til Strid paa nært Hold. Under denne saaredes Herluf Trolle, der stod let kendelig paa sin Brunsvigerhat med Fjerbusk og sit gule Felttegn med de tre store Kroner paa. Mod Aften løjede Vinden af, og Kampen ophørte. Mod-standerne skiltes, og nogle Dage efter søgte den danske Flaade til København for at udbedres.

Herluf Trolle var saaret i Skulderen og Laaret, men lod alle andre saarede forbinde først. Det voldte hans Død. Da Flaaden den 8. Juni naaede Dragør, modtoges han af sin Broder, Børge Trolle, der førte ham til København. Her vilde han ikke lade sig age eller bære, men gik ved Bro-derens Side med Sværdet paa Skulderen fra Baaden op til den gamle Hjørnegaard paa Amagertorv, der havde været Vidne til saa meget. Otto Rud udnævntes til hans Efter-følger som Flaadens Admiral. Selv døde han, trofast plejet af Birgitte Gjøe, paa den Dag, som han havde forud-sagt: den 25. Juni.

Imidlertid var Skibene fra Kattegat kaldt ned til For-stærkning, og med en Flaade paa 38 Skibe løb Otto Rud ud fra København den 4. Juli. Men Claes Horn havde ogsaa faaet Forstærkning. Hans Flaade talte nu 50 Skibe. Den 7. Juli stødte Flaaderne sammen i Farvandet mellem Nydyb og Bornholm. Kampen begyndte straks og varede fra tidlig Morgen til Solnedgang. Det var det blodigste Søslag i hele Krigen. Som sædvanligt stod Kampen mellem

Admiralskibene og et Par større, medens de mindre enten ikke kunde eller ikke turde tage rigtig Del. Mellem de store og smaa Skibe syntes dengang at have været næsten samme Afstand i Betydning som nutildags mellem Panserskibe og Træskibe.

Otto Rud paa »Jægermesteren« blev troligt staaet bi af sin Broder Erik paa »Jomfruen«. I Forening angreb de det svenske Admiralskib »St. Erik«, hvor Størstedelen af Besætningen faldt, og »Lejonet«, der blev skudt i Brand, og »Gripen«, der blev skudt i Sænk. Men Vinden fra den brændende »Lejonet« bar paa »Jomfruen«, der ogsaa antændtes. Kun med største Nød fik Erik Rud og hans faa usaarede Mænd Skibet ud af Kampen. Nu omringedes »Jægermesteren«. Forgæves søgte to danske og to lybske Skibe at komme Admiralen til Hjælp. Da Solen gik ned, maatte den saarede Otto Rud overgive sig og sit synkende Skib samt 100 Mand — Resten af den 1050 Mand stærke Besætning.

Otto Rud førtes som Fange til Sverig, hvor han og hans tapre Fæller alle inden Aarets Udgang døde af Pesten. Erik Rud overtog Kommandoen over Flaaden. Men da Flaaderne efter at have repareret, atter nærmede sig hinanden, var den svenske afgjort den stærkeste. Den danske maatte søge Skjul i København, medens Sverig over Østersøen nu frit kunde hente sig Salt, Humle, Krigsfornödenheder og Lejetropper — saa meget det lystede.

10.

Dette var et Udfald saa afgørende, at Frederik II umuligt kunde være uklar over Rækkevidden af dets Følger. Ved Siden heraf var det af mindre Betydning, hvorledes det var gaaet til Lands.

Her havde Kongen efter Grev Günthers Afrejse først

overdraget Hærledelsen til den gamle Rigmarsk, Otto Krumpen, der for 45 Aar siden havde haft Overkommandoen paa Toget til Stockholm og altsaa var et endnu levende Vidnesbyrd om, at denne By dog kunde tages. Man fristes til den Gisning, at Frederik II, ærgerlig over de Danskes Bebrejdelser i Anledning af Grev Günther, halvt paa Dril har givet deres gamle Marsk Overanførslen. Otto Krumpen nød i hvert Fald ingen Støtte hos Kongen. Da han udbad sig Krigskommissærer til Hjælp, afslog Frederik II ham det med den spydige Begrundelse: »efterdi I ikke er nogen Fremmed eller Udlænding, men er Rigens Marsk og har at byde og befale, saa vidt Behov gøres« (21. Januar 1565).

Selv med sin langt yngre Svoger, Jørgen Lykke, til »Løjtnant«, det vil sige Næstkommanderende, var Otto Krumpen for gammel og uskikket til at føre Kommandoen. Men hertil kom endnu et Hensyn, der synes at have staaet som Stridspunkt bagved. Hæren bestod nu af to forskellige Dele. Den danske, som siden 1564 var bleven uddannet af Landets egne Børn, men som trods al Frans Brokkenhus's dygtige Ledelse endnu ikke var fuldt indøvet. Og den tyske, de tilbageblevne, lejede Ryttere og Landsknægte, for en Del under Daniel Ranzaus Kommando. Som den mest brugbare Part af Hæren var den tyske nærmest til at betragtes som dens Kærne, og dens Fører altsaa som Overgeneral. Otto Krumpen kom ikke til virkelig at føre Hæren. I Januar 1565 overtog Daniel Ranzau paa Kongens Opfordring Stillingen som Hærens Øverste.

Men hermed var Sagen ikke færdig. Daniel Ranzaus tyske Knægte og Ryttere forlangte Penge, førend de drog mod Fjenden. Kongen havde ikke flere. De maatte da skaffes af Daniel Ranzau, hvor han kunde bedst, ved Laan hos Venner og Bekendte. Den 14. April udstedte Kongen et Gældsbevis til Daniel Ranzau paa 400,000 Kroner. Men denne forlangte Borgen for Betalingen. Og 30 danske

Adelsmænd, hvoriblandt mange Rigsraader, maatte da gaa i Borgen for Kongen. Selv med disse 400,000 Kr. blev imidlertid blot de værste Fordringer stillet hos Daniel Ranzaus Folk. Ritmester Josva von Qualens Ryttere truede med Oprør, hvis de ikke ogsaa fik noget af deres Sold. Hertil maatte da paa lignende Maade snart efter skaffet 280,000 Kr. Nu var i Sommerens Løb tre af Kongens Hovedslotte blevne sat i Pant: Kalundborg, Næsbyhoved og Malmøhus.

Endelig brød Daniel Ranzau op for at undsætte Elfsborg. Men det gik broget til heroppe. Den tyske Del af Hæren angreb den danske og fratog den, hvad Bytte den havde taget. Og ganske hensynsløst plyndrede og brændte Tyskerne hos de danske Bønder. Hverken »Krigskommissærerne» eller Daniel Ranzau havde Styr paa dem. Og samtidigt maatte begge forlange, at Resten af tyske Knægte — Jørgen von Holles efterladte, der endnu laa i Skaane og krævede Betaling — sendtes derop til Hjælp. En stærk svensk Hær antoges nemlig at være under Fremrykning. Daniel Ranzau nødtes til at trække sig tilbage først til Varberg, saa til Halmstad. Det var paa høje Tid at faa von Holles Knægte afsted. Kongen drog da selv til Ystad og førte dem op til Halmstad. Men da Daniel Ranzaus tyske Knægte saa Kongen, nægtede de at lystre, førend ogsaa de havde faaet Penge. Imidlertid erobrede Svenskerne Varberg.

I højeste Grad nedslagen vendte Frederik II tilbage til Helsingborg. Og han havde Grund til at være det, thi alt om ham syntes at styrte sammen. Øresundsspærringen var mislykket, Flaaden jaget i Havn og nu Hæren paa ynkeligt Tilbagetog. Og ude fra endnu værre Efterretninger. Erik XIV var ikke at bevæge til Fred. Frederik II's Moder, Enkedronning Dorothea, havde kun gjort ondt værre ved paa egen Haand at ville mægle og møde den

svenske Konge i Kalmar. Det vidstes, at han nu meldte sig som Bejler til Prinsesse Renata og hermed til Danmarks og Norges Krone. Dette var i Øjeblikket det værste, han kunde. Thi Enkehertuginde af Lothringen og hendes Raad, Peder Oxe, var just nu i ivrig Virksomhed. Der var samlet en Hær i Sachsen paa 4000 Ryttere og 30 Faner Knægte, som de søgte at faa i lothringisk Tjeneste (Lothringen no. 2. Dsk. Kongers Hist. 55. R. A.). Der var Udsigt til, at det vilde lykkes at rejse de fornødne Penge; 800,000 Kroner var alt til rede. Og Kardinal Granvella raadede nu, forbitret over den forsøgte Øresundsspærring, Philip II til at støtte Lothringen.

11

I hvor oprørt en Sindsstemning Frederik II var, kan spores af mange Forhold. Da han maatte være betænkt paa at pantsætte Malmøhus for at skaffe Penge, bragte dette ham i en pinlig Stilling til Slottets Lensmand, hans gamle Ven, Rigshofmester Ejler Hardenberg. Kongen huggede Knuden over ved at berøve Eiler Hardenberg alle hans Len og afskedige ham baade som Rigshofmester og Rigsraad. Stærkere end sædvanligt søgte Kongen Trøst hos sin sidste Ven, Bægeret. Medens Herluf Trolle laa døende i sin Gaard paa Amagertorv, saas et uhyggeligt Syn for Enden af Højbrostræde. Frederik II red usikkert ud over Højbro og faldt af Hesten i Vandet. Herluf Trolles tapre Vaabenfælle, Peder Oxes Svoger, Jørgen Brahe, sprang ud og fik ham i Land, men købte Kongens Redning med sit eget Liv.

At Misstemningen har været gensidig og Spændingen meget stærk mellem Kongen og hans danske Raader, synes at fremgaa af forskellige Beretninger. Det meddeles af flere, at baade Adel, Borgere og Bønder var forpinte af

Skattepaalæg og ønskede blot at blive befriede. Fastere Form antog Rygterne i en Meddelelse til Kurfyst August om, at de danske Rigsraader var tilsinds at afsætte Kongen og overlade ham en Provins, f. Eks. Skaane, til at leve af. Der skulde endog være talt herom i Kongens Paahør. Tydeligst fik Rygtet sit Udtryk i følgende Skrivelse, som Kurfyrstinde Anna den 18. Oktober 1565 afsendte til to af de mest formaaende danske Rigsraader, Kansler Johan Friis og Holger Rosenkrans:

»Det gør Os overmaade ondt at modtage saadanne Tidendes fra det Kongerige, hvorfra Vi selv er komne. Skønt vi dog ej kunne tro, at vor kære Broder skulde møde saa stor Utroskab af sine Undersaatter og blive saa jammerligt forraadt af dem. Det er ej alene vor Broders Skam og Skade, men ogsaa vor salig Faders i Graven og det hele Kongerige, til evig Eftertale for det danske Navn og for eders alles Børn og Efterkommere, at de Danske forlade sin kristelige Konge, tragte efter et andet Hoved og skulle ville give sig under Svenskens eller andre Potentaters Vælde.«

Det synes at være Planen om en ny dansk Konge gift med Prinsesse Renata, hvortil her sigtes.

Hvor højt Stridens Bølger virkelig har gaaet mellem Kongen og hans Raader, kan man kun paa enkelte Punkter glimtvis faa et Indtryk af. I et hemmeligt Brev til Mogens Gyldenstjerne (dat. Elfsborg 2. August 1565) fraraadte de to af Krigskommissærerne, Peder Bille og Sten Rosen-sparre, at faa von Holles Knægte derop. »Hvis de kommer, frygter jeg, at I skal saa snart spørge onde Tidender. Vi tør ikke selv skrive Kgl. Maj. det til. Hvad Aarsag dertil er, vide I vel.« Knægtene kom, som vi har set, men under den højst mærkelige Form, at Kongen pludselig personlig greb ind og selv førte dem derop, hvilket gav Anledning til et Mytteri blandt Daniel Ranzaus tyske Knægte.

Den 16. September skrev Kongen, efter at være vendt tilbage til Helsingborg, herfra et Brev til Rigsraaderne i København og foreslog en stor Skat paalagt alle Bønder for deraf efter bestemt Takst at underholde en anseelig Hær. Rigsraaderne afslog Forslaget. Saa pludselig udstedtes der den 20. September 1565 fra Helsingborg et kongeligt Lejdebrev for — Peder Oxe. Det hed heri, at da Kongen ofte af Fyrster samt af vedkommendes Slægt og Venner var bleven bedt om, at Peder Oxe efter lang Fraværelse atter maatte komme tilbage til sit Fædreland til Naade og Udsoning, saa gav Kongen ham nu dette Lejdebrev. Ifølge det skulde Peder Oxe og hans Ledsagere frit maatte komme til Kongen og atter drage frit bort. Hvis Lejdet ikke benyttedes inden 6 Maaneder, tabte det sin Kraft.

Vi staar her overfor et skarpt, men meget knapt Strejflys over, hvad der er foregaaet. Kongen har befundet sig i saa vanskelig en Stilling, at han en Stund ikke har øjnet anden Udvej end at ydmyge sig til at sende sin argeste Fjende et opmuntrende Lejdebrev. Hvor megen Overvindelse det maa have kostet ham, fremgaar tydeligt af, at Lejdebrevet vel er bleven udstedt, men ikke afsendt. Skønt allerede indført i Bogen over besørgede Sager, blev det tilbageholdt.

Men hermed var ikke Kongens Vanskeligheder og nødvendvne Eftergivenhed omme. Efterretningerne fra Hæren lød kun altfor uhyggelige. Man havde tabt Varberg og laa nu forgæves og belejrede dette Slot igen. Kongens nyeste Tillidsmand, Holsteneren Daniel Ranzau, syntes ligesaa udygtig som de tidligere. Ifølge de sidst indhentede paalidelige Efterretninger fra Lejren nægtede nu de tyske Ryttere at tjene ham længere. Frederik II maatte da bekvemme sig til endnu et ydmygende Skridt, der maa være faldet ham særligt svært. Efter at have paanødt sin uduelige

tyske Ven, Grev Günther af Schwarzburg, som Feltherre; efter derpaa haanligt at have affærdiget den gamle Rigmarsk, Otto Krumpen, og udnævnt den tyske Lejehærs Fører, Holsteneren Daniel Ranzau, til Feltherre, maatte han den 19. Oktober fra Frederiksborg skrive til Rigsraaderne i København og bede dem sige ham, hvem han skulde indsætte til Feltøverste i Daniel Ranzaus Sted. Rigsraadet svarede: Spørg de to ved Hæren tilstedeværende Krigskommissærer, Peder Bille og Sten Rosensparre.

Her standsede et Øjeblik den rullende Sten. Medens disse Breve veksledes, var der nemlig foregaaet vigtige Ting med Hæren. Daniel Ranzau havde, da han frygtede for at blive indesluttet af en sig nærmende stor, svensk Hær, skyndsomst hævet Belejringen af Varberg, afbrændt sin Lejr og trukket sig sydefter. Men paa Tilbagetoget ned imod Halmstad var han syd for Falkenberg, ved Svarteraa, bleven standset af den overlegne Fjende. Den 20. Oktober 1565 stod saa her en yderst blodig Kamp. Medens Antallet af Fodfolk paa begge Sider synes at have været nogenlunde lige, havde den svenske Øverste, Jakob Hästsko, dobbelt saa mange Ryttere som Daniel Ranzau. Kampen førtes med den største Voldsomhed. Paa Sletten ved Axtorna, hvor begge Hære frit kunde udfolde sig, stødte tvende Gange Fodfolk mod Fodfolk, Ryttere mod Ryttere. Hver Gang med samme Udfald. Daniel Ranzaus Knægte var de tabende, men hans Ryttere anfaldt, efter at have besejret de svenske Ryttere, de vindende, svenske Knægte i Flanken og drev dem igen tilbage. Tilsidst trak Jakob Hästsko sig bort, efterladende sine 48 Kanoner. Det blev en afgjort Sejr for Daniel Ranzau.

Efterretningen om Sejren ved Svarteraa eller Axtorna vakte med Rette den største Glæde i Danmark. Og hver kunde ligesom tilegne sig sin Del. Det var en Oprejsning for Kongen og for Daniel Ranzau. Men det var tillige en

Oprejsning for det særlig danske Parti. Med største Tap-
perhed havde her de fire danske Rytterfaner kæmpet
mod Overmagt og reddet Slaget. Og for første Gang
i umindelige Tider havde her danske Bondesønner vist,
at de ikke stod tilbage i Vaabenførd for de tyske Leje-
knægte. De seks Fænniker jydsk Knægte havde gjort
Frans Brokkenhus Ære. Men dyrt var Sejren købt. Krigs-
kommissæren, Sten Rosensparre, var blandt de faldne, Lave
Brok, Lavrids Rosenkrans og mange, mange andre. Den
fynske Rytterfane talte efter Slaget kun 50 Mand.

Af hvor stor moralsk Virkning i Danmark end Slaget
ved Svarteraa var, og hvor højt man end skattede Sejren,
saa kunde det dog ikke nytte at overvurdere Betydningen.
Det var ikke en af den Slags Sejre, der medfører Vending
i en Krigs Udfald. Daniel Ranzau var paa et Tilbagetog
syd efter, paa dansk Grund, bleven omringet af Fjenden,
men havde slaaet sig igennem. Han drog dog ikke derfor
op igen og belejrede Varberg, men fortsatte sit Tilbagetog
ned til Skaane. Slaget var kun som en uventet Hindring,
der havde mødt den faldende og taget en Del af Stødet af.
Men Faldet blev ikke derfor undgaaet. Og som det gik
Daniel Ranzau, gik det Danmark-Norge i det hele. Fald
var det sikre. Slaaet til Søs, dreven tilbage til Lands, in-
gen Fred at opnaa, ingen Midler til at fremtvinge den. Det
eneste virksomme Middel, Øresundsspærringen, var af den
Natur, at det med Nødvendighed vilde have Landets Er-
obring af fremmede Magter til Følge.

Som et kuende Tryk laa disse Udsigter over Stemningen
i Danmark-Norge 1565. Og som om dette ikke var nok,
hærgede samtidigt en heftig Pest særlig Danmark. Alene i
Flensborg paastodes at være bortrevet 1800 Mennesker.
For at nævne et lille, malende Eksempel paa, hvorledes de
Forenede, Krig og Pest, nærved tog sig ud, saa mistede den
ovennævnte Rigsraad og Krigskommissær, Peder Bille, i

Løbet af nogle Maaneder følgende af sine nærmeste: i Juli Sønnen Eske af Pest, i September Døtrene Anne og Mette af Pest, i Oktober begge Svogrene Sten Rosensparre og Lave Brok, faldne ved Svarteraa, og i de samme Dage Døtrene Karine og Hilleborg af Pest.

Det var, som om alle Ulykker havde sammensvoret sig mod Frederik II og hans Riger.

12.

Vinteren nærmede sig. Der maatte træffes Forberedelser til, hvad der i det kommende Aar 1566 skulde foretages mod Fjenden. At Flaade og Hær efter Evne burde rustes, var klart nok. Men Erfaring havde jo noksom godtgjort, at disse alene ikke var i Stand til at fremtvinge Fred. Var der da slet intet andet Middel tilbage? Jo, det eneste, lige saa virksomme som umulige at anvende uden at udæske det halve Europa til Fjender: Øresundsspærringen.

Selv snart spærret ude fra alt, valgte Frederik II med en fortvivlet Spillers Dristighed at anvende dette sidste, fortvivlede Middel. I Vinteren 1566 udstedtes der paany Breve om, at Øresund vilde blive lukket til Foraaret.

Denne Gang gav man imidlertid, belært af Erfaringen og for om muligt at mildne Indtrykket, Forbudet et mere begrænset Præg. Erfaringen havde lært, at Skippernes skriftlige Løfte, hvormed man Aaret tilforn sluttelig havde ladet sig nøje, ikke afgav den mindste Betyggelse. Enhver, der saa sin Fordel derved, sejlede til Stockholm, og Salt, Vin og Øl kunde i Sverig faas for nogenlunde rimelige Priser. Herom underrettede man nu Sømagterne og gjorde dem opmærksom paa, at Danmark kun havde faaet Skam til Tak for sin Villighed! Da Spærringen forrige Aar var bleven hævet, havde alle Skipperne, trods given For-

pligtelse, bedraget Danmark og understøttet Sverig. Frederik II var berettiget til at drage hver enkelt til Ansvar herfor, berøve ham Skib og Gods og desuden helt lukke Sundet paany. Men han vilde ifølge den ham medfødte Mildhed glemme det skete og benytte sin Højhedsret over Sundet med en hidtil ukendt Begrænsning, idet han kun forbød mistænkelige Varer at passere. Fra nu af indtil Krigens Ende maatte alle Skibe frit sejle igennem Sundet, med mindre de havde Krigsfornödenheder, Salt eller Vin om Bord, og i saa Fald skulde de heller ikke blive beslaglagte, men det skulde staa dem frit for at vende om eller sælge deres Varer i Danmark.

Skønt det nye Forbud saaledes var givet i saa mild en Form som muligt, var det dog et Spørgsmaal, om Sømagterne vilde skønne paa det ædle Maadehold, som Danmark var i Færd med at vise. Nærmere set var der nemlig ikke stor Forskel paa den fuldkomne Spærring af 1565 og den delvise Lukning, som nu anmeldtes. De to Hovedhandlende paa Østersøen var Nederlænderne og Englænderne. Nederlænderne førte Vin, Salt og Sild til Østersøhavnene og hentede Korn tilbage. Det var ikke tilfældigt valgte Handelsgenstande, der med Lethed kunde ombyttes med andre, hvis Forholdene krævede det; nej, det var særligt nederlandske Udførselsvarer. Sildene fangede de selv, Saltet fik de fra deres andet Fædreland, Spanien, eller fra deres Nabø, Frankrig, og Vinhandelen beherskede de, forsaavidt de paa engang vare spanske Undersaatter og Herrer over Rhinens Munding. Men alt dette var nu forbudne Varer. Vel var Handelen med Sild endnu tilladt, men Forbudet udvidedes ogsaa hurtigt hertil, da Sildelagen til Nød kunde erstatte Salt, og der i hvert Fald ikke var nogen skarp Grænse mellem en Tønde saltet Sild og en Tønde Salt med lidt Sild i. Men skulde Skibene gaa blot ballastede til Østersøen for at hente Korn, vilde Prisen paa dette

højlig forøges i Amsterdam. Den anden Hovedhandlende paa Østersøen var England. Det havde begyndt at kappes med Nederlænderne baade med Hensyn til Fiskeri og til Salthandel, men dets Hovedfortjeneste havde under den nordiske Syvaarskrig bestaaet i under Navn af Stykgods at føre Krigsfornødenheder til Sverig. Begges Handel blev altsaa standset ved det nye Forbud. Og hvad Østersølandene angik, saa medførte den nye Spærring de samme Misligheder som den gamle: de vilde blive udhungrede sammen med Sverig. For at fælde sin Nabo rettede Danmark et Slag, der lige- ligt ramte hele Nord- og Østeuropa.

Det var da altsaa overordentligt højt Spil, Frederik II nu havde indladt sig paa. Det mildere Navn paa den nye Spærring vilde næppe skuffe nogen. Ligesaa lidt hjalp det, at han sendte Dr. Albert Knoppert til England for at berolige Dronning Elisabeth. Hun svarede, som det var at vente, med at kræve fuld Erstatning inden fire Maaneder for den hendes Undersaatter tilføjede Uret. I Nederlandene forlangte man øjeblikkelig Krig mod Danmark.

Disse Følger af Spærringen kunde fornuftigvis ikke komme uventet. Samtidigt med dette vilde Spil fra dansk Side foregik der imidlertid noget andet. Kongen paavirke- des fra en anden Side paa en saadan Maade, at han den 24. Januar 1566 virkelig afsendte Lejdebrevet til Peder Ox.

Det er desværre umuligt med Sikkerhed at afgøre, hvilke de ledende Personer her har været, og ved hvilke Midler de har fremtvunget denne afgørende Beslutning. Sandsynligheden taler for, at det er det »danske Parti«, hvortil jo alle Peder Oxes Slægt og Venner hørte, der, støttet rimeligvis af den franske Minister Charles Dançay, har bevæget Kongen dertil. Paa hvilken Maade dette er sket, og i hvor bestemt en Form Kravet er blevet stillet, vides ikke. Kun det korte: Den 24. Januar 1566 udstedtes Lejdebrevet og afgik derpaa.

Hermed bekvemmede Frederik II sig til det sværeste Skridt, han endnu havde gjort. Han, der havde været med til at godkende og skærpe Behandlingen af Peder Oxen, fastholdt Beskyldningerne imod ham, inddraget alt hans Gods og senere ved udsendte Mordere søgt at rydde ham af Vejen: han, der ansaa Peder Oxen for en Landsforræder og en Højforræder, som havde understaaet sig at trage sin Konge efter Livet; han maatte nu række Haand til den samme Mand, tilbyde ham Forlig, bede den, der var dømt og fordreven for svigagtig Lensstyrelse, om at vende hjem igen for at lære ham, Kongen, at styre Len og Rige. Enhver anden Udvej synes at maatte være Kongen afskaaren, førend han bestemte sig til et saadant Skridt.

Kunde det nytte? Vilde Peder Oxen modtage Lejdet og vende tilbage? Og vilde i saa Fald en Forsoning kunne finde Sted? Indtil dette var sket, maatte i hvert Fald Kongen fortsætte sit paabegyndte dumdristige Forsøg. — Inderst inde besjæledes han vel endnu af et lille, svagt Haab om, at dette alligevel skulde lykkes, og hans Maade at styre Landet paa sejre.

Aaret 1566 frembyder da den Mærkelighed i Danmark, at to hinanden stik modsatte Fremgangsmaader løber Side om Side uden indre Berøring: Forsøget paa at faa Ende paa det hele ved Øresundsspærringen — og Forsøget paa at bringe Orden ved Peder Oxes Overtagelse af Styret.

13.

Sammen med Lejdebrevet synes Peder Oxen at have modtaget Breve med Opfordringer fra sine Venner i Danmark til at mødes med dem i Bremen. Der findes endnu en Afskrift af en Skrivelse, som han paa Vejen did fra Deventer har sendt til Wilhelm von Grumbach. Peder Oxen meddeler heri, at Venner fra Danmark vilde møde ham i Bremen

og berette ham, hvad Kongen af Danmark er villig til at gøre i hans Sag. De giver ham godt Haab. Det skal nu vise sig, naar han træffer dem. Han skal forhaabentlig nok passe saaledes paa, at han ikke let løber i en Fare. Efter dette Møde vil han begive sig til Lothringen og derfra skriftligt meddele Grumbach, hvad man har sagt ham, samt udbede sig dennes Raad.

Hvad Vennerne under Mødet i Bremen fortalte Peder Oxe, maa imidlertid have forekommet ham afgørende. Istedetfor at vende tilbage til Lothringen, drog han straks til Danmark. Her fandt i København en Forsoning mellem Frederik II og Peder Oxe Sted.

Desværre tier alle Beretninger om, hvorledes denne Sammenkomst mellem de to tidligere saa bitre Modstandere har været. Fra begge Parters Side har den stillet Krav til den største Selvbeherskelse. Og for begges Vedkommende blev dette Møde Afslutningen paa en lang, urolig Udvikling, Indvielsen til et nyt Afsnit af deres Liv, hvor det bedste i dem skulde faa Lov til at udfolde sig. Ikke længe efter skulde de hver især, med gensidig Hensyntagen til hinanden, mødes i Fællesarbejde for det Land, hvis Lykke de paa saa højst forskellig Vis hidtil havde ment at fremme.

Kom noget af alt dette til Orde imellem dem? Faldt der overhovedet et eneste varmt Ord? Eller vekslede de blot afmaalt, med et skjult mønstrende Blik til hinandens sænkede Klinge, iskoldt de faa fornødne Ord, som Øjeblikket med Nødvendighed krævede? — Vi vide intet.

Der er Mulighed for, at Efterretningerne er ret malende endda, naar de om Forsoningen kun melder, at den 24. April udstedte Frederik II paa Københavns Slot en skriftlig Erklæring om, at han nu havde ladet sin Unaade og Mistanke til Peder Oxe fare og givet ham alt hans Gods tilbage. I et andet Brev, udstedt samme Dag af Peder Oxe, lovede denne, at siden Kongen nu havde givet ham alt

hans Gods tilbage, vilde han drage til Lothringen og dør forhandle sin Sag, siden komme tilbage til Mortensdag, »saafrømt Død, Fængsel eller Sygdom mig det ikke betager«, og saa bygge og bo i Danmark, være Kongen huld og tro og tjene Konge og Fædreland som en ærlig Ridder bør at gøre. Dette Brev var foruden af Peder Oxen tillige beseglet af hans Broder, Albret Oxen til Nielstrup, og deres Svoger, Frants Banner.

Med disse to Breve var Forsoningen fuldbyrdet. Peder Oxen havde faaet sit oprindeligt udtalte og bestandigt fastholdte Ønske fuldt opfyldt. Den imod ham anlagte Sag var hævet, uden at gaa til Doms, alene ved kongelig Afgørelse. Og denne kongelige Afgørelse bestod i, at Kongen havde taget ham helt til Naade og tilbagegivet ham alt hans Gods.

Hermed var imidlertid kun Spørgsmaalets ene Halvdel afgjort. Den anden og for Landet fuldt saa afgørende stod tilbage. Peder Oxen skulde, førend han fæstede blivende Bo i Danmark og overtog en styrende Stilling hjemme, først vende tilbage til Lothringen og afvikle sine Forhold dør. Imidlertid skulde Kongen styre videre i Danmark og vilde ventelig fortsætte sit Forsøg paa ved Hjælp af Øresundsspærringen selv at klare de uhyre Vanskeligheder, hvori hans Riger var stedt. Efter alt at dømme synes der ikke endnu, hvormeget end alles Tanker syslede netop hermed, at være truffet bindende, bestemte Aftaler om, hvad videre skulde ske. Og let forklarligt. Hvis Kongen endnu har haft mindste Lid til, at hans Forsøg kunde lykkes — og det maa han have haft, siden det med Kraft fortsattes efter Peder Oxens Bortrejse, — saa maa der endnu hos ham lønligt have spiret et Haab om maaske alligevel at kunne klare sig uden Peder Oxens Hjælp. Og for Peder Oxens Vedkommende, saa indsaa uden Tvivl baade han selv og hans Venner, at det, der nu forestod ham — at skulle afvikle

sine Forhold i Lothringen — var af saa farlig en Art, at det næppe var værd at træffe altfor bindende Aftale om, hvad der skulde ske derefter.

Foreløbigt synes Peder Oxe at have tøvet nogen Tid i Danmark. Som man kunde vente, maatte han ud til det kære Gisselfeld og atter gense Gaard og Gods. Den 28. April 1566 fik han udstedt kongeligt Brev til alle Bønderne om atter at være ham lydige. At han under sit Ophold paa Gisselfeld har gennemgaaet Regnskaberne og med sædvanligt Skarpsyn straks opdaget, at der i Mellemtiden var frakommet ham tre Bønder i Ulse, hvilket han har paataalt og faaet ændret, ligner ham ganske. Dog tør man ikke heraf slutte, at han just skulde være bleven i Danmark indtil selve den Dag (3. Juni), da man i Kancelliet udstedte Brev om, at Fejlen var rettet.

Rimeligvis har han benyttet sit korte Ophold i Danmark til gennem Selvsyn og Samtaler med Slægt og Venner at genvinde det Kendskab til Forholdene, som snart vilde faa afgørende Betydning for ham. Meget havde forandret sig siden sidst, Død tyndet ud blandt Modstandere og Venner. Herluf Trolle og hans Broder Niels var ikke mere. Af Peder Oxes Svogre var Jørgen Brahe ikke heller i Live. Inger Oxe var nu Enke og ene, deres lille Plejesøn, Tyge Brahe, var forlængst ude paa Rejser. Søster Pernilleovre paa Møgelkær havde begyndt at opføre en ny Hovedbygning som en Overraskelse til hendes Mand, Otto Rud, naar han vendte hjem fra Fangenskab. Hun anede ikke, at hun alt i et halvt Aar havde været Enke, da Otto Rud var død i Fængslet af Pest. De andre Brødre og Svogre var i Velmagt. Anne Oxes Mand, Frants Banner, havde ført den jydsk Rytterfane ved Svarteraa. Eskild Oxe, den trofaste Broder, der var falden i Unaade og havde faaet Afsked sammen med Peder og troligt forstrakt ham med Penge til Rejsen, levede ugift og uden Len stiltfærdigt paa Løgismose.

Af disse og andre fik han vel om Personer at vide, at Kansler Johan Friis' Indflydelse kun var saa som saa. Gamle Mogens Gyldenstjerne, Peder Oxes fordums Modstander, var nu over 82 Aar. Han havde som Statholder i København ikke indlagt sig Fortjeneste, hverken af Hærens Udrustning og Forplejning eller af det meget andet, Kongen i sin Tid havde betroet særligt ham. Jørgen Lykke var næppe farlig. Holger Rosenkrans og Peder Bille var for Tiden de mest betroede. Ingen dog i særlig Grad. Alle som én i Vaande med deres Gjældsfor skrivinger for Kongen.

Hele Danmark-Norges Stilling for Øjeblikket maatte forekomme Peder Oxe som et Regnskab, der baade udadtil og indadtil var i Uorden. Der trængtes til en Regnekyndig.

Fuld af Mod til at gribe Styret i Danmark-Norge drog Peder Oxe tilbage til Lothringen.

14.

Imidlertid skulde Øresundsspærringen, Frederik II's sidste Middel, staa sin Prøve (Toldregnskabet 1566. — Øresunds Told no. 819—823. — Nederlandene no. 14. Papir. R. A.).

Da Foraaret kom 1566, vaagnede som sædvanligt Skibsfarten til Live, store Flokke af Skibe, navnlig nederlandske, indfandt sig ved Helsingør. Ladede med Salt, Vin, Sild og Stykgods ankrede de op nordenfor det gamle Slot »Krogen« og forlangte at betale Told og komme videre, idet de lod, som om de intet vidste af Spærringen. Og dog vidste de mere end dette. De vidste, hvilket voldsomt Røre, Efterretningen derom havde vakt i deres Hjemstavn. Skipperne havde maaske selv været med til i Flokkevis udenfor Raadhuset i Amsterdam lydeligt at raabe paa Krig mod Danmark. Den nordiske Sørøverstat burde straffes, tvinges til Fred med Sverig; kun saaledes kunde Plyndringerne ved Helsingør faa en Ende, og Nederlænderne faa Erstatning

for forrige Aars Tab. Det var kun med Nød, at Statholderinden havde faaet Gæringen dæmpet og Afgørelsen opsat, indtil et sidste fredeligt Forsøg var gjort ved Afsendelsen af et Gesandtskab. Søstæderne knurrede og klagede over, at deres Tarv bestandigt blev tilsidesat.

Alt dette vidste de, men lod nu, som om Spærringen var dem noget Nyt, og paa den naturligste Maade af Verden gav de deres første Forbitrelse Luft. Tolderen havde ondt at gøre. Han maatte standse hvert Skib med mistænkelige Varer — og hvilket var ganske uden saadanne? Han maatte høre paa alle de mange Trusler og Forbandelser og i sit Hjerter vide, at kom det til Stykket, saa havde han kun det forfaldne »Krogen« og et Par Smaaskibe at støtte sig til.

Galt var det, men værre blev det. Der kom Efterretning fra København om, at den svenske Flaade, under Claes Horn, iaar talrigere end nogensinde, den 10. Juni var kommen til Bornholm og ventede paa, at den danske skulde løbe ud. At lade de fremmede Skibe under saadanne Forhold passere Helsingør, vilde være Vanvid. Man forøgede jo blot Svenskernes Indtægter og kunde være vis paa, at de vilde beslaglægge hvert større Skib til Krigsbrug. Der blev da altsaa givet Tolderen Ordre til, at han ganske skulde lukke Sundet, indtil den danske Flaade kunde løbe ud. Som Paaskud overfor de Fremmede skulde han angive, at sligt var til deres eget bedste, da de ellers vilde blive opsnappede af de Svenske.

Tolderen adlød, og den fuldkomne Spærring afløste den delvise. Havde Forbitrelsen ved Helsingør ikke været stor tidligere, saa blev den det nu. Skipperne fra ikke mindre end 300 hollandske Skibe, alle blot ballastede, forlangte med høje Raab at komme igennem; de trængte ikke til dansk Beskyttelse, thi de havde ingen Varer, som Svenskerne kunde tage fra dem. Alle de utallige andre Skippere sluttede sig til dem — jo mistænkeligere deres Varer var,

des mere pressede de paa for at komme igennem. Og som Raabene og Forbitrelsen steg, voksede Faren for, at hele denne Flaade med Magt skulde sprænge Forhindringerne og sejle ned ad Sundet. Det er en Gaade, hvorledes denne Tilstand kunde holde. 50 svenske Orlogsmænd viste sig ved Dragør, et Par tusinde Skibe laa nord for Helsingør, faa eller ingen til at hindre deres Gennembrud, og dog Sundet ryddeligt! Det kan kun forklares ved, at den svenske Flaade endnu var uvant med at være Herre til Søs. Den dygtige Claes Horn var varsom i sine Bevægelser og vilde ikke udsætte sig for at blive spærret inde i smalt Farvand mellem den danske Flaade og Krogens Kanoner. Af Skibene ved Helsingør frygtede hvert enkelt for at være det, som netop vilde blive ofret, for at de andre kunde slippe igennem, og man vidste for godt, at Tolderen kendte Skipperne og Skibene ud og ind. En saadan Voldsomhed vilde de ved given Lejlighed faa dyrt betalt. Skibene bleve da liggende mod Nord som mod Syd — et synligt Billed paa det ydre politiske Tryk, som Danmark samtidig var undergivet.

Imidlertid arbejdede man med rastløs Flid paa Holmen, for at bringe Danmarks sidste Haab, Flaaden, i sejlklar Stand. Arbejdet krævede Penge, men dem havde man ikke. Alle Indtægter vare forlængst opbrugte, ingen Skat, intet Laan mere at opdrive. Under slige Forhold vendte Blikket sig naturligt mod hele den svømmende Guldmine ud for Helsingør. Vel havde man netop iaar besluttet at være bestemt og for Alvor at tvinge Sverig til Fred, men et Skib eller to kunde da ikke være afgørende, og hvilke Summer kunde man ikke afnøde dem for fri Sejlads? Pengene vilde jo blive anvendte til den danske Flaades Udrustning, altsaa gøre fuld Nytte og rigeligt opveje det Smule Brud paa Spærringen.

Lysten steg, og Fristelsen steg. Thi der kom Brev paa Brev fra Tolderen om, at den og den Skipper havde budt

saa og saa meget for at slippe igennem. Tolderen vidste vel, at det kun vanskeligt lod sig gøre, men han vilde dog ikke undlade at gøre Kongen opmærksom derpaa. Kongen og hans nærmeste var kun altfor opmærksomme; men de frygtede dog med Grund for Følgerne. Det vilde være i højeste Grad usømmeligt at lade sig bestikke til at overtræde sit eget Forbud, Skipperne fik den gyldigste Grund til Klage, og hvad værre var, det vilde ende med at gaa som ifjor, Virkningen af Spærringen, Sverigs Underkastelse, vilde udeblive. For en ringe Indtægt vilde man altsaa paadrage sig en langt større Udgift, Krigens Fortsættelse.

Trangen var stor, Faren var stor, man gik da paa Akkord og søgte at gaa en Mellemvej. Man lod kun ganske faa Skibe slippe igennem, men til Gengæld sattes Prisen herfor saa højt, at man paa engang opnaaede begge Maal: at faa den gamle Indtægt og dog ikke skaffe Sverig Tilførsel. En lidt tidligere kongelig Befaling (22. Maj) til Tolderen, Henrik Mogensen, faar tjene til Eksempel paa Retsreglerne: »Den engelske Skipper med de tre smaa Skibe, to paa 26 Læster og et paa 18, ladede med Klæde og Stykgods, som Du skriver har tilbudt 3 Tønder Krudt og Klæde for 1200 Kroner i Betaling, ham er Vi tilfredse, at Du handler med og siden annammer hans Told og skriftlige Forpligtelse og lader ham passere. Du skal ogsaa lade de andre løbe igennem, der møde med Brev og Tilladelse fra Os, kun ikke de to, der angav de andre og røbede, at de havde Skyts skjult under Saltet. Men forresten maa Du aldeles ingen lade passere, hverken ballastet eller ladet, førend Du fanger videre Besked af Os«. Der behøves ingen yderligere Forklaringer, Brevet fortolker sig selv; om det saa er det ejendommelige Retfærdighedsbegreb, ikke at straffe de skyldige, men Anklageren, saa svarer det til Forholdene.

Spærringen var altsaa brudt, mod passende Betaling

kunde nu endogsaa Skibe med Skyts og Salt slippe igennem. Under saadanne Omstændigheder gjaldt det særligt om at vedligeholde Respekten hos de tilbageblivende. I dette Øjemed blev Tolderen fritagen for sin tvetydige Rolle at true med den ene Haand og tage mod Bestikkelser med den anden. Hans to Bestillinger fordeltes saaledes, at han selv beholdt Retfærdighedens Omraade, medens Mildhedens overdroges til Borgemester Markus Hess fra København. Samtidig fik Tolderen Ordre til saa strengt som muligt at gennemføre de gamle Bestemmelser og ikke sky at opstille et advarende Eksempel. Streghed vilde sikkert have gavnlig Virkning. Man trængte i Tider som disse til at mindes om, at der dog var noget, der hed Lov og Ret, og en kraftig Lovoverholdelse kunde maaske ogsaa drive Efterspørgslen efter fri Gennemfart til Vejrs hos dem, der ikke havde ganske ren Samvittighed.

Forretningen gik fortræffeligt; Prisen paa fri Gennemfart var i synlig Stigen: Et Pas for 4 Saltskibe, bestemte til Rygen, dreves op til 4,000 Kroner, for 4 andre, der vilde andetsteds hen, endog til 4,800 Kroner; ballastede Skibe paa knap 100 Læster maatte betale indtil 400 Kroner for at liste igennem. Markus Hess var øjensynlig den rette Mand paa den rette Plads. Heller ikke Tolderen var ledig. Han holdt Skipperne i Ave med Jernscepter. Alle deres Synder fra forrige Aar kom for en Dag. Enhver, der var sejlet til Sverig, trods skriftligt Løfte om det modsatte, blev nu anholdt og tiltalt. Der var ikke Tale om at undfly, Tolderen forfulgte ved Øvrighedens Hjælp de flygtende. I Skovene ved Helsingør, ombord paa fremmede Skibe, helt ind i Skaane bleve de grebne og førte som Fanger til København. Kun ét Sted var Naade at finde, hos Markus Hess i Form af fri Gennemfart til Dagens højeste Priser.

Endelig blev man da færdig med Udrustningerne i København. Den 29. Juni løb Flaaden ud. Skønt man havde

gjort, hvad man kunde, var den dog ikke nær saa stor som den svenske, saa Kampens Udfald syntes ikke at være tvivlsomt. Den svenske Flaade trak sig fra Dragør over ad Bornholm til. Fra dansk Side besluttede man at benytte sig heraf. For ikke at efterlade den misfornøjede Skare i Ryggen paa sig tillodes det alle de ved Helsingør i Øjeblikket liggende fremmede Skibe at maatte følge under Bedækning af den danske Flaade til Bornholm. Foruden den sædvanlige, skriftlige Forpligtelse til ikke at løbe til svensk Havn maatte de nu tillige love ikke at sejle fra den danske Flaade, førend man havde naaet Bornholm. Den samlede, uhyre Skibsflok stod derpaa i Forening forbi Amager. Men da man var naaet Falsterbo, hvor de danske Orlogsskibe kastede Anker, mens Natten faldt paa, kneb en Mængde Hollændere ud og sejlede afsted paa egen Haand. Under Bornholm løb de i Armene paa Claes Horn, der betragtede dem som godt Bytte. Efterat have afkrævet dem Told, tvang han de rigest ladede til i Følgeskab med ham at sejle til Stockholm.

Østersøen var saaledes i tre Uger tom for svenske Skibe og den danske Flaade var Eneherre.

Disse forandrede Forhold udøvede straks deres Virkning ved Helsingør. Prisen paa fri Sejlads gennem Sundet sank ikke ubetydeligt, men desuagtet forøgedes Indtægten, idet man nu turde tilstaa flere denne Begunstigelse. Samtidig fordristede man sig til atter at bringe en Afgift i Anvendelse, som man i nogen Tid havde undladt at opkræve af Frygt for, at Skibene skulde sejle bort uden at erlægge den. Man forlangte atter en Baadsmand eller to af hvert Skib, samt alt det Skyts og andet Krigstilbehør, det havde inde. Denne Afgift paastodes fra dansk Side at være en Særret for de danske Konger, og var straks ved Krigens Begyndelse bleven bragt i Anvendelse. Den var dobbelt nødvendig nu, da den danske Flaade saa haardt trængte dertil,

og den kunde, — saa paastod Tolderen, — være de fremmede lige gyldig, da jo Østersøen nu var ryddelig. Som tidligere gav imidlertid Oprævelsen heraf Anledning til den vilkaarligste Behandling. Skibe, der kun havde knapt med Mandskab, maatte betale i dyre Domme for at faa Lov til at beholde den affordrede Baadsmand. Hertil kom, at Danmark benyttede Øjeblikket til at forhøje de gamle Toldafgifter. Saaledes paalagdes der navnlig Nederlænderne en svær Afgift af spansk og fransk Vin, de saakaldte 30te Penge, hvorfor de hidtil havde været forskaanede. Der herskede med ét Ord den vildeste Forvirring ved Helsingør. Traktater, Bestemmelser, Vedtægter gjaldt kun, forsaavidt de passede for Danmark; som et hungrigt Rovdyr styrtede det sig over sit Bytte uden Hensyn til Følgerne. Men disse maatte komme. En saa retsløs Tilstand kunde kun føre til Krig, især da Danmarks Magt langtfra svarede til dets Optræden. Det var denne nære Udsigt, der paa engang gjorde Skipperne rolige, visse paa Skadeserstatning, og hidsede Danmark til at benytte det korte, gunstige Øjeblik.

Kun en knap Maaned varede denne ejendommelige Tilstand. Claes Horn løb atter ud fra Stockholm, og Flaaderne mødtes mellem Øland og Gulland. Den svenske Flaade var nu 68 Skibe stærk, den danske og lybske til sammen kun 36. Man leverede en heftig, men uafgørende Kamp, og Modstanderne skiltes et Øjeblik ad for at hvile ud. De forbundne ankrede op ved Visby paa Gulland, for med fuld Æresbevisning at begrave en falden Skibsøverste. Men Natten mellem den 28. og 29. Juli blev det et forfærdeligt Vejr. Forgæves havde Lensmanden paa Gulland og Flaadens søkyndige Medlemmer advaret Admiralen, Hans Baden, mod at blive Natten over paa saa udsat et Sted. Han svarede selvklogt: »Her stormer da vel ikke hver Nat«; og Uvejret traf Flaaden endnu til Ankers. Stormen anrettede en forfærdelig Ødelæggelse. Med uimodstaaelig Kraft drev

Blæst og Bølger Skibene ind mod Gullands Kyst. Orkanen overdøvede Kommandoraab og Nødskrig, Mulmet tilslørede Nattens Rædsler. Men da Dagingen brød frem, vare 15 Skibe strandede, Admiralen, 14 Skibsøverstere og henved 7000 Mand druknede. Medens Vragstumper og Lig tumledes af Brændingen ved Strandbredden, søgte Resten af Skibene, mange med knækkede Master og næsten synkefærdige, at klare sig fra Gullands Kyst og naa ned til København med den sørgelige Efterretning. Den danske Flaade saa ikke Søen mer den Sommer.

Det var det haardeste Stød, der endnu havde ramt Frederik II og hans Riger. Nu, da Flaaden var tilintetgjort, var alt Haab ude, Skaden uoprettelig. Resten af Skibene, Herredømmet til Søs, de danske Øer — alt var prisgivet til Sverig. Og denne Ulykke var indtruffen i det mest usalige Øjeblik, da man havde udfordret alle Sømagterne ved at spærre Sundet og tvunget dem til Krig ved den Maade, hvorpaa man aabnede det. Fra Scheldens Munding til den bothniske Bugt var der ikke én Magt, som jo undte Danmark at blive knust, og indsaa Nødvendigheden af, at dette blev gjort.

Fra dansk Side mente man, at der under disse Forhold ikke var noget Valg. Man maatte fortsætte, som man var begyndt. Følgen af Flaadens Undergang ved Gulland blev — en fornyet Spærring af Øresund.

De fremmede Skippere ved Helsingør vilde næppe taalmodigt have fundet sig heri, hvis de ikke havde stolet paa, at de Skridt, som deres Regeringer samtidigt foretog mod Danmark, sikrede dem fuld Erstatning for alle tilføjede Tab.

De nederlandske Skippere vidste meget vel, hvor nær Krigen stod for Døren, og at den kun kunde undgaas, saafremt man fra dansk Side vilde gaa ind paa alle de Krav, som det nederlandske Gesandtskab maatte opstille.

Med en vis trodsig Ro blev de derfor liggende, da Dan-

mark efter Ulykken ved Gulland havde Dristighed nok til at fornye Øresunds-Spærringen. De kunde med Lethed være brudt igennem, men de forsøgte ikke derpaa. Trøstigt satte de deres Lid til, hvad Gesandtskabet skulde udrette. Før Høst kunde endnu hele Øresundstolden være afskaffet for bestandig, og Tolderen tvungen til at udbetale dem hver Skilling, de havde tabt.

Imødesaa man saaledes til Søs med Spænding Gesandtskabets Komme, saa var Spændingen for Sagens Udfald ikke mindre i Land. Den danske Regering kunde ikke være i Tvivl om, at den havde misbrugt den Stærkeres Ret, og, hvad der var det værste, nu var svag. At den under disse Omstændigheder havde fornyet Sundets Spærring, var kun et Udtryk for, at der spilledes vildt, ganske uden Hensyn til Følgerne.

Endelig kom Gesandtskabet i September Maaned. De Klager, som det fremførte, var mange, thi Danmarks Synderregister var stort. Først var der de to Spærringer af Øresund, 1565 og 1566, lige uberettigede, men den sidste om muligt værre end den første, for saa vidt hvert forud givet Løfte var blevet brudt. Saa de skammelige Udpresninger for at lade Skibene passere, dobbelt Uredelighed og Brud paa Tro og Love. Saa Afkrævelsen af Baadsmænd, Krudt og Kugler, eller Penge istedet, Afgift af spansk og fransk Vin, og hvad alle de nye, uhørte Paalæg hed. Disse Uretfærdigheder var forøvede mod alle; men hvilken Røveradfærd havde man ikke tillige udvist mod de enkelte! Hvor var det Skib blevet af, som ladet med Klenodier og ædle Stene var blevet optaget og stillet under Kongens personlige Varetægt? Hverken Skib eller Ladning var siden bleven set. Og Skibet paa 300 Læster, som de Danske havde beslaglagt til Krigsbrug, det var ærligt 16,000 Kroner værd, men danske »uvillige« Mænd havde takseret det til 8,000 Kroner kontant udbetalt, og desuagtet havde Rederne endnu

ikke faaet en Skilling af denne Sum. Hvor kunde man paa-staa, at de syv Saltskibe, der fik Pas i Helsingør, men blev optagne af den svenske Flaade ved Dragør, havde brudt deres Ed og var løbne til Sverig, og paa saa løs en Grund ved deres Tilbagekomst erklære dem for god Prise? Eller havde maaske ogsaa det Saltskib brudt sin Ed, der slet ikke løb ind i Østersøen, men solgte sin Ladning ved Helsingør, hvor det blev tvunget til at sælge den for Halvdelen af Indkøbspris? Saaledes kunde man blive ved i det uendelige, thi næsten ethvert Skib frembød Eksempel paa ulovlig Medfart.

Det første danske Svar paa disse Klager synes med dets villige Uimodtagelighed for Fornuftgrunde ikke skikket til at fremme en fredelig Løsning.

Det var egentlig Nederlænderne, hedder det heri, som var Skyld i det Hele, idet de imod den Speierske Overenskomst havde gjort Danmarks Fjende Tilførsel. Kongen havde derfor set sig nødsaget til at anvende sin gamle Ret at spærre Sundet. Dette Skridt var i fuld Overensstemmelse med Forliget i Speier, idet begge tilsigtede det samme: Fred og fri Skibsfart. At Kongen ogsaa havde standset de blot ballastede Skibe, var sket i deres egen Interesse, for at de ikke skulde løbe lige i Armene paa den svenske Flaade. Han fortjente følgelig Tak derfor. Det samme fortjente han for sin Adfærd mod de andre Skibe. Mange af disse var nemlig trods Forbudet komne ladede med Salt, Vin og Krigsfornødenheder. Rørt ved deres Bønner havde han tilsidst givet efter og ladet dem passere, dog naturligvis mod et lille Vederlag for den Fare, han derved løb. Man kunde betegne det som uklogt, at Kongen saaledes havde ladet Hjertet løbe af med sig, men i Strid med Forliget i Speier var det ikke. Endmindre stred det mod Billighed. Thi det er billigt, at de, der i mange Aar have nydt Goderne af noget, ogsaa hjælpe til at bære Besværlighederne, naar disse en kort Tid indtræffe.

Det var en let Sag for Gesandterne at splitte disse sød-
lige Talemaader og blotte den Virkelighed, der laa bagved.
Med Bestemthed gentog de deres Klager og opstillede de
tre Fordringer, at Sundet helt skulde aabnes paany, alle
nye Paalæg, af hvad Navn nævnes kunde, afskaffes og Dan-
mark betale en Erstatningssum for de betydelige Tab, som
det direkte og indirekte havde forvoldt de handlende.

Hvor haarde disse Forlangender end var, saa maatte
de, fra nederlandsk Synspunkt set, siges at være ret maade-
holdne. Men bag ved dem laa ganske sikkert en fast Be-
slutning om Krig, hvis de ikke ufortøvet opfyldtes. — Paa
dette vanskelige, men afgørende Tidspunkt overlod Frederik II
Regeringstøjlerne i andre Hænder og dermed Affattelsen af
Svaret til Nederlænderne.

Ved Siden af alle disse skæbnesvangre Begivenheder til
Søs var det blot en bitter, men lidet betydende Tilgift, at
Daniel Ranzau i Aarets Løb paa Grund af Mytteri, Penge-
nød og Pest ikke havde udrettet noget med sin Hær, før-
end den i Oktober gik i Vinterkvarter i Skaane. Det var
kun et forsvindende lille Lysglimt, at Peder Oxes flinke
Svoger Frants Banner i Spidsen for sine jydske Ryttere
havde fanget de to svenske Hærførere, Mornay og Hästsko.

Da Daniel Ranzau nu forlangte Lønning til sine Folk,
maatte Kongen erklære, at han ikke ejede en Hvid mere
til at betale med. Som tidligere maatte saa Daniel Ranzau
selv skaffe Penge mod at 20 Adelsmænd gik i Borgen for,
at Kongen vilde tilbagebetale dem. Nu var ialt 110 danske
Adelsmænd gaaet i Borgen for Kongen for 885,000 Kroner.
Kongen ejede intet. Tiden var ved at udløbe. Forloverne
kunde snart vente at indmanes til Gælds fængsel i Kiel eller
Lybæk.

Paa alle Omraader var saaledes Frederik II's Planer stran-
dede. Hæren, Flaaden, Pengevæsenet, Øresundsspærringen,
alt var opbrugt. Kongen havde spillet højt Spil og tabt.

15.

Medens Frederik II i Sommer og Høst 1566 indlod sig paa sit sidste, mer end dristige Forsøg med Øresundsspærringen, indlod Peder Oxen sig paa et andet, ikke mindre farligt, i Lothringen. Med Rette havde han til sit Løfte om at være hjemme i Danmark til Mortensdag søjet den Betingelse: »saa fremt Død, Fængsel eller Sygdom mig det ikke betager.« Sandsynligheden talte i høj Grad for, at han ikke skulde slippe levende fra den Rejse.

Det, han her indlod sig paa, var jo nemlig: alene, uden nogensomhelst Magt eller Ven til Hjælp at vove sig ned til sine tidligere Medforbundne for at fortælle dem, at han nu agtede at gaa over til Modstanderne og derfor kom for at tage sine Sager med sig. Der hørte hele Peder Oxes hensynsløse Mod til for at inklade sig paa sligt, og hele hans forbavsende Evne til at klare sig for at kunne slippe vel derfra — og endda faa nogle af sine Lensindtægter dernede fra sendte efter sig!

Vi vide ikke nærmere, hvorledes han bar sig ad. Kun enkelte Smaatræk kaste spredt og tilfældigt Lys over hans Forhold. Wilhelm von Grumbach var selvfølgelig kun lidet fornøjet med, at Peder Oxen havde forladt dem. I forsigtige, men æggende Vendinger skrev han den 17. Juni 1566 til Enkehertuginde af Lothringen om Forræderiet. »Vi erfare, at Peder Oxen atter er kommen til Danmark og skal dør være i høj Anseelse hos Kongen. Hvis dette er sket med Eders fyrstelige Durchlaughtigheds naadige Vidende og Tilladelse, saa maa det gaa. Men er det ikke sket med Ed. fyrst. Durchlaucht.s Vidende og Tilladelse, saa er det ikke ret. Ihvorvel jeg vil tiltro Peder Oxes ærlige Sindelag, at han vil fortie, hvad han under Raadslagning og paa anden Vis har faaet at høre af, hvad der kunde være Kongen af Danmark imod. Da vi nu kunne tænke, at han vel ikke mer kommer

tilbage til Lothringen, og Lenet Schaumborg, som var ham betroet, altsaa bliver ledigt, bede vi underdanigst, at Eders fyrstl. Durchlaucht. ville naadigst betro os samme Len« o. s. v.

Man faar Indtykket af, at Peder Oxe har vidst at holde Wilhelm von Grumbachs Forbitrelse nede ved Udsigten til, at han muligt vilde tale Ansøgerens Sag hos Enkehertuginde. Endnu efter Peder Oxes Tilbagekomst til Danmark vedblev i hvert Fald Wilhelm von Grumbach at bestorme ham om Forbøn i saa Henseende.

En farligere Modstander fik Peder Oxe ventelig i Enkehertuginde selv. Medens Hertug Carl synes at have været utilbøjelig til at blande sig i de nordiske Forhold, var hun jo stadigt Fyr og Flamme og arbejdede just for Tiden paa et Ægteskab mellem hendes Datter Renata og Erik XIV. Et prægtigt svensk Friergesandskab var allerede ankommet til Lothringen. Fra den 26. Marts 1566 haves et Delingsudkast, hvorefter Renata skulde bringe Erik XIV i Medgift Norge, Skaane, Halland, Blekinge og Gulland, medens hendes Broder, Hertug Carl af Lothringen, skulde have det øvrige Danmark og Hertugdømmerne.

Det maatte ligge snublende nær for Enkehertuginde Christine under disse Omstændigheder at skaffe sig af med Peder Oxe, der saa skammeligt havde skuffet hende, lønnet al hendes Godhed med Utaknemlighed. Øjeblikket var gunstigt. Han meldte sig jo i sin Frækhed selv. Gift, Knivstød, Pistolskud var gammelkendte Husraad, og man var vel ikke mere nænsom mod en Udlænding i Lothringen, end man fra hans Hjemlands Side havde været, da han var flygtet did. Enkehertuginde maatte for enhver Pris ønske Munden stoppet paa den, der var Medvider i alle hendes Planer og i Stand til paa den ubelejligste, den farligste Maade at sladre af Skole. Undsaa hun sig for eller frygtede hun maaske for noget Makkerskab i Sligt, saa behøvedes det ikke heller. Et forblommet Ord, en Antydning,

og der var ti for én af paalidelige Mænd, som paa egen Haand vilde skaffe den elendige Forræder bort, forulykket ved et Tilfælde eller forvaret til Døde i et Borgfængsel. Der skyldtes ham intet Hensyn, end ikke saa meget som en Messe til Slut, den Kætter.

Under disse Forhold er det en Gaade, at Peder Oxen slap levende fra sin Rejse til Lothringen. Men Tanken vender sig ligefrem vantro fra den Mulighed, at det var ham, der skulde have gaaet angrebsvis til Værks og selv under disse Vilkaar været i Stand til at sejre. Det vil vel næppe nogensinde kunne opklares, hvor stor en Indflydelse Peder Oxen har formaaet at øve under dette sit Ophold, hvor dybt hans diplomatiske Snille her har været i Stand til indgribende at virke. Kun det ene staar fast: Svaret paa det svenske Frieri blev et Afslag.

Hvis man paa saa utydeligt et Felt tør indlade sig paa en Gisning, kunde det synes, som om Peder Oxen har opnaaet dette ved at ægge den unge Hertug Carl af Lothringen til Modstand mod sin Moders Planer. Svaret, der er holdt i Hertugens Navn, kunde muligt tyde herpaa. Det begynder med en spydig Bemærkning i Anledning af den ovenanførte svenske Anvisning paa, at Hertugen skulde have Danmark, Erik XIV Norge. Der hørte mere til at kunne uddele Riger end at sidde hjemme og give Anvisning paa dem. Hertugen ønskede ikke Danmark, der laa ham af Vejen. Han havde Magt og Ære nok, var gift med en fransk Kongedatter og ejede tilstrækkeligt af Riger og Lande: Calabrien, Lothringen, Baer, Pontmont, Vaudemont, Albimont, Aspremont o. s. v. Æren fremmes ved Fred, ikke ved unyttig Krig. Hvad Frøken Renatas Giftermaal angik, saa laa Sverig baade hende og hendes Slægt ubelejligt. Partiet var heller ikke af andre Grunde ønskeligt. Erik XIV havde jo indladt sig i en langvarig Krig med Danmark; ingen kunde forudse, hvorledes den vilde ende. Desuden havde han godtgjort sin Ube-

standighed ved sine mange Frierier, snart til Dronning Elisabeth af England, snart til Prinsessen af Hessen-Cassel. Endelig — og dette var jo tilstrækkeligt afgørende — Frøken Renata var bestemt til at ægte en anden: Kejser Ferdinands Dattersøn, Kejser Maximilians Søstersøn, Hertug Wilhelm af Bayern.

Dette Giftermaal kom virkelig nogen Tid efter i Stand, og hermed endtes det kunstigt opdrevne Mellemværende mellem Danmark og Lothringen. Hverken de tvivlsomme Arvekrav, som Christian II's Slægt mente sig at sidde inde med, eller Enkehertuginde's Trang til politiske Rænkespind var længere i Stand til at holde det oppe, nu da Peder Oxe ikke mere var med.

I Mangel af at kunne følge Peder Oxe i det enkelte under hans sidste Ophold i Lothringen, har det sin Interesse at gøre en Slags Prøve paa, hvad han undgik, ved at se, hvorledes det kort efter gik hans afviklede Venner. I December 1566 blev Wilhelm von Grumbach erklæret i det tyske Riges »Acht«. Det overdroges Kurfyrst August at udføre Dommen. Han gjorde det af et godt Hjerte. Inden Aarets Udgang belejrede han Gotha, hvor Hertug Johan Frederik og Grumbach havde søgt Tilflugt. De maatte tilsidst overgive sig paa Naade og Unaade. Wilhelm v. Grumbach, Kansler Bruck og flere blev henrettede og parterede, Hertugen slap med livsvarigt Fængsel. Dr. Justus Jonas, der var sendt til Erik XIV for at skaffe Hjælp, blev opsnappet af et dansk Orlogsskib, bragt til København og halshugget dør i Juni 1567. Retten maa have sin Gænge. Peder Oxe sad ved denne Lejlighed paa den rette Side af Skranken, blandt Dommerne.

Selv red han i Efteraaret 1566 efter fuldendt Forretning i Lothringen trøstigt nord paa. Alt var bragt i Orden. Papirerne sorterede. Pengepapirerne i god Behold. De farlige Beviser alle brændte. Fortiden laa bag ham, Fremtiden fuldt betænkt foran. Intet manglede. Maaske endog Karper,

Krebs, Frøer eller dog Podekviste i Færdesskrin hos Følgets Svende. I hvert Fald Vrimmel af Planer i hans egen Pande, som Høstvinden viftede. Det lettede at sætte Foden paa holstensk Grund, atter vide sig i Værn hos Statholderen, Henrik Ranzau. Hvor forskelligt fra for ni Aar siden, baade for Peder Oxe og for Landet. Med Grund hed det i den holstenske Lærkevis: Als ich weg flog, als ich weg flog, war Haus und Scheu voll. — Als ich wieder kam, als ich wieder kam, war alles verzehrrt. Men selv om alt nu var fortæret, alle Hjælpekilder udtømte, saa var Haabet ikke dermed ude. Peder Oxe var selv Lærken, der bragte Vaaren med sig.

Og som Vaarens Budbringer, som en Frelsens Engel ventedes han af alle, Konge, Standsfæller, Folk. Han følte selv Vaarens Kræfter i sig.

IV. PEDER OXES HJEMKOMST OG OPHØJELSE.

1.

I Oktober 1566 synes Peder Oxe at være kommen tilbage til Danmark. Han fik straks sit tidligere Sæde i Rigsraadet. Den 4. December fik han Forleningsbrev paa Vordingborg frit og kvit, samme Len, som i sin Tid Henrik Gjøe ogsaa havde faaet tilbage tilligemed Gisselfeld, da han vendte hjem fra Fjenden, Christian II, og gik i Tjeneste hos Frederik I. Den 15. Februar 1567 fik den gamle Mogens Gyldenstjerne sin Afsked som Statholder paa Københavns Slot, og Peder Oxe blev ansat i hans Sted. Som det udtrykkes i en Dagbog fra den Tid: »15. Februar kom Johan Friis og Peder Oxe paa Københavns Slot igen, og Hr. Mogens Gyldenstjerne maatte derfra og ned i Byen.« Endelig den 17. August samme Aar blev Peder Oxe Righofmester, den højeste Stilling i Riget.

Man vilde dog sikkert misforstaa Forholdet, hvis man antog, at denne Peder Oxes gradvise, om end hurtige, Stigning svarede til en lignende Fremgang i Indflydelse og Magt. Han synes tværtimod straks ved sin Hjemkomst at have faaet Magten og Indflydelsen, medens Æresposterne fulgte bagefter som en blot Bekræftelse heraf. Dette svarer ogsaa til de vanskelige Forhold, der forelaa, som kun kunde løses ved en virkelig, om end stiltiende, Overdragen af Styret til en enkelt. At denne enkelte var Peder Oxe,

kan der ikke være Tvivl om. Han var fra sin Hjemkomst Kongens og Rigsraadets kaarne Tillidsmand, hvis Magt strakte sig langt videre end selv den højeste Embedsstilling som Rigshofmester, hvormed han sluttelig beklædtes. At det var saa, bekræftes af de ypperste Vidner. Den franske Gesandt i Danmark skrev den 26. Februar 1567 hjem til Carl IX: »Kongen af Danmarks Sager har, medens denne Krig har staaet paa, hidtil været saa slet ført som nogen Fyrstes i Verden. Men nu har han lært, hvorledes han skal bringe alt i god Stand . . . Nu føres hans Affærer paa en ganske anden Maade, end tilforn er sket, uden at dog nogen af hans Raader eller Øverster har faaet Afsked. Men der er ogsaa en saadan Haand ved Sagerne, som aldrig tilforn.« Det er Peder Oxe, til hvem han siger. Det samme udtrykkes, om end i lidt bedskere Ord, af dennes gamle Fjende, Enkedronning Dorothea. Den 1. Januar skrev hun til sin Datter, Kurfyrstinde Anna i Sachsen: »Peder Oxe er nu højt paa Straa, højere end han nogensinde har været. Han gør og lader med Vor Søn, Kongen, som han vil.«

Peder Oxe var dog meget for klog til at stille denne sin Magt unødvendigt til Syne. Den beroede jo paa, at alle var enige om, at han var Manden. Han foretrak at fremhæve Enigheden og selv være blot en Slags Fuldbyrder af den fælles Mening. Paa denne Vis lykkedes det ham, med den mindst mulige Gnidningsmodstand, at arbejde sammen med Johan Friis og de øvrige Rigsraader. Træffende udtrykte Enkedronning Dorothea Forholdet, naar hun kort efter skrev til Datteren i Sachsen: »Kongen er paa Frederiksborg. Kansler Johan Friis og Statholder Peder Oxe føre for det meste Regeringen.«

Denne Peder Oxes Form for Optræden var forsigtig og beregnende. Den var i høj Grad hensigtsmæssig, ja, næsten nødvendig, naar det gjaldt om at faa alle Standsfæller

med til at dele nye Byrder i Form af frivilligt paatagne Skatter osv. Den stemmede ogsaa med noget af det høiligt, smidigt Glatte i Peder Oxes Væsen og med hans Erfaringer fra Lothringen, hvor han havde lært, at den stille Magt lettest udøves ved at undgaa Magtens Skin. Men man tager dog næppe fejl i, at denne Frihed for tidligere Overmod og Voldsomhed, denne Trang til at samle alle til en Enhed, tillige aabenbarede noget Nyt hos ham, en afklaret Overlegenhed, en lutret Herskerevne, et rigere, varmere Syn paa Fædrelandet og den store Opgave, som det nu stillede til ham.

Men just dette Peder Oxes Dobbeltforhold, hans afgjorte Magt og Indgriben overalt, og hans Unddragen sig for hvert Skær af Eneraade, gør det for Nutiden endnu vanskeligere end for Samtiden at spore hans Veje. Som næsten enevældig Styrer af Danmark-Norge lykkedes det ham at utydeliggøre, hvorfra Bevægkraften udgik, lidt efter lidt at bibringe Kongen og sine Standsfæller en rolig Fornemmelse af, at alt egentlig gik af sig selv og som forhen.

De store Opgaver, der ved Peder Oxes Tilbagekomst raabte paa Løsning, var: Forsoning af Sømagternes Vrede over Øresundsspærringerne, Ordning af Landets forvirrede Pengeforhold, Fortsættelse af Krigen med Sverig, indtil Fred med Ære kunde opnaas. Af disse tre Opgaver var Forsoning af Sømagterne den mest paatrængende. Det nederlandske Gesandtskab ventede jo i København paa Svar paa sine Fordringer. Blev Svaret Afslag, maatte Krig med Nederlandene og Spanien blive Følgen.

Som det vil erindres, havde det første danske Svar til de nederlandske Udsendinge været overlegent og afvisende. Disse havde derpaa opstillet de tre Krav: Sundet aabnes, alle nye Paalæg afskaffes, og Erstatning betales for de forvoldte Tab. Det var hertil, man nu skulde tage Stilling.

Det danske Svar, som af Peder Oxe eller dog under hans Indflydelse afgaves, var holdt i en helt ny Tone.

Danmark havde Uret, saa udtaltes der omtrent med rene Ord. Sundet skal derfor blive fuldstændigt aabnet paany. Vin, Salt og alle andre Varer maa fremtidigt frit passere, kun selvfølgelig ikke Vaaben og Krigsfornödenheder; dog skal enhver Skipper skriftligt love ikke at ville sejle til Sverig. Alle nye Paalæg, særlig alle de Afgifter, hvorom Skipperne havde at forhandle med Borgemester Markus Hess, skulle fremtidigt være afskaffede. Kun forbeholder Kongen sig nu, da hans Flaade er i daarlige Omstændigheder, at maatte efter det Speierske Forligs Ordlyd, og naturligvis mod fuld Erstatning, benytte nederlandske Skibe eller dog udtage Søfolk og Skyts af forbi-sejlende Skibe. Hvad endelig Erstatningsspørgsmaalet angaar, saa er Danmark villig til at betale for de forvoldte Tab; men for Øjeblikket savner det baade Ro til nærmere at undersøge alle de mange enkelte Tilfælde, og først og fremmest Penge til at betale med. Rent praktiske Grunde gør det derfor nødvendigt at opsætte Afgørelsen af denne Sag til efter Fredsslutningen.

Saaledes lød det danske Svar, hvormed Forhandlingerne afsluttedes, idet Gesandterne erklærede, at deres Regering kunde modtage de deri gjorte Tilbud som Grundlag for en videre Forhandling. Svaret var, hvor naturligt og ligefremt det ved et flygtigt Blik end kunde synes, i Virkeligheden et diplomatisk Mesterstykke. For det første forskaffede det, hvad der i Øjeblikket var det afgørende, foreløbig Ro; selv om Nederländerne tænkte paa Krig mod Danmark, vilde Angrebet nu først kunne ske til næste Foraar. Dernæst var Svaret saaledes affattet, at det ganske maatte vinde de nederlandske Købmænd. Hvor beroligende og lovende for Fremtiden var ikke denne aabent udtalte Misfornøjelse med den tidligere Fremgangsmaade at spærre Øresund!

Og det var ikke den ængstedes Tilbagekaldelse af, hvad han tidligere havde gjort og maaske agtede at gøre, naar han atter fik sin Frihed, nej, det var den nye Statsmands Fremtidsplan, Udtrykket for et virkeligt Systemskifte. Hvor uforbeholdne og ærlige var ikke disse Løfter, hvor reel og klar ikke den hele Besked! Der var næppe nogen Tvivl om, at dette Svar vilde berolige Sindene i Holland. — Og hvad var der saa egentlig lovet? At Danmark fremtidig kun paa lovlig Vis vilde gøre Retten til Told i Øresund gældende, medens Sagens Kærne dog egentlig var, hvorvidt Danmark ved sin Optræden ikke overhovedet havde forspildt denne Ret. Og hvad Skadeserstatningen angik, saa lød det vel ret klart, at Danmark umulig kunde betale den straks, da det savnede Penge, saa at Sagen altsaa maatte udsættes, indtil der blev sluttet Fred; men et Spørgsmaal var det, om ikke Jærnet vilde blive koldt imedens, saa at, naar Evnen til at betale endelig var tilstede, Villigheden da samtidig vilde være omsat i Modstandskraft. — Og endelig, men det tænkte ingen paa, midt i denne Knude af forsvarligt knyttede Løfter laa der et lille, uskyldigt Forbehold, ikke skjult, men aabenlyst for alle; i det vendte Sagens Traad den samme Vej tilbage, saa at man ved raskt at trække deri, kunde bringe hele Knuden til atter at løse sig op. Peder Oxe udførte siden denne Kunst for Nederlænderne.

Det danske Svar var imidlertid tillige særligt afpasset efter Forholdene i Nederlandene, som ingen kendte bedre end Peder Oxe. Han var nøje inde i, hvad der her halvt skjult foregik; med usvækket Interesse havde han fulgt alt. Han vidste, at Spændingen var stærk mellem den spanske Statholderinde og hendes Undersaatter, at den gærende Uro kun ventede paa Anledning til Udbrud. Frygten for Begivenhederne mod Nord var et af de sidste Baand, der knyttede deres Interesser sammen, fjernedes

den, maatte Bruddet snart blive aabenlyst. Derfor vogtede han sig vel for at føre et udfordrende Sprog; en ydmyg Tone og mange beroligende Løfter kom det an paa; om de ikke lod sig opfylde, var mindre afgørende. Blot det, at de gaves, vilde i Øjeblikket være det tilstrækkelige Paaskud til at lade Sagen ligge, ægge Nederlændernes Lyst til Oprør og Statholderindens Vilje til at kue det. Og var først denne Kamp begyndt, kunde ingen beregne, naar og hvorledes den vilde ende. Danmark vilde vel i hvert Fald forlængst kunne have bragt sig og sin Øresundstold i Sikkerhed. — Begivenhedernes Gang gav Peder Oxes Beregning Ret. Oprøret udbrød kort efter, at det danske Svar var modtaget, og der gik over 80 Aar, førend Kampen blev tilendebragt.

Med dette Svar var Danmarks Skæbne foreløbig afgjort. De andre Magter, der i Øresundsspørgsmaalet be-
 tragtede Nederlænderne som deres naturlige Talsmænd, slog sig til Ro ved de Løfter, der egentlig kun var givne disse, men rimeligvis vilde komme alle tilgode. Faren var altsaa overstaaet, og Sagen moden til at træde ind i sit næste Stade, hvor Peder Oxen ikke længere indskrænkede sig til Selvforsvar, men gik angrebsvis til Værks.

2.

Næppe var der skaffet et Øjeblikks Ro og Pusterum overfor Sømagterne med deres Øresundskrav, førend Peder Oxen maatte vende sig til et nyt brændende Spørgsmaal, Landets Pengevæsen. Her herskede den vildeste Forvirring. Paa Grund af de overvældende Krigsudgifter havde man slaaet slet Mønt, pantsat de fleste Len, gaaet i Borgen for Kongen til Fremmede, og endda ikke naaet fuldt at lønne Lejetropperne, saa at disse ansaa sig berettigede til at nægte Krigstjeneste og plyndre Landet for at skaffe sig

Føden. Det hele var et bundløst Uføre, hvor ingen mere vidste hverken ud eller ind.

Peder Oxes Løsning af Vanskelighederne var saa simpel og klar, at den, som enhver genial Løsning, næsten forbløffer ved sin jævne Ligefremhed. De siden da forløbne Aarhundreder har i den Grad bekræftet Rigtigheden af hans Fremgangsmaade, at den forekommer os næsten hverdagsindlysende. Selv det dristigste i den, hans Forudgriben af en senere Tids Syn paa Stat og Fællesvirke, er i vore Dage blevet saa gennemført i mangfoldige Former, lige fra frie Forfatninger til gensidig Forsikring og Andelsforetagender, at man nu næsten har ondt ved at opdage det nye deri. Det er den største Ros, der kan udtales over en Mands Virksomhed for 350 Aar siden.

Peder Oxe gik ud fra, at et Rige som Danmark-Norges Pengekraft og Ydeevne ikke kunde være udtømt ved blot et enkelt uheldigt og kostbart Foretagende som den hidtil førte Krig. Der var naturligvis tilstrækkeligt Penge tilstede til atter at bringe Riget paa ret Køl. Det dyreste af alt var, at lade Landet forbulne og ødes som nu i Landskaberne østensunds, hvor Skaane, Blekingen og Halland i fire Aar var blevne plyndrede og afbrændte skiftevis af fjendtlige og egne Hære. Det gjaldt blot om, alle i Fællig at lægge Ryg til, i Takt skyde paa, med sikker Forvisning om, at ingen Enkeltkraft skulde blive misbrugt eller gaa til Spilde.

Riget skulde skaffe Penge; men selvfølgelig ikke under den umulige Form, at luske sig til af én ægte Mark at lave tre uægte. Alle udgivne slette Markstykker, de fir-kantede Penge eller »Klippinge«, som de kaldtes, skulde derfor straks indløses og aldrig udgives mere. — Riget var i Nød. Saalænge skulde da alle betale Skat, den skattefri Adel som de andre. Men selvfølgelig ikke under den jappet uretfærdige Form, at enkelte skulde uden Sikkerhed »laane« Penge til eller gaa i Borgen for Kongen. Alle saa-

danne Laan og Forløfter skulde straks afstives med passende Pant. Men derpaa skulde den samlede Adel tilligemed alle andre hidtil skattefri, kongelige Personer ikke undtagne, betale en strengt retfærdigt fordelt Skat. De her ved indkomne Penge var ikke Kongens, men Statens. De var bestemte til at anvendes til Statens Vel, og Undersaatterne havde Ret til at kræve og gennem sine Tillidsmænd paase, at dette virkelig skete. Derfor var det nødvendigt, at de forvaltedes af dertil beskikkede Mænd og kun udbetaltes til Krigsøjemed eller Gældsafdrag. De Mænd, hvem den offentlige Tillid kaldte hertil, havde tillige at sørge for, at Hær og Flaade holdtes paa forsvarligste og billigste Maade, samt at Regnskaberne førtes klart og gennemsigtigt.

Det var disse nye og simple Grundsætninger, der udgjorde Benbygningen i Peder Oxes Ordningsplan. Grundtanken i Styrelsen var: Klarhed, Tillid, Gensidighed. Naar meget deri kunde minde om Nutids Forfatningsformer, og derfor kunde friste til at antages blot at hidrøre fra en Nutids Betragtters farvede Syn, saa laa dog just her tillige den største Afstand fra vor Tids Opfattelse. Det »Folk«, hvis Magt og Rettigheder Peder Oxe her hævdede, var nemlig personliggjort i ham selv, var ham selv, hans egen vidunderlige Pengesans, Styreevne og Udvejsnille i travl Virksomhed. Her var ikke blot det Selvbedrag, som enhver Folkeleder i Nutiden gør sig skyldig i, naar han formummer sin Magtlyst som Folkekrav. Men dette »Folk« i Nutids Forstand var for Peder Oxe endnu ikke rigtig til. Han behøvede ikke, som en ærgerrig Politiker nutildags, først at fortrække det ved at omdanne det i sit Billed. Det var for ham nærmest kun en tænkt Størrelse, en Hjælpe-linie, dragen ud fra egne Evner til et følt Krav, en genial Forudførmelse af noget kommende.

Og til Vederlag for den Begrænsning i Kongens Magt,

som Peder Oxen naturligvis indsaa, at hans Ordning medførte, var han villig til at udlevere og forøge en anden Indtægt og et Magtmiddel for Kongen, hvortil nutildags ikke haves noget tilsvarende. Hvad han tog fra Kongen ved at begrænse hans Magt over Landets Skatter, gav han ham igen, som vi straks skulle se, ved stærkt at forøge den kongelige Indtægt, Sundtolden. Den Ligevægt i Magtfordeling mellem Konge og Folk, som Peder Oxen gennemførte, var da i hvert Fald meget forskellig fra den i vore Dage gældende.

Straks efter Peder Oxes Tilbagekomst holdtes der i Oktober og November 1566 Rigsraadmøder, hvori han vistnok forelagde og begrundede sine Skatteforslag. Udfaldet blev en Beslutning om, at Adelen skulde betale inden førstkommende Kyndelmisse (2. Februar 1567) en Trediedel af alt sit Gods's aarlige »visse Indtægter«, og det, hvad enten dette Gods var Arvegods eller blot Pantegods eller Forleninger. Omtrent samtidigt vedtoges det (20. Novbr. 1566), at alle Bønder hele Landet over skulde betale en Kvægskat, hvilken Form for Skat formentlig mest retfærdigt ramte Skatteevnen. Skatten bestemtes til 33 Øre af hver Hest, Ko og plovfærdig Okse, 17 Øre af hvert Øg eller Ungnød, og 9 Øre af hvert Føl, Kalv, Faar, Ged eller Svin. Skatten skulde være indbetalt inden Fastelavn. Da Rigsraadet ikke kunde paalægge Adelen Skat, maatte ifølge kongelig Fuldmagt Peder Oxen og andre først paa de forskellige Landsting erhverve dens Samtykke dertil. Vi kende ikke det samlede Udbytte af Adelskatten, der vistnok maa have været omkring en halv Million Kroner. Kvægskatten indbragte 354,000 Kroner.

Samtidigt hermed var Peder Oxen betænkt paa at betrygge alle dem, der som Laangivere eller Forlovere havde ydet Kongen Pengestøtte uden Sikkerhed. De fik efterhaanden Pant i Kronens Len og Gods. Ad denne Vej

varetog han baade straks og i de følgende Aar et dobbelt Tarv. De pengeydende fik Sikkerhed. Men efterhaanden krævede han ogsaa flere Penge af dem, saa langt Pantesikkerheden strakte. Uden nye Skatter, blot ved at forhøje Laan i samme Pant fik han saaledes Landets brugbare Pengemidler forøgede.

Jævnside hermed gik en ny og ærlig Klarhed i Forvaltningen i det hele. Den ytre sig ikke blot i, at der ikke længer møntedes Klippinge, og at de gamle efterhaanden inddroges. Den strakte sig lige til selve Statsregnskaberne. Forhen havde de været ført paa en højst forvirrende Maade: To sideordnede Rentemestre delte Forretningerne uden bestemt afgrænsede Omraader. Hver førte sit Regnskab, men det ene beregnedes fra Nytaarsdag til Nytaarsdag, det andet fra Mikkelsdag til Mikkelsdag. Aarsregnskabet var altsaa aldrig samtidig opgjort, og da stadig den ene Rentemester maatte forstrække den anden, naar det skortede paa Penge, kunde tidt de samme Summer optræde i begge Regnskaber, til usigelig Forvirring og hindrende ethvert Overblik. Alt dette Virvar afskaffedes med ét ved Peder Oxes Tilbagekomst. Med Finansaaret 1567 indførtes en ny Ordning, og Oversigten over Statens Indtægter og Udgifter gaves i et samlet Regnskab, saa klart, gennemsigtigt og overskueligt, at selv et Barn vilde kunne fatte det.

3.

Næppe var der ved disse Forholdsregler bragt nogenlunde Orden til Veje, førend Peder Oxe trak i den Løkke, han saa behændigt havde anbragt i Øresundstolden. De nederlandske Udsendinge var jo i Efteraaret 1566 vendt tilbage med det beroligende Svar, at Danmark gav efter paa alle Punkter. Kort efter var derpaa Oprøret i Nederlandene udbrudt. Øjeblikket var altsaa gunstigt. Det

Krav, man i det sidste danske Svar havde opstillet, om i Henhold til det Speierske Forlig, dog naturligvis mod fuld Erstatning, at maatte udtage Søfolk og Skyts af forbisejlende Skibe eller bruge selve Skibene, skulde nu udnyttes. Den 25. Februar 1567 støbtes Kuglen. (Danske Samlinger. Øresunds Told, no. 821 S. 113. R. A.). Planen gik ud paa at ombytte denne Forret med Paalægget af en ny Afgift af hidtil ukendt Størrelse. Man besluttede paa denne Dag fremtidigt at opkræve de saakaldte »Lastpenge«. Der skulde afkræves hvert Skib en Afgift af ikke mindre end 4 Kroner af hver Læst Varer, og hvis Skibet blot var ballastet, 2 Kroner af hver Læst, som Skibet var drægtigt. Det var en Afgift, imod hvilken alle tidligere var som en Børneleg. Gennemførtes den, vilde det spores paa Varernes Pris overalt i Nordeuropa.

Som alt, hvad Peder Oxen foretog sig, laa der her en klar og i visse Maader berettiget Tanke til Grund. Han vidste særdeles vel fra sit Ophold i Nederlandene, at man her i de sidste Aaringer omgik Øresundstolden. Denne var ikke længer, hvad den burde være i Forhold til den stærkt tiltagne Sejlads gennem Sundet. De fleste Afgifter beregnedes nemlig paa gammeldags Maade af Skib, ligegyldigt om dette var stort eller lille. Ganske naturligt havde man da lagt sig efter at befare Sundet med bestandigt større Skibe, hvorved Afgiften betydeligt formindskedes. Det var denne Omgaaen af de gamle Toldafgifter, som nu skulde rammes ved Told af Varemængde og Skibsdrægtighed.

Det har sin Interesse at iagttage det Væld af Tanker, der i disse Februardage 1567 sysselsatte Peder Oxen. Den 15. Februar havde han overtaget Posten som Statholder paa Københavns Slot, og hermed Styret over alle Enkeltheder, hvad Hærs og Flaades Udrustning angik. Der kom nu en Fart deri, som var ukendt i gamle Mogens Gylden-

stjernes Dage. Flaaden skulde være udrustet og klar til at løbe ud i de første Dage af April. Alle Købstæder maatte stille Baadsmænd, og Peder Hvitfeldt blev afsendt til Nederlandene for at skaffe flere. Seks Skibe sendtes til Gulland for at bjærge Skytset af de ifjor strandede Skibe. For at skaffe Fetalje til Flaaden, blev en Madskat udskreven, paa forventet Efterbevilling, naar Rigsraadet samledes. Jævnside hermed blev der passet skrappt paa de tyske Knægte. Deres Voldshandlinger blev opskrevne for at straffes ved Fradrag i Løn. Franske og skotske Hageskytter blev antagne for at afløse de tyske.

Paa samme Tid blev en Del Rigsraader sendt til Stralsund, hvor Kejseren og nogle Kurfyrster havde lovet ved Mægling at ville søge Krigen mellem Danmark-Norge og Sverig tilendebragt. Endelig oprettedes den 24. Februar det første ordnede Postvæsen i Danmark, idet der befaledes Lensmændene at holde hver især et bestemt Antal »Postklippere« (Heste), samt ved Færgestederne Baade, der hurtigst muligt ad nærmere angivne Veje skulde bringe Posten videre.

Alt sammen, Flaade, Hær, Fred, Post, var Forhold, der burde ordnes. Selv om Fred maatte opnaas, var særlig Flaaden højst fornøden til Gennemførelsen af det, der nu skulde foretages med Øresundstolden.

Man forhastede sig ikke med at meddele Statholderinden i Nederlandene den nye Afgift, »Lastpenge«. Hun havde i Mellemtiden nøjere overvejet det sidste danske Svar til hendes Gesandter og fundet, at Danmark burde tvinges til yderligere Eftergivenhed i to af Punkterne. At Skipperne skulde udstede en skriftlig Forpligtelse til ikke at sejle til Sverig, forekom hende misligt og muligt skjulende en Faldgrube. Hun forlangte derfor, at det skulde være nok, naar de blot gav Tolderen et mundtligt Løfte. Fremdeles, Kongens Ret til mod Godtgørelse at benytte neder-

landske Skibe og Mandskab mod Sverig var vel aabent udtalt i det Speierske Forlig; men Danmark var nu stedt i Fare; man kunde passende benytte Lejligheden til at tvinge det til at give Afkald paa denne trykkende Forret. Hun skrev derfor til Frederik II og betydede ham, at hun ikke kunde gaa ind herpaa, ligesom hun ogsaa maatte beklage ikke at kunne opfylde hans skriftlige Begæring om at overlade ham et større Parti Krudt, da hun selv havde Brug for hele sin Beholdning mod sine oprørske Undersaatter. (Breve af 4. og 25. Marts 1567. Nederlandene Nr. 15. Papir R. A.).

Frederik II's Svar paa disse Skrivelser røbede ikke den Storm, der var i Gære. Vel kunde han ikke opgive at forlange skriftlig Forpligtelse fra Skipperne, men derimod skulde han gerne paa Statholderindens Anmodning iaar unnlade at gøre sin Ret til at anvende nederlandske Skibe og Mandskab gældende. Dog maatte han for denne Villighed forbeholde sig et ubetydeligt lille Vederlag af hvert Skib. — Dette var alt, hvad Statholderinden kunde vente sig. Frederik II veg øjensynligt Skridt for Skridt. Det omtalte lille Vederlag var maaske knap en Skrivelse værd. Da hørte hun med Et til sin Forfærdelse, hvad dette lille Vederlag havde at sige, en Afgift af hidtil uhørt Størrelse. Den slukte Strid flammede atter op i det mest ubejlelige Øjeblik.

Thi hvad var herved at gøre? Nederlandene var i Oprør, og det var tydeligt nok i Tillid hertil, at Danmark nu vovede et saadant Skridt. Det var altsaa Meningen med det danske Forbehold, som hendes Gesandter havde forbigaaet som uskyldigt. Under Lovlighedens Skin vilde man nu give Skipperne Valget mellem at afstaa Mandskab, Krigsfornødenheder og maaske hele Skibet eller betale en Afgift, hvis Størrelse afgang af de Danskes Forgødtbefindende. Saa ugunstige Vilkaar havde der aldrig tilforn hersket ved Øresund, og dem havde hendes Gesandter overset og paa

en Maade godkendt ved at gaa ind paa Forslaget som Forhandlingsgrundlag.

Efterretningerne fra Helsingør bekræftede kun altfor vel, at hun havde Ret. Da Foraarsskibsfarten begyndte, kom de nederlandske Skippere i massevis til Sundet, kry af den i Efteraaret vundne Sejr. Men til deres Forbavselse læste de Opslaget paa Toldboden, hvori Kongen bekendtgjorde den nye Afgift. Tolderen betydede dem, at det var i deres egen Interesse at betale dette »lille Vederlag«, thi ellers saa han sig nødsaget til i Henhold til det Speierske Forlig at lægge Beslag paa deres Mandskab, Krigsfornødenheder og Skibe, som Hs. Majestæt — ganske vist mod Erstatning — vilde benytte i Krigen mod Sverig. Forbavselsen og Forbitrelsen var stor, men herved var intet at gøre, der var nok af danske Krigsskibe i Nærheden, den svenske Flaade var ikke til at øjne, og Tolderens Trusel var just ikke til at spøge med. De fleste betalte derfor Afgiften og løb igennem. Men ved deres Hjemkomst holdt de sig skadesløse ved Klager og Trusler samt — forhøjet Pris paa deres Varer.

Statholderinden var kommen i den mest vanskelige Stilling. Hun havde øjensynlig ladet sig narre, da hun i Efteraaret lod Danmark slippe for saa godt et Køb og tilstod det Udøvelsen af denne farlige Rettighed. Hendes Hu stod afgjort til at tugte den forvorpne Sørøverstat, der saa aabenbart spottede hende. Men Omstændighederne umuliggjorde dette. Hendes egne oprørske Undersaatter gav hende nu nok at bestille, og det vilde have været en Ubesindighed uden Lige i dette Øjeblik at splitte sine Kræfter. Hun maatte da finde sig i det Uundgaaelige. Paa den anden Side kunde hun heller ikke nægte sig selv, at dette Retsbrud fra dansk Side paa en Maade kom hende ganske belejligt. Hvem andre gik det nemlig ud over end netop hendes oprørske Undersaatter? Disse kætterske Amsterdammere kunde nu selv prøve Følgerne af at svinge deres lovlige Regering. For-

holdene ved Øresund turde muligt blive en af hendes virksomste Forbundsfæller. Under Indtrykket af disse forskellige Hensyn tog hun sit Parti. Hun satte al Kraft paa at kue Oprøret hjemme og nøjedes udadtil med, forbitret i sit Hjerte og dog samtidigt ret vel tilfreds, at føre en buldrende, men intet betydende Noteveksel med Danmark.

Englands Vrede faldt ligesaa uskadelig ud. Dronning Elisabeth sad endnu for usikkert paa Tronen, og den engelske Sømagt var for meget i sin Vorden, til at hun for denne Sags Skyld skulde begynde nogen Krig. Sammen med Nederlandene kunde der maaske have været Tale derom; alene sendte hun, som de, ikke Krigsskibe, men Noter. Heller ingen af de andre Sømagter kunde tænke paa at drage Sværdet. Hos dem alle omsatte sig derfor Misfornøjelsen med det nye Paalæg i det inderlige Ønske om snarlig Fred i Norden, et Ønske, Danmark delte og gerne saa anvendt som Tryk paa Sverig.

Peder Oxe havde altsaa regnet rigtigt, da han valgte dette Øjeblik til at udføre sit dristige Vovestykke. Men han havde ligeledes regnet rigtigt, hvad Paalægets Form og Følger angik. Betaling efter Læster var en Maalestok, der holdt Trit med alle Størrelser paa Skibe og lige retfærdigt og lige let lod sig anvende paa de største som de mindste. Intet Under, at denne Form for Afgift, engang indført, ikke atter lod sig fordrive fra Øresundets Toldruller.

Peder Oxe var vel ikke saa barnlig at tro, at denne Afgift skulde være kærkommen for de Søfarende. Men han forudsaa, hvad Udfaldet godtgjorde, at den foruden at være indbringende for Danmark tillige var et bestemt Fremskridt i Forhold til, hvad den afløste. Den Ret til at beslaglægge Skibe og Mandskab, som det Speierske Forlig hjemlede Danmark, var nemlig et Minde fra en barbarisk Tid og i høj Grad stridende mod Grundlovene for Handel og Samfærdsel. Det maatte følgelig være i de Søfarendes velfor-

staaede Interesse at se den ombyttet med en Pengeafgift. Peder Oxes Færd var derfor paa dette Omraade saavel som paa de tidligere parret med klog og virkelig Hensynstagen; ikke en blot og bar Voldshandling, men tillige en Forandring til det bedre. Han havde Ret i, at Afgiftens Størrelse væsentlig set var det ligegyldige. Hvor højt den end sattes, vilde den blive næsten umærkelig, naar den siden fordeltes paa Varerne ved Salget. En Købmand burde med Glæde betale det dobbelte, naar han for saa billigt Køb kunde faa sikker Fart og hurtig Behandling. Og i denne Henseende var Peder Oxen fuldstændig klar over, hvad Forpligtelse han paatog sig: under hans Styrelse fik Tolderen skarpt Tilhold om redelig og rask Besørgelse af de Søfarende. Og efter Krigen veg Peder Oxen end ikke tilbage for den Følgeslutning, at Danmark ved denne Afgift havde forpligtet sig til at holde Østersøen ryddelig for Sørovere.

Endelig havde dette Paalæg et andet Præg end næsten alle tidligere. Kun sjældent havde Danmark dristet sig til samtidigt at forhøje Tolden for alle søfarende Folk, men havde skiftevis taget enkelte ud og derved af Forsigtighedshensyn stadigt begaaet Forurettelser. Peder Oxen gjorde her som sædvanligt Skridtet fuldt ud og blev saaledes netop ved sin tilsyneladende Hensynsløshed retfærdig. Alle uden Undtagelse maatte de betale Lastpengene. Lybæk var vel som Danmarks Forbundsfælle fritagen under Krigen. Og Stettin slap med en samlet aarlig Udgift af 16,000 Kroner. (Rentemester Regnskab 1568). Men efter Fredsslutningen ophørte begge Begunstigelser. Herved berøvedes Afgiften dens værste Brod, idet ingen i Kraft af den kunde underbyde de andre.

Eet gjaldt alle Peder Oxes offentlige Handlinger, den fordelagtige Side ved dem var den overvejende. Skønt han med Snildhed tog alle Hensyn, faldt denne Side dog bestemt i Øjnene som Værkets Forside. Hans Toldforhøjelse var i saa Henseende hans Mesterværk. Øresundstolden havde i Aaret

1563 indbragt omtrent 184,000 Kroner, Aar 1564: 148,000 Kroner; i Aarene 1565 og 1566 havde man trods Spæringerne holdt den oppe ved paatvungne Laan og andre Voldshandlinger, saa at Udbyttet ikke forringedes, men udgjorde 195,000 og 175,000 Kroner. Men hvad var alt dette at regne mod Udbyttet af Peder Oxes Forbedring? I Aaret 1567 indbragte Øresundstolden den fabelagtige Sum af 560,000 Kroner, altsaa næsten tre Gange saa meget som nogensinde tilforn, og heraf indkom alene de 377,000 Kroner ved Lastpengene. (Øresundstoldregnskaberne R. A). Frederik II havde al Grund til at være tilfreds med en saadan Statholder, der ikke blot kunde reise Penge, men endog skaffe dem uden Tynge for Landet i Form af Gave fra de fremmede Søfarende. Og Øresundstolden havde den overordentlig behagelige Egenskab ifølge gammel Hævd at tilfalde Kongens private Kasse.

4.

Peder Oxe havde ved det dristige Paalæg af »Lastpenge« vundet en dobbelt Sejr. Han havde besejret de »Søfarende«, det vilde sige Nederlænderne og Englænderne. Og han havde paa en afgørende Maade vundet Frederik II for sig. Disse bestandigt voksende Summer, der i Løbet af Sommeren 1567 strømmede ind i Kongens Kasse, var et talende Bevis for, at Peder Oxe var en dygtig og paalidelig Tjener. Det var derhos hans Standsfællers Tillid, der havde kaldt ham tilbage og lagt Pengestyret i hans Haand. Beredvilligt havde de ofret, hvad han forlangte til at bringe Statsskuden paa ret Køl. For saa vidt var han gunstigt stillet.

Men desuagtet truede der ham Vanskeligheder af den værste Art. Krigen maatte fortsættes, thi Mæglingsforhandlingerne i Stralssund førte ikke til noget. De Svenske nægtede at møde. Men hvorledes skulde nu han med en til-

intetgjort Flaade og en uvillig Hær føre den Krig, som de andre ikke havde magtet? Selv om han kunde undgaa, at den svenske Flaade lagde sig i Øresund, under de fremmede Skipperes Jubel spottede hans nye Ordning og paa lagde Danmark at betale »Lastpenge«, saa var Udsigterne dog mørke. Det var næppe troligt, at han skulde kunne holde det nogenlunde gaaende baade til Søs og til Lands. Men i saa Fald, i bedste Fald, hvad da? Fortsat Krig krævede fortsatte, uhyre Udgifter. Der maatte komme det Tidspunkt, hvor hans Standsfællers Tillid og Offervillighed tabte sig. Naar de var udpinte, vilde Tro blive til Trods og ende i Forbitrelse. Saa sad han der mellem to Stole, mellem Kongens og Adelens skuffede Tillid, uhjælpelig anbragt i det Uføre, som han havde lovet at raade Bod paa.

Peder Oxes Sind blev kun ægget af Farer. Just under disse brændte hans Omsigt og Raadsnarhed i klareste Lue. Han gik uforsagt paa. Og Held fulgte ham.

Hans største Held var uden Tvivl det, at Sverigs ypperste Mand, Claes Horn, ikke var mere. Ved et underligt Træf bortkaldtes denne just paa samme Tid, som Peder Oxe vendte hjem. Claes Horn havde været Erik XIV's bedste Støtte, lige udmærket som Kriger og som trofast hengiven Raadgiver. Med glimrende Dygtighed havde han rustet den svenske Flaade og besejret baade Herluf Trolle og Otto Rud. Med rolig Overlegenhed havde han standset sin Konge, da Erik XIV i Hidsighed fór med blottet Værge ind paa den fangne Otto Rud, fordi denne paastod, at han kun havde gjort sin Pligt ved at kæmpe til det sidste mod Svenskerne. Efter Nattestormen ved Gulland i Juli 1566 var Claes Horn bleven kaldt til Erik XIV, der havde betruet ham det vigtige Hverv i Spidsen for Hæren at overrumple Halmstad. Han mødtes med Kongen i Vadstena, aftalte Krigsplanen og rejste skyndsomst videre. Men Pesten indhentede ham. Han udaandede den 9. September

1566 i Åby Præstegaard i Østergötland. Havde han og ikke Hästsko ført Svenskerne i Slaget ved Svarteraa i Oktober, havde Daniel Ranzau maaske næppe sejret. Og ganske sikkert havde Claes Horn ikke tilladt den danske sammenskrabede, nye Flaade uhindret at optræde i Sommeren 1567 som Herre baade i Øresund og Østersø.

Men Claes Horn laa nu for Anker i Upsala Domkirke, tætved Gustav I's Gravkor. Og Peder Oxе behøvede ikke at tage stort mere Hensyn til hans Efterfølger, der ikke havde drevet paa Flaadens Udrustning med sin Forgængers Kraft. Pesten lagde sit hemmende Dække over Sverig og svenske Mænds Daadkraft, som den tilforn havde gjort det i Danmark. Peder Oxes nydannede Flaade opfyldte da sit dobbelte Hverv: at skræmme Skipperne i Øresund og holde Søen ryddelig helt op ad Gulland til.

Tillands blev Opgaven for Peder Oxе vanskeligere. En svensk Hær var i Foraaret 1567 trængt ind i det søndenfjældske Norge. Den belejrede Akershus og underlagde sig hele det aabne Land, med alle Byer fra Hammer ned om den Fjord, der nu kaldes Kristiania Fjord. Overalt blev Befolkningen tvungen til at hylde Erik XIV. Her maatte skaffes skyndsomst Hjælp. Akershus var det sidste faste Punkt i Frederik II's Eje. Daniel Ranzaus tyske Hær var som sædvanlig ikke til at faa af Pletten. I en Fart blev da en lille Flaade rustet i København for at føre 2000 danske Skytter fra Hæren i Skaane derop. Kongen befalede den gamle Marsk, Otto Krumpen, at stille sig i Spidsen for dem. Men da denne undslog sig paa Grund af sin Alder, fik Frans Brokkenhus Kommandoen. De naaede Pinseaften den 17. Maj ind i Fjordens Bund. Øjeblikkelig kastede Frans Brokkenhus sine Folk i Land, og Pinsenatten fejredes med voldsom Kamp i Oslo By, som Svenskerne havde inde. Et samtidigt Udfald fra Akershus støttede de danske. Men samme Nat var Belejringskyts naaet til Svenskerne. De

bragte det straks i Stilling, klart til Beskydning af Slottet. Da Dagen afløste den lyse Nat, maatte Danske og Nordmænd trække sig tilbage til Skibe og Fæstning.

Det saa ud, som om det hele var mislykkedes. Fra dansk Side maatte man foreløbig nøjes med at sende Ilbud ud i Landet for om muligt at faa Bønderne til at rejse sig. Belejringsskytset beskød næste Dag Slottet til Storm. Et Par Kartover sprang vel, men Slotsmuren led synlig Skade. Al Fordel var endnu paa Svenskernes Side. Saa tredje Dags Morgen viste sig med Et et Syn i Fjorden, der betog alle. Fire store, vel bemandede Krigsskibe styrede ind. Det var den brave Lensmand Erik Rosenkrans i Bergen, der igen havde været paa Spil og for anden Gang i denne Krig afgjorde Norges Skæbne. Forrige Gang erobrede han Trondhjem, denne Gang reddede han Akershus. Fra Bergens Brygge og By havde han i Huj og Hast samlet Mandskab og ilsomt sendt det afsted. Da de nu kom, sluttede Svenskerne med Grund, at det maatte være yderligere Hjælp fra Danmark. Frans Brokkenhus angreb jo straks deres Skanser ved Akerelven og drev dem over Elven tilbage mod Oslo. Svenskerne afbrændte da Oslo og trak sig tilbage, ivrigt forfulgte af Nordmænd og Danske. Paa Tilbageslaget afbrændte den svenske Hær Hammer og myrdede Befolkningen for, som i Blekingen, at danne et øde Belte mellem Landene.

Da Peder Oxen den 17. August 1567 paa Københavns Slot blev udnævnt til Righofmester, afløste ogsaa Frans Brokkenhus den altfor gamle Otto Krumpen som Rigsmarsk.

5.

Toget til Norge var lykkedes. Men det kunde ikke tvinge Sverig til Fred. For saa vidt dette overhovedet lod sig gøre til Lands med Vaaben, kunde det kun ske ved

Hjælp af Hæren i Skaane, den blandede tysk-danske Hær, over hvilken Daniel Ranzau var Øverste. Her var Forholdene ikke blevne bedre, end de havde været fra Krigens Begyndelse. De tyske Knægte og Ryttere, Hærens Hovedbestanddel, havde ikke faaet deres Sold fuldt udbetalt. Klagende og truende nægtede de at bryde op, gjorde Mytteri og tiltvang sig herved næsten aarlangt Vinterkvarter med Plyndring af nærmeste By og Land som Adspredelse. At skaffe Orden i disse umulige Forhold turde muligt blive Peder Oxes brydsomste Opgave.

Det synes, som om Frederik II med en vis Glæde har overladt Peder Oxe og det danske Parti at bringe denne Maskine i Stand, der hverken kunde undværes eller anvendes. Alle Grundene til Kongens eget Uheld hidrørte jo fra, at han i Tillid til dens Godhed havde indforskrevet den, men hverken med Grev Günther eller nogen anden som Maskinmester havde kunnet faa den til at virke. Nu kunde hans danske Formyndere se, om de kunde gøre det bedre.

Man har ikke nogen paalidelig dansk Redegørelse for, hvorledes Magtfordelingen mellem Kongen og Rigsraadet blev ordnet ved Peder Oxes Tilbagekomst. Højest sandsynligt har det hele blot beroet paa mundtlige Aftaler. Disse er dog i en ret trolig Form gengivne saaledes i en Indberetning fra den franske Gesandt, Charles Dançay, til sin Konge: De ved de nye Skattepaalæg indkomne Penge skal ikke gives Kongen af Danmark selv i Hænde, men bestyres af fire ham hengivne Adelsmænd, der har forpligtet sig til at underholde for ham paa Rigets Bekostning 12,000 Mand Knægte og 2000 fremmede Ryttere samt 25 Skibe, saa længe Krigen varer. Beretningen tilføjer: Kongen af Danmark har i Sandhed den gyldigste Grund til at takke Gud og erkende den besynderlige Naade, som Herren har ladet vederfares ham i den belejligste Stund. Thi uden denne havde hans Stat være i den største og øjensynligste Fare.

Hvilke Misforstaaelser der end i det enkelte maatte være i denne Fremstilling, saa lyder den dog i sine Hovedtræk ret troværdig. Den stemmer med, at der i den udskrevne Kvægskat udtrykkeligt anførtes, at den skulde anvendes til »Krigsfolkets Besolding«. Og i de forholdsvis beskedne Tal synes man at kunne skimte et Haab om, at Krigen snart maatte være omme.

Dette Haab glippede imidlertid, og Spørgsmaalet om Anvendelsen af Hovedhæren maatte afgøres. Fremrykning forudsatte med Nødvendighed en forudgaaende Mønstring, hvor Krigsherren overbeviste sig om, at Hæren var i brugbar Stand og derpaa betalte den det tilgodehavende Sold. Til enhver Tid var det naturligvis saa, at Krigsherren drev paa at faa Mønstring, og Knægte og Ryttere paa at faa Sold. I nærværende Tilfælde var det dog ikke Krigsherren, men hans Underordnede, der skulde skaffe Pengene. Og hvem var egentlig Krigsherren? Kongen var det vel af Navn, men de, der raadede over Pengene, var det af Gavn.

Disse uklare Forhold førte i Marts til stærke Rivninger. Snart overlod Kongen Peder Oxe og de andre nærværende Raader efter Aftale med Daniel Ranzau at bestemme Felttoget, snart forkastede han deres Aftale. Endelig fik Uenigheden et tydeligt Udtryk, idet Kongen den 28. Marts 1567 fra Frederiksborg skrev til Rigsraaderne, om de selv vilde behage at klare alt, hvad angik Afregning med Daniel Ranzau og hans Folk. Samtidigt sendte han Daniel Ranzau et Brev om, at Afregning og alt derhen hørende overlod han helt til sine Rigsraader. Han vilde ikke have det mindste at gøre eller skaffe dermed. De har Pengene under deres Hænder, og det er ogsaa dem, der har bragt dem til Veje.

Ved dette Skridt af Kongen blev ligesom et Skærmbredt kastet til Side, bag hvilket Peder Oxe hidtil havde staaet. Denne havde nemlig indtil da ligeoverfor Daniel Ranzau ladet Kongen være den ordførende og befalende, for saa-

ledes at skaffe Bud og Klager større Vægt. Nu stillede Kongen dem Ansigt til Ansigt og overlod dem selv at blive enige.

Daniel Ranzau holdt paa: ingen Fremrykning, før Afregning har fundet Sted. Peder Oxe: ingen Betaling finder Sted, før rigtig Regning er indgiven. Med sit skarpe Blik havde nemlig Peder Oxe opdaget, at de Summer, Landet hidtil havde maattet betale til Lejetropperne, var unødvendigt høje og langt overskred, hvad de skrevne Overenskomster lød paa. Hele Vinteren havde han gennem Kongen søgt at paatale disse Bedragerier. Nu var det overladt ham selv personlig at klare Sagen.

Peder Oxe og Daniel Ranzau var haarde Halse begge to. Og hver især havde de i dette Tilfælde et helt Samfund bag sig, hvis Tarv og Velfærd de skulde varetage. Peder Oxe Landets, Daniel Ranzau Hærens. Stridspunktet var, at man hidtil havde krævet og virkelig faaet udbetalt, eller dog anerkendt som berettiget Krav, en vis fast Sum i Maanedssold for hver Fane Ryttere eller Knægte. Herimod indvendte Peder Oxe, at dette var urigtigt. Der skulde til enhver Tid kun betales, hvad Sold der tilkom hver enkelt tilstedeværende Rytter eller Knægt. Ellers skulde man jo, hvis en Fane oprindelig havde talt 400 Mand, men der nu kun var 200 Mand tilbage, betale dobbelt Sold til disse og dog kun have den halve Styrke.

Efter Nutids Maade at dømme havde Peder Oxe Ret. Men hans Synsmaade forudsatte rigtignok ogsaa, at Folkene bestandig fik deres Sold udbetalt i rette Tid. Fandt dette ikke Sted, saa indtraadte der Fare for, at man, ved bagefter at betale efter levende Hoved, bedrog hele Fanen. Thi naar en Fane Knægte havde været fuldtallig 1564, men først fik Afregning 1567 efter hvem der da var tilstede, saa bedrog man jo alle de i Mellemtiden faldne eller af Sygdom døde for deres Løn. — Ja, hvor var de døde? spurgte Peder

Oxe. De kunde jo melde sig, saa skulde de faa deres Lønning. Men til blinde Numre udbetaltes ingen Sold. — Jo, vist var deres Ret endnu i Live, hævdede Daniel Ranzau. Peder Oxe selv kunde jo ikke heller slippe for at betale et leveret Sølvfad, fordi Sølvsmeden i Mellemtiden var død. Øversten og Kammeraterne var den faldnes Arvinger, og dem tilkom derfor den faldnes Lønning.

At denne Fortolkning, dreven til sin Yderlighed, maatte lede til Misbrug, er tydeligt nok. Og Peder Oxe har sikkert haft Ret i, at Misbrug fandt Sted. Men lige saa sikkert er det, at, hvor søgt end Daniel Ranzaus Paastand lyder: at Øverste og Kammerater var de faldnes Arvinger, saa svarede den dog til de virkelige Forhold. Mellem Ryttere eller Knægte, der aarevis ikke fik Sold, maatte der nødvendigvis uddanne sig et indfiltret Næt af Laaneforhold, hvor Kammerater gensidigt forstrakte hinanden indbyrdes, eller Øversten maatte give Forskud af egen Lomme. Og der var ikke mindste Sikkerhed for, at Kugler, Sværd eller Pest bagefter just ramte alene dem, der havde udlaant Pengene.

Peder Oxe og Daniel Ranzau havde hver paa sin Vis Ret. Lige ivrige var de. Ingen af dem formaaede at vrikke den anden af Stedet. Hele Sommeren brødes de. I Ordets egentligste Forstand, paastodes det, thi efter hvad der fortaltes, drog Daniel Ranzau under en af Forhandlingerne sit Sværd mod Peder Oxe, og Kongen maatte skille dem ad. Den 24. Juni turde Daniel Ranzau af Frygt for Peder Oxe ikke komme fra Malmø over til Københavns Slot, og Kongen maatte i den Anledning udstede et Lejdebrev for sin Hærs Øverstkommanderende. Peder Oxe synes dog at have været den stærkere, i hvert Fald da han fik Statholderen i Holsten, Henrik Ranzau, kaldt over til København som Mægler. I Juli Maaned kunde de to i Forening melde til Kongen, at Daniel Ranzau nu havde ladet sig bevæge til at afgive sin Stilling som Regimentsøverste, saa at han

blot var Hærens øverste Befalingsmand. Saaledes kunde han, frigjort fra Pengeforholdet til sit Regiment, formentlig lettere tale Hæren til Rette.

Men uden Afregning efter Ønske lod hverken Ryttere eller Knægte sig tale til Rette. De rasede over Peder Oxes Paastand om, at de Knægte, der havde været med paa Toget til Norge, skulde have først. De nægtede at gaa ind paa Afregning med hver enkelt istedetfor efter Faner. De spærrede Daniel Ranzau Vej, naar han vilde til København for at forhandle med Peder Oxe, af Frygt for, at det blot var et Paaskud for, at han vilde flygte. De gjorde aabent Oprør i Ystad og fangede i Halmstad Kongens fire Krigskommissærer.

Saaledes sled Sommeren sig hen. Det syntes, som om det ikke heller skulde lykkes Peder Oxe at faa det trange Hjulværk i Gænge. Saa endelig — paa den Tid, hvor Hæren ellers plejede at gaa i Vinterkvarter — i November Maaned lykkedes det dog. Men det havde kostet ham den største Anstrængelse. Og skønt han næppe havde givet en Hvid ud, der ikke var nødvendig, og skønt han havde nægtet Betaling til de afskedigede Ryttere og Knægte, som nu modvilligt og bunkevis blev udskibede fra Skaane til Tyskland, saa stod han tilbage med tomme Hænder. Al den bevilgede Krigsskat var medgaaet. Og vilde saa den udsøgte, men lille Hær gøre Nytte? Den talte kun ialt henved 9000 Mand, hvoraf 2500 Ryttere. Var det nok til, naar nu Stødet endelig rettedes mod Sverig selv, at tvinge Erik XIV til Fred?

Hvor vanskeligt det havde været at faa Toget i Gang, kan blandt andet ses af, hvad der foregik paa Frederiksborg i de første Dage af Oktober 1567. Her var Daniel Ranzau mødt, og havde ført Klage til Kongen over Hærens Behandling og vel særlig over Behandlingen af hans eget tidligere Regiment. Det havde været med til Mytteriet i

Ystad og blev derfor nu, uden at modtage en Øre i Sold, ført fra Ystad over til Tyskland. Det endte med, at han frasagde sig Stillingen som Hærens Øverstbefalende. Kongen søgte at tale ham til Rette, og Daniel Ranzau lovede tilsidst at blive, men kun paa visse Betingelser. Kongen, der i et Brev til Peder Oxe har beskrevet, hvad der foregik, siger, at det, Daniel Ranzau nu forlangte, var »fast mögit«. Andre vilde maaske ikke finde det saa ubilligt endda. Han forlangte, at det Forleningsbrev, Kongen havde givet ham paa Trøjborg i Sønderjylland, og som lød paa ham og hans »Livsarvinger« skulde forandres til at lyde paa ham og hans »Arvinger«. (Daniel Ranzau var endnu kun trolovet, ikke gift.) Desuden forlangte han sin Lønning som Felt-øverste udbetalt. Da Kongen ikke gik ind herpaa, »er Daniel Ranzau udfaren med nogen besværlig Tale, hvilken Vi ikke kunde lade uforantvordet gaa forbi, og dermed er vi blevne uens og med Uvilje skiltes«.

Det heftige Optrin endte med, at Daniel Ranzau uden videre red sin Vej.

Da han var borte, skrev Kongen to Breve. Det ene var til hans gamle Yndling, Christopher von Dohna. Denne havde haft en trang Skæbne. Han var Aaret efter, at Broderen var druknet, selv haardt saaret falden i Svenskernes Hænder, da de i Septbr. 1565 erobrede Varberg. Som Fange var han derpaa bragt til Sverig og ført ind i Stockholm i forsmædeligt Optog. Her havde han saa døjet Fangenskab et Par Aar, havde mærkelig nok undgaaet Pest og var nu, efter at være bleven udvekslet, igen ved Hæren. Til ham skrev Frederik II og tilbød ham Overkommandoen, da Daniel Ranzau led af Griller og Melankoli.

Men Dagen efter skrev Frederik II til Daniel Ranzau, at, da de Ord, han igaar havde »udgydt og ladt flyve«, ikke var tydelige, udbad Kongen sig klar Besked, om han vilde efterkomme, hvad der var befaleet ham eller ej. Dette Brev

sendtes afsted efter den bortdragne, med ridende Bud, der skulde forlange skriftligt Svar.

Budet kom tilbage med Brev fra Daniel Ranzau om, at han »bevilger at drage op med paa Toget og sig at lade bruge som det sig bør«. — Kongen kunde saa i Ro drage paa Jagt og sendte fra Avnsø en Beskrivelse af Oprinet med Bilag til Peder Oxe.

I November Maaned 1567 kom endelig Daniel Ranzaus berømte Tog til Sverig i Stand. Frans Brokkenhus var Næstkommanderende. Christopher von Dohna førte Fortravet.

6.

Forinden Peder Oxe opnaaede, at Hæren endelig brød op, var der foregaaet store Forandringer i hans egne ydre Forhold. Det var vistnok til Tak for Sommerens utrolige Slid og for de mange Rosenobler, som Lasttolden nu bragte i Kongens private Kasse, at Peder Oxe den 17. August 1567 blev udnævnt til Rigshofmester. Det var den højeste Stilling i Landet, en Slags vedvarende Konsejlspræsident og Udenrigsminister. Denne nye Myndighed gav hans hidtidige Anvendelse sin Besegling. Men alene vilde den dog ikke være nok til at underbygge en Virksomhed af saa vanskelig en Art som hans. Peder Oxe var kun i Stand til at naa sit Maal, naar han støttedes saa vel af Standsfællers som af Kongens Tillid. Blot den nærmeste Opgave, gennem Selvbeskatning at skaffe de fornødne Penge til Landets Frelse, forudsatte begges Tillid.

Peder Oxe synes fra første Færd efter sin Tilbagekomst at have været klar herover og at have tilstræbt en Forsoning med alle. Den værste Anstødssten herimod var den gamle Strid mellem Oxe og Gjøer. Men disses Hovedmand, Herluf Trolle, var jo nu borte. Og det er vistnok gaaet Peder Oxe som hele Eftertiden, at denne Mands sidste to Handlinger,

Stiftelsen af Herlufholms Skole og hans tapre Kamp ombord, har kastet et forsonende, forklarende Skær over hans øvrige Liv og Færd. Peder Oxen havde mange Forudsætninger til at skatte netop to saadanne Bedrifter. Og han var aandslivlig og bøjelig nok til at kunne indrømme, at Herluf Trolles formentlige, brovtende Selvgodhed her havde givet sig Udtryk, der adlede og berettigede den. Daad stod her Maal med Ord.

I hvert Fald var Herluf Trolle nu borte. Og Moster Birgitte var lettere at magte. Ogsaa over hende kastede jo den ene Handling, Oprettelsen af Herlufsholms Skole, sit forklarende Genskin. Vel var der endnu Stridspunkter tilbage. Hun havde blandt andet Peder Oxes Eje, Tølløse, i Pant af Kongen og vilde ikke afstaa ham Andel i Kjeldkjær Gods. Men disse Tvistemaal synes at være blevne løst nogenlunde fredeligt. Og lidt efter lidt spirede et ændret Forhold frem, hvor de to ikke blot mødtes under venskabelige Former, men Peder Oxen blev et Værn for hende og hendes Værk, hvad der i lige høj Grad taler til Ære for begge Parter.

Men Peder Oxen tilstræbte andet og mere. Trang til Støtte hos alle Standsfæller i Forening med et større, varmere Syn paa, hvad Fædrelandet nu krævede af ham, synes at have ændret, lempet og mildnet hans Færd. Hans Maal blev at samle alle til fælles, enigt Virke.

Som altid hos Peder Oxen er det her umuligt at skelne mellem Beregning, smidig Bøjelighed og virkelig Opgaaen og Selvhængivelse. Gælder dette om alt, hvad han foretog sig efter sin Hjemkomst for at vinde Fodfæste, slaa dyb Rod og i sig samle alles Styrke, saa gælder det først og fremmest om det klogeste og mest afgørende af alle de Skridt, som han gjorde. Han giftede sig. Den 14. September 1567 stod den nye Rigshofmesters Bryllup paa Vallø med Fru Mette Rosenkrans.

Det er jo muligt, at der laa en Forelskelse til Grund.

Han var 47 Aar, hun var omkring 34 Aar, Enke; med to Børn, en 8aarig Søn og en lidt yngre Datter. Efter hendes Billed at dømme, er der Sandsynlighed for, at hvis Peder Oxe er bleven indtagen i hende, maa det særlig have været paa Grund af hendes sjælelige Fortrin. Hendes Ydre er nemlig uskønt, baade Træk, Ansigtssfarve og Udtryk. At dog Følelsen kunde have været medvirkende, er ikke udelukket. Det er i hvert Fald ejendommeligt, at han i et Morgengavebrev, udstedt i København 11. Septbr., altsaa Tredjedagen før Brylluppet, skænkede hende i Morgengave Tølløse og Løgismose Hovedgaarde og Gods, samt 40,000 Kr. efter hans Død. Og da de — to Aar efter — ikke længere ventede at faa Livsarvinger, gav han hende et saakaldt Livsbrev paa at maatte, hvis hun overlevede ham, arve alt hans Jordegods. Sligt var dengang endnu usædvanligt. Først Peder Oxes Eksempel fremkaldte Efterligninger.

Hvorledes det end maatte have forholdt sig med Følelserne, saa var Giftermaalet, fornuftmæssigt set, meget at anbefale. Hvis Peder Oxe efter Tidens Skik forud har beraadt sig med Gud, sig selv, Slægt og Venner, saa er der Sandsynlighed for, at alle har svaret ja. Fru Mette Rosenkrans var for det første et rigt Parti. Selv ejede hun Vester-Vallø og besad tilligemed sine Børn Skarholt m. m. i Skaane. Hun var dernæst et anseeligt Parti. Om hendes afdøde Mand, Krigskommissæren Sten Rosensparre, der var falden ved Svarteraa, laa Hæderens Glans. Selv hørte hun til en af Landets bedste Slægter, der just i Øjeblikket var i kraftig Blomstring. Hendes Søster var gift med den anden Krigskommissær, Peder Bille til Svanholm. Tre af hendes Fætre, Brødrene Holger, Erik og Jørgen Rosenkrans, var Medlemmer af Rigsraadet.

Ved Hjælp af sine Søkende, sin fædrene og mødrene Slægt, sine tidligere og nye Svogre, samt sin Hustrus Nærmeste, ompspændte Peder Oxe nu omtrent alt, hvad der

var af Magt og Navn i Danmark. Han var med dybe, vidtspredte Rødder jordfast. Kom saa hertil, at han arbejdede vel sammen og i fuld Overensstemmelse med sin nærmeste Jævnbyrdige, Kansler Johan Friis, saa maatte Peder Oxe et Aar efter sin Hjemkomst siges at indtage saa fast en Stilling, som muligt var, baade opefter, til Siden og ned-
 efter.

Og det kunde vel tiltrænges. Thi han gik vanskelige Tider i Møde. I Pengesager er Konger, Rigsraader, Borgere, Bønder alle ens. De lider ikke bestandigt paany at kræves. Men dette maatte just Peder Oxe.

Allerede i September 1567, altsaa ikke et Aar efter sin Hjemkomst, maatte han begynde forfra med Paalæg af de Skatter, som sidst var udredede engang for alle. Det synes, som om han ved selve Brylluppet har maattet hverve Hjælpere for sine Planer. I hvert Fald lovede han paa en af disse Dage i Forening med sine fire nye Slægtninge, Peder Bille og de tre Brødre Rosenkrans, Holger, Erik og Jørgen, med hvem han jo var sammen paa Vallø den 14. September, at de hver især atter vilde betale i Skat en Trediedel af deres Lens visse Indtægter. Den 28. September blev derpaa i et Kongebrev dette af de fem Rigsraader givne Eksempel anført til Efterfølgelse, og andre Lensmænd, foreløbigt de i Nørrejylland, opfordret til at gøre det samme. Allerede den 14. August var der blevet paabudt alle Bønder en almindelig Kvægskat. Og det blev ved. I Begyndelsen af 1568, fremdeles 1569 og 1570 maatte Adelen betale »frivillige« Skatter. Og i samme Tidsrum maatte der udredes Kvægskatter. I Maj 1568 fandt man paa en ny Slags Beskatning, der dog efter et halvt Aars Forløb atter maatte opgives, paa Grund af den Uvilje, som den vakte. Den bestod i, at enhver Bonde, der ikke aftjente sin Værnepligt ved at være med i Leding, ~~skulde~~ kunde betale en Mark om Maanedens.

Hertil kom, at Laan hos Adelen, ganske vist mod forhøjet Pant i Len, fortsattes. Peder Oxe maatte, f. Eks. 1569, selv gaa i Spidsen og laane Kongen 20,000 Kroner. Fremdeles, at Borgere i Byerne, Præster og Degne paa Landet, maatte svare overordentlig tyngende Skatter baade i Form af Penge og »Fetalje«. Man forstaar da, at der, lige fra Landets to Enkedronninger til den ringeste Byvægter og Plovkøring, vakttes den bitreste Stemning mod den, i hvem disse evindelige Krav var personliggjort, Peder Oxe. Det almindelige Ønske kunde simpelt og kort udtrykkes ved: Gid Fanden havde ham! Intet Under, at man i København, da det Lysthus, som han havde bygget uden for Porten, i September 1570 blæste om, var ganske klar over, at det var Djævelen, der havde besørget det. Og at ved hans Død Folketroen delte sig i de to Meninger, at enten havde Fanden selv taget ham med sig, eller det var Kongen, der havde dræbt ham med de Ord: »Du er en Okse og skal dø som en Okse.«

Der hørte hele Peder Oxes sikre Fodfæste og sejge, maalbevidste Kraft til, for ikke at fortrænges fra eller selv opgive Posten som Rigshofmester, men roligt, kyndigt og støt føre Statsskuden i Havn.

7.

Daniel Ranzaus Tog ind i Sverig gik langt over Forventning. Næppe sad han i Sadlen, frigjort for alt Pengevrøvl, i Spidsen for tapre Folk, villige — Tyske som Danske — til at lystre hans Bud, før Slægtens Krigerlyst og Førersnille kom over ham. Felttogsplanen, hvorom han var bleven enig med Kongen, Peder Oxe og Johan Friis, gik kun ud paa at trænge frem til Jönköping og saa i en Bue, enten gennem Vestergötland eller gennem Småland, vende tilbage til dansk Grund igen. Men da han kun mødte ringe Modstand, da Udsigten til rigere, uberørte Egne

vinkede, og Frostens lovede at bygge Bro, besluttede han at drage videre mod Nord op i det velstaaende, ubetraadte Østergötland. I et Krigsraad gik alle hans Befalingsmænd ind paa Planen, og den blev straks sat i Værk.

Det lykkedes ham at trænge gennem den ene af de to Hulveje (»Holaveden«), der gennem vidtstrakte, bjergfulde Skovtykninger øst om Vettern føre ind i det egentlige, opdyrkede Østergötland. Her, hvor han kom uventet, traf han, især i Begyndelsen, kun svag Modstand og afbrændte Alvastra og Vadstena Klostre. Fra Linkøping skrev han da, den 24. November, til Frederik II og Lybækkerne, at han turde paatage sig at trænge frem til Stockholm og bringe Krigen til Ende, hvis man snarest vilde sende ham 2000 Skytter og 600 Ryttere. Brevene betroedes til den flinke Hovedsmand, Mikkell Gjønge, der i Spidsen for 30 af sine danske Skytter lykkelig slog sig igennem Hulvejen og i Løbet af en halv Snes Dage naede ned til København.

Her vakte det forhaabningsfulde Brev, der ledsagedes af to erobrede Rytterfaner, naturligvis den største Glæde. Peder Oxen sendte det videre til Kongen, der var i Nørrejylland. Selv lod han øjeblikkelig indkalde det størst mulige Antal Skytter fra Købstæderne i Sjælland og Skaane, 300 Skansegravere fra Nordsjælland og sendte Ilbud til Halmstad og til Otto Brahe i Helsingborg om at stille 1500 Skytter, saa at Hjælpen straks kunde føres nordpaa af Mikkell Gjønge. Men da Peder Oxen i den Anledning ilede over Helsingør til Skaane, mødte ham Bud fra Otto Brahe om, at hans skaanske Bønder, der tjente som Skytter, havde gjort Mytteri og forladt ham. Med slige Folk turde naturligvis heller ikke Mikkell Gjønge indlade sig paa Tøgt. Peder Oxen skrev derfor hurtigt til Kongen og bad ham om, af jyske og fynske Adelsmænd og Bønder snarest at lade samle en Hjælpehær for Mikkell Gjønge, samt lade de skaanske Bønder, der nu havde gjort Mytteri, alvorligt straffe.

Peder Oxe saa i Daniel Ranzaus Togt et virksomt Middel til at tvinge Sverig til snarlig Fred. Men Frederik II var af samme letopblussende, forhaabningsfulde Natur som Daniel Ranzau. Dennes lidt forhastede Udsigt til at erobre Stockholm forvandlede i Kongens modtagelige Sind til endnu mere.

Hertil bidrog maaske dels, at han paa sin Rejse i Nørrejylland var uden sindige Raadgivere, dels at hans Indbildningskraft straks fik Lov til, ja, gjorde en Slags Nytte ved at sættes i Sving. Da han modtog det glade Budskab, var just Aftenen forud hans »Enspænder«, Otto, kommen fra Sachsen med Brev fra Svogeren, Kurfyrst August. Det var altfor fristende at sende Otto straks afsted tilbage med Svar. Et muntert Svar, der kunde stemme Svogeren til Glæde med Kongen, berolige angaaende de 600,000 Kroner, som Kurfyrsten havde udlaant til Krigen, men endnu ikke faaet igen, muligt gøre ham villig til endnu et sidste Laan, hvis det skulde vise sig nødvendigt.

Brevet blev skrevet paa Hald den 9. December 1567. Det meddelte, at der var kommet Post fra vor Feltøverste, »Rigs- og Feltmarskal« Daniel Ranzau. Alt var gaaet godt paa hans Tog. Fjenden bestandigt dreven tilbage. Kun et Tab i samtlige Sammenstød af ikke engang 100 Mand. Nu trak Fjenden Forstærkninger til sig. Men Daniel Ranzau vilde ikke vige et Skridt, men blot oppebie yderligere Hjælp fra Danmark. Derfor har Vi sendt ham Otto Brahe fra Helsingborg til Undsætning med 8000 Skytter og 400 Heste. Der er sørget for, at 6000 Mand gør Indfald fra Norge, hvilke utvivlsomt vil udrette noget tappert. Krigen vil hermed forhaabentlig blive tilendebragt, thi Vi har Forspringet og Fordelen paa vor Side. Vor Feltøverste har som Sejrstegn sendt Os to Rytterfaner, tagne i en Kamp, hvori »Feltmarskal« Erik Henriksen gjordes til Fange. Den ene er en svensk Hoffane, den anden Tyskeren Eberhart

Feuerhackes. Alt dette vil Vi ikke undlade svogerligt og til god Tidende skyndsomst at melde Eders Kærlighed, for at Samme maa glæde sig og takke Gud med Os, som Vi med Eders Kærlighed over, at vor hjertelskte Søster er bleven lykkelig forløst.«

Samme Dag, Kongen skrev dette Brev, afsendte Peder Oxe sin Melding om, at Otto Brahes Tog var mislykkedes, samt Opfordring til Kongen om at samle den nødvendige Hjelpehær i Nørrejylland. Denne Efterretning synes saa lidet at have nedslaaet Kongens Mod, at han tværtimod besluttede sig til selv at stille sig i Spidsen for den nye Hær. Den 14. December 1567 udstedte han fra Skanderborg et aabent Brev til Adelen i Nørrejylland. Han meddelte heri, at der var kommen Skrivelse fra Feltøverste Daniel Ranzau og Rigsmarsk Frans Brokkenhus: Gud havde »forlenet dem Sejrvinding mod vore Fjender, saa oftig som de har været dem til Haandgerning.« »Vi er tilsinds Os selv udi egen Person med et Antal Krigsfolk at begive Os ind i Sverig.« Hele den jydsk Adel med alle dens Ryttere skulde derfor møde i København den 7. Januar og følge ham.

Det var tydeligt nok de gamle Drømme fra Krigens Begyndelse, der nu atter havde faaet Magt over Kongens Sind. Oprejsningens Tid var inde, den længe haabede Stund endelig kommen. Sverig skulde ikke blot nødes til Fred, men Stockholm og Landet erobres. Kongen vilde selv føre Hæren til Sejr. I Spidsen for alle ilede han til den afgørende Kamp udenfor Stockholm. Hans Tapre fulgte ham. Christopher von Dohna med sine Ryttere var lige efter, en Hestelængde bagefter. Men Kongen var forrest.

Midt under de øvrige Vanskeligheder voksede her en ny op for Peder Oxe. Det Omslag i Udsigter, som hans hidtidige Styrelse havde medført, truede nu med Faren for, at man skulde begynde helt forfra, hvis Kongen fik

Lejlighed til frit at følge sine gamle, dristige Planer. Det var ikke nok at have reddet den synkefærdige Svømmer. Nu galdt det at hindre ham i et nyt Udspring. Denne nye Fare for Riget voldte i den følgende Tid gentagne Gange baade Peder Oxe og Johan Friis store Vanskeligheder.

Skønt Frederik II baade bad sin Slægtning, Hertugen af Meklenborg, at hverve Ryttere og Knægte og selv drev paa Rustningerne hjemme, saa blev Udbyttet dog kun ringe. Den Hjælpehær, der samledes ved Engelholm i Skaane, var saa faatallig og uøvet, at Rigsraadet bestemt nægtede Kongen Tilladelse til at stille sig i Spidsen for den. Under Anførsel af Jørgen Marsvin rykkede den da i de første Dage af Februar 1568 ind i Sverig, men blev slaet og maatte trække sig hurtigt tilbage.

Imidlertid havde Daniel Ranzau ventet forgæves oppe i Østgotland paa at faa Hjælp til sit Tog mod Stockholm. Den svenske Hær fik stadigt Forstærkninger og spærrede ham nu Overgangen over Motala Strømmen. Standset i sin Fremrykning og uden Forbindelse med Danmark, begyndte han at indse Faren ved sin Stilling. Han besluttede sig endelig til Tilbagetog. For at dække dette, angreb han først den svenske Hærafdeling, der ved Norrby dækkede Overgangen over Motala. Det lykkedes ham at overrumple Lejren. Tropperne splittedes, Førerne flygtede. Krigskassen og Artilleriet faldt i hans Hænder. Kort efter drog han sydpaa. Da den vestre Hulvej, ad hvilken han var kommen, nu var stærkt besat, foretrak han at gaa ad östra Holaveden. Hans Spejdere meldte ham derhos, at Bønderne, der holdt denne besat, var for et Par Dage hjemme for at hente Fortæring. Han brød da paa her, slap igennem et Par af de spærrende Forhug, de saakaldte bråtar, gik paa den tillagte Sø, »Sommen«, uden om Resten og naaede den 25. Januar 1568 lykkelig ud af Skoven ned i Smaaland.

Under Svenskernes Forfølgning lykkedes det ham at fange disses Feltherrer, Hogenskild Bjelke og Sten Baner, og at sprænge den Rytterafdeling, der havde ødelagt hans Tros. Efter et saaledes mesterligt udført Tilbagetog, stod han endelig den 14. Februar 1568 atter paa dansk Grund.

Udbyttet af Daniel Ranzaus Tog svarede — roligt set — ikke til de store Forventninger, man en Tid havde knyttet dertil, og han selv gjort sit til at nære. Som svenske Hære saa ofte paa dansk Grund, havde her en dansk Hær paa svensk Grund holdt ud et Par Maaneders Tid og plyndret i Fjendens Land. Uden at have udrettet noget afgørende, var dens Hovedbedrift blot, at den slap nogenlunde uskadt bort. Toget endte som et Tilbagetog med Fjenden lige i Hælene.

At det forholdt sig saa, fik de danske Landsdele østensunds at føle. Erik XIV fulgte tæt bag efter den vigende danske Hær. Uden at man fra dansk Side var i Stand til at hindre det, plyndrede, brændte og affolkede Fjenden efter gammel Sædvane og Plan først store Dele af Blekingen, derpaa af Halland. Forgæves søgte Frederik II og Peder Oxe at faa Daniel Ranzau til blot at angribe den danske Fæstning Varberg, som Svenskerne nu i flere Aar havde haft inde. Paa dansk Grund var Hæren atter den gamle. Vinterhvile i Skaane med Mytteri, fordi Lønning udeblev. De »stampede og myttede«, som Frederik II udtrykte det. Pest kom til. Regeringen maatte af den Grund forlægges fra København til Roskilde. Vinteren 1568 var trang og trist, dobbelt trykkende i Danmark ovenpaa de lyse Forhaabninger, som Daniel Ranzaus Tog en Stund havde vakt. Frederik II, der havde villet erobre Sverig, og Peder Oxe, der blot vilde opnaa Fred, havde været lige uheldige. Og Landet led under Følgerne.

8.

Foraaret 1568 var den sværeste Tid for Peder Oxe. Som andre følte han, hvad man var gaaet Glip af, da den nys saa gunstige Udsigt til at fremtvinge Fred med Sverig gik tabt. Men derhos havde han Blikket rettet mod en optrækkende Fare, som ingen anden i Danmark havde Øje for, eller forstod som han at bedømme. Vel underrettet, som han var, om, hvad der foregik i Udlandet, og fra sin Landflygtigheds Tid personlig kendt med alle de paa-gældende, saa han med stigende Betænkelighed paa, hvad der foregik i Nederlandene.

Her var i Løbet af 1567 Hertugen af Alba ankommen som den af Philip II udnævnte Generalissimus, der skulde undertrykke Oprøret. Statholderinden, Philip II's Søster, Margrete af Parma, havde modtaget ham med Kulde og Uvilje. Men inden Aarets Udgang var Magtforholdet klaret. Hertugen af Alba havde fortrængt hende fra Indflydelse paa alle Punkter. Gang efter Gang havde hun ansøgt sin Broder om Afsked som Statholderinde, naar der ikke længer forundtes hende nogen Magt. Og i December 1567 var der endelig ankommen en »Enspænder« fra Spanien med to Breve. Det ene indeholdt hjertelig Tak for trofast Tjeneste samt Afsked for hende. Det andet var Hertugen af Albas Bestalling som Statholder i Nederlandene. Ved Juletid blev hun høfligst ledsaget over Grænsen af sin Efterfølger.

Saa var altsaa Hertugen af Alba nu Spaniens Landshøvding i Nederlandene, den, der skulde paatale Danmarks Overgreb ved Paalæget af »Lasttolden«. Peder Oxe kendte ikke blot af Ydre denne høje, slanke Spanier med det aflange Ansigt, hvor — i mager Gul-Bronce mellem det kortklippede, mørke Haar og det lange, delte Graaskæg — to sorte Øjne tindrede. Han kendte ham ogsaa af Indre,

vidste, at under denne Blanding af spændstig Stolthed og upaavirkelig Kulde laa de vildeste Lidenskaber paa Spring: en Pengegridskhed uden Grænser, en Hævangerrighed, der forstod at bie, et Rovdyrs Ødelæggelsestrang. Peder Oxe var klar over, at denne Mand for enhver Pris vilde søge at faa Hævn over Danmark og tilføje det hver tænkelig Skade, selv om han skulde finde det hensigtsmæssigt først at vise Venlighed. Men Sandsynligheden talte for, at han ikke engang vilde finde dette Forspil nødvendigt. Den Udfordring, som »Lasttolden« indeholdt, vilde snarere friste ham til øjeblikkelig at kaste sig over Danmark, nu, da det var vanskelig stedt. Denne Fare maatte for enhver Pris undgaas.

Margrete af Parma havde set paa »Lastpengene« under et dobbelt Synspunkt. De indeholdt ganske vist en Fornærmelse mod Kongen af Spanien, men var tillige en særdeles belejlig Hjælp mod hans oprørske Undersaatter i Nederlandene. Derfor havde der været noget vist uvirkeligt i de Vredesudbrud, hvormed hendes Skrivelser til Danmark var fyldte, og Peder Oxe havde heller ikke taget noget Hensyn til dem. Han havde nøjedes med indenfor de af ham selv afstukne Grænser at anerkende hendes Ret. Saaledes var han just, da hun trak sig tilbage, meget ivrig for at opfylde hendes Begæring om Straf over nogle Danske, der paa egen Haand i aaben Sø havde overfaldet et nederlandsk Skib. (Nederlandene Nr. 15 paa Papir. Skrivelse fra Frederik II af 23. September 1567. R. A.). Men næppe var Hertugen af Alba bleven Statholder, førend det viste sig, at slige Smaaopmærksomheder ikke længere slog til. For stolt til at tage mod fremmed Hjælp imod sine Undersaatter og forbitret over den Forhaanelse af Spaniens Magt, som Paabudet af »Lastpengene« indeholdt, gik han lige til Sagen og sendte, kort efter sin Tiltrædelse, en Skrivelse, blot en eneste, til Danmark. Den var tilstrækkelig til at faa Peder Oxe til at forandre Kurs.

For et flygtigt Blik var denne Skrivelse (Nederlandene Nr. 16. Papir. Skrivelse fra Alba af 12. April 1568. R. A.) ikke væsentligt forskellig fra de tidligere modtagne. Den indeholdt Klager over forøget Told i Norge og over Lastpengene, som, i og for sig uberettigede, nu tilmed blev afkrævede ud over den af Danmark først fastsatte Tid. Som sædvanligt endtes med en Opfordring til at afskaffe disse Misbrug; hvis ikke skulde Kongen af Spanien vel vide ved andre Midler at skaffe sine Undersaatter til deres Ret.

Indholdet var altsaa det sædvanlige, først Klager, saa Trusler. I Danmark var man saa vant til slige Breve, og Kancellisterne i Brüssel havde saa ofte anvendt de samme truende Henvisninger til Spanien, at Virkningen tilsidst havde tabt sig, og Slutnings-Truslerne ikke agtedes mere end de staaende Høfligheds-Udtryk i Begyndelsen. Men de samme Ord fik en hel anden Vægt med Hertugen af Albas Navn under. Peder Oxen kendte ham for vel til ikke at vide, at der kun vilde være kort mellem Ord og Handling, naar han som her ansaa sig eller sin Myndighed for tilsidesat. Man var udsat for, at han uden at tage andre Hensyn straks udvirkede en Krigserklæring fra Spanien, Europas mægtigste Sømmagt. Men selv om han ogsaa vilde være sindig og kun behandle Sagen som et rent nederlandsk Spørgsmaal, saa var der al Sandsynlighed for, at han inden kort Tid vilde være Herre over Oprøret hjemme og saaledes i Stand til med fuld Kraft at imødegaa hvert udenlandsk Overgreb. Hvordan saa end Sagen betragtedes, stillede Udsigterne sig ugunstigt for Danmark-Norge. Forsigtighed var i høj Grad fornøden.

Peder Oxen saa dette. Hurtigt bestemte han sig da til at vende. Det Maal, som han ikke kunde naa ad den lige Vej, maatte han finde sig i at krydse sig op til. Som Svar paa Albas Skrivelse afsendtes derfor straks et Brev (Nederlandene Nr. 16. Papir. Skrivelse fra Frederik II til Alba af

12. Juni 1568. R. A.), hvori man fra dansk Side i en vis krænket Tone opregnede alt det meget, som var blevet gjort til bedste for Hans spanske Majestæts nederlandske Undersaatter, men altid kun var blevet gengældt med Utak af disse. Dog, Kongen af Danmarks Venskab og broderlige Følelser for Kongen af Spanien var for dybe til, at Undersaatters Utaknemlighed kunde svække dem. Han vilde give et nyt Bevis derpaa ved — at afskaffe Lastpengene for Nederlænderne, ligesom han alt havde skrevet til sine Embedsmænd i Norge om ikke at afkræve Nederlænderne forhøjet Told.

Det var et Tilbagetog saa tydeligt, som nogen kunde forlange. Selv Tolderen i Helsingør fandt Vendingen for rask. Brevvekslingen mellem Kongen og ham fra hine Dage er bevaret; den sætter os lyslevende ind i Forholdene. Tolderen udtaler utvetydigt sin Misfornøjelse med Omslaget, hvis Aarsager han ikke formaar at overse, og udbeder sig nærmere Meddelelse om, hvad han ligeoverfor Skipperne skal anføre som Grund til dette uventede Skridt. Det kongelige Svar røber noksom, hvor nødigt ogsaa Regeringen har føjet sig efter Omstændighederne. Allerede det, at Løftet om at ophæve Lastpengene er givet den 12. Juni, medens Befalingen først iværksættes den 8. Juli, (Øresunds Toldregnskab af 1568) viser Regeringens Ulyst. »Men«, hedder det yderligere, »dersom Du af Dig selv forseer det en 8 Dage og vedbliver at tage Lastpenge, og det noget kan drage til Sum, skal Du ingen Utak eller Unaade dermed fortjene«. Hvad endelig Grunden til Ophævelsen angaar, saa kan Tolderen jo anføre, at Kongen har bestemt sig dertil, rørt ved Hertugen af Albas Bønsskrift, saa og mest paa Grund af den Gunst og Naade, Hs. Maj. nærer for Nederlænderne. (Danske Samlinger Nr. 806. R. A.).

Vendingen var gjort. Med rask Fart fjernede man sig atter fra Maalet. Alt, hvad Peder Oxe oprindeligt havde til-

sigtet med Lastpengene, forspildtes nemlig nu lidt efter lidt. Indtægterne af Øresundstolden led et betydeligt Skaar. Endnu i Aaret 1568 udgjorde de 466,000 Kroner, men allerede næste Aar var de sunkne til 245,000 Kroner, altsaa mere end 300,000 Kroner under, hvad de havde indbragt i Peder Oxes Tiltrædelsesaar. Og hvad der oprindelig havde udgjort denne nye Afgifts Styrke, var nu blevet dens Svaghed. Den havde været et svært Paalæg, som dog kunde bæres, fordi det var ligeligt fordelt paa alle. Den var nu, da Nederländerne var blevne fritagne derfor, sunken ned til at blive en uudholdelig Afgift, der var uretfærdigt og uklogt fordelt. Den tilintetgjorde den sidste Rest af de østersøiske Hansestæders Handel. Med slig en Lænke om Benet kunde de endnu mindre kappes med de driftigere Hollændere. For en ringe Indtægts Skyld begik man altsaa den politiske Fejl at hjælpe en enkelt Magt til Enehandel i Østersøen, og det netop den farligste, fordi det var den mægtigste, Nederländerne. Og selv den ringe Fordel, for hvis Skyld disse Misgreb skete, blev just gennem dem bestandig yderligere forringet. Hvert østersøisk Handelsskib, der maatte give tabt i det ulige Kapløb og derfor unddroges Farten, efterlod en tom Plads paa Lastpengenes Indtægtsside.

Med sædvanlig Snarraadighed havde Peder Oxe her handlet, gjort et af disse klare, bestemte Slag, der var hans Styrke. Men enhver vil kunne forstaa, hvor nødigt han har indladt sig herpaa. Meget mod sin Vilje havde han maattet tilintetgøre sit eget ypperste politiske Værk, udtørre en af sit Fædrelands rigeste Hjælpekilder, og hermed selv borttage den Grund, hvorpaa Kongens Tillid til ham hvilede.

9.

Medens Vinterens og Foraarets fejlslagne Forhaabninger i Sommeren 1568 lagde deres slappende Virkninger over

Danmark-Norges Optræden, saa hemmedes Sverig samtidig paa endnu mere afgørende Vis. Den Uro i Luften, der havde hvilet over Norden siden Krigens Udbrud, havde for en stor Del hidrørt fra og ytret sig i en Spænding indenfor Kongefamilierne. Det havde i lange Tider taget sig ud, som om det udsatte Punkt, hvorfra Udladningen udgik og hvor derfor Nedslaget vel maatte ramme, var Frederik II. Nu trak Spændingen nordefter, og Uvejret fik Luft i et Lyn, der ramte hans Fætter, Erik XIV.

Det var ikke tilfældigt. Den urimeligt paabegyndte Krig maatte, da den ikke kunde høre op og heller ikke kunde fortsættes, med Nødvendighed kræve en af de to Ophavsmænd og Ledere som sit Bytte. Hvilken af de to det blev, afhang af de ydre Omstændigheder og den paagældendes indre S sammensætning.

De to Fætre lignede i mange Maader hinanden, baade udvortes og indvortes. Begge to høje, kraftige, statelige Mænd omtrent i samme Alder. Begge med Sind, hvori fædrene og mødrene Arv kun løst forbundne laa i indbyrdes Strid og dannede Modsætninger. Begge med højtflyvende Planer, Tro paa Kongemagt og egne Evner. Begge med samme for stærke Sprængsats, der kunde medføre, at Daadkraft og Selvtillid med Et paa et tilsyneladende tilfældigt Punkt brast og sank sammen. Begge endelig med samme Lønnøgle til Forstaaelse af sig og andre, ytrende sig i en bevidst Trang til Raadgivere og dog en som Skygge stadigt eftersmuttende Mistro. Men Side om Side hermed en sværmerisk Selvhengiven til en Kvinde af Folket, Villighed til at glemme Kongeglans og Kongepligt for blot — som en af Landets egne — jævnt at maatte være sig selv hos hende.

Erik XIV var den mest begavede og den voldsomste af dem. Fra Faderen brændte der en kraftigere Daadtrang i ham end i Frederik II. Modsætningen mellem Tysk og Dansk var for denne ikke saa skarp og dybttrængende som

Frygten hos Erik XIV for at overses af fordums Standsfæller, der maaske endnu regnede sig for jævnbyrdige med Vasaslægten. Erik XIV havde Brødre som mulige Medbejlere. Frederik II kunde trygt kaste Tøjlerne og ugevis færdes og friskes paa Jagt. Ikke en Sjæl i Danmark vilde falde paa at ønske hans uduelige Broder Magnus til Konge. Endelig havde Frederik II et sundere Blik, en lykkeligere Haand i Valget af Raadgivere. Han kunde blændes, men lod sig af en vis, naturlig Lyssans aldrig bevæge til skummelt at hente dem fra Dybet.

Følgen blev, at Mangerne slog dybere igennem hos Erik XIV end hos Frederik II. Kendetegnene paa den indre Gæring og de uforsonede Modsætninger blev tydeligere og mere skæbnesvangre hist end her. Alt, hvad der kun kom paa Tale og truede med at blive virkeligt hos Frederik II, blev til fuld Handling hos Erik XIV.

Rygtet vilde vide, men talte dog usandt, da det meldte, at Frederik II med egen Haand havde dræbt Holger Rosenkrans og senere Otto Krumpen. Hvor meget end Frederik II ønskede at ægte Anna Hardenberg, stod Sagen dog endnu paa samme uafgjorte Punkt. Selv om Kongens Afsættelse muligt havde været paa Tale 1565, og hans Søster haft Ret i at bebrejde Rigsraadet Delagtighed heri, saa sad Frederik II dog efter Peder Oxes Hjemkomst, støttet af ham, sikrere paa Tronen end forhen.

Men i Sverig myrdede virkelig Erik XIV med egen Haand Niels Sture 1567, holdt Bryllup i Juli 1568 med Karin Månsdotter, der kronedes til Sverigs Dronning, og blev endelig selv fangen og afsat som Konge af sine Brødre, Hertugerne Johan og Carl, i Slutningen af September samme Aar.

Johan III's Tronbestigelse maatte betydeligt fremme Fredsudsigterne. Allerede Erik XIV havde paa Slutningen af sin Regering ønsket Fred, og saavel den tyske Kejser som Kongen af Frankrig havde i Løbet af Sommeren 1568 ved Gesandter

søgt at bringe Underhandlinger i Gang. Den nye svenske Konge var endnu mere villig. Men Modstanden kom nu fra Frederik II. Han mente, at de forvirrede Forhold i Sverig burde benyttes, og at god Fred kun kunde opnaas ved et kraftigt Angreb paa Sverig. At hans egen Hær var saa godt som ubrugbar paa Grund af Mytteri og Pengemangel, og at hans Flaade havde maattet vende hjem paa Grund af Pest ombord, var vel ærgerligt, men ikke afgørende. Han var tydeligt nok opfyldt af det gamle Haab om Sverigs Erobring. Peder Oxe og Johan Friis havde den største Møje med at bevæge ham til at gaa ind paa Fredsforhandling og lade Vaabnene hvile saalænge.

Endelig lykkedes det dem at finde en Mellemvej, som Kongen gik ind paa. Han sluttede ikke Vaabenstilstand, men indrømmede blot de svenske Sendebud sikkert Lejde til at maatte møde i Danmark og forhandle om Fred. Under deres Ophold her vilde han afholde sig fra Angreb paa Sverig. Men hvad Hæren kostede at lønne fra deres Komme, indtil Freden var underskrevet, skulde den svenske Konge forpligtes til at betale.

De svenske Gesandter ankom til Grænsen i Oktober 1568. Med Vilje førtes de igennem den danske Hær, for at de kunde se, hvilke Magtmidler der stod til den danske Konges Raadighed. Af Kongen selv fik de uden Tvivl det bestemte Indtryk, at han foretrak Krigens Fortsættelse. Hjemme fra vidste de, at Johan III's nye, ubefæstede Kongemagt trængte til Fred. Og de vidste tillige, at Sverig havde Grund til at frygte en snart udbrydende Krig med den voldsomme Tsar Ivan i Rusland. Undervejs havde Bønderne i Sverig tilbudt Hælften af deres Eje, naar de blot maatte faa Fred. Alt dette gjorde Gesandterne tilbøjelige til at strække sig det videst mulige for at naa et fredeligt Udfald.

Under disse Forhold mødtes de i Roskilde med Peder Oxe og Johan Friis og paavirkedes af disse en 5—6 Ugers-

tid igennem. De svenske Udsendinges Fuldmagt lød paa, at de maatte slutte Fred paa Betingelse af, at Sverig erholdt Øen Gulland. Fordringer fra dansk Side, som ikke var omtalte i deres Fuldmagt, maatte de ikke gaa ind paa, men skulde henstille til deres Konges Betænkning. Ikke desto mindre lod de sig bevæge til at overskride deres Fuldmagter og under de yderst vanskelige Forhold handle efter eget bedste Skøn. De sluttede Fred paa Betingelse af, at alt skulde være som før Krigen. Alt erobret skulde altsaa tilbagegives, baade Land, Fæstninger, Skibe og Kanoner. Sejladsen i Østersøen skulde være fri, og Hertug Magnus faa Øsel og sine andre fratagne Besiddelser tilbage. Dette kunde de altsammen muligt forsvare. Vanskeligere vilde det falde dem at godtgøre Nødvendigheden af, at de gik ind paa endnu to Betingelser. Den ene var den førømtalte Fordring af Frederik II, at Sverig skulde lønne den danske Hær i Fjerdingaaret Oktober-December 1568, i hvilken Tid Fredsforhandlingerne havde staaet paa. Den anden Betingelse var en ligesaa kortfattet som ubestemt Tilføjelse (Artikel 20) om, at seks fyrstelige Voldgiftsmænd, tre valgte af hver Konge, skulde afgøre, — hvormeget der yderligere tilkom Frederik II i Krigsomkostninger.

Vi kende for lidt til Forholdene til nærmere at kunne afgøre, fra hvem disse to Fordringer skrev sig. At den første stemmede med Kongens Ønsker er sikkert nok. Men stemmede den ogsaa med Peder Oxes og Johan Friis'? Og den anden endnu langt videre gaaende: Var det en Faldgrube, som man fra dansk Side dannede for at lokke Sverig til at afgive et Løfte, som bagefter kunde bruges til at rejse de allerstørste Krav? Eller var det blot et Løkkemiddel, som Peder Oxe og Johan Friis havde fundet nødvendigt for at bevæge Frederik II til i det hele at give sin Underskrift? Vi vide det ikke. Men meget kunde tyde paa, at Kongens Krigslyst har selv under Fredsforhandlingerne voldet dem

store Vanskeligheder. Under disse skrev saaledes Frederik II til Frans Brokkenhus i Halland og befalede ham hemmeligt at overrumple Fæstningen Varberg, der endnu var i svensk Besiddelse, men hvis Besætning paastodes at have gjort Mytteri. Til Kong Johan III, der krævede Forklaring paa disse Troppebevægelser, svarede han i et meget køligt Brev af 17. November 1568. Den svenske Konge kaldtes heri kun Hertug Johan af Finland. Og det meddeltes ham, at det var Frederik II meget bekosteligt at underholde sin Krigsmagt i sit eget Land og ikke i Sverig. Varberg laa i dansk Land, og i dette havde han Ret til at flytte sine Tropper, som han vilde. Dog havde han nu befalet Frans Brokkenhus at forblive liggende i Ro. (En Befaling, som ikke kendes).

Den 18. November 1568 underskrev og forseglede i Roskilde begge Landes Befuldmægtigede Traktaten om den afsluttede Fred. Frederik II gjorde en stor Afskedsfest for dem. Under denne spurgte han de svenske Gesandter om, hvad de vilde gøre, hvis deres Herre ikke vilde holde den nu trufne Aftale. Svenskerne, der synes at have været paa-virkede af Vin og Ønsket om at komme vel hjem, svarede, at de havde handlet efter Fuldmagt. Og hvis deres Herre vilde omstøde Aftalen, saa vilde de ikke kende ham for Herre.

Derpaa drog de afsted, ledsagne af Erik Munk, der, naar Freden var underskrevet af Kongen i Stockholm, skulde hjemføre de dør liggende, tagne, danske Skibe. Det danske Rigsraad bevilgede straks en almindelig Skat og Landehjælp til Aflønning af Krigsfolket, nu »da Freden er sluttet med Sverig«. Og Frederik II forhandlede med Peder Oxe og Johan Friis om den bedste og billigste Maade at faa de tyske Knægte og Ryttere aftakkede uden altfor »gruelig Stjælen og Røven« hos Bønderne i Lejrens Nærhed. Selv drog Kongen over til Koldinghus for at melde sin Moder, Enke-

dronning Dorothea, Udfaldet og for første Gang i mange Aar i Fred ønske hende glædeligt Nytaar.

10.

Ude frøs det, og inde i »Maggerne« og i Salen paa Koldinghus var det maaske køligt nok. Thi naar den første Glæde over Gensyn og Landefred havde sat sig, faldt det uden Tvivl svært for den spøgefulde Frederik II at tømme sin Tunge. Det var ogsaa en egen Sag, naar han selv vel ikke maatte tales ved med Jomfru Anna Hardenberg uden i sin Moders Paahør, saa at skulle tilbringe Tiden med at lytte til dennes evige Formaninger. De lød lidt hult og fristede til Gensvar, naar man vidste, hvad man vidste.

At den Slotspræst ogsaa skulde sladre af Skole og røbe, at der var Ildebrand i gamle Huse! Den længst begravne Historie om Ægteskab mellem Enkedronningen og hendes Svoger, Hertug Hans, var endnu i Live. Melanchthon og de andre tyske Teologer havde, da det var kommet paa Bane et Aars Tid efter Christian III's Død, 1559, udtalt deres bestemteste Misbilligelse. Thi Ægteskab mellem Svoger og Svigerinde er Ægteskab mellem Broder og Søster og i Strid mod al guddommelig Lov. Men nu var det der igen. Der var livlig og varm Forstaaelse mellem Koldinghus og Hansborg. Det var da umuligt ikke at svare spydigt, naar samme Moder talte bibelhvast og højstemt mod Giftermaal med Jomfru Anna.

Og kom Moder og Søn virkelig for Alvor, i en Slags Halvfortrolighed, ind paa Sagen, blev det ikke bedre derfor. Hvis hun søgte at skræmme ham med, at Fætteren Erik XIV havde indladt sig i et lignende Ægteskab, og nu sad han afsat og som en usselig, mishandlet Fange i »Eskils Gemak« paa Stockholm Slot, saa manglede han næppe Svar. Hvad hun havde for, straffedes efter Melanchthons Paastand med Helvedes evige Ild. Og selv Mænd som Peder Oxe og Johan Friis erklærede, at det gik paa ingen Maade an.

Men tav de tilsidst, bittert og koldt, saa tav Omgivelserne ikke derfor. Alle vidste Besked. Begge Sager var Dagens skjulte Emne, om saa ingen talte lydeligt. Hvorfor fniste de to unge Hofsinder med Vinkanderne ude paa Gangen? Hviskede maaske den ene en Vittighed om, hvorvidt hun blev Hans'? Hvorfor sprang Forsangeren et Vers over, eller hvorfor slog alle de dansende Herremænd og Fruer Øjnene ned, naar de uforvarende kom til Ord som disse:

Gud dennem forlade, som Aarsag er,
At de ej sammen maa være,
Som have hinanden af Hjertet kær
Og elske i Tugt og Ære.

Der var ikke til at holde ud for Frederik II paa Koldinghus. Han rejste derfra før Juledag, som endnu dengang tillige var Nytaarsdag. Om hele Rejsen skrev Kongen et Par Dage efter: »Denne Rejse har været Os besværlig. Og dersom Vi ikke havde gjort det højbaarne Fyrstinde vor kære Fru Moder til Ære, vilde Vi ikke for en stor Summa have draget denne Vej«.

Koldt var Mødet sikkert endt paa Koldinghus. Ude frøs det bitterligt. Da Frederik II naaede til Nyborg, var Bæltet lagt til. Det var uheldigt, thi Peder Oxe og Johan Friis ventede i København paa Kongens Underskrift paa Fredstraktaten, saa at den kunde være i Orden til, naar Svenskerne vendte tilbage med deres Konges Underskrift. Frederik II vilde da sende Kancelliskriver Niels Kaas, der havde ledsaget ham paa Rejsen, afsted med en underskreven Bekræftelse af Fredstraktaten. Men Forsøget paa at naa over Bæltet mislykkedes. Anden Juledag bød Kongen en Mand 80 Kroner, om han kunde naa over til Korsør og hente mulige Breve fra Peder Oxe. Manden slap over og tilbage igen, dog under betydelig Fare.

»Med samme Karl ville Vi affærdige imorgen denne Brev-

viser med vor Konfirmats over den svenske Fordrag (Bekræftelse af Fredstraktaten). Thi Vi ville ikke vove Niels Kaas eller sætte hannem i Livsfare. Og Vi kunne dog besinde, at det vil være fornødent, at samme Brev er tilstede, om de Svenske komme hid neder med Besked. Der- som end Brevet omkom, kunde man snart faa et andet igen. Men at en god Karl skulde komme om Halsen, vilde Vi nødigt. Er det saa, at de Svenske komme did, og Alting, som Vi haaber, bliver klart, ville I finde Raad og give dem Foræringer paa Vore Vegne, som I kunne tænke ærligt og [be]rømmeligt er«.

Frost og Uheld vedblev at forfølge Kongen og hindrede ham i at naa over til København og højtideligt underskrive Freden. Dagen efter, at han havde afsendt ovennævnte Brev til Peder Oxe, gjorde han Forsøg paa at naa over til Sjælland fra Hindsholm. Men da han, for at skyde Genvej, kørte over Kerteminde Fjord, brast Isen under ham, saa at han og Køretøjet sank i Vandet, og han kun med Livsfare blev reddet. Endnu den 8. Januar 1569 var han ikke naaet længer end til Sprogø. Dèr var ikke saa meget som en Skaal varmt Øl at faa, thi der boede ingen. Øen hused kun Kongens halvville Stod. Dette ufrivillige Ophold fik iøvrigt gode Følger for alle senere Vinterrejsende. Kongen befalede, da Freden var sluttet, og der atter blev Tid til at tænke paa slikt, at der skulde bygges en Bolig paa Sprogø og altid være en Mand tilstede, som kunde huse og pleje forkomne Rejsende, hvad enten de nu kom med Isbaad eller i en stormsat Smakke.

Frederik II kunde have sparet sig sin Iver for at naa i rette Tid til Svenskernes Genkomst med den underskrevne Fred. De kom slet ikke. Peder Oxe og Johan Friis gik og ventede dem i København. Det samme gjorde lybske Udsendinge, der med stort Besvær var naaet did med deres Eksemplar af Fredsslutningen, underskrevet af Raadet i

Lybæk. Men Svenskerne udeblev stadigt. Holaveden var maaske ikke farbar i saadan en Kulde for Jørgen Gyllenstjerna og Ture Bjelke, med samt deres 30 Mand i Følge.

Grunden stak dybere. Da de var naaet op til Johan III, havde han straks bebrejdet dem deres Fredstraktat. De var jo gaaet ind paa Indrømmelser, der ganske stred mod deres Fuldmagt. Kongen udstedte da den 31. December 1568 et aabent Brev til alle Landsdele om, at han ansaa Fredsvilkaarene for utaalelige. Men han vilde gerne høre sit Folk først — og vel nødtigt give Frederik II Lejlighed til at begynde et Vinterfelttog. Rigets Stænder mødtes paa Rigsdagen i Stockholm den 25. Januar 1569. Her fremhævede Johan III Traktatens to Bestemmelser om Krigsomkostninger, som Sverig skulde svare. Han beregnede disse til 36 Millioner Kroner og spurgte Bønderne, om de havde Lyst til hver især at betale deres 1500 Kroner. Hertil svarede de nej. De vilde istedetfor give Jute-konungen krut, lod och pikar.

Et Par Dage efter afsendte Kongens Broder, Hertug Carl, og nogle af Sverigs betydeligste Mænd et Brev til Peder Oxe og de andre danske Underhandlere i Roskilde. De betegnede heri enkelte af Fredsvilkaarene, særlig Pengekravene, som ulidelige og bad de danske Raader bevæge Frederik II til, at der maatte holdes et nyt Møde.

Vistnok ikke uden stor Vanskelighed fik Peder Oxe og Johan Friis Frederik II overtalt til at opgive Pengekravene. Derpaa svarede det danske Rigsraad i et Brev fra Helsingør den 7. Marts 1569, at Kongen for at vise sin Villighed til Fred vilde frafalde sine berettigede Krav paa Krigsomkostninger. Men om videre Indrømmelser kunde der ikke være Tale, derfor var et nyt Møde unyttigt.

I Sverig syntes Meningerne at have været delte. Fredspartiet var vel talrigt. Men Johan III, hvis Kroning skulde foregaa i Juli Maaned i Upsala, vilde nødtigt lade denne

falde sammen med en ufordelagtig Fredsslutning. Han haabede vel ogsaa at kunne aftvinge sin Fætter, Frederik II, endnu nogle Indrømmelser. Han svarede da med bestemt at fastholde Forlangendet om et nyt Møde.

Hermed brast Frederik II's Taalmodighed. Han nægtede vel ikke at lade et Møde afholde, men gav Ordre til, at samtidigt skulde — Fjendtlighederne begynde. Medens Johan III blev kronet i Upsala (den 10. Juli 1569), foretog den danske Flaade, som Peder Oxe atter havde faaet bragt paa Fode, 30 Skibe stærk under Peder Munk, det første Angreb. Under saadanne Forhold blev Mødet, som den 29. Juli holdtes paa Grænsen mellem Knærød og Ulfsbæk, nærmest en blot latterlig Forestilling. Johan III havde afsendt sin Kansler og andre gode Mænd dertil. Frederik II sendte blot sin Kancelliskriver, Niels Kaas, og et Par Rigsraader. Forgæves mødte den utrættelige franske Gesandt, Charles Dançay, for om muligt at bringe Fred til Veje. Allerede Ordningen paa Stedet spaaede ilde. Da ingen af Parterne vilde møde paa fremmed Grund, var paa hver Side Grænsen rejst en Slags Skanse af Træstammer, bag hvilken vedkommende Lands Udsendinge samledes. Det svarede godt til denne Ordning, at den tidligere Artilleri-Øverste, Peder Bille, var en af de hidsendte, danske Rigsraader. Med Hovedet over Brystværnet tilraabte saa skiftevis svenske og danske hverandre deres Meninger. Paa en Post som denne, kunde selv ikke Niels Kaas's pilne Blidhed undgaa, at det endte med blot Ukvemsord og Tvist om det Ørkesløse: hvem der oprindeligt var Skyld i Krigen.

Selve Grænsemødet blev det tydelige Udtryk for, at Peder Oxes Bestræbelser for Fred endnu ikke havde magtet Kongernes Modstand. Begge Riger drev atter fra hinanden, uden at Forbindelse var opnaaet.

11.

Saa begyndte da Krigen paany i Juli 1569. Da Peder Munk ikke mødte noget svensk Orlogsskib i Østersøen, løb han med sin Flaade til Reval. Dagen førend Kroningen skulde foregaa i Upsala, beskød han Byen med 34 Pundigere, og gjorde alle Skibene i Havnen til Bytte. Reval, der jo ligger lige overfor Stockholm, var ganske naturligt bleven Sverigs vigtigste Tilførselshavn under Krigen. Hver Dag kom nye Skibe til, som ikke anede, at Peder Munk nu var Herre dør. Det blev derfor et overordentlig rigt Bytte, baade af Skibe og Varer, som han førte med hjem til København. Det ansloges her til omkring en Million Kroner. Peder Oxe havde inderlig god Brug derfor, baade til Flaaden og til Lønning af de ubetalte, dyre Knægte.

Som sædvanligt gjorde disse Vanskeligheder, men det lykkedes endelig at faa Hæren i Virksomhed. Den 21. September red Frederik II fra Helsingborg op for at slutte sig til den. Han havde kort forinden været til Familiefest i den anden Kant af Riget. Der stod Bryllup paa Koldinghus. Hverken dog Enkedronning Dorotheas eller Jomfru Anna Hardenbergs. Men Frederik II's yngste Broder Hans's med en Datter af en lille, tysk Fyrste. Brylluppet stod den 19. September, men hvor meget Kongen har skyndt sig derfra, kan ses af, at han allerede den 21. drog fra Helsingborg.

Det var Kongens Plan, at man skulde søge endelig at faa Svenskerne fordrevne fra den danske Fæstning, Varberg, som de nu i fire Aar havde haft inde. Belejringen paabegyndtes da med Kraft. Men som den var begyndt, kom den svenske Konge og hans Broder Hertug Carl med en Hær ned gennem »Hulvejen«. Frederik II sendte Bud og tilbød dem Kamp i aaben Mark. De holdt sig imidlertid i Ro og afventede et gunstigt Øjeblik, hvor Bondehæren, der skulde skærme Skaane, var bleven tryk. Saa brød

Hertug Carl pludselig frem og foretog et Hærgningstog gennem det sydøstlige Skaane, hvor Ystad og flere andre Byer plyndredes og gik op i Luer.

Imidlertid gik det uheldigt ved Varberg. Rigmarsken Frans Brokkenhus red i Begyndelsen af November nær ved Slottet og blev saaret af en Kugle i det ene Ben. Der gik Koldbrand i Saaret, og han døde. Daniel Ranzau laa og viste nogle Bøsseskytter (Artillerister), hvorledes de skulde stille en Kanon. Da han et Øjeblik kiggede op over Brystværnet, bortreves hans Hoved af en Kugle. Frederik II, der saaledes var berøvet begge sine Øverster, overtog da selv Kommandoen og lod straks Slottet beskyde til Storm. Under denne Beskydning dræbtes Slotsherren, Bo Grip. Hans Folk tabte Modet, og da Stormen skulde til at begynde, tilbød de at overgive Slottet mod at maatte frit drage bort. Kongen gik ind herpaa, og Varberg var hermed erobret.

Ganske naturligt maatte dette Held opildne Frederik II's gamle Tro paa sig selv. Hvad ingen af de andre havde formaaet, havde han nu i ganske kort Tid udrettet. Det skulde nok endda vise sig, at han og ikke de danske Forsigtigraader havde haft Ret. Stunden var nu inde, da han med væbnet Haand skulde erobre Sverig og dermed afgøre Krigen. Det brændte i ham af Forbitrelse over alle de Grusomheder, som han hørte om fra det sidste Indfald i Skaane. Men nu var Oprejsningens Tid endelig kommen. Som han havde villet fra første Færd: Sverig skulde nu erobres med en Hær ført enten af ham selv eller en af hans flinke, prøvede Folk fra Tyskland. Han indsatte Christopher von Dohna til Feltøverste over Hæren, med Ordre til straks at trænge ind i Sverig.

At Kongen afholdtes fra selv at overtage Kommandoen, skyldtes uden Tvivl Peder Oxes og det øvrige Rigsraads bestemte Indgriben. Frederik II forlod Hæren og drog ned til København, men fulgte herfra med største Spænding

Udfaldet af det Tog, som endelig skulde erhverve ham Herredømmet i Sverig.

Christopher von Dohna var, som han havde viist, baade en tapper og en dygtig Mand. Men den Opgave, her var stillet ham, oversteg langt hans Kræfter. De tyske Lejeknægte var allerede i og for sig et uhaandterligt Stof. Og de store Afstande i Sverig med dets svagt befolkede Land, hvor det nødvendige til en Hærs Underhold vanskeligt kunde faaes paa Stedet, og endnu vanskeligere hidskaffes, gjorde sligt et Tog til en overordentlig svær Opgave. Saa galt som Udfaldet blev, havde dog næppe nogen tænkt sig det. Da Christopher von Dohna havde været nogle Uger paa svensk Grund, uden synderligt Sammenstød med Fjenden, nægtede de tyske Lejetropper at ville drage videre og forlangte at føres tilbage. Som Paaskud gav de, at de savnede Vinterklæder, havde ikke alle Harnisk med sig, samt at det vilde blive Kongen til den største »Nachdel«, hvis de, som udgjorde Kærnen af hans Hær, led nogen Skade.

De tvang Christopher von Dohna til at føre dem tilbage til Vinterkvarter i Skaane.

12.

Dette var den bitreste Skuffelse, der kunde times Frederik II. Han følte sig sikkert ikke uden Skyld i Krigens Fortsættelse. Men han stod nu ganske uden Midler til at komme videre. Man kan ikke nægte, at hans Stilling var fortvivlet. De allerfleste af hans sædvanlige Indtægter var ham berøvede, idet Lenene var pantsatte for Laan til Krigens. Paa Grund af Lasttoldens Ophævelse for Nederlændernes Vedkommende, svandt Indtægterne af Øresundstolden bestandigt mere og mere ind. Det var blevet ham nægtet personlig at føre Hæren, og den, han havde betroet Kom-

mandoen, havde vist sig ganske ude af Stand til at faa den frem. Hvor han saa vendte sig, var han stænget inde: af ydre Fjender, af Pengemangel og Gæld, af Peder Oxe og et Rigsraad, der ikke tillod ham paa noget Punkt frit at røre sig.

Under disse Omstændigheder valgte han den Udvej, der stemmede med hans ærlige Ligeftremhed og hastige Beslut-somhed: han erklærede, at han vilde — nedlægge Regeringen.

Den 1. Januar 1570 sendte han fra Frederiksborg Slot det mærkelige Brev herom til Peder Oxe, Johan Friis og de øvrige Rigsraader.

Han skrev heri, at han godt vidste, at man gav ham Skyld for at have begyndt Krigen uden deres Raad og Samtykke. Nogle af dem havde endog sagt ham det lige ud. Han vilde indrømme, at »da Krigen begyndtes, raadte Vi ikke med mange af Eder; dog var det eder alle ikke uvitterligt. Men Vi havde paa den Tid slaget vor Lid til nogen, paa hvilke Vi Os og forlode, og blev derover af dennem bedraget. Hvilket Vi nu lade fare og ville deraf intet ydermere sige«. [Hvad Frederik II her sigter til, er uklart. For Eftertiden ligger det nær at gætte paa Grev Günther af Schwarzburg og hans øvrige tyske Tillidsmænd. Men det er dog tvivlsomt, om Kongen har haft saa klar en Selvforsaaelse. Muligt har han blot tænkt paa Magnus Gyldenstjerne og Rigshofmester Ejler Hardenberg.]

»Men at Vi skulle være Aarsag til denne Krig, det skal ikke findes. Vi forsee Os og, at I dør vil vide Os undskyldt. Thi Krigen begyndtes ikke af nogen Hovmod eller Letfærdighed, men Svensken understod sig uden al kristelig og billig Ret at optage det danske og norske Vaaben. Da Vi begærede, at det skulde aflægges, skete det ikke. Derpaa have Vi i Guds Navn anfanget denne Krig. Nu give Vi eder selv at betænke, om Os er givet Aarsag at gribe til Sværdet, eller om Vi skulde have siddet stille og ladet

Svensken med Fred nyde og bruge det danske og norske Vaaben baade Os, eder selv og alle Rigeres Indbyggere til evig Spot og Haan.

Vi har ikke sparet Os selv eller begæret at sidde hjemme, men gerne frivilligt vovet Huden, og er i egen Person draget med og været hos baade foran Elfsborg og Halmstad, og har dèr gjort, hvad Os var muligt og saa meget Os sømmede.

Det har ikke været Vor Skyld, at Vi ikke har været med Vort Krigsfolk paa de andre Tog. Thi som I selv vide, Vi det nok af Eder have begæret, men I have det ikke villet tilstede Os, i hvor gerne Vi det havde gjort.

Hvad Vort Tilbud om Fred altid har været, det er vitterligt og gøres ikke Behov meget derom at skrive. Saa haabe Vi, at Skylden ikke findes saa stor hos Os og paa Vor Side, som somme Os den vil tilmaale. Gud, som er retfærdig og kender alle Menneskers Hjerter, har i denne Handel set og kendt, hvem der havde mest Skyld og havde givet Aarsag til denne Krig. Med sin Guddoms Haand og Magt har han styrtet Vor hovmodige og ufredfærdige Fjende af Sædet og holdt Os naadeligen ved Vore Riger og Lande, saa Vi endnu af Guds Naade er den, Vi var.

Efter at Kong Erik er afsat og Kong Johan tiltog sig Regeringen i Sverig og tilbød Fred, veed I, at Vi dermed i alle Maader have Os forholdt efter eders Raad. Skønt muligt, hvis Vi dengang havde fulgt Vort eget Hoved, saa havde Vi nu haft Fred.

Vi have i egen Person med Vort Krigsfolk begivet Os for Varberg, og Gud Almægtigste har det saa naadelig skikket, at Vi Slottet har bekommet. Det kunde vel have været, at dersom Vi ikke i egen Person havde været der tilstede og gjort saa meget dertil, som gjort blev — hvad de, der hos vare, vide at give Os Vidnesbyrd om — saa skulde Huset paa den Tid svarligt være blevet erobret. Og dersom Vi dengang havde været saaledes stafferet i Marken,

som en Konge burde have været, med Vogne og anden Nødtøft, saa havde Vi fra Varberg draget med vort Krigsfolk ind i Fjendens Land og ikke begivet Os fra dem, førend Vi havde fanget en Ende paa Krigen. Men da Vi intet manglede undtagen alt det, Vi skulde bruge, var Vi forarsagede imod Vor Vilje at begive Os tilbage og lade Vort Krigsfolk drage frem.

Rigets Indbyggere have Os forstrakt med Penge til Krigen, men Vi have ogsaa selv udgivet Vort eget. Vore Raader, der var med ved Varberg, veed, at da de Penge, Vi skulde have af Skatten til at lønne Krigsfolket, ikke opkom, maatte Vi, om Vi ellers vilde have Folkene villige til Toget, gribe til Resten af Vore egne Penge, 7000 Rosenobler og 10,000 Daler og dem udgive til Krigsfolket.

Det er nu kommet saa vidt, at Vi saa sandt hjælpe Os Gud! ikke har liggende Penge uden 1500 Daler og noget ringe Guld, hvilket Vi har ladet Vor Hofmester, Peder Oxe, og Vor Sekretær, Hans Skovgaard, se. Dersom nogen af eder bærer Tvivl derpaa, ville Vi i lige Maade eder det vise, at I og det saa skulle befinde.

Vort Sølv, Fade og Drikkekar, saa meget det er, og saa vidt det kan forsla, er Vi og overbødige at lægge ud. Og saa er siden hos Os intet mere til overs.

Vor fædrene Arv i Vore Fyrstendømmer har Vi til Rigerne Bedste forpantet. Af Vore Slotte og Len her i Riget er der kun faa, som findes frie. Nogle af eder har tilforn raadet Os, at Vi skulde afhænde til Pant eller Køb her en Gaard, dør en By fra Lenene for at samle Penge. Endog jo mere Gods, der kommer fra, des mindre vil Renten blive, som Os vil komme til bedste, saa ere Vi villige til at sætte ud, dersom I ville raade Os det, alle de Len, som endnu ere frie, saa at Vi intet forbeholde Os, men forstrække Rigerne dermed.

Vi forse vel, at det ikke er fornødent at gøre Undskyld-

ning for, hvor Resten af Vore Penge er bleven af. I veed vel, at Vi ikke har forsløttet eller forbankettet dem. Vi have ikke anvendt dem paa vore Klæder og Smykker, men i Rigets Anliggender. Var Os mere i Hænde, skulde det i lige Maade være uspart.

Nu er Vi saa forblottede, at Vi ikke kunde give en af vore daglige Tjenere, der fattig er, et halvt eller et helt Hundrede Daler, om Vi derom blev besøgt, og endnu mindre til at opholde Vor egen, kongelige Stat [Stilling] med. Vi taler ikke om den Sum, som skal betales Vor kære Svoger Kurfyrsten af Sachsen. Ikke heller om det, som Krigsfolkene skal have paa de til Betaling forskrevne Terminer, Registrerne herover vedlægges denne Skrivelse som Bilag. Men desforuden vil der kræves en stor Sum for fremdeles at lønne Krigsfolket. Til at udruste Skibene paa Foraaret vil ogsaa kræves en stor Sum, Vor Hofmester har berettet Os: omkring 20,000 Daler.

Til alt dette vide Vi ingen Raad eller Undsætning.

Det vil derfor falde Os mere end besværligt længer at forestaa Vort Regimente og kongelige Regering, med mindre I, vore Raader, samt andre Rigets Indbyggere vide nogen gode Raad og ville komme Os til Hjælp. Saafremt dette ikke skeer, kunne Vi ikke andet end samme Vor kongelige Regering hermed aftræde, overdrage og antvorde eder den igen, saa at I maa vælge eder en Herre, hvem eder godt synes, der rigere er og kunde regere eder bedre end Vi.

Saa begære Vi paa det naadigste, at I ville opgive og efterlade os den kongelige Ed, Vi eder svoret og lovet have, saa at Vi herefter maa være den Besværing fri.

Og maa I vist tro, at ingen Glæde eller Vellyst driver Os hertil. Ikke heller har Vi eder eller nogen Rigets Indbyggere at beskyldte, at de skulde have givet Os Aarsag dertil. Men som det før er hørt, at andre store Herrer, baade Kejsere og Konger, har været af Armod forårsage

til at afstaa deres Regimente og overgive det til andre, saa nøder og tvinger Os Vor store Armod og Nødtørft det at gøre.

I ville derfor eder betænke og straks herpaa give Os et endeligt, skriftligt Svar, hvor efter Vi os maa vide at rette.

Skrevet paa Vort Slot Frederiksborg Nytaarsdag 1570.

Friderich.

Det var det mærkeligste politiske Brevskab, som Peder Oxe endnu havde haft i Hænde. Ved et underligt Skæbnens Træf stilledes han her Ansigt til Ansigt med, hvad han for nogle ganske faa Aar tilbage havde tilstræbt af ganske Hjerte: at faa Frederik II til at vige. Men denne Gang var Rollerne ombyttede. Det var nu Peder Oxe, der for enhver Pris maatte se at afværge dette Udfald. Thi noget værre kunde ikke let times Landet i Øjeblikket. Det vilde give Sverig pludselig Vind i Sejlene. Det vilde for Danmarks Vedkommende maaske medføre en ny »Grevens Fejde«. Og hvo skulde kunne afløse Frederik II? Som Erik XIV i Sverig havde ogsaa han ganske vist to Brødre, Magnus, og den nygifte, unge Hertug Hans. Men ingen kunde fornuftigvis ønske nogen af dem til Konge. Saa var der Frederik II's to Farbrødre, Adolph og Hans. Det vilde være at begynde holstensk Regimente forfra. Hertug Hans vilde vel derhos tillige ægte sin Svigerinde, Enkedronning Dorothea.

Ja saa var der jo endnu den, som Peder Oxe for et Par Aar siden havde opstillet: Hertug Carl af Lothringen, eller i Mangel af denne: Prinsesse Renatas Mand. Sjældent har vel nogen vamlædes ved egne, tidligere Tanker, som Peder Oxe, hvis han nu kom disse fordums Kandestøberier i Hu.

Nej, der var kun Et: for Landets Skyld at bevæge Frederik II til at blive. Ikke for hans egen? Vi kende for lidt

til Forholdet mellem Kongen og Peder Oxen til at kunne afgøre, hvorledes den rent personlige Synsmaade har været. Ikke lidet kunde dog synes at tale for, at Peder Oxen ogsaa af personlige Grunde kunde have ønsket at bevare Kronen for Frederik II. Denne havde en egen Blanding af Vennessælhed og Højhed, der, i hvert Fald senere, vandt alle hans Omgivelser for ham. Der var noget i det Skridt, Kongen her havde gjort, der — fraset det svage Bevis for Krigens Nødvendighed — maatte tiltale Peder Oxen. Der var noget klart og bestemt i den hele Optræden, i Slægt med en Side hos Peder Oxen selv. Og hos ham synes det at have været et staaende Træk let at slutte sig i Forstaaelse og Hengivenhed til den, hvem han tjente og ønskede at være til Vilje. Det er da ingenlunde udelukket, at dette Skridt af Frederik II har gjort Peder Oxen personlig ondt, og at han af Hjerte har bestræbt sig for at finde en for alle Parter heldig Løsning.

13.

Det synes at have været ikke saa ganske let en Sag at faa en Forsoning og en begge Parter passende Ordning bragt til Veje. Rigsraadet var af Kongen indkaldt til Møde i København den 8. Januar 1570. For Rigsraadet fremlagde saa Peder Oxen det fra Kongen modtagne Brev. Men Rigsraadet fandt med en vis Føje i Henhold til Datids Forretningsgang, at det var en ejendommelig Fremgangsmaade af Kongen at sammenkalde sine Raader til Møde hos sig uden at ville mødes med dem. Og Kongen fastholdt sin Beslutning ikke at ville samles med Rigsraaderne, men kun at ville give dem sin Mening skriftligt tilkende. Efter en halv Snes Dage spændtes Buen til det yderste, idet Kongen under Rigsraads-samlingen rejste sin Vej og drog — paa Jagt i Odsherred.

Da Frederik II var bortrejst, enedes Rigsraadet om at sende en Skrivelse efter ham. Den var dateret: paa Eders

Majestæts Slot København den 18. Januar 1570. Indholdet var, som Forholdene medførte, en Blanding af Skarpt og Blidt. Rigsraaderne havde modtaget Kongens Brev og »Lejligheden deraf sørgeligen forfaret, og besynderligen hvad til Slutning formeldes have vi med alsomstørste besværlig Bekymring formærket og forstaaet«. Kongen vidste, at de altid, og i Særdeleshed under denne langvarige Krig, havde været villige til alt, hvad Kongen og Riget kunde være tjent med. Og de skulde fremdeles være villige til med Raad og Daad, Liv og Gods at tjene Kongen. De bad derfor underdanigst Kongen lade dem vide, »paa hvad Sted Eders Maj. vil lade sig behage, at vi kommer Eders Maj. til Ords, saa ville vi i Eds. kongl. Majs. egen Nærværelse beraadslaa og overveje alle de bedste Midler og Raad, os menneskeligt og muligt er, hvormed denne Krig fremdeles kan føres, indtil Gud vil give Lykke til, at den maa tage en behagelig Ende«.

Men de vilde ogsaa paa det underdanigste have Kongen ombedet, »at Ed. Maj. ikke vilde stille den Mislov [Mistillid] til os, at E. kongl. Maj. skulde have Behov udi Skrifter med os at lade forhandle«. De vilde altid beflitte sig paa at gøre og raade Kongen til Gavn og Fædrelandet til Bedste. Kongen er Hoved, de Ledemod; ingen af dem kan undvære den anden. De bad derfor, at Kongen ikke vilde afsondre sig fra dem. De haabede, at naar de tilsammen med Kongen overvejer og beraadslaar alting, skal Gud indgive dem de bedste Raad, saa alting kan blive godt. »Vi har tilbedt Holger Rosenkrans og Peder Bille ogsaa at skulle tale med E. Maj. herom. E. Maj. vil ikke tage os denne vor Skrivelse anderledes end i den bedste Mening«. . . »Og ville vi have E. Maj. hermed til Sundhed og Velfart, lykkeligt og langvarende Regimente den almægtigste Gud befalet«.

Som det af Skrivelsen vil ses, sendte Rigsraadet altsaa to af sin Midte, som en Slags Udvalg, efter Kongen for paa Jagtslottet Gjelstrup i Odsherred at optage den mundt-

lige Forhandling med Kongen, som denne nægtede at føre paa Københavns Slot. Valget var godt truffet. Begge de afsendte Rigsraader var tidligere Krigskommissærer og nød Kongens Tillid. De var derhos begge nær beslægtede med Peder Oxé. Peder Bille var hans Svoger, Holger Rosenkrans hans Hustrus Fæt.er. Begge havde de ved hans Bryllup været med til at stille sig i Spidsen for en Selvbeskatning.

Rigsraads-Udvalget traf Kongen i Odsherred og fik ham bevæget til Forhandling. Men desværre for Eftertiden gennemførtes nu den mundtlige Forhandling saa grundigt, at intet skriftligt herom er naaet til vore Dage. Og det samme gælder om det afgørende Skridt, der blev en Følge af Forhandlingerne. Her, hvor vi netop saa gerne vilde vide nogen Besked og spore Peder Oxes Forhold til det hele, lades vi ganske i Stikken af skrevne Beretninger. Vi faa kun kort og knapt meddelt uden mindste forklarende Oplysninger, hvad der blev det mærkelige Udfald: en Rigsdag for Danmark blev indkaldt.

Den 22. Januar 1570, altsaa meget hurtigt efter Kongens Møde med Rigsraads-Udvalget, udstedtes der et aabent kongeligt Brev om, at alle Adelige i Danmark skulde personligt møde i København den 26. Februar, da Kongen vilde indhente deres Raad i nogle magtpaaliggende Sager. Samtidigt udgik et aabent kongeligt Brev om, at alle Bisper og Herredsprovster, en Præst fra hver Købstad og en Præst fra hvert Herred ligeledes skulde møde. Fra Købstæderne skulde møde en Borgemester og en Raadmand med Fuldmagt. Og fra Landet skulde møde alle Landsdommerne, Herredsfogederne og to befuldmægtigede Bønder fra hvert Herred.

Vi vide intet nærmere om, hvorledes Valgene gik for sig. Og det er ogsaa kun lidt, hvad vi høre om Rigsdagen selv og dens Møde eller Møder. Sagtens har den ugunstige Aars-tid hindret mange i at komme. Kongen var naturligvis til-

stede, han kom ind fra Frederiksborg, hvor han havde opholdt sig siden Jagtturen i Odsherred. Alle Rigsraaderne var tilstede, paa et Par nær, hvem Krigsforholdene bød at blive paa deres Fæstninger i Skaane. Under Rigsdagen opgjorde Konge og Rigsraad i Forening den 28. Februar, hvor mange Penge der fandtes i Statskassen. Det var ikke mange.

Der haves ingen Meddelelse om, hvor, i hvilke Bygninger eller om paa aaben Plads, de talrige Udsendinge samledes. Det hele, vi kende til den mærkelige Rigsdag, er, hvad Folket blev spurgt om, og hvad der blev svaret. Paa Kongens Vegne blev der meddelt de enkelte Stænder, at da den svenske Konge ikke vilde holde den i Roskilde sluttede Fred, var Frederik II nødt til at beholde de fremmede Krigsfolk i sit Sold og begærede derfor Tilsagn om frivillig Hjælp til de hermed forbundne store Omkostninger. Alle Stænderne svarede enstemmigt ja og lovede at yde Hjælpen inden Pinsedag (14. Maj). Der blev bevilget en almindelig Landsskat. Kapitlerne lovede at yde en Trediedel af al deres Rente, Købstæderne en for hver fastsat Sum, der strakte sig fra 40,000 Kroner for København til 400 Kr. f. Eks. for Sakskøbing og for Mariager. Provster og Præster endelig lovede at yde enhver efter bedste Evne, og hver enkelt angav skriftligt sit Bidrags Størrelse.

Med Udfaldet af denne Rigsdag var Kongen saa tilfreds, at han opgav sin Beslutning om at ville fratræde Regeringen. Der var jo ikke blot givet ham betydelig Hjælp til Krigen straks, men, saa vidt man kan skønne, var der, om end i mere almindelige Udtryk, lovet ham af hele Folket virksom Støtte, lige indtil gunstig Fred var opnaaet. At dette ikke blev Mundsvejr, viste sig i Aarets Løb. I Maj og derpaa i August paatog Folket sig yderligere meget store Skattebyrder. Og i December Maaned, da Freden maatte ansees for sikret, gjordes en sidste, overordentlig Kraftanstrængelse i Form af

en almindelig Landeskæt og ny Hjælp fra Købstæder og Gejstlige til Krigsfolkets Aflønning.

Det gaar under alle disse Begivenheder som næsten overalt, hvor Peder Oxé var den ledende og medvirkende: han forsvinder det mest mulige. Og dog kan der ikke være Tvivl om, at han har spillet en Hovedrolle. Indkaldelsen af hele Folket, for at det selv kunde tage Beslutning om sit Pengevæsen, var den yderste Følgeslutning af hans Tankegang, det Punkt af denne, hvor den næsten ganske falder sammen med moderne Synsmaade. Ad denne Vej blev baade Kongen og Landet støttet i et afgørende Øjeblik. Men, som altid med Peder Oxé, han selv led heller ingen Skade. Tværtimod. Hele hans tidligere saa stærkt udsatte Stilling som den, der skulde pine baade Konge og Folk, blev, saa vidt gørligt, underbyggt og dækket. Fra den Stund, Konge og Folk gensidigt havde lovet ubrødeligt at holde sammen og støtte hinanden til det yderste, blev Peder Oxé en Slags Talsmand og Udtryk for begge. Peder Oxé med hans stadige Pengekrav og Indskrænkning af Kongens Magt blev — ikke afholdt — men taalmodigt anerkendt som det ophøjede han nu var: Fuldbyrder af Konge- og Folkeløfte.

14.

Et stort Held for ham og Norden i det hele var, at Kraften hos begge Konger og krigsførende Magter nu efter den syvaarige uafbrudte Krigsanstrængelse begyndte for Alvor at glippe. Vel gjorde Christopher von Dohna et lille Plyndringstog ind i Sverig, og den svenske Flaade viste sig atter i Østersøen, men Krigen døde næsten hen af sig selv. Begge Parter længtes inderlig efter Fred. Ifølge Kejser Maximilians Mægling samledes da Fuldmægtige for Sverig, Danmark-Norge, Lybæk, Polen, Sachsen, den franske Gesandt, Charles Dançay, og Kejserens egne Udsendinge i Stettin

den 15. Juli 1570. Paa Frederik II's Vegne mødte Peder Bille, Jørgen Rosenkrans og Niels Kaas, samt Statholderen i Holsten, Henrik Ranzau. Frederik II tog Ophold paa Nykøbing Slot paa Falster, for at være saa nær ved Forhandlingerne som muligt. Endelig naaede man til Enighed. Freden blev sluttet i December 1570. Udveksling af selve de kongeligt underskrevne Fredstraktater foregik i Februar 1571 paa det Sted ved Grænsen mellem Knærød og Ulfsbæk, hvor Niels Gyllenstjerna og Niels Kaas for et Par Aar siden havde mundhuggedes bag hver sit Stammebrystværn.

Freden i Stettin var en Genoprettelse af Tilstanden før Krigen, dog med en lille Hædning til Gunst for Frederik II. Begge Parter opgav Krav paa hinandens Lande. Erobringerne skulde tilbagegives, Herjedalen og Jemteland altsaa atter vende tilbage til Norge, og Fæstningen Elfsborg, som de Danske endnu havde inde, tilbagegives Sverig. Dog skulde Svenskerne betale for Overgivelsen af denne 600.000 Kroner i Erstatning. Otte tagne danske Orlogsskibe skulde tilligemed det oprindeligt ombordværende Skyts udleveres til Danmark. Øsel og Reval skulde overgives Kejseren, der atter et Aar efter skulde forlene dem til Kongen af Danmark. Sejladsen paa Narva skulde frigives, og Svenskerne, som forhen, have fri Sejlads gennem Øresund. Hvad endelig Kongen af Danmark-Norges Ret angik til at føre tre Kroner i sit Vaaben, skulde en Voldgift, bestaaende af Kejseren og nogle tyske Fyrster, undersøge og afgøre denne Sag: om de tre Kroner blot betød de tre nordiske Riger, hvorover dansk-norske Konger til en Tid havde hersket, eller om de tre Kroner betød Sverigs særlige Vaaben. Denne Voldgiftskendelse blev aldrig fældet.

Med Rette herskede der stor Glæde i Stettin, da man var bleven enig. Freden blev under Jubel »udblæst« og af Trommeslagere forkyndt paa Gaderne. Forhandlerne anrettede store »Panketer« og Gæstebud og udvekslede paa

deres Fyrsters Vegne en Masse Guldkæder og Smykker i gensidige Gaver. Glæden bredte sig nordefter, efterhaanden som Efterretningen naaede frem. Den første, der naturligvis skulde have Nyheden i Danmark, var Frederik II. Men det var streng Kulde med haardt Uvejr. Da de danske Udsendinge kom til Warnemünde og vilde over til Gedsør, drev Storm og Is dem tilbage. Under Livsfare slap endelig et Bud over med Breve til Kongen. Selv besluttede de sig til at drage til Lands op gennem Holsten og Sønderjylland. Men i sidste Øjeblik klarede Vejret, og Stormen stillede af. Paa samme Tid ankom de svenske Udsendinge. Som første Udtryk for den vundne Fred og Enighed besluttede de sig da til i Fællig at vove sig ud i Skude mellem Isflagerne og se at naa Gedsør. Forsøget lykkedes. De naaede velbeholdne over, tidsnok til at nyde Julegrød paa nordisk Grund.

Da de forenede Udsendinge kom over til Falster, traf de ikke Kongen her. Han havde et Par Maaneder igennem opholdt sig paa Vordingborg- og Nykjøbing Slotte, begge Steder som Gæst hos sin Righshofmester. Peder Oxen var nemlig Lensmand baade paa det ene og det andet af disse. Da Frederik I's Enke, Dronning Sophia, var død, og Nykjøbing Slot og Len, som hun havde haft i »Livgeding«, derved var blevet ledigt, havde Kongen 1569 forlenet Peder Oxen dermed. Og i det forløbne Aar havde Peder Oxen endda faaet Paddeborg (Sparresholm) paa Sjælland og Thoreby Birk paa Lolland ligeledes i Forlening. Men hverken Kongen eller Lensmand havde Tid til at dvæle længere herved end højst nødvendigt, indtil man i Slutning af November havde faaet en sikker Fornemmelse af, at Freden vilde gaa i Orden.

Regeringens Henlæggelse til Nykjøbing havde ogsaa alle-rede kostet Ofre nok. Den 76-aarige Kansler Johan Friis, som saaledes ved Vintertid havde maattet farte i Forretnings

Anliggender mellem København og Nykjøbing, var paa en af Turene bleven syg undervejs, maatte blive i Kjøge og døde dér den 5. December. Han oplevede saaledes akkurat at faa Vished for, at Freden nu var sikret. I ham table Peder Oxe en Støtte i Modgangens Dage og en senere dygtig Medarbejder. Kongen søgte at trøste Righshofmesteren over Tabet ved, muligt efter hans egen Anvisning, at give ham et værdifuldt Minde om salig Kansleren. Peder Oxe fik 3die Juledag Lekkinge Gaard, Johan Friis' gamle Len, afgiftsfrit i Forlening. Det var maaske tillige en Slags Tak for Freden i Stettin, ligesom Nykjøbing Len havde været en — lidt forhastet — Tak for Freden i Roskilde.

Peder Oxe havde mange Grunde til at glæde sig over Freden. Nu var Grænsen sat for Landets Pengegenvordighed. Men endnu var de ikke omme. Der burde smedes, medens Jærnet var varmt. Rigsraadet sammenkaldtes. Under Henvisning til den paa Rigsdagen i Aarets Begyndelse tagne Beslutning og som første Regeringsmeddelelse om, at Freden nu var sikker, blev der i Dagene d. 13—18. December udskrevet hos de glade Undersaatte en forsvarlig Hjælp til Krigsfolkets Aflønning. Summerne var denne Gang gennemgaaende større end sidst, og man vidste at ramme baade paa Land og i Byer flere end alene Gejstlige, Borgere og Bønder. Af Bønderne krævedes dobbelt Kvægskat, men desuden skulde hver Skomager, Skrædder, Murer, Tømmermand og Kæltring (Landstryger) betale 8 Kroner, hver Møller 12 Kroner og hver Husmand; Pebersvend og Tjenestedreng 4 Kroner. I København blev ikke blot alle Borgerne afkrævede Hjælp, til ialt 48,000 Kroner, men man vovede sig videre, end man under Krigen havde turdet. Alle fremmede Kræmmere i København blev kaldt op for nogle Rigsraader og af disse ansat til en betydelig Hjælpe-sum, som de havde at yde til Tak for Ophold og Næring i Landet.

For Peder Oxen aabnede dog Fredsslutningen videre Udsigter end den blotte: at blive af med Krigens Tyng. Han saa klart, hvad der var naaet — han havde jo selv været med til at arbejde derfor baade personlig i Roskilde og gennem de til Stettin udsendte — og han saa klart, hvad dermed var tilstræbt. Ikke for intet havde han gjort alt for, hvor mørkt det end saa ud, at faa Flaaden grundigt paa Fode. Og ikke for intet havde han kæmpet for Bevarelsen af de danske Øer i Østersøen: Gulland og Øsel. Herredømmet i Østersøen var genvundet. Paa Havet laa Danmark-Norges Fremtid. Og han skulde gøre sit for at hævde og værne den.

Efter Johan Friis' Død stod Peder Oxen ene og fri. Freden havde givet ham Styrke. Al Magten var lagt i hans Haand. Han vilde nu efter Evne føre Danmark-Norge til Storhed og Lykke.

15.

Det første, som Peder Oxen anvendte den nyvundne Fred til, var at bringe Øresundstolden i Orden, der jo under Krigen var kommen i Urede. Som det vil erindres, havde Peder Oxen i Foraaret 1568 set sig nødsaget til, af Hensyn til Hertugen af Albas Trusler, at ophæve Lasttolden for Nederlænderne. Herved var ikke blot Øresundstoldens Indtægter gaaet betydeligt ned, men der var skabt en meget uretfærdig Fordeling af Toldafgifterne, som nu for største Delen maatte udredes af Nederlændernes Medbejlere, de andre Søfarende. Nu var Freden indtraadt, Faren for svensk Angreb omme og den nyskabte Flaade klar til at løse sin Opgave.

Den 30. Marts 1571 udstedtes da en ny Forordning om Lastpenge, ifølge hvilken disse fremtidigt skulde betales af alle, altsaa ogsaa af Nederlænderne. Kun Lybækkerne

skulde til Løn for deres Hjælp under Krigen foreløbigt være fritagne. (Danske Samlinger no. 819 d. R. 71.)

Naar Peder Oxe dristede sig til at paalægge Nederlænderne denne Afgift, saa var det naturligvis under Hensyn til, at Forholdene ogsaa i Nederlandene havde forandret sig. Den Hertug af Alba, der nu i tre Aar forgæves havde anstrængt sig for at kue de oprørske Nederlændere, var ikke nær saa skrækindjagende som den nys indsatte Statholder 1567. Men der krævedes desuagtet Mod til at fornye denne Afgift for alle. Thi hvad der til Nød kunde undskyldes under en Krig som en Nødvendighed, blev under Fredsforhold til en blot og bar Voldsdaad. Hvad var nemlig Lastpengene andet end den Erstatning, som alle under Krigen havde betalt Danmark, for at dets Konge ikke skulde anvende sin Ret til at udtage Baadsmænd og bruge fremmede Skibe til Orlog? Men med Krigen var jo denne Ret bortfalden og derfor nødvendigvis ogsaa Lastpengene som Erstatning for dens Anvendelse.

Bevisførelsen i den nye Forordning maatte derfor blive en anden. Den kongelige Ret til Skibe og Baadsmænd traadte i Baggrunden og overskyggedes af Hensynet til Søfarten i det hele. Kongen havde, — saaledes var omtrent Tankegangen, — i den sidste Krig vist Skipperne den Naade at lade dem passere Sundet, skønt det stred mod hans Interesser. Han havde ladet sig nøje med et skriftlig Løfte fra hver enkelt om ikke at sejle til Sverig. Men de havde kun lidet skønnet paa hans Gunstbevisning eller agtet deres eget Ord. Thi alle som én var de sejlet til Sverig og havde styrket hans Fjende med Vin og Salt. Herved var Krigen bleven meget langvarigere, end den ellers vilde være bleven. For Kongens Vedkommende var en af Følgerne den, at han havde maattet betale de dobbelte eller tredobbelte Summer til Lejetropperne, hvorved han havde paa draget sig en stor Gæld. Med Føje kunde Hs. Majestæt nu

lade sin Vrede gaa ud over de skyldige og spærre Sundet og Bælterne for alle fremmede. Men som sædvanligt vilde han lade Mildheden sejre og holde sine Strømme aabne. Ja, hvad mere var, han vilde udruste en stor Flaade til at løbe ud i Østersøen og rense den for Sørøvere. Hvad Skipperne havde forbrudt vilde han altsaa tilgive dem. Men alle disse Omkostninger maatte de hjælpe ham at dække, og derfor havde enhver at betale Lastpenge efter en Toldrulle, som Tolderen i Helsingør skulde vise dem.

De nye Lastpenge indførtes altsaa denne Gang til Dækning af de kongelige Udgifter; man kunde saa herved enten forstaa de tidligere Krigsomkostninger eller Bestridelsen af Flaadens Udrustning nu. Det overlodes til enhver at overveje, hvorvidt Flaaden, naar Sørøverne vare forjagne, vilde blive aftaklet, eller om det ikke laa nær, at Skipperne saa skulde betale for, at den til Stadighed kunde være i Søen og sørge for dem. Hvorom alting var, saa blev dette Paalæg baade i Indhold og Form afvigende fra det tidligere. Til Gengæld var det i et væsentligt Punkt mildere. Satserne var ikke fuldt saa høje, og ballastede Skibe blev ganske fritagne for Afgiften.

Som naturligt var, vakte dette nye Paalæg en stærk Forbitrelse og fremkaldte en Skare af Klager og Trusler. Vel var de enkelte, der indtil da alene havde maattet udrede Lastpenge, i deres Hjerter glade over, at det nu ikke gik andre bedre. Men dog blandede sig ogsaa deres Stemmer i det fælles Klagekor i Haab om, at dets Fuldtallighed muligt kunde bevirke Afgiften helt afskaffet. Størst Interesse har Nederlændernes Optræden. I denne Sag faldt deres og Hertugen af Albas Interesser sammen, og de havde intet imod, skønt ellers i fuldt Oprør, paa dette ene Punkt at støtte sig til Spanien og fremtræde som dets lydige Under-saatter. Hertugen af Alba svigtede dem ikke. Næppe var Paalæget blevet ham bekendt, førend han i Slutningen af

Maj 1571 sendte en skarp Note til Danmark. (Nederlandene Nr. 16. Papir. Skrivelse fra Alba til Frederik II af $31/5$ 1571. R. A.) Han begynder heri med at minde om det tidligere Traktat-Brud af lignende Art, som Danmark havde tilladt sig 1567. Dengang havde Danmark dog atter opgivet sit ulovlige Forehavende, og siden da var der blevet sluttet Fred i Norden, hvortil han af Hjertet ønskede til Lykke. Men nu hørte han til sin Forbavselse, at Danmark paany havde paalagt Lasttold. Hertil savnede det ikke blot Ret, men under de nuværende Forhold ogsaa hvert Spor af undskyldende Paaskud. Han maatte derfor i Kongen af Spaniens Navn paa det bestemteste anmode om, at Danmark overholdt, hvad det ifølge den Speierske Traktat og mundtlige og skriftlige Løfter var forpligtet til, og øjeblikkeligt afskaffede Lastpengene.

Frederik II svarede i de første Dage af August Maaned. (Nederlandene Nr. 15. paa Papir. Frederik II til Alba dat. Kornerup $2/8$ 1571. R. A.) Brevets Begyndelse vidnede om de indtrufne, fredelige Forhold, idet der, — maaske med lidt drillende Henvisning til, hvor tryk Kongen nu følte sig, — meddeltes, at den nederlandske Skrivelse havde truffet ham paa Jagten, hvor han ingen Raader havde hos sig; derfor maatte Hertugen undskylde, at Svaret kom saa sent. Hvad Sagen selv angik, saa betalte jo ogsaa alle andre, der besejlede Kongens Strømme, den samme Afgift, og denne sigtede kun til det fælles Vel. Toldforhøjelsen var en kongelig Rettighed, og Kongen af Danmark agtede at anvende sine kongelige Rettigheder, naar han selv fandt for godt. Det tilkom ikke Kongen af Spanien at sætte ham Maal og Grænse i saa Henseende, ligesom Frederik II heller ikke havde taget Hensyn til sine Undersaatters Klager over, at Kongen af Spanien imod det Speierske Forlig havde forhøjet Tolden i Nederlandene. Hertugen maatte derfor undskylde, at Frederik II ikke kunde opfylde hans Bega-

ring. — Her kunde Kongen slutte, men han vilde dog tilføje, at Nederlænderne sidst af alle burde klage, thi de var i Taknemligheds-Gæld til Danmark. De blev altid behandlede med særlig Forekommenhed ved Helsingør. Mest for deres Skyld holdt Kongen Flaader baade i Vesterhavet og Østersøen for at rydde Farvandene for Sørøvere. Senest havde Danmark ofret meget paa at udrydde de moskovitiske og polske Fribyttere. Sligt burde de skønne paa og mindes, hvorledes danske Krigsskibe mangengang uden mindste Erstatning havde skaffet dem deres Skibe igen, som Sørøverne alt havde bemægtiget sig. Det var de Fremmedes Pligt at betale den ubetydelige Told, det var Danmarks Pligt at holde Søen ryddelig og værne om den frie Skibsfart.

Tiderne havde forandret sig. Dette Svar, der for 3 Aar siden sikkert vilde have fremkaldt en Krigserklæring fra Spanien, blev nu det sidste, afsluttende Ord i Sagen. Uden Spaniens Hjælp kunde Nederlandene intet gøre paa egen Haand. De trængte for meget til Danmark-Norges Støtte i Kampen, til at de turde bryde med denne mægtigste protestantiske Magt. Af de øvrige Sønationer var kun England farlig; men her gjaldt det samme: alene turde den engelske Flaade ikke møde, og der var ikke Udsigt til nogen Forbundsfælle. Dronning Elisabeths Besværinger blev derfor modtagne med stor Ro, og Frederik II's Svar afviste enhver fortsat Forhandling om denne Sag. (Danske Samlinger, Øresunds Told Nr. 823. Skrivelse af ¹³/₇ 1571. R. A.). Kongen af Danmark blandede sig jo ikke i Englands Sager og klagede over, naar Dronningen forhøjede Toldafgifterne hjemme. Men den samme Ret forlangte han for sig selv og taalte ikke, at nogen søgte at begrænse hans Frihed. Lastpengene var iøvrigt en Nødvendighed. De sidste Aars Erfaring havde vist, at først plyndrede svenske, saa polske Sørøvere i Østersøen. De vilde have hindret al Sejlads paa Narva og de andre østlige Byer, hvis ikke Danmark

havde holdt dem i Ave. Danmark erkendte sin Forpligtelse til bestandig at holde Krigsskibe i Søen i den Anledning. Det var Danmarks Pligt og Ret at værne om den frie Sejlads paa Havet, men herfor skyldte de andre Nationer det en Godtgørelse, og det var netop Lastpengene.

Med disse Skrivelser og nogle lidet betydende Klager fra de andre Søfarende døde da Sagen hen. Stiltiende blev den nye Afgift erkendt som lovlige. Men det vil ses, at i Skrivelsen til Dronning Elisabeth traadte en ny Tanke utilsløret frem, Peder Oxes egentlige Grundtanke. Endnu fremtraadte den kun i Forpligtelsens Form. Men snart sprængtes ogsaa dette Hylster, og det erklæredes aabenlyst, at ingen uden særlig Tilladelse af Danmark-Norges Konge havde Lov til at sejle paa hans Strømme. De strakte sig fra det hvide Hav til den botniske Bugt, snævrede ind i Midten ved Øresund, hvorfra Kongen med fast Haand omfattede dem. Hans Magt omsluttede Østersø og Vesterhav, Nordhav og Ishav. Danmark-Norge var Herre paa Havet.

16.

I Nutids Øren lyder Paastanden om Danmark-Norges Herredømme paa Havet — den Tanke, der i en Hovedsum udtrykte Peder Oxes politiske Plan, hvad han tilstræbte, og hvad han naaede — fremmed, besynderlig og med en svag Tilsætning af noget latterligt. Dette kendetegner fuldt saa meget os som ham. Vor Tankegang er nemlig mærkværdig hurtigt i Løbet af kun et halvt hundrede Aar bleven blændet af nye Erfaringer, Stikord og Fordomme, der vanskeliggør os klar Forstaaelse. Andre Færdselsmidler, Danmarks Lidenhed, Grundsætningen om »Havets Frihed«, Told betales nu i Reglen kun ved Landgrænse o. s. v. er lutter Forhold, der forvirrer vor Dom over Datids Syn. Vi ville knap tro, at det kun er 50 Aar siden, at Udlandet endnu tillagde Peder Oxes

Tankegang saa megen Vægt, at det (1857) udbetalte Danmark henved 70 Millioner Kroner for at frafalde den. Dunkle Forestillinger begynde først at røre sig hos os, naar vi iklæde Danmarks Tilstand i det 16de Aarhundrede Nutids Form, kalde f. Eks. Øresund for Datidens Suez-Kanal, Danmark et kraftigt Ægypten, stærkt nok til at beherske baade det røde Hav og Middelhavet.

Men er Peder Oxes Tanke nu glemt og os fremmed, saa udgjorde det netop i sin Tid dens Styrke, at i den vaagnede et helt Aarhundredes Drøm til klar Bevidsthed. Hvad man dunkelt havde anet, da Øresundstolden første Gang paa-lagdes, og man ret havde følt Trykket af Hansestædernes unaturlige Herredømme i Norden; hvad Kong Hans ubestemt havde haabet, da han grundlagde den danske Orlogsflaade; hvad Christian II og Sigbrit ofte havde strejfet i deres Samtaler i Hjørnebygningen paa Amagertorv; hvad Christian III som fremmed undrende havde set paa, og Frederik II, da han spærrede Øresund, havde grebet og svunget i Kamp, som en Bersærk et oprykket Træ — alt det laa nu spejlblankt, klart og selvfølgeligt i Peder Oxes nye og dog saa gamle Tanke: Danmark-Norge er Herre paa Havet. Øresund er Midlet og Udtrykket for dets Magt til at løse og binde.

Og Peder Oxes Tanke var i dyb og sund Overensstemmelse med Datids Livskaar. Stensatte Veje, Jærnbaner, Jærnbroer og Tunneler har i Løbet af det sidste hundred Aar udvisket den ældgamle Sandhed: Land skiller, Vand forbinder. Men Alverden vidste dengang Besked om, at Beboerne omkring Sø var Naboer. Det var lettere at naa i Skude fra Kallundborg til Aarhus end til Fods eller til Vogns fra Aarhus til Ringkøbing. I Norge gik Færdselsvejen langs Kysten; det var tungvindt at naa over Fjælde. Og havde ikke til Overflod Krigen nys talt samme Sprog? Medens Skibe havde løbet fra Trondhjem til Sundet og

tilbage og fra Sundet til Stockholm og Reval, saa var ikke en væbnet Mand fra Skaane landværts naaet stort længere end Halvvejen til Stockholm. Ogsaa i Krig gjaldt det: Hav forbinder, Land skiller.

Og disse Tanker, saa gamle og kendte som fra Verdens første Færd, havde just faaet Vækst og nyt Indhold i Dattiden. Hav var som Vej mer end blot Vand: mer end blot Kilde til Fiskedræt og Købmandsfærd. I et halvt Aarhundrede havde nu Verdens to dristigste søfarende Folk, Portugisere og Spaniere, ad Havets Vej fundet Land, fundet Magt og eventyrlig Rigdom. Danmark-Norge ejede ikke mindre kække Folk. Bedst at sikre sig Frugterne paa egen Grund! Hvad gemte ikke Turen nord om Norge, nord om Island for uanede Herligheder og Rigdomskilder? De tilkom Kongen og Landets egne Børn.

Ogsaa rent nordisk set var Peder Oxes Tanke paa engang gammel og ny. Den var saa gammel som fra den Tid, Vikingeskibe pløjede Bølgerne, Nordmænd bosatte sig paa Island og Danske kæmpede i Estland og besatte Øsel. Men den var dog forskellig baade fra Vikingernes Færd og fra, hvad der havde afløst deres Sværmen ud hjemmefra: Kampen mellem de tre Folk om Bistadet derhjemme. Fra nu af skulde det have Slut med Forsøgene paa at erobre hinanden. Det var herpaa Cristian II var styrtet. Det samme var nær blevet Tilfældet med Frederik II, da han nys, hidset af sine tyske Raadgivere, søgte at erobre Sverig.

Nej, det danske Parti holdt paa: Fred i Norden. Danmark-Norge for sig. Sverig for sig. Danmark-Norge var sig selv nok, et vandfast Land med indbyrdes Forbindelse Aaret rundt. Naturen havde selv henvist det til Herredømmet paa Havet. Intet andet Rige ejede saa prægtige Skove med Tømmer til Flaade — lige fra Master til Bord, Barkholter, Indholter og Knæer — intet andet Rige ejede saa ypperlig en Kystbefolkning til dens Bemanding. Medens nys i Krigen

de Lejetropper, som Alverden i dyre Domme maatte benytte, stadigt havde svigtet, havde Flaaden kun krævet en forholdsvis ringe Udgift og tappert gjort sin Pligt til det yderste. Naturen havde ved at snævre Vandet ind mellem Sjælland og Skaane selv anvist dette Sted som Knudepunktet, Bomstedet paa Færdselsvejen mellem Øst og Vest. Et indbringende Kald. Thi fremmede betalte i Told Rigets Fornødenheder. Et forpligtende Kald. Thi Toldkræveren tilkom det at sørge for, at Vejen var god og ryddelig: mærket med Søtønder, oplyst af Fyrbaal fra Skagen til Falsterbo, fri for Sørøvere mod Øst som mod Vest. Et hæderligt Kald, det stolteste af alle. Thi idet Danmark-Norge saaledes holdt Havet rent, fremmede det en af Livets og al menneskelig Fremgangs vigtigste Betingelser: Samfærdsel og Handel. Det hele var en i sig afsluttet Magtring. Thi idet Danmark-Norge saaledes som Herre paa Havet modtog Vederlag af andre for at holde Sejladsen fri, og virkelig ogsaa gjorde det ved Sommer og Vinter at tugte Sørøverne, saa uddannedes jo netop herved Landets Sømagt, dets Evne og Adkomst til i endnu højere Grad at være Herre paa Havet.

Det lykkedes Peder Oxe baade ude og hjemme fuldt at fastslaa denne Danmark-Norges Stilling. Alle søfarende Magter fandt sig i at afkræves Told for fri Fart gennem Øresund eller Storebælt. Alle fandt sig i at skulle stryge Topsejl for danske Orlogsskibe og lade sig undersøge af dem, om man var ærlige Handelsmænd eller Fribyttere. Alle maatte finde sig i, at Sejladsen nord om Norge til Skt. Nicolas (Archangel) erklæredes for en »Omgaaen af Øresundsfarten« og derfor i bedste Fald belastedes med Told som denne. Alle fandt sig i, at Øresund spærredes, naar Danmark mente saadan Straf nødvendig, 1573 f. Eks. for Rostockerne og for Hamborgerne. Samme Aar gjorde Frankrig forgæves Anstrængelser for at opnaa Peder Oxes Tilladelse til at sende 4,000 Mand tilsøs til Polen. Selv den fra Polen

hjemvendende franske Gesandt blev anholdt og holdt Maa-
neder igennem tilbage, fordi han vilde passere Sundet uden
dansk Lejdebrev. Alle fandt sig endelig i, vænnede sig til,
ja satte Pris paa, at der hver Sommer var en Mængde danske
Orlogsskibe ude lige fra Nordkap til Øsel for, som et fælles
anerkendt, europæisk Politi, at holde Styr paa det Utal af
fremmede Kapere, der gjorde Farvandene usikre.

Fra den Stund, Peder Oxen i Fred førte Styret hjemme,
blev derfor Flaaden Landets Hovedværn, Sundet en Fæst-
ningsrække. Langs Skaanes Kyst maatte Helsingborg, Lands-
krona Slot og Malmøhus være i Forsvarsstand; paa modsat
Bred Krogen, København og Skansen ved Dragør. Hver
Sommer var en stor Del af Flaaden kampklar og i Søen.
Aarlig medgik der betydelige Beløb til Rustning, Vedlige-
holdelse og Nybygninger. Alle i Danmark vænnede sig her-
til. Lige fra Baadsmænd og Bøsseskytter til Skibsførerne,
der nu hvert Aar maatte være paa Færde. I Reglen spred-
tes Skibene og sejlede færre i Følge. Stundom maatte dog
ogsaa Peder Munk ud, skønt han 1571 var bleven Rigsraad.
Den hele Ordning gik selv Rigsraaderne over i Blodet. Det
faldt dem tilsidst saa naturligt, at de, da Opdragelsen af
Danmark-Norges vordende Konge overlodes til dem, opdrog
ham til Sømand.

Den, hvem det vistnok maatte falde Peder Oxen vanske-
ligst at bibringe sit Syn, var Frederik II. Saa mange af
hans Forudsætninger, hans gamle Tiltro til Landmagt og
Hærførere, hans uvilkaarlige Mistillid til Flaadens indfødte
Besætning og hans hele Mangel paa Forhold til Havet maatte
være lutter Hindringer. Ikke desto mindre lykkedes det Peder
Oxen vidunderlige Evne at omstemme Kongen, ved sin stad-
dige Virken som stille Magt at gøre ham til en anden. Det
var maaske det danske Partis største Sejr, da det, efter at
have fortrængt Kongens tyske Raadgivere, overvandt Kongen

selv og lærte den tidligere tyskseende, holsten-gottorpske Ætling at føle som dansk.

Nøglen til Stillingen var her, som i det Store, Øresundstolden. Som særlig kongelig Indtægt laa den selvfølgelig Kongen paa Hjerte. Ud herfra lod alle Rækkens følgende Led sig Skridt for Skridt udlede. Og Frederik II blev en taknemmelig Lærling. Hans naturlige sunde Sans, hans Kappe-lyst og hans Højsind viste ham Vejen. Øresundstolden tilkom ham. Men han vilde for disse Midler, uden at det skulde koste Landet en Hvid, bygge en Borg ved Øresund, der skulde overgaa alt tidligere. Ikke blot de pragtfulde Herregaarde som nu hver anden Adelsmand i Landet begyndte at opføre, men hvert kongeligt Slot. En fast Borg, en Kronborg, paa engang Kongens og Rigets Fæste, der ikke alene med sine Kartover skulde beherske Sundet og le ad hvert Angreb, men tillige som Kronens ypperste Smykke tolke hver Sejler Søkongens Pris.

Thi Danmark-Norges Konge var Søkonge. Havet var hans vigtigste Omraade. Frederik II havde lært at indse det og udtalte det ofte. Som han udtrykte det: »Rigets Magt og Anseelse er mest udi Søen anliggendes«.

17.

Det vilde næppe være lykkedes Peder Oxe saa grundigt at omforme Kongens Syn efter sit, hvis han ikke tillige paa et helt andet Omraade havde haft Held med at plante Kongen fast og gøre ham dansk.

At føle med sit Folk og blive til ét med det læres af de fleste ad tre, naturgivne Veje, idet Fortid, Nutid og Fremtid alle virke i samme Retning. At ens Forfædre har tilhørt dette Folk, at dets Sprog er ens Hjertesprog, og at ens Børn tilhører det, er de tre Streng, hvoraf Folkefølelsen flettes og næres. Frederik II savnede de to. Hans Forældre var

begge indvandrede Fremmede. Hans Hjertesprog og Moders Maal var Tysk. Vel havde han gennem sin stadige Færden i det Frie og sine kære Jagter lært at kende og elske Danmarks Natur. Men Baandet var for svagt. Han formaaede da kun ret at indplantes i Folket ad den tredie og sidste Vej: ved som Ægtemand at vide det sine Børns Folk.

Der var en Mulighed for, at dette grundigt kunde ske, idet han ægtede en dansk Kvinde, Jomfru Anna Hardenberg, for hvem han nærede usluket Hengivenhed. Men Faren for, at et saadant Giftermaal skulde trække ham ned i Hængedynd ved Slægtskab med nogle af sine Undersaatter, var for stor til, at Peder Oxen turde tilraade det. Han synes med Rette at have været en bestemt Modstander af dette Parti. Men Vanskeligheden blev da en dobbelt: at faa Kongen til at opgive hende og indlade sig i et Fornuftgiftermaal med en Jævnbyrdig. Alle Kongens tidligere Frierier — hvor mange de end var — bar Præg af, at det hver Gang havde været ham en sand Befrielse at slippe fri. Aarene gjorde ham næppe mere villig til at opgive sin Frihed.

En ikke ringe Forandring i hans Forhold indtraf, da hans Moder, Enkedronning Dorothea, døde den 7. Oktober 1571. Hermed ophørte den sidste Rest af det gamle Hjem. Han stod nu uomtvistelig ene og var ikke længer ganske ung. Hun havde overskygget ham. Hendes medfødte Myndighed havde han faaet at mærke, ikke blot, da han holdtes under hendes Ave og Tugt lige til sit 18de Aar, men ogsaa senere. Selv da han var bleven Konge, skiftede hun ikke Væsen. Denne hendes myndige Omsorg paa engang kuede og tirrede ham. Hun blandede sig med en uafrystelig, moderlig Overlegenhed i al hans Færd, og Vorherre delte altid Mening med hende. Hendes Indblanding kunde stundom være skadelig nok, naar den drejede sig om Politik, naar hun f. Eks. paa egen Haand forhandlede med Sverig om Fred, eller overfor udenlandske Gesandter betegnede

Peder Oxe og Johan Friis som »Skælmer«. Men den ærgrede ham mest og kvalte noget i ham, naar den angik ham selv og hans eget Følelsesliv. Var en Moders Kærlighed saa anmassende og sikker, og en Søster Annas i Sachsen, trods Afstanden, omtrent af lignende Art, saa Vorherre bevares for at skaffe sig en tredje af samme Slags i Form af en Hustrus! Og hvad var det egentlig de mente med deres evige Krav paa at ombytte Bægeret og den ugudelige ugifte Stand med Ægteskabet? At ægte Anna Hardenberg, paastod de, var lige saa galt. Man skulde, som Luther havde lært, lystre Guds Bud og indtræde i Ægteskabs Stat med en Jævning uden at mukke. Men var der ikke ogsaa noget muggent ved at ville ægte Svoger Hertug Hans? Tale om Ægteskab blev en Drillepind, der lod sig ypperligt anvende ogsaa til at holde sig dem fra Livet.

Moderens Død stillede Frederik II frit. Han maatte nu selv tage Beslutning og kunde ikke smutte fra ved blot en Snært til den, der opfordrede ham. Spørgsmaalet stilledes nu af Forholdene og af ham selv. Valget stod mellem at ægte Anna Hardenberg eller en Fyrstedatter eller slet ingen.

Det synes, som om Frederik II til det sidste har ønsket at ægte Anna Hardenberg, men at Modstanden baade nu og tidligere er udgaaet fra hende selv. Saaledes forstaas naturligtst hendes Ord i et Brev af 31. Januar 1572 til Birgitte Gjøe. Hun fortæller heri om sit Møde med Hertuginde Elisabeth af Meklenborg, der har fortalt hende: »hvor meget godt han [Frederik II] talte om mig, og hvor haardt jeg havde raadet ham fra i den Handel. Og at det havde for længe siden været sket, havde jeg ikke været dør saa meget imod. Med mange Ord og meget godt, som Hendes Naade sagde mig, som jeg og kendte mine egne Ord.«

Med denne afgørende Støtte som Forudsætning synes der saa, efter at Landet havde faaet Fred, at være dannet et Slags Forbund mellem Peder Oxe og hans Moster Bir-

gitte Gjõe. Formaalet var, at han skulde skaffe Kongen en Hustru, og hun skulde skaffe Anna Hardenberg en Mand.

Peder Oxen havde, saa nødigt han end vilde, været i det Tilfælde at maatte kort forinden gøre sit til at forpurre en Ægteskabs-Udsigt for Frederik II. Den utrættelige Grev Günther af Schwarzburg havde igen været paa Spil og ivrigt henledt Kongens Opmærksomhed paa Vilhelm af Oraniens Søster, den 20aarige Komtesse Juliane. Selv var Grev Günther gift med Søsteren, Cathrine, saa det vilde for ham naturligvis være et meget kærkomment Parti, der gjorde ham til Svoger af Kongen af Danmark-Norge. Under Fredsforhandlingerne i Roskilde 1568 var han selv kommen op til Frederik II og havde for ham prist sin Svigerinde i høje Toner. Kongen havde da under en Samtale i en af Skovene ved Roskilde sagt, at han naturligvis maatte se hende først, men tillige rakt Grev Günther en kostbar Ring og bedt ham bringe hende den som Tegn paa Kongens Velvilje og Højagtelse.

Næppe havde Grev Günther faaet dette farlige Pant, førend han med sædvanlig Raskhed og Taktløshed benyttede sig deraf. Paa Vejen fra Danmark forkyndte han Forlovelsen til alle og enhver. Ikke blot ved Hoffet i England, men blandt Studenterne i Wittenberg taltes der om Nyheden. Grev Günthers egne Svende vidste endog at meddele, at Brylluppet skulde staa til Paaske.

I Danmark blev man skræmmet op. Peder Oxen kunde umuligt ønske, at Kongen skulde ægte Grev Günthers Svigerinde. Og han turde højlydt sige til Kongen selv, at Ægteskab med Vilhelm af Oraniens Søster betød Udsigt til Krig med Spanien og det katolske Frankrig. Frederik II følte sig personlig krænkede ved saaledes at blive puffet til Brude-skammel. Han skrev derfor (11. April 1569) et usædvanligt hvast Brev til Grev Günther og paatalte hans Aabenmundethed, der medførte, at Kongen saa sig nødt til at opgive den omtalte Sag.

Grev Günther var imidlertid ikke til Sinds at slaa sig til Ro hermed. Han haabede maaske endog endnu at faa Partiet i Stand ved at gøre Kongen offentlige Bebrejdelser. Ved et Fyrstebryllup i Tyskland, hvor en dansk Adelsmand var tilstede, beklagede han sig lydeligt over Kongen af Danmarks Uordholdenhed, der havde voldt en ædel Kvinde og hendes Slægt Skam. Frederik II krævede ham til Regnskab for disse Ord, og Grev Günther maatte gøre en Undskyldning. Den omspurgte Dame tog sluttelig til Takke med at ægte Grev Günthers Broder, Albert.

Peder Oxe havde opnaaet, at Grev Günther havde gjort sig umulig i Danmark. Men Kongens Giftermaal var atter blevet til intet. Peder Oxe maatte da selv se at finde en passende Brud.

18.

Tilbud var der nok af. Næppe havde Hertugen af Pommern paa Kejsereens Vegne ført Forsædet ved Freden i Stettin, førend en pommersk Embedsmand skrev til en af Peder Oxes Underordnede, Caspar Paselich, Sekretær i det tyske Kancelli, at nu var det vistnok Tid for Frederik II at gifte sig, da Krigen var endt. Han gik ud fra, »at Rygtet om en Adelsmands Datter ikke havde noget paa sig«. Derfor henledte han trygt Opmærksomheden paa en Engel, der endnu var at faa — dog ikke længere end til Fastelavn, da der var en anden højfornem Bejler, som trængte paa — det var Enkehertuginde af Pommerns 17aarige Datter Margrethe, from, bly og rettroende, sin Moders udtrykte Billed.

Caspar Paselich viste Brevet til Peder Oxe, og denne talte med Kongen derom. Udfaldet blev, at Paselich fik Befaling til at svare, at han var for ringe til at forhandle om slikt, derfor maatte man sende fremtidige Breve direkte til Righshofmester Peder Oxe. Forresten ønskede alle i Danmark, baade Rigsraad og Undersaatte, Kongens Giftermaal.

Det omtalte Rygte om Adelsmandens Datter vilde ikke være Sagen til Hinder, da det nu var omme, [seine Masze gewonnen]. Men Kongen havde altid fastholdt ikke at ville høre Tale om Ægteskab med nogen, som han ikke selv havde set. I dette Tilfælde havde man jo ikke engang et Portræt at vise Kongen. Man havde derfor end ikke omtalt denne Sag for ham. Omtrent ved Paaske tænkte Kongen at mødes med sin Svoger, Kurfyrst August, nær holstensk Grænse. Dette var muligt en Lejlighed, hvor Kongen kunde faa den pommerske Prinsesse at se. Det vilde uden Tvivl fremme Sagen, hvis man kunde faa hans Faster, Hertuginde Elisabeth af Meklenborg, til at interessere sig for den.

Brevvekslingen blev nu livligere. Den pommerske Embedsmand (Citzewitz) skrev til Peder Oxe, at den tidligere omtalte Bejler kun vilde indrømme Betænkningstid til Paaske. Dette synes dog ikke at have gjort synderligt Indtryk paa Rigshofmesteren. Mødet med Kurfyrsten kom ikke i Stand. Men Sagen gik sin jævne Gang og — afbrudt ved Enkedronning Dorotheas Død den 7. Oktober 1571 — var den endelig naaet til et afgørende Punkt i November 1571. Forbindelsen med Hertuginde Elisabeth af Meklenborg var bragt i Stand, og denne lovede at tage Prinsesse Margrethe af Pommern med sig til Falster, naar hun og hendes Mand midt i November efter Indbydelse af Kongen kom did. Om det saa var Hr. Citzewitz, saa fik han en venlig Opfordring fra Danmark til at følge med, hvad han i et Brev til Peder Oxe (af 25. Oktbr. 1571) udtalte sin ærbødigste Taknemmelighed for.

Mødet fandt Sted midt i November hos Lensmanden paa Nykøbing Slot, Peder Oxe. Hans fyrstelige Gæster var altsaa Frederik II, Hertug Ulrik og Hertuginde Elisabeth af Meklenborg, hvilken sidste medbragte, halvt tilfældigt, Prinsesse Margrethe af Pommern, der just ved Afrejsen havde været i Besøg hos hende. Det var en Venskabstjeneste baade

mod hendes Brodersøn, Kongen, og mod den unge Prinsesse saaledes ikke at sky Efteraarstorme, men troligt ud-sætte sig for Rejsens Besværligheder blot for at bidrage sit til deres mulige Lykke. Stiltiende var det naturligvis klart for alle, at den brave Faster her mødte som Agent i Ægte-skabssager, medbringende Prøve. Det skulde nu vise sig, hvor dygtig hun var til at skaffe Bestilling og Afsætning.

Det er et Spørgsmaal, om en Moder med en næsten voksen Datter just var den, der egnede sig bedst til et Hverv som dette. Ganske naturligt havde Hertuginde Elisabeth ikke villet lade sin egen lille Sophia, der snart var en voksen Pige — hun var fyldt 14 Aar sidste 4. September — sidde alene tilbage hos en Hofdame i Gustrow, men taget hende med paa Turen. Og ganske naturligt tog Moderen sig af sit Barn. Og den halvgamle Fætter paa over 37 Aar spøjte med det unge Mellemvæsen, der skønt forlegen dog havde Frispas og tog sig saa morsom ud med sine tynde Pibestilkearme i de lange, snævre Ærmer og Dukkefilthatten paa den tætsluttende Perlehue, der ganske skjulte hele hendes lyse, fyldige Haar. At Rigshofmesteren saa med særlig Interesse og Velvilje paa den unge Frøken, ved hvis Daab han for 14 Aar siden paa Christian III's Vegne var mødt som Fadder, er let forstaaeligt. Og med glad Undren har han vistnok været Vidne til, at der virkelig maaske kunde aabne sig Mulighed for at faa til Dronning en, hvis Moder allerede halvt tilhørte Danmark og af Hjertet hang derved.

Udfaldet af den første Prøve blev: Prinsesse Margrethe af Pommern svarer ikke til det tidligere tilsendte Billed, falder ikke i Kongens Smag og er derfor at hjemsende under første passende Paaskud. Tante Elisabeth, Onkel Ulrik og deres Datter bliver foreløbig nogle Dage endnu, da deres Selskab synes at adspredde Hs. Majestæt, og de nødtigt brat vil forlade ham saa kort efter hans Tab af sin Moder.

Det var trist for Prinsesse Margrethe, der kort efter, vistnok paa Grund af mindre gode Efterretninger hjemmefra, brat maatte afbryde sit Ophold. Hr. Citzewitz beklagede sig uforbeholdent i to Breve til Peder Oxe af 29. og 30. Novbr. over ubetænksomt at have blandet sig ind i denne Sag og skaffet sin fromme Frøken unødigt Rejse. Ikke skulde der være det mindste Haab endnu! Hun staar dog midt i sin fejreste Ungdom, den Alder, hvor den unges Sind vidjelet lader sig bøje.

Omvendt har det vistnok vakt særlig Glæde hos Hertug Ulrik, da han efter Vejledning af sin Hustru fuldt forstod, hvad det drejede sig om: Svigerfader til Danmark-Norge. Og Faster Elisabeth arbejdede troligt og med voksende Held paa de unges Lykke. Endelig oprandt den Dag, da det ikke længer blot var Spøg og Spas mellem den gamle Fætter og den lille Kusine, men Frederik II for Alvor anholdt Hertug Ulrik og Hertuginde Elisabeth om at maatte faa deres Datter Sophia til Ægte. Efter passende Overraskelse gav de deres Samtykke til dette Parti, der jo syntes forseeet af Vorherre.

Medens Følelserne fra meklenborgsk Side lettere lader sig gætte, gælder dette ikke om dem fra dansk Side. Peder Oxe var naturligvis glad derover og er vistnok paa et meget tidligt Tidspunkt bleven tagen med paa Raad. Efter »guddommelig« Lov, det vil sige Mose Lov og pavelig Lov, der endnu antoges gældende for slige Sager i Danmark, var nemlig Ægteskab mellem kødelige Søskendebørn strængt forbudt. Deres Forældre var jo Søskende. Peder Oxe har imidlertid i saa Henseende vistnok paataget sig alt Ansvar og indestaaet for Kirkens Samtykke. Men Frederik II, hvilke var hans Følelser? Det er givet, at han fra første Færd vidste, hvad der skulde gaa for sig paa Nykøbing Slot, at man dør vilde søge at skaffe ham en Ægtehalvdel. Hans sachsiske Svoger og Søster skrev den 29. November til ham i Anledning af Tantens Komme til Nykøbing »med Skøn-

heder« (andern schönen Leuten) og ønskede ham paa Forhånd til Lykke. Sely var han vistnok klar over, at nu maatte det gøres. Naar han da desuagtet valgte ikke den paatænkte, der var i passende Alder, men den lille halv-voksne Kusine, var hans Grund vistnok den, at hun af to Onder var det mindste og det fjærneste. Valget af hende kunde derhos ikke mistydes af den, hvem han virkelig havde kær. Anna Hardenberg kunde umuligt tro, at dette Barn havde fortrængt hendes Billed af hans Sind.

At denne Forklaring er sandsynlig, og at Anna Hardenberg stadigt har været i hans Tanker, skulde snart efter vise sig, til ikke ringe Bekymring for dem, der antog, at Historien om »Adelsmandens Datter« nu var forbi. Den belevne Svigersøn førte sine tilkommende Svigerforældre og Brud omkring i Landet for at vise dem Lejligheden. Men da de paa Vejen fra Frederiksborg til Kolding, hvorhen han agtede at følge dem, saa at de landværts kunde vende hjem, kom til Odense, vaagnede Minderne med forøget Kraft hos ham. Han erklærede, til Forfærdelse for Hertuginde, som var klar over, hvad der nu stod paa Spil, at hans Samvittighed forbød ham at gaa videre i denne Sag uden af Anna Hardenbergs egen Mund at have hørt, at hun med god Vilje gav sit Samtykke. — At lade de to komme til Samtale i Enrum, var efter den bekymrede Svigermoders Mening baade upassende og farligt. Hun tilbød sig da til det ejendommelige og vanskelige Hverv: selv at skaffe ogsaa Anna Hardenbergs Samtykke til Giftermaalet.

19.

Birgitte Gjões Opgave at faa en Mand til Anna Hardenberg havde vist sig ikke saa let at løse som Peder Oxes at skaffe Frederik II en Hustru. Anna Hardenberg var uformuende og levede efter Freden i Stettin fremdeles som for-

hen tilbagetrukket ved et lille stilsfærdigt Hof, i »Jomfrukamret« hos Enkedronning Dorothea. Birgitte Gjõe virkede imidlertid med Iver og — i Forstaaelse med sin unge Veninde, Anna Hardenberg. Det er ikke usandsynligt, at denne Birgitte Gjøes Virksomhed, der paa dette Tidspunkt vistnok maatte være Kongen imod, er kommen ham for Øre og har vakt hans Uvilje. I hvert Fald blev Ringkloster i Nørrejylland, som hun havde i Pant, og hvor hun opholdt sig til Stadighed og havde tænkt at bo til sin Død, hende pludseligt opsagt af Frederik II den 29. Marts 1571 med meget kort Varsel under Paaskud af, at Kongen selv vilde bruge det. Da Pengene, hvorfor det var pantsat, sendtes hende et Par Uger, førend hun skulde fraflytte, vejede hun Guldpengene ved Modtagelsen, men synes at have fundet dem for lette og klaget derover. Dette bidrog næppe til at stemme Kongen mildere mod hende. Enkedronning Dorothea forlenede hende til Erstatning for Ringkloster med sin Gaard ved Aarhus: Aakjær, som hørte til Enkedronningens »Livgeding«. Her bosatte hun sig. Men da Enkedronning Dorothea døde i Oktober samme Aar, fratog Kongen hende næste Aar ogsaa Aakjær.

Var Frederik II misfornøjet med Birgitte Gjøes Virksomhed, saa var hans Søster, Kurfyrstinde Anna, des gladere derover. Under sit Besøg i Danmark i August 1571 skrev hun til Birgitte Gjõe fra Frederiksborg. »Jomfru Anna von Hardenberg har i Fortrolighed meddelt Os, hvor trofast og flittigt I har virket i den bevidste Sag, hvilket har vundet Vor naadigste Bifald. Vi tvivle ikke om, at I fremdeles som hidtil vil lade denne Sag ligge Eder paa Hjerte og tage Eder deraf . . . saa at det Foreslaaede maatte naa til en lykkelig og Gud velbehagelig Ende. Derved beviser I Os en Tjeneste, der er Os til besynderlig Velbehag, og som Vi vel i Naade skulle erindre at forskyldte Eder. Den Almægtige give hertil sin guddommelige Velsignelse«!

Birgitte Gjões Virksomhed maatte, da hun jo levede afsides i Nørrejylland, for en Del foregaa gennem Breve. Et af Svarene herpaa er endnu bevaret. Det er fra hendes Søstersøn, Oluf Mouritsøn Krognos til Bregentved, der nylig havde været saa heldig at faa det vigtige Helsingborg i Forlening. Den Plan, Birgitte Gjõe, sikkert i Overensstemmelse med Anna Hardenberg, synes at have arbejdet for, var, at faa hende gift med Borggrev Christopher von Dohna, Frederik II's Yndling, Anføreren for den danske Hær efter Daniel Ranzaus Død. Han var imidlertid uformuende som hun og synes ikke længer at nære de samme Følelser for hende, som han engang maaske havde haft.

Den Omstændighed, at Oluf Mouritsøn Krognos nys havde faaet den store Forlening, maatte kunne bruges som Paaskud til at faa noget nærmere at vide om Christopher von Dohna, og hvad denne mente om Anna Hardenberg. Moster skrev derfor til Oluf og spurgte i Forbigaaende, om han havde hørt, at Christopher von Dohna ogsaa snart skulde have en Forlening, og at han skulde have et godt Øje til A. H.

Svaret var ikke opmuntrende . . . »Min aller kæreste Moster! At I er begærende at vide, om mig noget er bevidst om den Herre von Dohna. Da veed jeg vel, at han bekommer noget af min Herre i Jylland. Men hvad det bliver, eller hvor meget, veed jeg endnu ikke, men det giver Tiden vel til Kende. Men med den Handel med A. H. er mig slet intet om bevidst, eller jeg det før har hørt. Men jeg troer det ikke«.

Anna Hardenberg var tilstede ved Enkedronning Dorotheas Dødsleje paa Sønderborg i Oktober 1571. Enkedronningen synes at have sat Pris paa hende eller at have haft ondt af hende. Ved sin Død skænkede hun hende 8000 Kroner. Efter Begravelsen drog Anna Hardenberg, der jo nu stod ene, til Birgitte Gjõe paa Aakjær. Her fik hun

Meddelelsen om Kongens Trolovelse. Slægt og Venner er tit kærligt hensynsfulde. En Svigerinde til Birgitte Gjøe, Fru Ida Ulfstand, tog Anledning til straks at bevidne Anna Hardenberg sin store Deltagelse og »bede hende for Guds Skyld, at Du nu ikke sørger og græmmer Dig saa fast, at Du skal fortørne Gud dermed. For Han vil have sin gode Vilje i alle Maader«.

Fra Aakjær synes Anna Hardenberg at være dragen i Besøg til andre Slægtninge og fik her Brev fra Hertuginde Elisabeth om at mødes med hende paa Høneborg Slot, i Nærheden af Snoghøj, da hun havde noget vigtigt, hun gerne vilde tale med hende om. Paa Høneborg Slot røgtede da Hertuginde den vanskelige Hverv, som hun havde paataget sig, at skaffe sin Svigersøn Hjertefred med Hensyn til hans tidligere Forhold til »Adelsmandens Datter«. Anna Hardenberg, der stadig holdt Birgitte Gjøe underrettet om alt sig betræffende, skrev straks en Beretning til hende om Samtalen.

»Dèr jeg kom paa Høneborg, da sagde Hendes Naade mig, at dèr »Borgemester Søn« [Frederik II] drog fra Odense, da var han ret bedrøvet og klagede hart, hvorledes hans Samvittighed trykkede ham, og sagde, at han ikke kunde give sig tilfreds, førend han kom mig til Ords, at han kunde høre mine egne Ord, om jeg havde og vilde give den Sag over med en god Vilje. Da havde Hertuginde sagt, at det vilde ikke skikke sig, at han talte med mig selv; men Hendes Naade vilde forskrive og forhøre min Mening. Og spurgte mig nu ad, hvad Hds. Naade skulde sige.

Da sagde jeg, at jeg var vel tilfreds, og jeg havde skrevet hannem min Mening til derom. Dèr vilde jeg lade blive ved.

Da sagde Hds. N. mig og, at Hds. N. havde talet med hannem om »min Broder« [Borggrev Dohna] og mig, at Hds. N. saae gerne, at denne gamle Handel gik for sig igen, baade fordi Hds. N. vilde mig vel, og for at han ikke skulde faa en ond Samvittighed i Fremtiden, fordi han saa

havde forventet min Lykke, med flere Ord. Da havde han sagt, at han vilde give tusind Daler til, at det var sket. Men han befrygtede sig, at »min Broder« ikke skulde ville gøre det. Thi han havde gerne undt hannem to andre, men formærket, at han ikke vilde gifte sig, thi han havde en Frue kær. Saa han mente, at han for den Skyld ikke vilde gøre det. Og sagde, at han vidste, at jeg var saa gudfrygtig, at jeg ikke samtykte noget, førend han var gift. Og sagde Hds. N. mig, hvor meget godt han talte om mig, og hvor hart jeg havde raadet ham fra i den Handel, og at det havde længe siden været sket, havde jeg ikke været der saa meget imod«.

»Jeg bad hende, at hun skulde tale med Holger og Jørgen Rosenkrans om »min Broder«. Saa jeg lod Hds. N. formærke mit Hjerte i den Sag. Men Hds. N. lovede mig hart, at det skulde blive uformærket i alle Maader«. — Efter Omtale af andre Forhold slutter Brevet: »Gud veed, jeg er saa glad og rolig i mit Hjerte, som jeg ikke har været i mange Aar«.

Hvis Hertuginde af Meklenborg, som sandsynligt er, gennem Brødrene Holger og Jørgen Rosenkrans har søgt at bevæge Christopher von Dohna til at ægte Anna Hardenberg, saa lykkedes det ikke. Forgæves skænkede Kongen ham kort efter Gaarden Helnekirke (forhen: Allehelgens Kloster) i Skaane. Han synes at være forbleven tro mod »den Frue, han havde kær«, og levede ugift til sin Død.

Sligt kunde der naturligvis ikke ventes paa. I Juli Maaned 1572 stod Frederik II's Bryllup med hans 15aarige Kusine, Sophia af Meklenborg. Kirken havde med Glæde givet sit Samtykke. Guddommelige Love var ikke til for at gøre Fyrster nogen Hindring. Og alle i Danmark var glade, ogsaa over Brudens Alder. Netop den Alder var den rette. De Gamle mindedes endnu Danmarks mest afholdte Dronning, Christian II's ædle, haardt prøvede Hustru, Eli-

sabeth. Hun havde heller ikke været ældre, da hun paa Marken ved Hvidøre modtoges af sin Husbond, og lille, overvældet af Træthed maatte under de lange Taler sætte sig paa sin Hofmesterindes Skød. Og dog, eller maaske just, fordi hun saa ung var bleven viet til sit Kald, var hun bleven et Mønster paa en Dronning og en Moder.

Men det var nu saa sørgeligt at tænke paa. Her skulde være Glæde. Og det var der allerede den 18. Juli, da Kongen med Rigsraadet og alle Hofsinderne red sine Slægtninge fra Meklenborg og Sachsen imøde udenfor København. Baade Hertug Ulrik og Kurfyrsten af Sachsen maatte passe paa deres Heste, da de skulde ind ad Vesterport, og paa samme Tid de 20 hele Kartover paa nærmeste Bastion og 100 Stykker i Skydeskaarene ved Porten brændte løs. Og da de saa kom i Højbrostræde, og Vægteren oppe i Blaa Taarn fik Øje paa dem og gav Tegnet med sin Fane, saa kunde det nok hænde, at man ikke længer hørte Musikken, hverken fra Kongens egne Blæsere eller fra dem paa Vor Frue og Helliggejst. Thi i samme Nu drønedede de glatte Lag fra hele Flaaden, der laa i Havnen ud for Slottet og Vingaarden. Det var et Brag, som København ikke nogensinde havde hørt Mage til, thi aldrig før havde saa stor en Flaade skudt Glædesskud her.

Og Parret blev den 20. Juli viet og sat paa Sengen i Slottets store Sal, medens den tyske Hofprædikant, Magister Knop, udlagde, hvad det betød; hvorefter der blev drukket og danset til langt ud paa Natten. Næste Morgen blev Dronning Sophia med stor Pomp i en Sølvvogn trukken af otte Heste, ledsaget af alle Rigets ypperste Mænd og Kvinder, ført til Frue Kirke. Peder Oxen bar Kronen foran hende og ledte hende til Alteret. Og paa Kongens og Folkets Vegne begærede han af Sjællands Bisp, at denne nu vilde salve og krone hende til Danmarks og Norges Dronning. Da Kronen paasattes, rørte først Peder Oxen og derefter alle

de øvrige Rigsraader ved den. Saa, efter at alle de mange og lange Taler var omme, ledte Peder Oxen hende atter ud, og under uhyre Jubel vendte hun tilbage til Slottet til ny Fest. Festerne afløste nu hinanden med rig Afveksling. Den mærkeligste var maaske Festen ude paa Flaaden ombord paa »Fortuna«. Alle de gamle kendte Skibe laa rundt omkring. »Jægeren«, »Morianen«, »den vilde Mand«, »Fyrblasen«, »den forlorne Søn«, »lange Herkules«, »Flasken« og hvad de alle hed, 39 ialt foruden Galejer, Jagter og Pinker. Da Gæsterne om Aftenen gik fra Borde, hilstes de til Ære med Skarptskud, saa det knaldede, Vandet sprøjted for Kugler, og Tomterne ved Skt. Anna fejedes rene for flygtende Mennesker og Dyr. Det var muntert. Og ud til Frederiksborg forlagdes Festerne og forbandtes med Jagture. Tilsidst drog de fremmede, fyrstelige Gæster bort. Kun Familien blev tilbage: de glade Svigerforældre og den trofaste Søster og Svoger fra Sachsen. De holdt ud med at feste lige til Mikkelsdag. Det var rigtignok et anderledes fornøjeligt Bryllup end det Blodbryllup, der paa samme Tid, »Bartolomæusnatten« (24. August), fejredes i Paris.

Det Ægteskab, som Frederik II her havde indgaaet, fik han aldrig Grund til at fortryde. Mærkværdig hurtigt voksede han til fuld og hjertelig Forstaaelse med det Barn, han havde valgt sig til Mage. Han synes at have været udelt lykkelig som Ægtemand. De dristigste Forhaabninger hos alle dem, der havde ønsket ham gift, ham selv og hans Riger til Gavn, gik i Opfyldelse. Der kom den Ro over ham, som han hidtil havde savnet. Og alt mens Børneflokkene voksede, ikke mindst da der fødtes ham en Søn, følte han sig bestandig inderligere forenet med det Folk, hvortil hans Børn hørte. Af sig selv forstod han og fik fælles Maal med alle dem, som var kaldede til at værne, pleje og bevare dette Folk og Land blomstrende og ubeskaaret til den Slægt, der fulgte efter.

Ogsaa Anna Hardenberg holdt Bryllup. Som Frederik II smukt havde sagt om hende: »hun var saa gudfrygtig, at hun ikke samtykte noget, førend han var gift«. Hendes Bryllup stod i København den 11. Januar 1573. Birgitte Gjøe havde troligt staaet hende bi og haft megen Besvær. Men hendes moderlige Omhu havde holdt ligesaa tappert ud som Hertuginde af Meklenborg. Da Christopher von Dohna ikke var villig, maatte man finde en anden. Birgittes egen Søstersøn, Oluf Mouritsøn Krognos til Bregentved, ham som hun havde skrevet til, da han havde faaet Helsingborg i Len, og spurgt ham, om han ikke vidste noget om Christopher von Dohna, var det ikke Manden? Ugift, paa Alder med Kongen, rig, et bravt Menneske, Forstander for hendes kære Herlufsholm. Vist var han Manden. Hvad havde man Søstersønner til, naar de ikke ved Lejlighed skulde staa En bi med en Haandsrækning! Og han blev Manden. Den 11. Januar 1573 stod deres Bryllup i København. Peder Oxen overværede det. Han medbeseglede i hvert Fald det Morgengavebrev, som Brudgommen paa Bryllugsdagen udstedte, efter Peder Oxes Eksempel, men lidt mere snævert end denne. Ved dette Brev sikrede Oluf Mouritsøn Krognos sin Hustru Hovedgaarden Bregentved, en Del Bøndergods og en aarlig Indtægt af Landgilde paa Livstid.

Frederik II var ikke tilstede i København, men opholdt sig — tilfældigt — ovre i Jylland. Lensmanden paa Københavns Slot, Morten Venstermand, bar sig maaske lidt kejtet ad ved at yde Parret altfor stor Hjælp af Kronens Bønder til Kørsel af Flyttegods. Han fik en susende Tilrettevisning af Kongen for sin Villighed. I et og samme Menneskesind er der ofte flere, ved tætte Skodder adskilte Rum. Og i Sind som i Slægter kan stundom uventet en glemt Form dukke kortvarig op paa ny. Af alle Forhold er ogsaa det til sin Eftermand maaske et af de vanskeligste. For Frederik II's Vedkommende blev dette Forhold dog

ikke af lang Varighed. Oluf Mouritsøn Krognos døde allerede et halvt Aar efter, den 25. Juni 1573.

Den samme blide Ynde og hengivne Selvforsagelse, der hviler som et Skær over Anna Hardenberg i hendes Forhold til Kongen, synes ogsaa at have betegnet hendes Forhold til hendes Husbond. Da han døende omarmede hende, var hans sidste Ord: »Ser, hvilken Hjertens Kærlighed vi have til hverandre, og hvilken haard Skilsmisse dette er!« Var det blot ubehjælpsomt udtrykt Inderlighed? eller var det Svaret paa en fordums Tvivl, som han eller andre havde troet at burde nære? Vi aner det ikke. — Men blidt og stille lukkede hun hans Øjne, som hun havde gjort det ved Enkedronningen og ved sit Forhold til Frederik II. Blid og stille levede hun som Enke i seksten Aar, overlevede kort Frederik II; saa gik hun selv sagte og ubemærket bort den 15. Februar 1589. En lidt utydelig, men smuk og skær Skikkelse i en voldsom Tid.

20.

Efter Stettinerfreden og Frederik II's Giftermaal indtraadte Peder Oxes lykkeligste Tid. Hans Forhold til Kongeparret syntes hjerteligt. Kongen paaskønnede ham og viste ham sin Tillid ved fuldt at overlade ham Regeringens Tøjler. Selv sørgede han paa bedste Maade for Kongens personlige Interesser. Øresundstolden var jo i Stigen. Et voksende Beløb af Landets Indtægter kunde, trods Gældens Afbetaling, overlades til det nye Hof. Og Peder Oxe gjorde disse forøgede Midler dobbelt frugtbare ved en ny og hensigtsmæssig Hofordning, hvorved Hofbetjeningen fik fast maanedlig Løn istedetfor den tidligere Kost og Underholdning ved Hove. Dronningen var ham vistnok gunstig stemt. Og hendes naturlige Velvilje fik Læ, Røgt og Pleje ved, at hun fik hans Svoger, Peder Bille, til Hofmester, og hans

Søster, Inger Oxe, Enken efter Jørgen Brahe, der havde reddet Kongen ved Højbro, til Hofmesterinde.

Forældrehoffet i Meklenborg nærrede ganske naturlig Taknemlighed overfor Peder Oxe, den Fadder, som saa varmt og forstaaende vedblev at sørge for deres eneste Barn. Hoffet i Sachsen endelig havde, med klar Fornemmelse af det hensigtsmæssige og nødvendige, foretaget Vendingen. Selv om der inderst i deres Sind fandtes en sort Tavle fra fordum med Navnet »Peder Oxe«, saa tilhylledes den. De havde lært at respektere Kongens forstandige og indflydelsesrige Raadgiver, den punktligt Tilbagebetaler af Kurfyrstens svogerlige Laan.

I Danmark var Peder Oxe baade udadtil og indadtil den eneraadende. Den franske Gesandt, Charles Dançay, kan i sine Indberetninger fra disse Aaringer til Regeringen hjemme ikke blive træt af i de højeste Toner at fremhæve dette. Og han har utvivlsomt set fuldkomment rigtigt. Peder Oxes mægtige Aand gjorde sig gældende overalt, fra det største til det mindste. Overalt den samme klare, praktiske, maalbevidste Stræben mod det ene og samme Maal: Rigernes Fremgang. Den ytrede sig hjemme først og fremmest i en fortrinlig Finansstyrelse og Gennemførelse af en ny Møntordning. Men Virkningen strakte sig videre, lige fra de aandelige til de praktiske Omraader. Og det myldrede med Planer. Den Ordning, som først indførtes 100 Aar efter med ens Maal og Vægt Landet over, var alt paatænkt af Peder Oxe. Hans Paabud til Bønderne i hans Len om Forbedring af Landbruget ved at gennemføre Sommerpløjning og Brakmark lærte først en langt, langt senere Tid at forstaa Betydningen af.

Hvad der lettede Peder Oxe i høj Grad og gav Kraft til hele hans Styre, var den stærke Fremgang, hvori Landet i alle Henseender befandt sig. »Renæssancen« — denne uforklarede Spirekraft, Frodighed og Fylde i Jord, i Sind,

i menneskelig Idræt og Snille, der som en Varmebølge, et Solglimtstrøg en Stund gled hen over Livet i Europa — naaede først til Norden, eller fik i hvert Fald først ret Lov til at udfolde sig, efter at Syvaarskrigen var omme. Men saa brød den ogsaa paa. I de samme Lande, hvor Krig og Nød nys havde raset, blomstrede nu Rigdom, Velvære, Virkemod ustanseligt frem. Tydeligst saas det i den Vrimmel af prægtige Bygninger, der skød frem i Slettelandet som Blomsterflor paa et Engstrøg.

Intet Under, at Peder Oxes Planer trivedes og tog Fart af den stærke Fremgang, der affødte dem. Hans Planer om Øresundstold og Danmark-Norges Herredømme paa Havet, hans pengefrodige, dagklare Fremstyre var selv Udslag af den samme, fælles, drivende Kraft. Og det samme ytrede sig i hans Plan for Rigernes aandelige Fremgang.

Ærligt talt, hvad var Danmark-Norge, hvad var hele Norden dengang andet end en Udkant af Europa, hvor man nys havde kappet Tidens hidtil betydeligste, aandeligt bærende Kraft: Kirken? Konger og enkelte Stormænd havde i Forening plyndret dens Eje, tilintetgjort dens ypperste Værker og overskaaret dens fremtidige Tilgang fra Folkets øvre Lag. De nordiske Folk lignede tre uvorne Drengene, der, ladte alene et Øjeblik, havde ødelagt Hjemmets gamle, bedste Stykker, tilintetgjort Sejrværket og pillet Guldet af for at sælge det. Ingen Opfostringsanstalt syntes den Opgave voksen, af dem og deres Uvaner, med samt deres usle Brokker af det Sprog, som det kom an paa, at kunne ud-danne ordentlige Mennesker, der ikke paa ethvert Punkt maatte stikke af mellem andre.

Og saa vovede Peder Oxe at tro paa, at stræbe efter, at udvirke: at heroppe i Danmark skulde skabes en ny, frejdig Slægt, der, støttet til Bibelbogen, næret af Landets egen Kost, dets Nutid og dets Minder, bevandret som andre i Oldtids Sprog og Visdom, skulde føre Danmarks Navn til

Hæder og aftvinge selv Udlandet Ærbødighed! Og ikke blot enkelte, fremragende Mænd, men en hel, hjemmegroet Opvækst af Gejstlighed, der strid og jævn som nyslagent Græs kunde værne om og grønnes med hele det menige Folks Bundkløver, de Tusinder af beskedne Hjem, som Reformationen havde fremelsket og signet.

I denne Tro stod Peder Oxen ikke ene. Han delte den med Landets bedste Mænd og Kvinder. Og dette er maa-ske Renæssancens skønneste Lynglimt over nordiske Sind. I uopløselig Knude laa Troen paa den unge Kirke, paa det gamle, kære Modersmaal, Folkets Minder og Historie, og paa Latinen, Tryllenøglen til al Oldtids Visdom og Nutids Færden blandt Statsmænd og Lærde — ikke til at filtrere fra hinanden, laa denne brogede Blanding som sikker Forvisning, som Pant fra Gud paa egen og alles Frelse og Hæder. Det var denne Tro og Forvisning, der bragte Herluf Trolle og Birgitte Gjøe til at oprette Herlufsholm Skole. Det var denne Tro og Forvisning, der fik Peder Oxen og Johan Friis til at skænke store Gaver til Københavns Skole, Studenter og Universitet, og fik Frederik II til, endnu før Krigen var tilendebragt, efter Peder Oxes Raad, at skænke til fattige Studerendes Bispisning den storslaaede Kongegave, det saakaldte »Kommunitet«. Det var endelig samme Tro og Forvisning, der, tit smaatskaaren, skæv og kantet, men altid ærlig ment, fremklækkede af Folkets egen Midte en Sum af hæderlige, fattigt aflagte Gejstlige og Skolemænd.

Efter Kansler Johan Friis' Død stod Kanslerembedet i nogle Aar ledigt, og Peder Oxen var saalænge Universitetets nærmeste Foresatte. Han benyttede denne sin Magt til at gennemføre en ny Universitetsordning, hvorved dets Indtægter betydeligt forbedredes. Det samme blev kort efter Tilfældet med flere af Landets vigtigste Skoler.

Personlig stod Peder Oxen i nært og venskabeligt Forhold til de tre Mænd, som hver paa sin Vis skulde gaa i Spidsen

for Aandsliv og Videnskab herhjemme og brede Glans om Danmarks Navn i Udlandet. For alle tre blev han en afgørende Støtte, den, der skærmede dem, opmuntrede dem og for en Del blev Ophavsmanden til deres Gerning.

21.

Teologen Niels Hemmingsen havde i sin Tid været Lærer for Peder Oxes Hustru, Mette Rosenkrans. Det var vistnok kun kort. I hvert Fald havde han ikke været heldig med at lære hende dansk Retskrivning. Hendes Breve udmærker sig fremfor Samtidens — hvad der vil sige meget — ved en umulig Bogstavering. Men Forbindelsen havde været lang nok til at kunne genoptages, da hun blev Rigshofmesterens Hustru. Da saa tilmed Peder Oxen blev en Slags Universitets-Kansler, kom Peder Oxen og Niels Hemmingsen i mangehaande Berøring. Peder Oxen maatte naturligt tiltrækkes af hans Kundskabsmængde, Klarhed og friere Syn, der vidnede om, at han ikke for intet havde været Melanchthons kære Discipel. Tilsvarende Egenskaber hos Peder Oxen maatte tiltrække Niels Hemmingsen, foruden Æren ved at være Rigshofmesterens Husven. Han dyrkede da ogsaa Forholdet til sin Velynder ved at tilegne ham (1569) et større Skrift, og ved (1570) at forfatte en »Vise om Kristus« til Brug ved Undervisning for Rigshofmesterens lille Steddatter, Birgitte Rosensparre.

Det kunde synes, som om dette venskabelige Forhold til Peder Oxen har gjort Niels Hemmingsen dristigere. Han udgav i Foraaret 1574 et dogmatisk Skrift (Syntagma institutionum christianum), hvori han med en Aabenhed, som ingensinde tidligere, i Sakramentlæren udtalte sig i Overensstemmelse med Kalvin, uden dog at nævne dennes Navn. Daab og Nadver erklærede han for Tegn, som forvisser den troende om Guds Naade i Kristus. At modtage

dem uværdigen er kun en Synd af samme Art som at høre Ordet uværdigen.

Disse overordentlig frie Udtalelser vakte selvfølgelig Opsigt og Omtale. Den teologiske Stridbarhed truede med at skulle komme i Flamme. Kongen maatte skride ind. Men Maaden, hvorpaa dette skete, synes stærkt at tyde paa, at Peder Oxes overlegne og forsonlige Synsmaade stod bagved og var den bestemmende. Kongen nøjedes med en Dag i Begyndelsen af Juni 1574 at kalde Niels Hemmingsen til Frederiksborg og give ham og hans Medlærere Paalæg om ikke yderligere at disputere om Nadverlæren. I øvrigt tog Kongen Niels Hemmingsens Undskyldninger for gode Varer. Frederik II gav sin Teolog det Løfte, at hvad han muligt havde forset sig ved sit Skrift, skulde være ham tilgivet, hvis han for Fremtiden forholdt sig rolig.

I Overensstemmelse med denne Samtale udstedtes der den 26. Juni 1574 Befaling til Rigets Bisper om at lade oplæse i alle Kirker Landet over, at de havde faaet kongeligt Paabud om, at der kun maatte læres enfoldigen om Sakramentet efter den augsborgske Trosbekendelse; men enhver spidsfindig Ordstrid derom var forbudt. Som Anledning til Befalingen henvistes til, at rundt om i Udlandet foregik slikt, Kirkens Fred og Enhed til Skade. Da den afskedigede tyske Hofpræst, Magister Bruchofen, der levede som Kannik i Lund, følte Aandens Kald til offentlig at optage Striden med Niels Hemmingsen om hans Nadverlære, blev derfor denne Sag taget ret gesvindt og praktisk. Hr. Bruchofen fik skriftligt at vide, at ingen havde overdraget ham Tilsyn med Kirkelære og Præster her i Landet. Forholdt han sig ikke rolig, vilde han udsætte sig for at blive udvist. Paa samme Tid kaldte Peder Oxe — efter derom forhvervet kongelig Befaling — Hr. Bruchofen for sig i September 1574 og meddelte ham, at hvis han selv eller ved andre understod sig at opvække Strid heri Landet, saa

mistede han øjeblikkeligt sit Kannikedømme i Lund, og havde straks at rejse med sin Kone og sine Børn. — Hermed tav Aanden i Magister Bruchofen.

Hvor mild og maadeholden Frederik II's af Peder Oxe paavirkede Optræden havde været, fremgik tydeligst af, hvad der samtidigt var foregaaet hos Kurfyrst August i Sachsen. Her havde en unavngiven udgivet et Skrift af lignende Indhold som Niels Hemmingsens. Saa snart Kurfyrsten fik Nys om dets forfærdelige Indhold, samt oplyst, at flere højtansete Mænd ved hans Hof nærrede lignende Meninger, betragtede han sig som forraadt af Gudsfor nægttere og Højforrædere. Alle blev de kastede i Fængsel — Dr. Caspar Peucer, Georg Cracau, Johan Støssel o. fl. — og først Døden udfriede dem fra den haarde Behandling. De fleste af dem var Venner af Niels Hemmingsen og henviste til, at han jo lærte det samme.

I Foraaret 1575 kom en ung, dansk Videnskabsmand, Magister Dybvad, hjem fra Studieophold i Wittenberg. Han medbragte Anbefaling for ren Lærdom fra Kurfyrsten, men tillige en egenhændig Skrivelse fra denne til Kongen. Heri meddelte Kurfyrst August sin Svoger, hvilke forfærdelige Oplysninger om Niels Hemmingsens Lære, der var fremkomne under Forhørene i Sachsen, og anbefalede varmt Frederik II at udrense den kalvinistiske Surdejg i Danmark med samme skrappe Midler, som nu havde staaet deres Prøve i Sachsen. Frederik II, der ikke ønskede sit Land i Ry for Vranglære, og desuden var modtagelig for Paa-virkning af sin endnu ikke fuldt afbetalte Svoger, befalede Peder Oxe, Jørgen Rosenkrans og Niels Kaas at holde Forhør i Sagen. Det syntes at trække op til en lignende Udrensning, som nys havde raset i Sachsen. Niels Hemmingsen og flere med ham kunde endnu komme til at ende i livsvarigt Fængsel, medens Magister Dybvad indtog den rene Læreplads paa Katedret. Der var derfor vistnok

en Del blege og opskræmte Ansigter iblandt, da alle Københavns Universitets Professorer og Sognepræster den 15. Juni 1575 — efter Tidens tidlige Vaner allerede før Kl. 5 om Morgenen — over Højbro passerede Blaataarn ind i Slottet til Forhør. Hvem af dem skulde blive dør med det samme og næste Morgen istedetfor Øl nøjes med en Slurk Vand paa det fugtige Stengulv bag Blaataarns Jærngitter?

Forhøret begyndte med en Tale af Peder Oxe, hvori han gjorde Rede for, af hvad Grund de var stævnet hid. Kurfyrsten havde skrevet til Kongen, at Vranglærerne i Sachsen paaberaabte sig Københavns Universitet og den danske Kirke. Dette havde i høj Grad mishaget Hs. Majestæt, som derfor havde befalet ham at meddele alle de tilstedeværende, at det under Livsstraf var dem forbudt at lære om den hellige Nadvere anderledes end enfoldigen efter den augsborgske Trosbekendelse. Sluttelig vendte han sig til Niels Hemmingsen og sagde: »Eder, Doctor Niels! lader min Herre befale, at I skal tilbagekalde den Artikel om Nadveren, og herpaa forlanger vi eders Svar. Min naadige Herre havde ikke ventet saadant af Eder, men langt mere, at I skulde være den, der skulde forsvare Religionen«.

Niels Hemmingsen bad om Ordet og svarede, at Kongen for et Aar siden havde tilgivet ham Sagen. Han haabede derfor, at man nu ikke vilde tvinge ham til nogen Tilbagekaldelse. Det var med Urette, at der paastodes, at danske og sachsiske Teologer skulde have lagt Raad op om i Forening at udgive Skrifter af bestemt Indhold. Da sachsiske Teologer havde været heroppe ved Hs. Majestæts Bryllup, havde de og han naturligvis talt sammen om religiøse Emner, men intet videre. Den Sætning i hans Bog, som man især fandt stødende, var han villig til at udslette. Men han kunde ikke sætte noget andet i Stedet.

Endelig afsluttede han sin Tale med følgende frimodige og djærve Ord, der sikkert var som talte ud af Peder Oxes

eget Hjerte: »Tyskland er stort. Der er mange Fyrster, og de staa alle under Kejseren. Hver har sine Teologer, og de lempe sig efter deres Fyrste som en Kok efter sin Herres Smag. Men Kongen af Danmark er Herre i sit eget Rige. Ham bør det os at svare. Der udgaar saa mange Trosbekendelser i Tyskland, stundom vel i Løbet af en fjorten Dages Tid et Par Stykker, der staa i indbyrdes Modstrid. At vi skulde underskrive dem, er ubilligt. Min Bog har ikke endnu været Aarsag til nogen Strid. Jeg takker Gud og kongl. Majestæt, at her er Enighed i Kirker og Skoler om den ene Lærdom som om den anden«.

Med denne Forklaring vilde Peder Oxen muligt have ladet sig nøje. Men Jørgen Rosenkrans var bidsk og stridbar, og havde ikke for intet i fire Aar i Wittenberg, som han selv udtrykte det: »hørt mange drabelige lærde Mænd, besynderlig Doctor Morten Luther«. Sligt maatte anvendes og denne Flok Teologer med kraftig Haand gennes tilbage mod Doctor Morten. Han tog derfor Ordet og svarede skarpt til Niels Hemmingsens Slutningstale: »Saa forstaar jeg, Doctor Niels! at disse andre Teologer, her staar, er lige saa gode som I, efterdi I siger: her er Enighed«. -- Kold Sved sprak vistnok frem hos mange ved denne uhyggelige Bemærkning. Det trak op nu. Men behændigt afviste Niels Hemmingsen Angrebet paa sine Fæller ved at svare: »Jeg taler ikke om de andres Bekendelse. Men siden min Bog udkom, er der ikke lært anderledes derom end tilforn«. — »Saa hører jeg altsaa«, bed Jørgen Rosenkrans hvast igen, »at I lærer i Skolerne tværtimod det, som I prædiker«.

Bedst at slaa lidt koldt Vand i Blodet paa denne hid-sige Rigsraad ved at vise, hvem man var. Niels Hemmingsen svarede, at den Lære, som han lærte, var den uforandrede gamle, som han selv havde modtaget af Melanchthon og Mænd, som vel kunde maale sig i Lærdom med de Folk, der nu talte imod. Netop den samme Sætning, som man

nu opholdt sig over, havde Melanchthon selv forsvaret ved Niels Hemmingsens Doctordisputats, saa den var hverken ny eller urigtig. — Denne Henvisning til Melanchthon kunde maaske have overbevist andre. Jørgen Rosenkrans tirrede den kun. Han havde jo i fire Aar hørt drabeligere lærde Mænd end som saa, besynderligen Doctor Morten. Han svarede derfor overlegent om end lidt forsigtigt: »I har nu længe alene ført Ordet herhjemme. Men vi har nu først fanget det fat at se paa. Andre, som har Forstand derpaa, siger, at det ikke er ret«.

Her trængtes aabenbart til en ny Forkæmper, der med mild, men myndig Værdighed kunde lempe og linde, forsøgende føre den betrængte Kirkes Sag. Summus theologus, Doctor Povl Madsen, der havde salvet og kronet Rigets Dronning, Sjællands Biskop, tog Ordet. Og Biskop Madsen talte, talte mildt bebrejdende men dog tilgivende mod dem, der kunde tro, at der i de Kirker, som var ham betroede, lærtes andet end, hvad Guds klare og rene Ord medførte, og hvad Kirkens Bekendelsesskrifter anviste. Hvad særlig det her omhandlede Punkt angik, saa var det hans Mening at, naar man med sand Alvor og enfoldig Gudsfrygt saa paa Sagen, var Uoverensstemmelsen ikke saa stor, som uforstandige antog. Der var jo dog ingen saa grov og forblindet, at han ikke tilstod, at Kristi Legeme og Blod var i Sakramentet. Uenigheden drejede sig blot om, hvorledes det hellige Legeme og dyrebare Blod var dèr tilstede. Men om saa høje og hellige Sager gjorde man bedst i enfoldigen at indrømme, at de laa over vor svage, formørkede, menneskelige Fornuft, og derfor lade dem forblive »med Haand og Mund uberørte«. Man burde give Herrens Ord Æren og overlade det alt til Ham, for hvem intet er umuligt.

Andre vilde maaske have fundet det naturligt at standse her. Men Biskop Madsen vedblev at tale. Og han talte om, hvorledes dette, der laa over den menneskelige, formør-

kede Fornuft, langt over, hvad Verdens Vise kunde tænke, disputere eller beskrive, det var klart og bibelsikkert udlagt og fortolket i den danske Kirkes Lære om Nadveren. Og Biskop Madsen talte videre. Han udviklede klart og i Overensstemmelse med Kirkens Bekendelsesskrifter den rette og rene Lære om, hvorledes Kristus var nærværende i Brødet og Vinen. Da blev det selv Jørgen Rosenkrans for meget, der dog i fire Aar havde hørt drabelige lærde Mænd, besynderligen Doctor Morten, og — medens Biskop Madsen fremdeles talte — udbrød han med Et: »Det er altfor meget subtiligt«.

Denne Afbrydelse virkede som et forløsende Ord. Da Biskoppens Tale havde formaaet at tage Vejret selv fra den iltre Rigsraad, maatte Slaget ansees for omme. Rigshofmesteren benyttede Øjeblikket til at hæve Mødet. Han sluttede det med de beroligende Ord til Niels Hemmingsen: »Jeg vil sige min Herre eders Svar. Ingen Ulykke skal komme over eder for min Skyld«.

Ud ilte de alle med en lettet og befriet Fornemmelse, over Højbro ned imod Kannikestræde. Formiddagslyset smilte opmuntrende nede paa Torvet paa de mangehaande Urter, som Bønderne fra Amager i deres Baade havde bragt tilfals, og helt op paa Fløjen af Vor Frues høje Taarnspir. Den sorte Flok kunde trænge dertil. Thi det var svært, det var sandelig svært i Tider som disse at sikre sin ene rette Tro, sin Hals og sin Krave.

Men Peder Oxe holdt Ord. Han var Niels Hemmingsen og dem alle en trofast og mægtig Beskytter. Han talte saa forstandigt og beroligende med Kongen, at det hele faldt ud til, at de alle den 9. Juli 1575 maatte underskrive en Erklæring. Heri lovede de at ville hverken tale eller skrive anderledes end i fuld Overensstemmelse med Luthers Katekismus og den augsborgske Trosbekendelse og ikke give Anledning til Tvist eller forstyrre den i Danmark-Norge

herskende Enighed i Religionssager. Overtrædere havde deres Liv forbrudt. — Dette Udfald smagte aldeles ikke Kurfyrst August og hans Teologer.

Hvor afgørende et Værn Peder Oxe havde været for Niels Hemmingsen mod Kurfyrstens Angiveri, fremgik bedst af, hvad kort efter skete. Næppe var Peder Oxe død, før end Niels Hemmingsen, uden at nyt var forefaldet, blev — ifølge sachsisk Paamindelse til Kongen — tvungen til offentlig at tilbagekalde sine Ord, afskediget fra Universitetet og forvist til Roskilde.

22.

Saa vanskelige at skærme som Niels Hemmingsen, var ikke de to andre bekendte Mænd, hvis Støtte Peder Oxe blev. Men dog havde de hver især ham at takke for meget.

Anders Sørensen Vedel var en ung meget lovende Mand. Under Peder Oxes Landflygtighed havde hans Søster, Inger Oxe, og hendes Mand, Jørgen Brahe, valgt dette ganske unge Menneske — han var dengang kun 19 Aar gammel — til som Hovmester at ledsage deres 14aarige Plejesøn, Tyge Brahe, til Udlandet. Han gjorde dette til deres Tilfredshed, om end han ikke formaaede at tvinge sin unge Lærling til for Alvor at studere Retsvidenskab. Naturen havde altfor dybt mærket Tyge Brahe med Lyst og Anlæg i anden Retning.

Efter sin Hjemkomst opnaaede Anders Sørensen Vedel Kansler Johan Friis' Hjælp at blive Slotspræst i København 1568. Som saadan kom han i Berøring med Tidens ledende Mænd. Det var ikke blot ved sin gejstlige Veltalenhed, at han vandt dem, men tillige ved sin Dannelse og særlig ved sin historiske Indsigt. Snart var Vedel en kær Gæst hos Trekloveret: Johan Friis, Peder Oxe og Befalingsmanden paa Københavns Slot, Rigsraad Bjørn Andersen. Det synes at have været Skik ved Datidens selskabelige Sammenkomster — i det mindste i denne Kreds, — at der i Lighed med

gammel Klosterskik, som jo ogsaa efterlignedes i Luthers Bordtaler, under Maaltidet eller dog, mens man endnu sad samlet ved Bordet, optoges et bestemt Emne til Behandling enten i Form af Oplæsning eller Enetale for bagefter at drøftes i fælles Samtale.

Alle disse Mænd, hvortil senere sluttede sig Christoffer Valkendorf og Arild Hvitfeld, interesserede sig levende for Historie. Og de følte tillige varmt og bevidst for Danmark og dansk Sprog, en Følelse, som den under tre Konger førte Kamp mod tysk Overvælde og fra oven støttet Indtrængen af Fremmede havde næret og ægget. Johan Friis og Vedel havde hver især desuden en udpræget Evne til digterisk Behandling af Sproget. Følgen blev det Særsyn, at disse Mænd, hvis Uddannelse havde gjort Latin til det naturlige Udtryk for deres religiøse Følelse og for det meste af deres Dannelse — alligevel grebes af en endnu dybere liggende Drift, reves med af Fornemmelsen af at høre til ét og samme Folk med fælles Sprog, fælles Minder, fælles Længsler og Vaner, der som en indre Kilde fra Barnsben og fra fordem rislede skjult i dem alle. Renæssancens Virkning ytrede sig her som andetsteds i Europa. Varmebølgen trængte ned til det dybeste i Sindene, lærte dem at føle sig som Bestanddele af et Folk og skyde friske Spirer prægede af egne og svundne Slægters Ejendommeligheder. Folkenes aandelige Jordbund, forhen gennem Kirkeplejen fra Rom fælles dyrket og ens, klædtes nu, alt efter Solfald, af vilde, egne Blomster.

Alle fire Mænd — med Huen eller Kalotten lidt paa Snur og Hagen baaren af den riflede Pibekrave, mødtes, hvad enten de saa sad ved Bordet eller bagefter samledes med Fødderne mod Kaminen med en nyfyldt Vinkande som opmuntrende Femtemand istedetfor en senere Tids Kaffe og Cigarer — mødtes, hvor de saa begyndte, altid i det samme: den danske Historie burde skrives. — Man havde jo Saxos Værk, skrevet paa sirligt Latin! — Ja, men det

var ikke nær nok. Paa Dansk skulde det oversættes, saa at det, ligesom Biblen paa Modersmaalet, kunde komme alle til Gode. Christiern Pedersens paabegyndte Oversættelse burde blive til fuld Virkelighed. Ingen var saa skikket til dette Arbejde som Slotspræsten. Det var hans Pligt mod Danmark at paatage sig det. Og Anders Sørensen Vedel begyndte. Men alt mens han hjemme gengav det fint drejede Latin i sit troskyldige danske Fyndsprog, bankede Velynderne yderligere paa. Gamle Johan Friis fortalte ham mærkelige Træk af Tidens og sin egen Historie. Hvad var Meningen? Vedel anede det vist. Han udtrykte det, da han af, hvad han havde hørt her og tillige af, hvad den franske Gesandt, Charles Dançay, havde fortalt ham om Krigen, der stod paa, sammenskrev en lille Udsigt over den hele Syvaarskrig, da den var tilendebragt.

Trøstet af sin unge Ven til det sidste under Sygelejet døde Kansler Johan Friis i Køge. Vedel satte ham et smukt Minde i sin fortrinlige Ligtale over ham. Men hvad Johan Friis havde ønsket, levede fremdeles og fik i Peder Oxe en varm og aldrig hvilende Talsmand. Rigshofmesteren var Mand for at give sine Ord ogsaa anden Form for Vægt. Han skaffede Vedel 1573 et Kannikedømme i Ribe, hvis Indtægter kunde sætte ham i Stand til friere at hengive sig til sin Syssel. Men da Trykningen af »Den danske Krønike, som Saxo skrev« var paabegyndt, var ogsaa Peder Oxe der med sit nye, større Krav: Vedel skulde fortsætte Saxos Krønnike, skrive Danmarks Historie lige ned til Dattiden. Det udtalte Ønske brændte som Lyst hos Vedel selv. Oversættelsen af Saxo udkom og modtoges med Bifald. Den unge Tyge Brahe havde alt forud paa latinske Vers rettet et begejstret Opraab til Landets Kvinder om at støtte det store Foretagende ved at skænke Linned til Papirmøllen i Skaane. Nu var Peder Oxe der igen med sin Opfordring. Vedel saa Opgaven i dens fulde Storhed og vovede trods

al sin Lyst til at give sig i Lag dermed, endnu ikke at give et bindende Løfte.

Paa dette Tidspunkt døde Peder Oxe. Men hans Plan overlevede ham. Kansler Niels Kaas og Jørgen Rosenkrans vedblev at stille Opfordringen, og Anders Sørensen Vedel gik tilsidst ind derpaa og frigjordes fra al anden Virksomhed for helt at kunne hengive sig til sit Arbejde. Hans store Maal naaedes som bekendt ikke. Han naaede kun at faa udgivet de danske Folkeviser. Opgaven at skrive Folkets Historie viste sig større, end han havde tænkt sig. Og selv savnede han Peder Oxes Evne til at kunne overkomme, hvad han vilde. Et af Kresens yngste Medlemmer, Arild Hvitfeld, udførte da om end i ufuldkomnere Form den Tanke, der havde besjælet dem alle.

Allerede før sin Landflygtighed havde Peder Oxe hos sin Søster Inger og hendes Mand, Jørgen Brahe, seet deres lille Plejesøn, Tyge Brahe. En lidt sær, lyshaaret Dreng med store klare Øjne og udpræget Læselyst. Hans Evne til lige let at løse den sværeste Regneopgave og i en Haandevending ryste et langt latinsk Digt af sig, havde uden Tvivl allerede dengang gjort Indtryk paa »Morbroder« Peder.

Nu mødtes de igen, efter hver paa sin Vis at have løbet noget af Hornene af sig. Tyges Næsetip var nu af Sølv. Men lige opvakt og flink var han, ikke blot til sine underlige og hemmelighedsfulde kemiske Studier, men ogsaa til iagttagelse af, hvad der foregik omkring ham. Som nu det, at han havde opdaget den nye Stjerne, iagttaget den fra Døgn til Døgn og søgt at beregne dens Bane, længe førend de lærde Professorer ved Københavns Universitet overhovedet havde Anelse om, at den var til. Det var virkelig betegnende. Peder Oxe var den første, som opfordrede ham til at bryde med al Fordom, der forbød en Adelsmand at være lærd, og dristigt udgive sit Skrift om »den nye Stjerne«. Tyge Brahe gjorde det tilsidst, fulgte sin Hjertens Lyst,

som havde faaet en saa mægtig Talsmand i »Morbroder« Peder. Tyge Brahes: »de nova stella« udkom 1573, medens Stjernen endnu var synlig.

Men en løjerlig og vanskelig Særling var Tyge fremdeles, ikke let at støtte. At han dør brød med al Skik og Brug, vedkendte sig sin Slegfred og ægtede en »ufri«! Enkelte holdt dog ved ham trods alt, blandt dem hans trofaste Søster, Sophia, der delte hans astronomiske Interesser. Blandt dem ogsaa Peder Oxe. Da Tyge Brahes Bog havde vakt Opsigt i Udlandet, opdagede ogsaa Københavns Universitet ham og mente, at det var klogt at indbyde ham til at holde en Række Forelæsninger. At en Adelsmand gjorde sligt, var ikke hørt før. Tyge Brahe svarede Nej. Men En, der mente ham og hans Fremtids Udsigter det vel, maa have været hos Kongen og bedt ham tage sig af Sagen. Det ligger nær her at gætte paa Peder Oxe. Vist er det, at Frederik II opfordrede Tyge Brahe til at holde Forelæsningerne, og han gav efter. Maaske skulde han endnu faa Lov at blive i Danmark og virke dør. Hvo kunde vide, maaske skulde det gaa i Opfyldelse, som vel havde foresvævet ham, da han i Februar 1574 tog over til Hveen og anstillede Iagttagelser herfra.

I Vinteren 1574—75 holdt Tyge Brahe ved Københavns Universitet sine mærkelige Forelæsninger, hvori han nedlagde sit rige, storladne Syn paa Verdensbygningen, Forbindelsen mellem Himmelleger og Jordforhold, det Største og det Mindste. — Forelæsningerne var omme. Han skrev sin begejstrende Opfordring til danske Kvinder om at støtte Anders Sørensen Vedels Værk. Men for ham selv skete der intet. Han drog da mismodig ud for at oplede sig en Virkeplads for sine astronomiske Studier. Han valgte, efter længere Prøven, Basel.

Da han vendte tilbage for at hente sin Familie og sine efterladte Bøger, var hans trofaste Talsmand, Peder Oxe, død i Oktober. Og dog havde han maaske ham at takke

for, hvad der skete. Udsendinge fra Landgreven af Hessen havde været i Danmark og føjet en fremmed Fyrstes for-
maende Ord til Peder Oxes, for at der burde gøres noget
i Danmark for dets betydelige Mand. Niels Kaas og Jørgen
Rosenkrans var villige Arvtagere efter Peder Oxe. Ikke et
halvt Aar efter dennes Død var Maalet naaet, og Tyge Brahe
ansat hos Kongen med en Løn af 2000 Kroner (10—12,000
Kroner efter Nutids Forhold) mod at lade sig bruge til
saadan Tjeneste, som hans Evner og Indsigter tillod.

Hermed var den Forbindelse mellem Frederik II og
hans dygtigste, men vanskeligste Undersaat indledet, som
ikke senere skulde briste. Med en storladne Gavmildhed
og den nænsomste Hensynsfuldhed støttede Kongen sin
ypperste Mand, gav Læ og Vækst til Danmarks Stolthed.
Kapløbet mellem Kronborg og Uranienborg er et af de
smukkeste Afsnit i Danmarks Historie. Dette ene Træk,
Forholdet til Tyge Brahe, vilde være nok til at sikre Fre-
derik II Plads blandt Landets bedste Konger.

23.

Peder Oxe var en lykkelig Mand. Ikke blot udadtil var
der Trivsel i hans Færd. Men det samme gentog sig i
hans private Forhold. Han syntes at have Tid til alt.
Medens en anden vilde være segnet under det meget, han
havde for i Statens Tjeneste, drev Peder Oxe ved Siden
heraf hele sin Virksomhed som betænksom og dygtig Gods-
ejer. Foruden sine oprindelige Besiddelser, Gisselfeld og
Tølløse, fik han ved Arv efter sin Broder Eskild: Løgismose
paa Fyn, ved Magelæg og Køb: Holmegaard nær Gisselfeld,
ved Køb: Hjelmsøgaard paa Sjælland, Togerup i Skaane,
Tange paa Fyn. Med sin Hustru og for Stedbørnene sty-
rede han Vallø og Skarholt. I Forlening havde han des-

uden Vordingborg, Nykjøbing, Paddeborg, Thoreby Birk, Jungshoved og Lækkinge.

Overalt viste sig de tydeligste Virkninger af hans kloge og dygtige Styre. Gisselfeld voksede og fik tre Længer, medens Borggaarden skød sig frem mod Vest, en stor befæstet Lejrplads med Porttaarne, Mure, Stalde og Lader med Skydeskaar. En lignende Forborg tegnede sig alt mod Øst, mens de oprindelige Grave udvidedes og blev til Sø. Paa Tølløse byggedes den dobbeltryggede Hovedbygning med Taarn og Spir. Paa Holmegaard rejste sig et nyt, fint forment Hus stejlt op af Voldgraven, og paa Løgismose opførtes ligeledes en ny Hovedbygning. Medens Bøndergaarde i stadig Strøm sluttede sig til hans Jordegods — til Gisselfeld samlede han efter sin Tilbagekomst ikke mindre end 99 Bøndergaarde til de tidligere — saa skiftede alt lidt efter lidt Præg. Der slog fede Karper i Søerne; Fiskedamme anlagdes i Rad, forbundne og skilte med Afløb og Stigbord; Haverne prangede med nye Træfrugter og Blomster; fra Parker og Damme kvækkede Peder Oxes Frøer med deres ejendommelige Lyd, Hanner og Hunner paa forskellig Vis og hver med et Ophold mellem Tonerne; i Vandløbene krebsedes der; vel krydset Kvæg gumlede i Staldene; og Krager fulgte den uvante Plov ved Sommertid, naar den opvæltede tykke Larver i Fælledens Furer.

Peder Oxe var en lykkelig Mand. Der lyste Sol paa hans Færd, og der var Guldglans i dens Straaler. Men han nød tillige den Lykke at læge, hvad Saar hans egen Fortid havde slaaet. Var end Herluf Trolle død uforsonet med Peder Oxe, saa faldt det i dennes Lod at blive den virksomme Støtte for Udførelsen af hans og Birgitte Gjøs smukke Bestemmelse om Herlufsholm. Straks efter Peder Oxes Tilbagekomst syntes det vel et Øjeblik, som om den gamle Strid mellem Oxer og Gjører skulde blusse op paany. Peder Oxe kom paa spændt Fod baade med sin Fætter,

Oluf Mouritsøn Krognos, og med sin Moster, Birgitte Gjõe. Men Tvisten blev snart bilagt. Og fra den Stund, Birgitte Gjõe syntes at være kommen paa Kant med Kongen, formentllg paa Grund af hendes Iver for at faa Anna Hardenberg gift, var Peder Oxe hendes Hjælper. Til ham tyede hun allerede, da Ringkloster var blevet hende opsagt, og bad ham udvirke hos Kongen, at hendes Kvæg maatte forblive paa Gaarden Sommeren over, da hun vanskeligt kunde skaffe det Plads andetsteds. Men da ogsaa Aakjær blev hende opsagt, ilede Peder Oxe og Mette Rosenkrans hende til Hjælp ved at tilbyde hende fremtidigt Ophold paa Livstid paa en af deres to Gaarde, Løgismose eller Holmegaard, hvilken af dem hun selv maatte foretrække.

»Maa Du tro for vist«, skrev Mette Rosenkrans til hende, »at baade Pær og jeg har Omsorg for Dig af alt vort Hjært, saa sandt mig Gud hilpe . . . Gud haver undt Dig saa god en Forstand, at Du baade i Saarren saa vel som i Gelleæn [Sorgen saa vel som i Glæden] er fornøjet med Herrens Gerninger Kære Birte! Forseer jeg mig, at Pær sæl [Per selv] har skrevet Dig til, at dersom det befalder Dig, at Du vil holde Hus enten paa Løsemosse [Løgismose] eller Holme, vil han, saa Gud! med en god Vilje unde Dig en af de tvende Stæer [Steder], saa Du ikke skal have behov at forandre Din Husshaalljen [Husholdning] efter denne Dag. Og det jeg skal sige, er de baade to smok lystig Stæer [smukke lystige Steder]. Ved Holme har Du ret god Græsgang til Dit Kvæg, men Husene de er smaa. Og er der vel 5 eller 600 Læs Hø til og god Agerjord, saa man hilper sig vel hen dermed, naar Jorden bliver røgtet. Og tror jeg vel, at Du er heller i Sælland end i Fyn«. Birgitte Gjõe foretrak dog at bosætte sig i Sortebrødrekloster i Næstved, tæt ved Herlufsholm.

Samtidigt med at Aakjær blev Birgitte Gjõe opsagt, viste Peder Oxe og de øvrige Rigsraader hende den Høflighed, at

overlade til hende selv at bestemme, hvem der efter Herluf Trolles Broder, Børge, der nu var død, skulde være Forstander for Herlufsholm. Hun valgte sin Søstersøn, Oluf Mouritsøn Krognos. Han begyndte med Iver »Forfølgningen til Laas« som det kaldtes, det vil sige den lovlige Tilsikring som Skolens Ejendom af alt det Jordegods, der var udlagt dertil af de to Stiftere. Men han mødte en haard Modstander i Birgitte Gjões egen Broder, den stridbare Christopher Gjõe, der nægtede Skolen Ret til at faa Laasebrev. Sagen skulde for paa det kongelige Retterting i Ringsted. Først havde Birgitte Gjõe ønsket Peder Oxes Nærværelse. Senere synes hun at have foretrukket, at han skrev et Indlæg eller en Betænkning i Sagen. Som Fru Mette skrev til hende: »Jeg formærker af Din Skrivelse, at Du ser det for godt an, at Pær nu paa Onsdag ikke møder i Ringsted. Dèr Du kunde været tjent med det, havde han, saa Gud! gerne gjort det, som han er Dig pligtig. Gud lade alting ske sit Navn til Ære, saa veed jeg vel, at Du bekommer en retfærdig »æenne« [Ende] paa Din Sag. Dèr Du finder Dig ikke vel, da drag ikke til Ringsted paa Onsdag. Befal Gud Din Sag! Han retter den vel ved, som Hannem er behageligt. — . . Kære Birgitte! Dersom Du haver noget af den gule Akvavit, og Du ikke selv bruger den, at Du da vil vel gøre og holde Peder den til Gode. Thi han har ikke mere end et Glas af den Slags. Af den anden har han nok af. Men dog kender han sig bedst af den gule«.

Birgitte Gjõe mødte selv i Ringsted, men Sagen kom ikke til Ende. Christopher Gjõe var en farlig Fjende. Til hendes store Sorg døde Forstanderen for Herlufsholm, hendes Søstersøn, Oluf Mouritsøn Krognos, nogle Maaneder efter (den 25. Juni 1573). Rigsraadet udnævnte da Peder Oxes Broder, Albret Oxen, til Forstander. Birgitte Gjõe brændte af Iver for at sikre Herlufsholm. Hun overlod Peder Oxen sin Arveret efter Oluf Mouritsøn og overdrog ham hele

Forhandlingen med de øvrige Arvinger om det udviklede Skifte. Peder Oxen besøgte oftere Birgitte Gjøe i denne Tid og stod i den venligste Brevveksling med hende. »Jeg vil tale med Dig i Næstved i god Tid paa Løverdag. Lad ingen vide det, at jeg kommer, saa kunne vi være ene. Ellers gaar det, som det gik sidst.«

Han sørgede for hende med alle mulige Slags Gaver, som han troede vilde kunne glæde hende. Men han havde megen Møje med at behandle Christopher Gjøe. Tilsidst syntes det dog at være lykkedes Peder Oxen at stille ham tilfreds ved at indrømme ham Andel i alle Hovedgaardene: Bregentved, Bollerup o. s. v., mod en stiltiende Aftale om, at han saa opgav hver Fordring paa Herlufsholm.

Nogenlunde beroliget for sin Stiftelse kunde da Birgitte Gjøe gaa bort den 26. Juli 1574.

Men Striden om Herlufsholm var dog endnu ikke omme. Jørgen Marsvin, der var gift med en af Birgitte Gjøes Slægtninge, gjorde nemlig endnu et Forsøg paa at omstyrte hendes og Herluf Trolles Gavebrev. Det lykkedes imidlertid Albret Oxen som Skolens Forstander, ivrigt bistaaet af Peder Oxen, at afslaa ogsaa dette Angreb. Ved to kongelige Rettertingsdomme af 20. og 21. Oktober 1575 forhøvedes endelig Laasebrev for Skolens Besiddelse af Herlufsholm. Det var Peder Oxes sidste Sejr. Tre Dage efter fulgte han Herluf Trolle og Birgitte Gjøe.

Peder Oxen var en lykkelig Mand. Men dog var der to Skaar i hans Lykke. Han fik ingen Børn, til hvem han kunde efterlade alt det, han havde samlet. Og hele den Pengesum, som han med saa stor Fordel havde anbragt i Nederlandene, og som tilsidst var løbet op til ikke mindre end 370,000 Kr. — et Par Millioner i Nutids Penge — gik fuldstændig tabt. Hverken han selv eller hans Arvinger fik nogensinde en Hvid deraf tilbage.

Hvorledes saa han selv herpaa? Var han tilbøjelig til heri at spore Virkningerne af en usynlig Magt, der varemærker og toldpligter Menneskenes Handlinger og bringer paa sin egen Vis Skyld og Behold til at stemme i Livets det store Regnestykke? Vi kender for lidt Arten af Peder Oxes religiøse Syn til at kunne afgøre dette. Meget i hans Form for Dannelse med dens fintfølede Maadehold kunde tyde paa, at han i det mindste i andres Livsførelser var i Stand, maaske tilbøjelig til at spore sligt. Han anede vistnok en Forbindelse mellem, at Torben Oxe selv faldt for en andens Voldsomhed; at Christian II selv blev fangen ved en andens Brud paa givet Lejde; at Morfader Mogens med hans sødlige Familiekærhed, der dog narrede baade Broder og Svigersøn for Gisselfeld, selv maatte miste det igen til et kvikt Barnebarn. Men herfra til at overføre og anlægge samme Maalestok paa sit eget Liv, er der et Spring, som de færreste foretager.

Muligvis har Peder Oxe, da han som lille paa Nielstrup med varm Barnehaand paa den duggende Tavle skrev sine første skæve Tal og lærte at regne, som andre fremmelige Børn haft sine egne Forestillinger, førend han ret forstod Meningen. Han har maaske, naar han skulde trække 9 fra 16, og hørte, at det blev 7, undret sig over, at det gik ud over den urette. 6-Tallet, der ikke kunde betale, lod man staa. Men istedetfor — under Paaskud af, at man »laante 1, der gjaldt for 10« — lod man det gaa ud over den uheldige Sidemand, 1 Tallet. Det blev slaet helt ihjel. Og det stygge 6 Tal, som skyldte de mange bort, skammede sig ikke ved at berige sig med det samme, og trods sin Gæld vokse til 7 Tal. Og saadan gik det bestandigt. Altid gik det ud over Sidemanden til venstre, og altid under samme Paaskud: »man laaner 1, der gælder for 10«. De til venstre var de rigeste, men maatte bestandig betale og hjælpe de andre. Spurgte han sin Moder, og hun maaske i Spøg svarede, at de til venstre var Mød-

rene, de gode, der hjælper deres Børn, — og Hjertet sidder til venstre, — blev han næppe klogere.

Først, da han selv blev lidt ældre og forstod Regningen, forstod han med det samme, at alt, hvad han før havde syntes, var blot Barnesnak.

Og siden i Livet havde han ubekymret regnet saa mangt et Stykke. Men nu, som gammel, at skulle vende tilbage til Barneforklaringen, tro paa, at, naar man et eller andet Sted var gaaet Stregen noget vel nær, ja, maaske havde begaaet noget ligefrem urigtigt, at der saa et andet Sted i En — ens Liv, ens Lykke — skulde »laanes 1, der gælder for 10« og betales i Stedet! det var dog altfor urimeligt! Man var Lutheraner nu, ikke længer Katolik, der troede paa Gerninger.

Hvad Forbindelse var der mellem, at han som ung maaske havde taget lidt vel haardt fat paa Morfader i Processerne mod ham, og saa, at han selv skulde nu savne Børn og Børnebørn? At hele den Drengeskole, der havde jublet over at pudse Bedstefader for baade Gisselfeld og Tordsø, alle skulde dø barnløse, aldrig selv blive Bedstefædre, men Oxernes Navn uddø med dem? — Afbetaling! »Der laanes 1, som gælder for 10«. — Dum Barnesnak!

Og saa Pengene i Nederlandene! Ganske vist kunde hele hans Udenlandsfærd til Lothringen, under hvilken han nødtes til at anbringe sine Penge paa nederlandske Hænder, fra en vis Side set kaldes et Brud med Fædrelandet; men han tilføjede jo dog ikke Danmark noget egentlig ondt dernede fra. Og det, at han siden som Righofmester narrede Nederlænderne med »Lasttolden«, — først Indrømmelser, saa deres Oprør, saa Paalæget og om igen med Hertugen af Alba — det var jo kun fint politisk Spil i Statens Tjeneste. Hvorfor skulde han derfor miste alle sine i Antwerpen anbragte Penge og, just paa Grund af Oprøret dør? Grundstammen i dem var jo netop den gode Broder

Eskilds venligt laante Penge, siden ypperligt anbragte af Peder Oxe selv til tolv Procent. — Afbetaling for egen Brøde. Man »laaner 1, der gælder for 10«. — Barnesnak og atter Barnesnak!

Nej, der maatte være klar Forbindelse mellem Aarsag og Virkning, for at han skulde forstaa det eller blot tro derpaa. — Løjerlig Tankegang, den anden, forresten. Hvis han nu for Spøg vilde følge den videre, havde han saa dog nogen egentlig Grund til Klage? Var ikke saa meget andet lykkedes for ham? Selv om der hist og her i hans Livsløbs Regnestykke var til Betaling laant 1, som gjaldt for 10, var saa dog ikke han selv til syvende og sidst sluppen vel derfra? Var han ikke selv som 6 Tallet i Regnestykket 9 fra 16 endt med, alt afbetalt, at blive til 7?

Sommerdagen kunde være varm paa Gisselfeld. Medens Fluerne lydløst sejlede under Loftet, kunde vel selv Peder Oxes rastløse Aand en Middagsstund i Halvdøs krese mellem Drøm og Virkelighed, sagte glide med hen ad Livets rindende Strøm, genfornemme glemte Barndomsindtryk klukke ved Bredden.

Peder Oxe var, efter menneskelige Vilkaar, en lykkelig Mand. Det var ikke hans mindste Lykke, at Regnestykket afsluttedes, medens Tallene endnu var store, at han døde midt i sin Gerning, i sin fulde Kraft. For en Natur som hans vilde det have været svært langsomt at visne hen og blive til en Skygge af sig selv.

Allerede 1573 omtalte Peder Oxe af og til i Brevene til Birgitte Gjøe, at han havde været upasselig. Han led af Hoste og Aandenød, lidt »Hikke«, som han selv kaldte det. I Sommeren 1575 blev Sygdommen værre og udviklede sig til Vattersot. Den 31. Juli anfører Frederik II Peder Oxes Sygdom som Grund til, at han og Dronningen ikke kunde rejse til Meklenborg. Peder Oxe kæmpede

fast imod og vilde ikke give sig. Den 2. Oktober var han og Mette Rosenkrans, ligesom Svogeren, Peder Bille, med Hustru samt en hel Del andre tilsagte til Frederiksborg, hvor Kongen fejrede flere Adelsmænds Bryllupper. Under dette, eller maaske et senere Ophold paa Frederiksborg, blev Peder Oxe syg. Hans Viljekraft besejrede endnu engang Svagheden. Søndagen den 23. Oktober sad han endnu ved sit Bord, omgivet af Venner, og fortalte, tilsyneladende rask og munter, Træk af sit Liv under Opholdet i Lothringen. Dagen efter, den 24. Oktober, forhandlede han om Morgenen Statsager som sædvanligt, men maatte derpaa gaa til Hvile og døde ved Middagstid mellem 11 og 12, rolig og frejdig til det sidste, omgivet af Hustru og Venner. Han var ved sin Død lidt over 55 Aar gammel.

24.

Peder Oxe blev begravet i Frue Kirke i København. Efter Begravelsen var det Arvingernes Tid at overtage, hvad der tilkom dem, og røgte om det Efterladte. Peder Oxe efterlod sig to Former for Arv: sit private Eje og sit Værk i Statens Tjeneste. Hans Enke, Mette Rosenkrans, var Hovedarving til hans Eje, Frederik II til hans Værk. Begge Arvinger havde visse Vanskeligheder ved at overtage Arven og røgte den ret.

Mette Rosenkrans var jo ifølge det af Peder Oxe 1569 oprettede Livsbrev den, til hvem efter hans Død Besiddelsen af alt hans efterladte Jordegods og Købstadsejendom skulde overgaa. Hun vilde herved blive en af de rigeste Kvinder i Danmark. Ganske let gik Overtagelsen ikke. Først var der alt Løsøret, Kvægbesætninger o. s. v., som ikke var omtalt i Livsbrevet, og som altsaa skulde deles mellem samtlige Arvinger. Det var mangfoldigt, og Striden mellem Arvingerne stor. Det tog tre Aar, førend Delingen kunde

foregaa. Men saa foretoges den ogsaa med haarfin Nøjagtighed. Peder Oxes 30 Skjorter f. Eks. blev omhyggeligt fordelt mellem alle — hans Søster, Sidsel, fik saaledes tre halvslidte, med Knippeltøj om Halsen — af nogle Faste-lavns Masker erholdt hun Skæget af de to, og selv et Par Hoser synes at være blevet delt. Datiden kendte ikke en senere Tids Nødmiddel: at afgøre Tvist ved at lade Auktion fastslaa Værdien.

Med Løsørets Deling var dog ikke Mette Rosenkrans' Vanskeligheder omme. Selve Livsbrevets Gyldighed blev bestridt. Man henviste nemlig til, at da det udstedtes af Peder Oxe, havde hans ugifte Søster, Johanne, været under hans Værgemaal, og han beskyldtes for, ved Trusler at have tvunget hende til at underskrive. En Herredagsdom maatte afgøre Sagen. Mette Rosenkrans tilpligtedes ved denne Dom til at udlægge Johanne Oxe Jordegods til Fyldest.

Heller ikke var Mette Rosenkrans let stillet overfor Kongen. Han nægtede hende at maatte, hvad der ellers var Skik, beholde sin Mands Forleninger indtil førstkomende Majdag, den sædvanlige Fraflytningsdag. Allerede en Maanedstid efter Peder Oxes Død befalede Frederik II hende at lade tømme Staldene paa Vordingborg. Skete det ikke, vilde Kongen, om end ugerne, se sig nødsaget til at lade alt Kvæget drive til Gisselfeld eller Vallø. Og hvad Peder Oxes efterladte Gods angik, lod Kongen den ham af Christian III opladte Rettighed til Tordsø Gods drage i Tvivl. Arvingerne nødtes til at udbetale Kongen 72,000 Kroner for de i den lange Tid med Urette nydte Indtægter af Tordsø og overlade Kongen alt Peder Oxes Gods paa Bornholm i Erstatning og Magelæg for Tordsø Gaard og Gods.

Størst Vanskelighed mødte dog Mette Rosenkrans, da hun over Peder Oxes Grav i Koret i Frue Kirke vilde rejse

et prægtigt Mindesmærke. Sligt var just blevet moderne. Tidligere havde man nøjedes med flade Ligsten i Plan med Gulvet. Saa havde man begyndt at lade dem hæve sig lidt op, som et ophøjet Laag. Men nu for ganske nylig var man gaaet langt videre. Over Herluf Trolle og Birgitte Gjõe var der i Herlufsholms Kirke blevet rejst det prægtigste Marmorminde, forestillende dem begge slumrende paa Lejet, i Lighed med Dronning Margretes i Roskilde Domkirke. Og lige i den sidste Tid havde Peder Oxes Søster, Pernille, ladet opsætte i Frue Kirkes Kor et fritstaaende Gravminde over sin afdøde Mand, Sølhelten Otto Rud. Han havde jo forlængst været død af Pest som Fange i Sverig, medens hun, for at glæde ham, byggede Møgelkær hjemme i Danmark. Men efter Freden var hans Lig blevet ført fra Svartsjö Kirke i Sverig ned til Danmark om Bord paa et Orlogsskib. Ved Dragør var Kisten bleven bragt over paa Otto Ruds gamle Admiralskib, »Jægermesteren«, der heldigere end sin tidligere Øverste var bleven tilbageleveret i god Behold fra Sverig. Under stor Pomp var saa Otto Rud bleven stedt til Hvile i Frue Kirkes Kor, og et prægtigt Mindesmærke rejst over Graven.

Men hvad Gravmæle Pernille Oxe havde rejst over sin Mand, det skulde vel hendes Svigerinde, Mette Rosenkrans, rejse anseeligere og prægtigere over sin Mand, der dog nok som Righshofmester var noget mere. Hun bad derfor Kongen om Pas for Udsendinge, der i Udlandet skulde skaffe hende sort Sten til et storartet Gravmæle. Men i April 1576 fik begge Svigerinder hver et meget skarpt Brev fra Kongen. Det befaledes Pernille Oxe at nedtage Gravmindet over Otto Rud, og det forbødes Mette Rosenkrans at gøre Peder Oxe »en anden Begravelse i Frue Kirke, end andre hans Lige.« Samtidigt gaves der dog begge Enker Anvisning paa, hvis de vilde rejse deres Mænd usædvanlige Gravminder, da at gøre det hjemme i deres

Sognekirker. Men i Frue Kirke vilde Kongen have fri Plads i Koret til, at Kroninger kunde foregaa, og her sømmede det sig ikke, at Gravminder over Adelsmænd spærrede Vejen. Kort efter gentoges den samme Befaling til alle, i den saakaldte Kallundborgske Reces af 21. Novbr., hvori der endda ikke blev givet Tilladelse til at rejse saadanne fritstaaende Gravmæler i Landsbykirkerne.

Begge Svigerinder var altsaa egentlig blevne hensynsfuldt behandlede af Kongen. Og man kunde ikke fortænke ham i at forbeholde sig og Efterfølgere, i det mindste i Frue Kirke, Plads til kirkelige Højtideligheder. Fru Pernille vilde imidlertid grumme nødigt give efter. Hun sendte Brev paa Brev til Kongen og bad om, at Gravmindet over hendes Mand maatte blive staaende. Men Kongen var ikke til at bevæge. Alt, hvad han gik ind paa, var, at det skulde flyttes hen et andet Sted i Kirken — og sænkes i Flugt med Gulvet. Pernille Oxe var syg og tog vistnok sin Død over denne Modgang. Hun døde 26. Oktbr. 1576.

Fru Mette var fornuftigere end som saa. Hun afstod fra Forsøget med Frue Kirke og tilbød at sælge til Kongen den bestilte, sorte Sten, hvis Kongen var villig til at tage det hvide Alabaster med. I Braaby Kirke ved Gisselfeld derimod benyttede hun sig af den hende indrømmede Forret og rejste 1579 et Mindesmærke over Peder Oxe og sig selv. Det var af Marmor, i Form af en Altertavle med Fløjdøre, hvorpaa baade han og hun var gengivne i knælende Stilling.

Sit ypperste Mindesmærke over Peder Oxe og det, der sikkert vilde have interesseret ham mest, rejste hun dog, da hun for de mange arvede Penge opførte Hovedbygningen paa Vester-Vallø med dens ene firkantede og det andet runde Taarn.

Hun bygte slet Vallø hen op af ny
 Over grønneste Skove højt op i Sky,
 Med Taarn og rødeste Tinde,
 Med Saler og Galleri, Port og Bro,
 Som bliver til Gavn for dem, der skal bo,
 Og hende til ævig Aminde.

Peder Oxes anden Hovedarving var Frederik II. Han arvede hans Værk, men kunde synes at have haft Lyst til at arve mere.

Frederik II havde gennemgaaet en betydelig Udvikling og lært meget, ikke mindst ved sit Forhold til Peder Oxe. Han havde lært at give Afkald paa sin Ungdoms Drøm, at han selv var den store og eneraadende, der blot behøvede at gaa i Spidsen for at føre til Sejr. Han havde gennem bitre Erfaringer lært, at en Konges ypperste Kunst er at kunne vælge og taale store Mænd omkring sig. Denne Evne havde han trolig udviklet hos sig, og den fulgte ham til hans Død. Han gik bagefter de dygtige Mænd, der udmærkede hans Styre, holdt dem sammen i Flok, passede, at ingen gik tabt. »Bagefter« blev Udtrykket for hans skuffede Ungdomsdrøm og for hans jævne, mandige Selverkendelse.

Men idet han saaledes gik bagefter Flokken og tilsyneladende lod den have sin Frihed, tænkte han stundom paa mere, end han selv gav Ord eller de dør foran anede. Han tog Kende af sin Hjord, mærkede sig meget, ogsaa dens Unoder. Som nu f. Eks. det, at midt under Landets tidligere Pungenød, hvor det gjaldt om at vende hver Skilling, var der to, der alligevel bestandig voksede i Rigdom: Landets to øverste Embedsmænd, den gamle Kansler, Johan Friis, og siden Rigshofmesteren, Peder Oxe. Enten maatte de bære sig uredeligt ad, eller deres Lønninger som Lensmænd maatte være urimelig store. Kongen lod

sig dog ikke mærke med noget, førend »bagefter«, da de var døde.

Da Kansler Johan Friis var død, blev først hans Ret til af sine Gods at oprette et Stamhus omstødt, skønt den var ham meddelt under de mest lovlige Former. Men dernæst blev der rejst Anklage mod ham for at have erhvervet Gods af Kronen, Klostre og Kapitler, »hvoraf en Del skulde være imod Recessen«. Skønt en Undersøgelse, der ifølge kongelig Befaling anstilledes i Fyn, kun gav denne Mistanke ringe Medhold, lod man sig dog ikke standse heraf. Der paalagdes Johan Friis' Arvinger at udrede 200,000 Kroner for at faa Tilladelse til at beholde hans efterladte Gods. Frederik II viste sig som en særdeles lærvillig Discipel af Peder Oxe.

Nu var ogsaa Peder Oxe død. Hermed var den Fortryllesens Kres hævet, som han havde vidst at drage om sig. Mange aandede atter friere, og naturligt trængte det Spørgsmaal sig frem: Hvad var han egentlig? Hos ingen maatte dette Spørgsmaal gøre sig mere gældende end hos Kongen. Her drejede det sig ikke blot som ved Johan Friis om det simple: mer eller mindre redelig. Nej, Spændingen var langt stærkere. Kongen havde engang i Peder Oxe set sin Dødsfjende, derpaa sin dygtigste Tjener. Uafviselig krævede Gaaden sin Løsning: Hvo var den rigtige Peder Oxe, Højforræderen eller den uovertræffelige Rigshofmester, der var bleven tro indtil Døden?

Skade, at de Skridt, som Frederik II gjorde for at faa Svaret, ikke skaffer Rede paa, hvad man dog havde kunnet haabe derigennem at faa klaret: Kongens Hensigt dermed. Vi veed kun, at, men ikke hvorfor Kongen lige efter sin Rigshofmesters Død skrev til Hofferne i Sachsen og Hessen og udbad sig alle hemmelige Papirer vedkommende Peder Oxe. Var det maaske blot en ren sjælelig Interesse, der drev ham, den længe inddyssede, nu vaagnende Trang til

at vide, om det dog var muligt, at denne Peder Oxé virkelig engang havde været Forræder? Eller havde Frederik II været ligesaa lun som sin Rigshofmester, stille taget Nyttén af ham og rigeligt lønnet sin barnløse Tjener, for nu efter hans Død, belært af hans egne økonomiske Grundsætninger, at lade ham dømmes som Højforræder og inddrage alle hans ophobede Rigdomme? Brevene tie, og Udfaldet gør det samme.

Kun ét vidne de lydeligt om: at Frederik II med en paa-faldende Iver drev dette Undersøgelses Værk. (Lothringen Nr. 2. R. A.). Neppe var Peder Oxé død, før Kongen ved Vintertide sendte en af Rigsraaderne, tidligere øverste Sekretær i det kongelige Kancelli, Hans Skovgaard, i et hemmeligt Ærinde til sin Svoger, Kurfyrst August af Sachsen. Hensigten var at udbede sig alt, hvad der fandtes i Arkivet af anklagende Oplysninger om Peder Oxés tidligere Færd. Høsten blev forholdsvis rigelig, ikke mindre end 12 Dokumenter. Belæsset med sit Bytte vendte Hans Skovgaard hjem, men ved nøjere Eftersyn viste der sig en Mangel: navnlig to af Dokumenterne vare vel anklagende nok, Beviser for, at Peder Oxé under sit Ophold i Lothringen havde været med at hverve Folk i Tyskland imod Danmark, og tilbudt Pfalzgreven Danmarks Trone; men desværre, Dokumenterne var ikke de ægte, oprindelige, kun Afskrifter. Hans Skovgaard sendtes da tilbage igen for om muligt i Hessen at finde de ægte Beviser. Her vistest ham den største Forekommenhed, alt blev eftersøgt, Landgreven bevidnede, at han ansaa Peder Oxé for skyldig, men Udbyttet var det samme. De ægte Beviser fandtes ikke. Hermed maatte Sagen opgives. Udfaldet havde vist, hvad man kunde forudsige, at Peder Oxé ikke var saaledes at fange. I rette Tid havde han vidst at udvidske hvert sikkert Spor af sin tidligere Virksomhed. Trods alle Anstrelgelser og hvor nær man end var ved at finde Løsningen, sejrede dog Peder

Oxe; han forblev en Gaade efter sin Død, soim han havde været det i Live.

Under disse Omstændigheder blev det magre Udbytte af Kongens forventede Arv efter Peder Oxe kun de 72,000 Kroner og det efterladte Gods paa Bornholm, som Arvingerne maatte afstaa til Kongen for Tordsø. — Maaske blev dog ogsaa Følgen af Frederik II's Optræden mod baade Johan Friis og Peder Oxe, at de øverste Embedsmænd fra den Stund, til Gavn for Land og Konge, lærte at holde Maade. Niels Kaas og Valkendorf lignede ikke deres Forgængere.

Men Frederik II var Hovedarving til Peder Oxes Værk. Og her viste han sig som en trofast og taknemmelig Arvtager. Han fredede om hans Værk, fulgte hans store Plan. Om end det stundom mærkedes, at svagere Mænd nu stod ved Styret, vedblev Frederik II dog bestandig, til stort Held for sine Riger, at følge den af Peder Oxe fastslagne politiske Kurs.

25.

Peder Oxe er en af de betydeligste Mænd, som Danmark har frembragt. En saa overdaadig Frodighed af Evner forekommer kun sjældent. I enhver Tidsalder vilde han have vidst at gøre sig gældende. Hans Fejl er iøjnefaldende nok, de laa tæt op ad hans Fortrin, og hans ejendommelige Form for Begavelse maatte, i hvilken Tidsalder han saa havde levet, vistnok især i Begyndelsen af hans Bane have ført ham betænkeligt nær paa Kant med Loven. Men han besad rige Udviklingsmuligheder. Han viste sig i Stand til at forædles. Det ejendommeligste ved hans Begavelse var maaske, at den var selvregulerende.

Ved Omstændighedernes Træf fik han Lejlighed til helt at udfolde sin Natur. Det var et Kunststykke, som svarede til hans Evner og sikkert tiltalte hans Sindsform, men som

staar uovertruffet blandt hans Landsmænd: Tre Gange lykkedes det ham at skyde fra nedentil til Vejrs lige op til Toppen, først hjemme i Danmark, saa i Lothringen, saa atter i Hjemmet.

Peder Oxes Evner kom fyldigst til deres Ret i Statens Tjeneste. Aldrig har det danske Statsskib haft saa vejkendt Lods ombord og er blevet styret saa snildt og saa sikkert. Han blev Danmarks ypperste Statsmand.

Andre Statsmænd i Danmark har maaske overgaaet ham i Karakterens Renhed, i Varmen af de Bevæggrunde, der ledte dem til Styret. Han taaler f. Eks. maaske ikke som Menneske Sammenligning med de to Bernstorffer. Men hans Adkomst til Magten var bredere end deres: hans og Statens Interesser faldt sammen. Rent personlig ofrede han sig som de i Statens Tjeneste. Og Storheden af hvad han naaede, overgaar deres. Han besad Korfitz Ulfelds Hensynsløshed, Struensees Uhildethed, Griffenfelds klare Overblik, men han overgik dem langt i Omsigt og Evne til at tage en Sø over Dækket. Derfor blev hans Fald ikke som hos dem Slutningen paa hans Bane, men kun Betingelsen for dens rigere Udfoldelse, den i rette Øjeblik erhvervede Anerkendelse fra Udlandet. Ingen dansk Statsmand har overgaaet Peder Oxen i Dygtighed og Held.

Grundene hertil laa delvis i hans Art af Begavelse og unddrager sig som Evner Muligheden af at kunne forklares anderledes end: saaledes var han. Delvis lader dog ogsaa hans Dygtighed og Held sig begrunde.

Mangen dansk Statsmand har til Uddannelse opholdt sig Aaringer i Udlandet; men ingen har gennemgaaet saa grundig en Forskole som Peder Oxen: aarevis at være i Tjeneste hos selve Landets Fjender. Mangen dansk Statsmand har haft et Program; men ingen et saa nyt og dog virkelighedssvarende, saa storladent et Syn paa Rigets rette politiske Stilling og Kurs som Peder Oxen. Han var i Stand til ikke

blot selv at stille sig det som Maal, men at begejstre en oprindelig uvillig Konge og en hel Slægt af dygtige Mænd derfor. Hans Plan: Danmark-Norges Herredømme paa Havet stod sin Prøve og vilde efter al menneskelig Beregning have kunnet baaret Rigerne en lang Stortid igennem, hvis ikke Christian IV, overmodig ved Lykken, havde brudt med Peder Oxes Tanke. Denne hvilede netop paa: Fred med Sverig, Enighed i Norden. Christian IV mente at kunne forene med Herredømmet paa Havet Angreb paa Sverig og forspildte herved de opnaaede Goder.

Peder Oxe tager sig mest hjemlig ud i Kresen af de mange udmærkede Mænd, som hans Tid var saa rig paa. Han hører med i Flokken: Johan Friis, Niels Kaas, Kristoffer Valkendorf, hver især betydelige Statsmænd. Alle hørte de til et og samme Parti, som man kunde kalde »det danske«, i Modsætning til den tyske Indflydelse fra oven, som de søgte at bekæmpe. Alle betegnede de, hver indenfor sin Slægt — ugifte eller dog barnløse som de var — det højeste, denne enkelte Slægt havde formaaet at yde, et Topskud, hvormed den standsede.

I denne Kres med dens Ejendommeligheder staar Peder Oxes Træk dobbelt levende. De tegne sig som forskellige fra og dog i Slægt med Johan Friis' godlidende, men lidt svedne Smil, Niels Kaas' utrættelige Omhu, selvforglemmende som Danmark-Norges ældre, ugifte Tantes, Valkendorfs solide Harthugning, lige djærv og ærligt ment i Bergen, paa Gulland, Øsel og i København. Mellem dem og Peder Oxe mærker man dog en Artsforskel. De er kun ét og samme. Men i ham er der dobbelt Bund. Ikke blot som i Johan Friis' Lunhed. Men han har gennemgaaet en Udvikling. Oprindeligt modstridende Bestanddele har i ham indgaaet en Blanding, en Gæring. Sluden er blevet klaret, der er foregaaet en Forædling, opstaaet en højere Art.

Dette fornam de og bøjede sig for Peder Oxes Overlegenhed. De tilegnede sig hans politiske Syn, som de med mange Slægtleds Drift forstod. De støttede ham, medens han levede, og søgte efter Evne at hævde og gennemføre hans Tanke efter hans Død. Thi de forstod: Peder Oxe skabte Danmark-Norge til Stormagt.